

ISSN: 3030-3001

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Research Science and
Innovation House

НАША ИНДЕКСАЦИЯ

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

ISSN: 3030-3001

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Научный журнал «МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА»:

В данном сборнике опубликованы статьи, принятые на научную журнал
Выпуск 2, Часть 3.

Всем статьям журнала присваивался уникальный номер DOI, который
индексировался в международных научных базах данных **Zenodo, Open Aire,**

Диссертациями официально признаются статьи, опубликованные в
национальных журналах из списка журналов, рекомендованных ВАК для
публикации основных научных результатов диссертаций.

Основание: Страница 3 перечня научных изданий, рекомендованных
для публикации основных научных результатов диссертаций ВАК Республики
Узбекистан. – Ташкент: 2019. – 160 с.

Материалы журнал могут использовать профессора, преподаватели,
независимые исследователи, докторанты, магистры, студенты, преподаватели
лицеев и школ, научные работники и все, кто интересуется наукой.

Напоминание! Авторы несут персональную ответственность за
правильность цифр, отчетов, данных и правильность цитат в научных статьях,
включенных в сборник материалов конференции.

ООО «ДОМ ИССЛЕДОВАНИЙ
НАУКИ И ИННОВАЦИЙ»

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

ISSN: 3030-3001

Том 2, Выпуск 3, 31 Март
РЕДАКЦИЯ

Главный редактор: Эшкараев Садридин Чориевич – заведующий кафедрой медицины и естественных наук Термезского университета экономики и сервиса, доктор философских наук по химии, доцент, Термез, Узбекистан.

Ответственный секретарь: Бобоёров Сардор Учкун ўгли– студент Термезского филиала Ташкентской медицинской академии.

Подготовлен: Эшкораев Самариддин Садридин ўгли магистрант Термезского инженерно-технологического института.

РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА

Редактор журнала «Технические науки» Эшкараев Улугбек Чориевич – доцент кафедры «Методологии начального образования» Деновского института предпринимательства и педагогики, кандидат технических наук, Денов, Узбекистан.

Редактор журнала «Технические науки» Бабамуратов Бекзод Эргашевич – доцент кафедры физической химии Термезского государственного университета, доктор философских наук, Термез, Узбекистан.

Редактор по химии Миrabбос Ходжамбердиев Икромович - доцент, Технический университет Берлина, доктор химических наук, Берлин, Германия

Редактор журнала «Химические науки», Эшкурбонов Фуркат Бозорович – Термизский инженерно-технологический институт, доктор химических наук, Термез, Узбекистан.

Редактор отдела экономики Отамуродов Шавкат Тиллаевич – проректор Термезского университета экономики и сервиса, доктор экономических наук, Термез, Узбекистан.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

ISSN: 3030-3001

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Редактор отдела социальных и гуманитарных наук Худойбердиев

Хурсанд Худойбердиевич - Термезский инженерно-технологический институт, доктор социальных и гуманитарных наук, Термез, Узбекистан.

Редактор журнала «Медицинские науки» Отамуродов Фуркат Абдукаримович, директор Термезского филиала Ташкентской медицинской академии, г. Термез, доктор медицинских наук, г. Термез, Узбекистан.

Редактор отдела биологических наук Нурова Замира Аннакуловна, Ташкентская медицинская академия, Термезский филиал. Термез, Узбекистан, доктор биологических наук, доцент, Термез, Узбекистан.

Редактор отдела медицинских наук Турабаева Зарина Кенджабековна, Ташкентская медицинская академия, Термезский филиал, доктор медицинской философии, Термез, Узбекистан.

Редактор журнала «Социология» Эрйигитова Лобар Кадыровна, доктор философских и социологических наук, Термезский инженерно-технологический институт, Термиз, Узбекистан.

Редактор филологического факультета Джораева Рамзия Абдурахимовна Коканского государственного педагогического института. Кокан, доктор филологических наук Узбекистана, старший преподаватель.

Редактор отдела физико-математических наук Бобамуратов Улугбек Эркинович Термезский инженерно-технологический институт, доктор философских, физико-математических наук, Термез, Узбекистан.

Редактор отдела медицинских наук Ахмедов Камолиддин Хакимович, декан медицинского факультета Термезского филиала Ташкентской медицинской академии № 1, кандидат медицинских наук, доцент

Редактор журнала «Медицинские науки» Вохидов Алишер Шавкатович, заведующий кафедрой общей хирургии, детской хирургии и детской урологии Ташкентской медицинской академии, Термезский филиал, доктор медицинских наук, профессор

**МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**

ISSN: 3030-3001

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Редактор отдела гуманитарных наук Рахмонов Абдукаххор Абдусатторович, заместитель директора по духовно-нравственному воспитанию и работе с молодежью, доктор философских наук (PhD)

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

JAHON PEDAGOGIK TA'LIMOTLAR TARIXI

Buxoro davlat universiteti pedagogika kafedrası professori

Azimova Nasiba Ergashovna,

Xorijiy tillar fakulteti 2 kurs talabasi

Nasullayeva Zulayho

Annotatsiya. Jahon pedagogika fanining taraqqiyot bosqichlari, pedagogik qarashlar va ta'limotlar haqida tarixan o'rganar ekanmiz, qadimgi Yunoniston va Rim pedagoglarining yuqorida keltirgan g'oyalarini tilga olish o'rinlidir. Chunki, O'rta Osiyoda yashagan mutafakkirlar Hindiston, Xitoy kabi sharq mamlakatlari madaniyati, ilm-fani, tarbiyashunosligi bilan bir qatorda qadimgi Yunoniston, Rim madaniyati, falsafasi va pedagogikasiga ham e'tibor berganlar.

Kalit so'zlar: pedagogika, talim, axloq, tarbiya, Xomosapiens, pandnoma, Koxinlar, fir'avnlr, «gramatist va kifaristlar», «polistra», Konfutsiylik.

Axloq va pedagogik qarashlar hamda ta'limotlar tarixiy jarayon bo'lib, kishilik jamiyatining vujudga kelishi bilan paydo bo'lib, shakllanib rivojlanib borgan. Tarbiya va axloqiy fikrlarning kelib chiqishi ibtidoiy jamiyat, uning yovvoyilik va vahshiylik davrlari tugab, tsivilizatsiya davri boshlanganida «Aqlli odam» (Xomosapiens) deb atalgan odamlar shakllangan davrda paydo bo'la boshlagan. Odamlar to'plagan turmush tajribasini yoshlarga o'rgatish, ularni g'ayotga, mehnat faoliyatiga tayyorlash ehtiyoji natijasida qadim zamonlardayoq ta'lim va tarbiya mustaqil ijtimoiy faoliyat sifatida paydo bo'lgan.

Tarbiya haqidagi pedagogik fikrlar, qarashlar va ta'limotlar qadimgi Sharq mamlakatlari – Xoldey, Vavilon (Bobil), Misr, Xindiston, Xitoy va Markaziy Osiyo mamlakatlarida yuzaga kelgan. Shu boisdan eng qadimgi maktablar Sharq mamlakatlari, jumladan Xoldey, Vavilon, Misrda va Isroil shaharlarida ochilgan. Maktab ochishni misrliklardan greklar, greklardan rimliklar o'rganib olganlar. Qadimgi Misr o'zining tarbiyaviy-axloqiy pandnomalari (quldorlar hayotiga doir xilma-xil maslahatlar, do'stlar bilan, xizmatkorlar bilan muomala qoidalari va hokazo) bilan mashhur bo'lgan va ularni koxinlar (kelajak haqida «karomat qiluvchi» kishilar, ruxoniylar) yaratganlar. Ular axloqning ibtidosi samoda deb qaraganlar hamda odamning buyuk maqsadini xudo bilan qo'shilib ketishda ko'rganlar, asosiy axloqiy majburiyatni fir'avnlr (Qadimgi Misr podsholarining

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

an'anaviy nomi) ga xizmat qilish va xudolarga hurmat bilan qarash deb bilganlar. Koxinlar kishilardagi «odobsizlik», «tarbiyasizlik» xudolarni lozim darajada e'zozlamaslikdan paydo bo'ladi deb bilganlar. Demak, Qadimgi Misrda diniy va dunyoviy ma'nodagi axloqiy-tarbiyaviy ta'limotlar paydo bo'lgan.

Eramizdan avvalgi II asrda qog'oz ilk bor Xitoyda kashf etildi va ishlab chiqilgan. Keyinchalik VII asrda Samarqanda qog'oz ishlab chiqarila boshlandi va Yevropa mamlakatlariga sotilgan. XVII asrda qog'oz ishlab chiqish Yevropa mamlakatlariga ham yoyilgan. 1000 yildan buyon bo'lib kelayotgan qog'oz bosish Rossiya O'rta Osiyoni bosib olgandan keyin to'xtatilgan.

Sharq mamlakatlaridagi ilk tarbiya maktablarida xat-savod o'rgatish murakkab, og'ir ish hisoblangan. Ilm olish – nina bilan quduq qazish, deb bejiz aytilmagan. Shu boisdan mutafakkir olimlar o'qitishning yengilroq usullarini topish ustida bosh qotirganlar. Bu davrlarda yozuv, o'qish, hisob va din ilmlari yaratildi. Qadimgi Sharq mamlakatlarida maktablarda qattiq intizom o'rnatilgan, bolalarga nisbatan jismoniy jazo qo'llangan. Markaziy Osiyoda falsafiy, axloqiy, ma'rifiy tafakkurning ilk kurtaklari xalq og'zaki ijodida o'z aksini topgan. Ularda yozuv paydo bo'lgunga qadar va undan keyin ham xalq ruhi va ma'naviy faolligi aks etgan. Sharqda, jumladan O'zbekiston hududida ta'lim-tarbiyaga juda katta e'tibor berilib, bolalarni kichik yoshdan ilmga qiziqtirish, axloqan pok, vijdonli, mehr oqibatli qilib voyaga yetkazish, el-yurtga nafi tegadigan farzand qilib o'stirish masalalariga otabobolarimiz jiddiy e'tibor qilishgan.

Sharq pedagoglari bolalarni o'qishga qiziqtirish uchun kitobdagi voqealarni qush va hayvonlar tilidan hikoya qilar edilar. Masalan, «Qobusnoma», «Axloqi Muhsiniy», «Kalila va Dimna» kabi asarlar shular jumlasidandir. VII- VIII asrlarda Markaziy Osiyoni arablar bosib olgach, islom dini asosidagi sifat jihatidan yangi tizimga ega bo'lgan ta'lim-tarbiya muassasalari vujudga keldi. Arab tilini o'rganish joriy etildi. Bu davrda Markaziy Osiyoda yoshlarga ta'lim-tarbiya berish uchun maktablar, machit va madrasalar tashkil qilindi. Bu usulda o'qitish 1917 yil Oktyabr to'ntarilishidan keyin eski unsur sifatida qoralandi va yangi (jadid) usulidagi o'qitish tizimi (maktablar) yuzaga keldi. Qadimgi Yunoniston va Rim davlatlarida ta'lim-tarbiya, pedagogik qarashlar va ta'limotlar.

Eramizdan oldingi VI asrdan milodiy V asrgacha bo'lgan davrda Yunonistondagi quldorlik davlatlari va Rim imperiyasida bir qadar demokratik tartiblar, Respublika boshqaruvi o'rnatildi. Bu davrda o'ziga xos ta'lim-tarbiya

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

tizimlari va mutafakkirlar tomonidan o'ziga xos pedagogik ta'limotlar yaratildi. Afinadagi quldorlar o'z bolalariga aqliy, axloqiy, mehnat, estetik va jismoniy tarbiyalarni berganlar. Afinada bolalar 7 yoshgacha uyda tarbiyalangan. 7 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan bolalar «gramatist va kifaristlar» maktablarida ta'lim olganlar So'ngra 14-15 yoshli bolalar «polistra» (kurash) maktablarida taxsil olgan. 16-17 yoshli bolalar «Gimnaziya» da, 18-20 yoshli bolalar esa Efiliya maktablarida ta'lim-tarbiya olganlar.

Yunonistonlik olimlar Demokrit, suqrot, Aflotun, Arastu, shuningdek mashhur Rim pedagogi Kvintilianlar o'z asarlarida ta'lim-tarbiyaga doir pedagogik nazariyalar yaratdilar. Masalan, Demokrit tarbiyaning tabiatga mosligi g'oyasini o'rtaga qo'ygan. O'qitish jarayonida bolalarning qiziquvchanligini hisobga olish zarurligini o'qtirgan. Ta'limning kishi tabiatini o'zgartiruvchi qudratli kuch ekanligini, o'qitishda majburlash usulidan ko'ra, ishontirish usulidan foydalanish afzalligini ta'kidlagan edi. U tarbiyada mehnatning roli muhimligini ko'rsatib, pedagoglar, ota-onalar bolada yaxshi xulq hosil qilish uchun ularga foydali xatti-harakatlarni ko'proq mashq qildirishlari lozim, degan edi. Qadimgi mashhur grek olimi Suqrot (er. av. 469-309 yy) axloq-tarbiya soxasida maktab yaratib, u guyo xudo yaratgan umumiy fazilatlarni targ'ib etdi. Suqrot odamni fazilatga o'rgatishdan oldin, eng avvalo umumiy etika-tarbiya qonuniyatlarini, mezonlarini bilish zarur deydi. Uning fikricha, tarbiyadan ko'zlangan maqsad, narsalar tabiatini o'rganish bo'lmay, balki kishining bilim olish qobiliyatini, axloqini kamol toptirish bo'lmog'i lozim. Aflotun bola tarbiyachiga itoat qilishi zarurligi haqidagi g'oyani ilgari suradi. U bolani muttasil nazorat qilib borish, uning yaxshi xulqi, itoatkorligini rag'batlantirish, itoatsizlik qilsa – qo'rqitish va urib bo'lsa ham to'g'ri yo'lga solish lozimligini ta'kidlaydi. O'qituvchi-tarbiyachi yoshlarga bilim berish, tarbiyalash maqsadida unga tizimli ta'sir ko'rsatadi. Arastuning «Iskandarga nasihat» asarida bayon etilgan pedagogik g'oyalar yoshlarni axloqiy tarbiyalash nuqtai nazardan hamon o'z qimmatini yo'qotmagan. Shuningdek, Arastuning «Afina siyosati» asarida tasvirlangan afinaliklarning o'qituvchilarni saylash taomili ham odobi xususida diqqatga sazovordir. Negaki, saylab qo'yish taomili o'qituvchi-tarbiyachilar zimmasiga katta majburiyatlar yuklagan. Bu taomil Afina davlatida pedagoglik ishining ommaviylikini, unga alohida e'tibor berilganini ko'rsatadi. Rim pedagoglaridan eng mashhuri – Mark Fabiy Kvintilian «Notiqni tarbiyalash to'g'risida» nomli asarida pedagogik fikrlarni, o'qitish soxasiga doir qarashlarni

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

bayon etadi. Uning fikricha, bola maktabda ta'lim-tarbiya olishi lozim. O'qituvchi o'zi tarbiyalayotgan har bir bolaga ehtiyotkorlik bilan muomala qilishi kerak. O'qituvchining o'zi o'qimishli bo'lishi, bolalarni sevishi, o'zini yaxshi tuta bilishi, bolalarni bo'lar-bo'lmasga maqtayvermasligi yoki jazolavermasligi darkor.

Qadimgi Xitoyda ta'lim-tarbiya. Konfutsiylik. Xitoy qadimdan sharqdagi yirik davlatlardan biri bo'lgan. Qadimgi Xitoyda pedagogik fikrlar, ta'limotlarning paydo bo'lishi eramizdan avvalgi 2 ming yillik o'rtalariga to'g'ri keladi va ular asosan konfutsiylik, daosizm, Yan Chju ta'limotlarida o'z ifodasini topgan. Bu davrda Xitoyda ilk tarbiya maktablari paydo bo'lib, ularda bolalar ieroglif (belgilar orqali) o'qitilgan. Xitoyda keng tarqalgan Konfutsiylik ta'limotining ahamiyati katta bo'ldi. Konfutsiy ta'limotiga muvofiq, odamlar o'z tabiatlariga ko'ra hammasi bir, faqat tarbiya tufayli ular bir-birlaridan farq qiladilar. Chunonchi, Konfutsiyning e'tirof etishicha, «Odamlar o'z tabiatiga ko'ra bir-birlariga yaqindirlar. Lekin o'zlarining xulq-atvorlari, odatlariga ko'ra bir-birlaridan yiroqdirlar». Konfutsiy – Xitoyning taniqli mutafakkiri. U eramizdan avvalgi 551 yilda kambag'al oilada tug'ildi. Konfutsiy umri davomida, asosan, o'qituvchilik bilan shug'ullanadi. Xitoyda Konfutsiy tuzgan maktab ko'p asrlar davom etdi. Miloddan avvalgi 136 yilda imperator U-Di hukmronlik qilgan davrda Konfutsiy qarashlari rasmiy ravishda ta'limot – tizim deb e'lon qilindi. Shundan keyin Konfutsiy ta'limoti ikki ming yildan ortiq vaqt maboynida hukmron g'oya sifatida davom etdi. Konfutsiyning inson to'g'risidagi fikr-mulohazalarini, shogirdlari bilan suhbatlarini aks ettiruvchi «Suhbatlar va mulohazalar» asarida ko'rishimiz mumkin. Jamiyatda sodir bo'layotgan turli axloqsizliklardan Konfutsiy qattiq tashvishga tushadi, fuqarolarni tarbiyalashga harakat qilib, ularni insof-diyonatga, bir-birlarini hurmat qilishga, atrof-muhit musaffoligini ta'minlashga chorlaydi. Uning tushuntirishicha, insoniylikning turli fazilatlarini o'zida mujassamlashtirgan chinakam inson faqat o'zi uchun emas, balki jamiyat uchun, boshqalar uchun ham yashamog'i darkor. Insonning insoniyligi, eng avvalo, quyidagi talablarga javob bermog'i darkor. O'zbek xalq pedagogikasida qo'llanib kelingan tarbiya usullari yoshlarga o'zaro izzat-hurmatli bo'lish, qadr-qimmatli bo'lish, qadr-qimmatni anglash, samimiy, halol, haqiqatgo'y, mard, jasur, mehribonlik kabi insoniy fazilatlarini singdirishga xizmat qilgan. Bolani elga manzur, odobli farzand qilib tarbiyalash otanonaning burchi hisoblangan O'zbek xalqi yaratgan maqol, naql, afsona, rivoyat,

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

hikoyatlarda ma'naviy-axloqiy ideallar, qiziqarli o'gitlar shaklida bayon etilgan. «Hurmat qilsang, hurmat ko'rasan», «Har kim ekkanini o'radi», «Bola aziz, odobi undan aziz» kabi maqollar shular jumlasidandir. Bu kabi o'git va naqllarda xalqimizning tarbiya borasidagi boy merosi namunalari o'z ifodasini topgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Азимова Н. Э., Насимова З. И. Маънавий-маърифий ишлар жараёнида бўлажак касб таълими ўқитувчисини тарбиялаш методикаси //psixologiya Учредители: Бухарский государственный университет. – №. 3. – С. 129-134.

2. Azimova N. E. Problems of development of new pedagogical technologies of training of teachers of professional education and their introduction into the educational and educational process //Academicia Globe: Inderscience Research. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 1-3.

3. Azimova N. E. Formation of National and Ideological Education of Students is an Integral Part of the Learning Process. – 2021.

4. Azimova N. E. A financially independent higher education institution is the foundation of our future //Scientific progress. – 2022. – Т. 3. – №. 3. – С. 130-134.

5. Azimova N. E. et al. Youth Is Moving Force of Civil Society //Eastern European Scientific Journal. – 2019. – №. 1.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

TURISTLARNI O'ZBEKISTONGA JALB QILISH MUAMMOLARI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Turizm (faoliyat yo'nalishlari bo'yicha) yo'nalishi talabalari

Shodiyev Sayidaxmad Abdumalikovich

sayidaxmadshodiyev30@gmail.com

Shoimova Go'zal Qahramon qizi

s21752065@gmail.com

Xolnazarov Samandar Astanaqul o'g'li

xolnazarovsamandar7@gmail.com

Xoliqova Nargiza Xoltura qizi

nargizaxoliqova38@gmail.com

Xudoyqulov Abdulvohid Panji o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada mamlaktimizda turizmni rivojlantirish doirasidagi fikrlar ilgari surilgan. Shu bilan birgalikda qator muammolar keltirib o'tilgan. Muammoli holatlar ,kamchiliklar sanab o'tilgan. Albatta yechim va takliflar ham kiritilgan. Madaniy obektlarimizga e'tibor kamligi kabi kamchiliklarimiz keltirilgan.

Kalit so'zlar: Turizm industiriyasi, shonli tarix, madaniy yodgorliklar, xizmat ko'rsatish, malakali kadr, firibgarlik, yo'l qiyinchiliklari, reklama.

Barchamizga ma'lumki, turizmni shakllanishi va rivojlanishi turistik resurslarning salohiyatiga bog'liqdir. Mamlakat qanchalik turli-tuman turistik resurslarga ega bo'lsa, turizmni rivojlanishi shuncha oson kechadi.

Shuni alohida takidlash kerakki mamlakatimizda turizm industriyasini rivojlantirish uchun ulkan turistik resurs mavjud. Bu kabi imkoniyat dunyoni sanoqli davlatlarida bor. Go'zal tabiat, xilma-xil iqlim, shonli tarix, madaniy yodgorliklar, hududlarning bir-birini takrorlamaydigan o'ziga xos ananalari bularning hammasi yurtimizda mujassam.

Turizm mamlakatimiz iqtisodiyotining jadal rivojlanayotgan xizmat ko'rsatish industriya sohasi bo'lib, unda ko'rsatiladigan xizmatlar ham olish resurslari mavjud bulgan xududlarga sayyohlar tomonidan borib iste'mol qilinadi. Turizm mehnatni ko'p talab qiladigan tarmoq sifatida nafaqat turizmدا, balki

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

sayohatchilar iste'mol qiladigan xilma-xil mahsulot va tovarlarni ishlab chiqaradigan sanoat, qishloq xujaligi hamda ularga xizmat ko'rsatadigan transport va infratuzilma tarmoqlarida ham ko'plab ish o'rinlarini yaratishga, shuningdek, mamlakatga xorijiy valyuta tushumlarini kupaytirishga, shu asoslarda iqtisodiy faoliyatni sezilarli kengaytirishga imkoniyat yaratadi.

Mamlakatimizga turistlar kelishi oqimini pasaytiradigan omillar afsuski talaygina. Bularga quyidagilarni misol qilib keltirishimiz mumkin:

- qo'shni davlatda bo'layotgan siyosiy xolat
- xizmat ko'rsatish sohasining sustligi yoki sifatsizligi
- yo'l infratuzilmasidagi qiyinchiliklar
- ijtimoiy aloqaning sustligi ba'zi joylarda mavjud emasligi
- turistlar foydalanishi uchun yagona saytning yo'qligi
- firibgarlik holatlarining kuzatilishi
- malakali kadrlarning yetishmasligi
- turistlarni jalb qila oladigan reklama resurslarining kamligi
- qishloq hududlariga yetarli elektr energiyasining yetib kelmasligi
- qishloq dam olish maskanlarida sivilizatsiyaning yo'qligi

Shu kabi kamchiliklar bilan birgalikda bir qator yutuqlarimiz ham mavjud O'zbekiston hududida 7300 ga yaqin tarixiy madaniy obyektlar aniqlangan, bir nechta qoriqxonalar va milliy bog'lar mavjud, 300 dan ortiq shifobaxsh yer osti mineral suv manbalari bor.

Mamlakatimizda mavjud turistik resurslar orasida madaniyat maskanlarini o'rni alohida ahamiyatga ega. Biz bulardan keng foydalanib turizm sohasini imkon qadar rivojlantirmog'imiz kerak. Xo'sh, buni qanday amalga oshiramiz? Turizm sohasida asosiy muammolar nimada? Avvalo shularni aniqlash kerak. Mamlakatimizda ziyorat turizmini rivojlantirish uchun mavjud resurslar yetarlicha. Afsuski, ko'pchiliklari e'riborga muxtoj. Ularni tamirlash va obodonlashtirish orqali biz nafaqat ichki turizm balki tashqi turizm salohiyatini oshiramiz. Iqtisodga ham bevosita ta'sir ko'rsatamiz. Ziyoratgohlar yonida yemakxona, savdo do'konchalari, hamomlar tashkillashishi oqibatida qo'shimcha ish o'rinlari yaratiladi va aholi daromadi oshishiga shuningdek kambag'allikni qisqartirishga olib keladi. O'zbekiston katta tarixiy-madaniy merosga qadimiy-me'moriy va arxeologik obidalarga ega. Ularning ko'pchiligi Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz, Termiz,

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Qo‘qon va Toshkent shaharlarida joylashgan. Yurtimizdagi 200 dan ziyod tarixiy yodgorlik va obidalar YuNeSKOning madaniy meros ro‘yxatiga kiritilgan.

Nahotki shuncha tarixiy va boy madaniy meroslarimiz bo‘la turib, ularni dunyoga tanita olmasak? Buning uchun bizda arzigulik va maqtagulik boy tarixiy merosimiz yetarli. Birgina Fransiyaning Parij shahriga yiliga 15 million sayyoh tashrif buyurar ekan. Biz esa har yili sayyohlar sonini sanashdan, o‘tgan yildagidan biroz ko‘paygan bo‘lsa, uni baralla ovoza qilishdan nariga o‘tmayapmiz. Nahotki yirik bir sayyohlik salohiyatiga ega davlat bo‘la turib, bitta shaharchalik natijaga erisha olmasak?

Maqola so‘ngida shuni keltirib o‘tamizki yurtimiz ravnaqi yo‘lida amalga oshirilayotgan barcha islohotlar negizida Vatan, xalq manfaati turibdi. Barcha sohalarda islohotlar amalga oshirilyapti. Bunday ijobiy o‘zgarishlar, rivojlanishni yangi bosqichga ko‘tarish uchun, hammamiz o‘z vazifamizni chin yurakdan ado etishimiz, fidoyi bo‘lishimiz lozim. Turizmni rivojlantirish har tomonlama davlatga va aholiga foyda. Milliy qadriyatlarimizni jahonga tanitish, ular bizning milliyligimizni etirof etishlari albatta bizni quvontiradi. Biz yoshlar mana shuning uchun harakatdamiz

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1.Sh. M.Mirziyoyev. Tanqidiy tahlil, qat‘iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak . Toshkent : O‘zbekiston, 2017 y.,104 b.

2.M.Amonboev, N.Juraeva —Turizm iqtisodiyoti bva menejmentini o‘quv uslubiy majmua. – T;TDIU 2018

3. Christopher Dougherty. Introduction to econometrics. 2011. 336 p.

4.uzbekturizm.uz ma‘lumotlari.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

TURIZMNING MILLIY IQTISODGA TA'SIRI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Turizm (faoliyat yo'nalishlari bo'yicha) yo'nalishi talabalari

Boboxonov Umidjon Baxtiyor o'g'li

Choriyev Jasur Baxodir o'g'li

Ziyodullayev Asliddin Mamayusupovich

Mamayusupov Elyor Jahongirovich

Komilov Mavlonbek Kozimjon o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqola mazmuni shundaki, turizm sohasi rivojlanishi yuzasidan iqtisodga nechog'lik foyda keltirilishi, ijobiy va salbiy jihatlari ochib berilgan. Shuningdek ehtimoliy pragnoz ham keltirilgan. Turizmning nafaqat iqtisodga bog'liqligi balki barcha iltimoiy fanlarga aloqadorligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Iqtisod, soliq, turistik bozor, ijtimoiy fan, Buyuk Ipak yo'li, malakali kadir, resurs.

Hozirgi vaqtda jahon iqtisodiyotining rivojlangan mamlakatlarida turizm industriyasi iqtisodiyotning yetakchi tarmog'i hisoblanadi. Mamlakatimiz turizm sohasida ulkan salohiyatga ega bo'la turib, uzoq yillar bu imkoniyatdan to'liq va samarali foydalanilmadi. Turizm rivoji uchun qulay iqtisodiy va tashkiliy-huquqiy shart-sharoitlar yaratilmadi, hamma o'z bilganicha faoliyat yuritib keldi. O'zbekistonda turizm yosh tarmoq hisoblanadi va davlat tomonidan turli yordam choralariga muhtoj edi. Ammo yaqin yillar ichida bu sohaga e'tibor yanada ko'paydi. Bu holat albatta yaxshi. Turizm sohasining milliy iqtisodga keltiradigan foydasi talaygina. Ushbu soha nafaqat iqtisodga balki davlatning barcha ijtimoiy sohasiga ijobiy natija keltiradi. Ammo shuni ham ta'kidlab o'tishimiz joizki ba'zi hollarda salbiy oqibatlar ham mavjud. Biz bularni quyida ko'rib chiqishimiz mumkin

- Turistlar tomonidan atrof muhitga keltiriladigan zarar (tabiatga, suvga, tozalikka va hakazolar)
- Turistlar bilan birgalikda ommaviy madaniyatning kirib kelishi

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

- Umumjamo'a muhitining buzilishi (ichkilik, ko'ngil xushlikning chegaradan chiqib ketishi)

- Bazi hollarda turistlarning jamoa qoidasini buzishlari kabilar

Mamlakat iqtisodiyoti va turizm bir biri bilan o'zaro bog'liq harakatdadir

. Turizm rivojlanayotgan hudud iqtisodiyotiga katta ta'sir ko'rsatadi. Turizm katta hajmdagi chet el valyutasi oqimini ta'minlaydi, hamda shu jihatdan milliy iqtisodimizga o'zining foydasini keltiradi.

Turizm aholi hayot darajasining oshishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Turizm xizmatlariga qolgan tarmoqlarga qaraganda yuqori haq to'lanadi. Turistik yo'nalishlarni rivojlantirish uchun asosiy omil bu kadrlarning bilimi va tajriba potensialidir. Hozirda respublikamizda turistik yo'nalishlarni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar mavjud bo'lsa ham juda kam yo'nalishlar ishlab chiqilgan. Bu yo'nalishlar faqat —Buyuk Ipak yo'lida joylashgan shaharlarga qaratilgan. Lekin respublikamizda turistlarning ko'rishi va dam olishlari uchun tarixiy va xushmanzara joylar ko'p. Faqat ularni yuqori darajada tanishtirish, yangi yo'nalishlar tizimi va turistlarni o'sha joylarga joylashtirish yo'llari ishlab chiqilishi kerak. Turizmning mahalliy aholiga ham ta'siri ayrichadir, misol uchun o'lkadagi muqobil aholi ayni davrda ish bilan ta'minlanadi, turli millat elat va xalq vakillari bilan muloqotda bo'ladilar va ularning turli an'ana qadriyatlari bilan tanish bo'ladilar, doimiy daromat olib turish imoniga ega bo'lidilar, mahalliy aholi imkon qadar o'zlarining milliyliklarini namoyish qilish maqsadida ularni saqlab qolish unutilganlarini yodga olishga erishadilar, turli xalqlardagi mehmon kutish an'analari o'rganadilar o'z milliy mehmondorchiliklarini namoyish qiladilar. Bu kabi imkoniyatlar orqasidan mahalliy aholining dunyoqarashi, madaniy saviyasi o'sib rivojlanib boraveradi. Turizm iqtisodiyotning tarkibiy qismi sifatida turistlar qabul qiluvchi mamlakatga daromadni keltiradi, yuqori valyuta tushumini ta'minlaydi, aholini ish bilan bandlik darajasini oshiradi. Turistlarga xizmat qilish uchun mehmonxona kerak bo'ladi. Yaqin insonlariga hadya sotib olishadi, milliy hunarmandchilik mahsulotlarimiz bozori kengayadi. Bu yerda ular ovqatlanishi lozim. Turli tomoshalarga kiradilar va ularda qatnashadilar. Ko'p hollarda agar ular xorijiy turistlar bo'lsa, valyuta tushumining ko'payishini ta'minlaydi. Turizm nafaqat iqtisodiy, balki muhim ijtimoiy soha hamdir. Buning iqtisodiy samaradorligi bilan birga ma'naviy, ruhiy va intellektual ahamiyati ham juda katta.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Turizm sohasi iqtisodiyotimizga ko'p tomonlama foyda keltiradi. bularga misol tariqasida quyidagilarni keltiramiz:

- Qo'shimcha ish o'rinlari yaratilishi oqibatida aholi bandligi ta'minlanadi.
- Tarixiy -madaniy obektlarimizga e'tibor ortadi
- Qishloq joylardagi mahalliy aholi tomonidan yasalgan hunarmadchilik buyumlari haridori ortadi
- Turistik hududlarga e'tibor o'rtishi natijasida hududda urbanizatsiya darajasi oshadi
- Davlatning soliq tushumi ortadi
- Milliy hunarmandchilik mahsulotlarimiz dunyo brendi darajasiga ko'tarilib ketishi ehtimoli mavjud bo'ladi

Maqola so'ngida shuni xulosa qilamizki ko'p tarmoqli bo'gan turizm sohasi iqtisodning noishlab chiqarish tarmog'idir.

Dunyo aholisi qiziqish uyg'atayotgan yangi soha turizm o'zini oqlamoqda. U xoh ta'limda bo'lsin, xoh tibbiyotda har sohada rivojlaib iqtisodga foyda keltirmoqda. Biz ham bu holatga to'g'ri baho bergan holda turizmni jadal rivojlantirmog'imiz darkor.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Turizm: nazariya va amaliyot : darslik / Boltabayev M. R., Tuxliyev I. S., Safarov B. Sh., Abduxamidov S. A.. - Toshkent : Barkamol fayz media, 2018. - 400 b
2. Иқтисодиёт ва менежмент асослари : ўқув қўлланма / Икромов М., Солиев А. С.. - Тошкент : Vneshinvestprom, 2019. – 28
3. М.Амонбойев, N.Juraeva —Turizm iqtisodiyoti va menegmentil O__quv uslubiy majmua 2018 yil 0 б;
4. www.uzbekturizm.uz sayti ma'lumotlari.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

MARKETINGNING TURIZMDAGI AHAMIYATI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Turizm (faoliyat yo'nalishlari bo'yicha) yo'nalishi talabalari

Qarshiyev Asilbek Yoqub o'g'li

Boyqobilov Abdulla Nurmuxammad o'g'li

Berdiqobilov Asilbek Tog'aynazar o'g'li

Xolliyev Sardor Saidali o'g'li

Rustamov Sharofiddin Jurabek o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada marketingning turizmdagi ahamiyati yoritilgan.

Marketingning o'ziga xos jihatlari. Turizm sanoatining yuqori darajada raqobatbardosh bo'lishini hisobga olgan holda, yaxshi marketing muvaffaqiyatning asosi ekanligini qayd qilish. Turizm maskanlari turistlarni marketing xizmatiz o'ziga jalb qila olmasligi yoritigan.

Kalit so'zlar: Marketing, internet, axborot, investetsiya, istemolchi bozori, reklama

Turizm sohasiga hozirgi kunda dunyo aholisining ko'plab qatlami qiziqish bildirmoqda. Shuningdek, iqtisodning noishlab chiqarish tarmog'i sifatida jadal rivojlanmoda.

Albatta har bir inson yangi joylarni o'zi uchun kashf qilishni xohlaydi. Dunyo kezib yangi madaniyat, o'zgacha iqlimdan rohat olish maqsadida sayohat qilishadi. Insoniyat qiziquvchan bo'lganligi sababli doim o'zi uchun kreativ sayohatlarni kashf qilishni xohlashadi.

Internet va boshqa texnologiyalar rivojlanishi turizmga katta turtki bo'lishi bilan birga bu tizimdan foydalaniladigan turistlar har doim ham topilavermaydi. Shuning uchun ham televideniya va radio orqali turmahsulotlar reklamasi o'z qulayligini ko'rsatadi. Marketing sohasi turizmni rivojlantirish vositasi hisoblanadi. Axborot vositalarida reklama sifatli va aniq uzatilsa sayyohlar soni ortadi. Biz turizmni rivojlantirishga katta e'tibor berar ekanmiz ijtimoiy tarmoq, marketing kabi yo'nalishlarga e'tiborimizni yo'naltirmog'imiz darkor. Afsuski, bu sohalarda

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

yutug'imiz maqtovg'a arzigulik emas. Mamlakatimizda turizm marketing sohasini rivojlantirish uchun bizga kerak bo'luvchi omillar:

- ko'pgina malakali mutaxassislar kerak.
- Davlat tomonidan turizmni qo'llab quvvatlash uchun turizmga oid turli

xil video roliklar tanlovlarini e'lon qilish, blogerlarga mamlakatimizning so'lim go'shalariga borib video olishni topshiriq berish, mamlakatimizning turizm salohiyatini ochib beruvchi qisqa metrajli kinolarni suratga olishni topshiriq sifatida berish va uni xalqaro tanlovlarda ishtirok etishini taminlash kabilar orqali biz qaysidur ma'noda turizm marketing sohasini rivojlantira olamiz.

Turizm marketingning o'ziga xos jihati shundaki, xizmatlarga talab doimiy o'sib boradi, ammo iqtisodiy vaziyatning o'zgarishiga ma'lum darajada bog'liq.

Turistik kompaniya axborot makonida ishlaydi, shuning uchun unga yaxlit tizim asosida qanday ma'lumot kerakligini va uni qayerdan olish mumkinligini aniqlash kerak.

Ma'lum bir davrda ekspertlar, shahar madaniyati mahsuloti bo'lgan va jiddiy ijtimoiy-tartibga soluvchi salohiyatga ega bo'lgan reklama, jamiyatdagi turli jarayonlarga ta'sir ko'rsatuvchi, ijtimoiy-pedagogik va sotsial-madaniy vazifalarni bajaradigan muhim mexanizmlardan biriga aylanganini payqashdi. Asta-sekin, reklama jamiyatning qadriyatlari va standartlarini, individual va guruhning normalari va qoidalarini, hayot va iste'molning ideal modeli haqidagi jamoatchilik g'oyalarini shakllantira boshladi, shuning uchun uning ta'sirini, mavzusi va mohiyatini tahlil qilish muhim bo'la boshlaganini anglagan holda marketingni rivojlantirmog'imiz darkor. Reklama roli faqat belgilangan joyga tashriflarni rag'batlantirish bilan cheklanmaydi. Aksincha, bu manzilni potentsial sayohatchilarga ochib berishni, boradigan joyning ijobiy imidjini yaratishni va oxir-oqibat haqiqiy tashrifga olib keladigan manzilni tanlashni rag'batlantirishni o'z ichiga oladi. Turizm sanoati professional daromad olish uchun reklamani asosiy vositasi sifatida ishlatishi kerak. Har bir mamlakatda turizmni muvaffaqiyatli targ'ib qilish madaniy qadriyatlarga, reklama va uning qadriyatlarini tushunishga asoslangan. Professional reklamani mamlakat ichkarisida ham, tashqarisida ham iqtisodiy rivojlanishning muvaffaqiyatli vositasi sifatida ko'rish mumkin. Noto'g'ri, etarli bo'lmagan reklama mablag' va energiyani behuda sarflashi mumkin. Reklama beruvchidan maqsadli auditoriyani aniqlash kerak, bu esa sayyohlarni jalb qilish

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

uchun mo'ljallangan reklama hajmiga qarab turizm, investitsiyalar va boshqa ijobiy xulq -atvorni oshiradi.

Shunday qilib reklama - bu sayyohlik joylari to'g'risida kerakli ma'lumotlarni berish, ularni sayohatga ishontirish uchun ishlatiladi. Aslida, reklama iste'molchilar bozoridan darhol javob olish maqsadida yozma ommaviy axborot vositalaridan (video va audio) foydalanib, sayohat va turizm sohasidagi turli iste'molchilarga xabar yuborishni o'z ichiga oladi. Reklama har qanday ishlab chiqaruvchi, sotuvchi yoki xizmat ko'rsatuvchi tomonidan har qanday mahsulot yoki xizmat yoki g'oyani bo'lajak xaridorga taqdim etish bilan bog'liq barcha tadbirlarni o'z ichiga oladi. Reklama ma'lum xarajatlarni talab qiladi va ularni sotuvchi yoki xizmat ko'rsatuvchi yoki reklama beruvchi ishlab chiqaruvchi yoki homiy sifatida xarajatlarni qoplaydi. mahsulot yoki xizmat yoki g'oya haqidagi o'ziga xos xabar reklama deb ataladi. har bir reklamada homiyning kimligi oshkor qilinadi. Reklamaning asosiy maqsadi - xaridorlarga mahsulot yoki xizmatning foydaliligi to'g'risida ma'lumot berish va shu orqali ularni sotib olishga undash. Reklama, shuningdek, har qanday yangi mahsulotga bo'lgan talabni yaratish,

Turizm sanoatining yuqori darajada raqobatbardosh bo'lishini hisobga olgan holda, yaxshi marketing muvaffaqiyatning asosi ekanligini qayd qilish kerak. Turizm maskanlari turistlarni marketing xizmatidagi o'ziga jalb qila olmaydi.

FOYDAKANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlanishining beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha Harakatlar strategiyasini kelgusida amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 2017 yil 15 avgustdagi №3-5024 sonli Qarori.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining —Кириш туризмни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида» gi 2018 yil 6 fevraldagi ПҚ-3509-sonli Qarori.

3. Тухлиев Н., Абдуллаева Т. —Менеджмент и организация бизнеса в туризме Узбекистанал. -Т.:Узбекистан Миллий Энциклопедияси, 2016 й, 367 ст.

4. www.stat.uz – O_zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo__mitasi sayti.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

O'ZBEKISTONDA QISHLOQ TURIZMINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Turizm(faoliyat yo'nalishlari bo'yicha) yo'nalishi talabalari

Xushmanova Madina Yusufali qizi

xushmanovamadina49@gmail.com

Qayumova Shohista Nodirovna

khayumovashohista@gmail.com

Baratova Durdona Fayzullo qizi

baratovadurdona799@gmail.com

Mamadiyorova Jumagul Tog'aymurod qizi

madiyorovajumagul3@gmail.com

Ashurova Xurriyat Abdug'offor qizi

ashurovahurriyat358@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada qishloq turizmiga e'tibor berish orqali mahalliy aholi erishishi mumkin bo'lgan iqtisodiy foyda hamda atrof-muhitga zarar bermasdan turizmni rivojlantirish yo'llari ko'rsatilgan. Shu bilan birgalikda qishloq turizmni rivojlantiribgina qolmasdan milliy qadriyat va udumlarimiz, hunarmadchilik buyumlarimiz, atlas kabi milliy matolarimizni dunyoga tanitish haqidagi fikrlar mavjud.

Kalit so'zlar: Ekzotik makon, toza hudud, qishloq turizmi, kashta, atlas, o'rta daromat, , me'moriy yodgorliklar, sharshara, agroturizm, infratuzilma, Yangi O'zbekiston. Ma'lumki, qishloq joylar katta-katta maydonlarni, muayyan tabiiy shart sharoit, go'zal manzara, ekzotik makon, tabiiy sharsharalar, tabiat mo'jizasining g'oyatda g'o'zal ko'rinishini o'zida jamlaganligi, toza havoning borligi, insonlarining mehmondo'stligi, kayfiyatni ko'taruvchi manzaralarning ko'pligi va boshqa salohiyati, aholi, uning joylashuv tizimini o'zida mujassamlashtirgan hududlar yig'indisidan iboratligi jihatidan turistlarni o'ziga jalb qilib kelmoqda.

Bugungi kunda qishloq turizmi turizmning yangi va istiqbolli yo'nalishlaridan biri hisoblanib, mamlakat ichki va xalqaro turizmni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Qishloq joylarida turizmni rivojlantirish ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan tadbirkorlik faoliyatining ustuvor yo'nalishlaridan biri

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

sifatida qishloq hududlarini barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi. Xususan, qishloq joylarida infratuzilmalar faoliyatini rivojlantirishda, qishloq aholisi turmush darajasini oshirishda, mahalliy aholi daromadini o'stirishda, yangi ish o'rinlarini yaratishda, madaniy urf-odatlar va milliy an'analarni qayta tiklashda, shuningdek, atrof-muhitni himoya qilishda qishloq turizmi muhim rol o'ynaydi

Qishloq turizm (agroturizm) bu kishilarning doimiy yashash joyidan qishloq uylariga, qo'rg'onlariga va fermer xo'jaliklariga turistik sayohatni amalqoshirishi hisoblanadi. Qishloq turizmi qishloq joylarida dam olish va mazmunli hordiq chiqarish hisoblanib, bugungi kunda insonlarning asosiy zaruriy ehtiyojiga aylanib bormoqda. Shaharning shovqin suroni, kuchli toliqib ishlash jarayoni, havoning ifloslanishi, shahar aholisini tinch, osoyishta va sof havosi bo'lgan tabiat qo'yniga chiqishga undaydi. Bunday dam olish insonning tabiatga yaqin bo'lishi, yaxshi dam olishi, yangidan kuch-quvvat to'plash sharoitini berishi bilan birgalikda, mazkur joyni tarixi, madaniyati, etnografiyasi, urf-odatlari, me'moriy yodgorliklari va hunarmandchiligi bilan yaqindan tanishish imkoniyatini beradi. Shuningdek, mahalliy aholining o'ziga xos kiyinish madaniyati, milliy taomlari, folklori, tili yoki shevasi bilan yaqindan tanishish hamda qishloq joylarini suratga olish, mevalar terish va boshqa qiziqarli mashg'ulotlar bilan shug'ullanish imkoniyatini yaratadi.

So'nggi yillarda butun dunyo bo'ylab qishloq turizmiga bo'lgan qiziqish ortib bormoqda. Qishloq turizmini rivojlantirish orqali biz butun dunyoga o'z milliylikimizni, urf-odatlarimizni, milliy adras, atlas, badras, manoras kabi matolarimizni tanitgan bo'lamiz. Kashta, so'zana, o'tov, jamalak kabi milliylikimizni o'zida aks ettiruvchi hunarmandchilik buyumlarimizni ko'rish imkoniyati taqdim etamiz. Turistlar oqimi ko'paysa mahalliy aholi ham doimiy va mavsumiy ish bilan ta'minlanadi, aholi daromadi ko'payadi. Bular ham iqtisodning rivojlanishiga bir turtki bo'ladi. Qishloq turizmini rivojlanishida yana bir muhim bo'lgan omillardan bir agroturistik mahsulotlar, o'rta daromadga ega iste'molchilar talabini qondirayotganligi bilan izohlanadi.

Bugungi kunga kelib mamlakatimizning qishloq joylarida oilaviy tadbirkorlik va kichik biznesni samarali rivojlantirishda agroturizm muhim o'rin egallaydi. Hozirda mamlakatimizda agrar sohani rivojlantirishda fermer xo'jaliklarining ulushi tobora ortib, kengayib bormoqda. Ular tomonidan yirik tabiiy hududlar, jumladan: o'rmon hududlari, baliqchilik, chorvachilik xo'jaliklari, meva va uzumchilik bog'lari, sabzavot va poliz mahsulotlari yetishtiradigan hududlar tashkil etilib, ushbu

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

hududlarda fermerlar tomonidan dala shiyponlari, xizmat ko'rsatish komplekslari barpo etilmoqda. Bu esa qishloq joylarda agroturizm sohasini yo'lga qo'yish va rivojlantirishda muhim omil bo'lib hisoblanadi. Umuman mamlakatimizning yagona turistik makoni bir-biri bilan uzviy bog'liq, ayni paytda o'zaro katta farq qiladigan o'ziga xos cho'l (saxro), sug'oriladigan tekislik zonasining vodiylar va vohalari, tog' landshaftlari majmualaridan tarkib topgan bo'lib, ular turli yo'nalishdagi turizm o'choqlari va markazlarini barpo etishga mustahkam tabiiy asos bo'lib xizmat qiladi. Bunda xalqaro sayyohlikda innovatsion yo'nalish sifatida jadal rivojlanayotgan ekologik turizm uchun mamlakatimizda g'oyat qulay shart-sharoitlar va imkoniyatlar mavjudligini alohida ta'kidlash lozim.

Turizm sohasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli tadbirlarga qaramasdan, mamlakatimizda agroturizm faoliyatini samarali tashkil qilishda ba'zi muammolar mavjud ekanligini qayd qilib o'tish lozim:

– mavjud me'yoriy-huquqiy hujjatlarda “agroturizm”, “qishloq turizmi”, “yashil

turizm”, “eko-agroturizm”, “fermerlik turizmi” tushunchalarining mohiyati to'liq

ochib berilmagan; – qishloq turizmini tartibga soluvchi maxsus qonunchilik mexanizmi shakllanmagan;

– qishloq joylarida agroturizm faoliyatini rivojlantirish imkoniyatlari to'g'risidagi axborotlar bilan qishloq aholisi yetarli darajada ta'minlanmagan;

– qishloq joylarida agroturizmni samarali tashkil qilish uchun malakali kadrlar yetishmaydi. Mamlakatimizda qishloq turizmining rivojlanishi iqtisodiy-ijtimoiy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi va ijobiy samara beradi. Xususan, davlatimiz uchun:

-milliy urf-odatlar va an'analarni o'rganishga qiziqish ortadi;

-qishloq aholining o'ziga xos hayot tarzi va an'anaviy qadriyatlar keng targ'ib qilinadi;

hududlarning madaniy va tarixiy merosi asrab-avaylanadi;

qishloq joylarida ishlab chiqarish sohasi yanada rivoj topadi.

Qishloq aholisi uchun:

yoshlar uchun “kichik Vatan”ning tarixiy-madaniy ahamiyatini anglatadi, uning mamlakat hamda jahonda mashhurligidan faxr hissini oshiradi; yangi ish

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

o‘rinlari yaratilib, mahalliy aholining bandlik muammosi hal qilinadi; qishloq joylarida uy-joy fondi tuzilmasi yanada rivoj topadi;

Turistlar uchun: mahalliy aholining o‘ziga xos tarixi, an‘analari, urf-odatlarini, gastronomiyasi, madaniy-ma‘naviy jihatdan rivojlanishi bilan yaqindan tanishish imkoniyati yuzaga keladi; go‘zal tabiat qo‘ynida dam olib, sog‘liqni qayta tiklash imkoniyati paydo bo‘ladi.

XULOSA: Maqola so‘ngida xulosa qilib shuni aytib o‘tamizki, qishloq turizmi rivojlanishi nafaqat Yangi O‘zbekistonga foyda balki doimiy ish bilan ta‘minlanmagan qishloq aholining ham bandligi ta‘minlash orqali yashil iqtisodga foyda keltiradi. Shuningdek mamlakatimizda qishloq turizmini barqaror rivojlantirish uchun barcha imkoniyatlar mavjud. Ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanilsa, mamlakatimiz qishloqlari yanada obod bo‘ladi, aksariyat yoshlar yangi ish o‘rinlari bilan ta‘minlanadi, qishloq xalqining turmush faravonligi yanada oshadi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini 2017- 2021 yillarda rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi farmoni - Toshkent, 2017 179
2. Абдужабборов. М.А. Карст гор Южного Узбекистана. - Т.: 1990.
3. Абдусаломов Ғ. Туризм соҳасида ютуқлар кўп, камчиликлар ҳам йўқ эмас//Зарафшон газетаси, 24 декабр, 159 (22.797)-сон.
4. Александрова А.Ю. Международный туризм: Учебник- М.:Аспект Пресс, 2002-470 с.
5. Хошимов М. Ўзбекистоннинг экологик туризми.-Самарқанд, 2012 952529707

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

TURIZM INDUSTRIYASIDA TEXNOLOGIK YANGILIKLARNI BOSHQARISH

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Turizm (faoliyat yo'nalishlari
bo'yicha) yo'nalishi talabalari

Atamurodova Gulsevar Davron qizi
Saidqulova Mohistara Zayniddin qizi
Ochildiyev Erali Narmamat o'g'li

Annotatsiya: turizm industriyasida texnologik yangiliklarning alohida o'rnini yoritilgan. Ijtimoiy aloqaning nechog'lik muhimligi turizmdagi o'rnini kabi tushinchalar, marketing, aloqa operatorligidagi yaratilgan qulayliklar yoritilgan.

Kalit so'zlar: turizm insuatriyasi, ijtimoiy aloqa, firma, marketing, texnologiya, aloqa operatorligi, global axboirot.

Turizm iqtisodiyotiga komputar texnologiyalari katta foyda keltira boshlagan tarmoqlaridan biriga aylanib qoldi. Bularga aviachiptalar, boshqa turdagi transport vositalari uchun chiptalar, sayohatlar va mehmonxolarda xonalar uchun avvaldan buyurma berib qo'yish tizimlari kiradi. Bugungi kunda Amadens, Gabriel, Sabre, World Spar, Apollo va boshqalar kabi eng yirik tizimlarning O'zbekistonda o'z vakolatxonalarini ochilgan. Bundan tashqari Internet - jahon axborot tarmog'ining ahamiyati bu sohada kun sayin ortib bormoqda. internet- texnologiyalar turistik firmalarga xalqaro telefon suhbatlari va faks yo'llash uchun xarajatlarni qisqartirish evaziga katta miqdordagi mablag'larni tejashda yaqindan yordam beradi.

Yil sayin aviachiptalar va mehmonxonalariga avvaldan buyurtma berish tizimidan foydalanayotgan turistik firmalarining soni ortib bormoqda. Bunday tizimlar jahonning barcha mehmonxonalarida xonaga buyurtma berish qisqa vaqt davomida ish joyini tark etmagan holda buyurtma berish shartlari, narxlar, imtiyozlar to'g'risida ma'lumot olish imkoniyatini beradi. Avvallari bu ishlarni amalga oshirish uchun uzoq vaqt va mablag' kerak bo'lardi. Tizimga kiruvchi agentliklar hozirgi kunda o'tgan yilgi ma'lumotnomalardan emas, balki eng oxirgi ma'lumotlardan foydalanishadi. Alean tizimininng qatnashchilari qimmatbaho dasturiy ta'minotni sotib olishlariga hojat yo'q, chunki bu tizim Internet tarmog'ining standart texnologiyalariga asoslangan.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Yangi texnologik urush tufayli turistik xizmatlar bozorini tizimlashtirish jarayoni jadal ravishda kechmoqda. Axborot tizimlariga murojaat qilish qiymati pasaydi. Bu hodisa 2-3 kishidan iborat turistik agentligiga avvallari foydalanish qimmatga tushgan xizmatlardan foydalanish imkoniyatini beradi. Bu shuni anglatadiki, unchalik katta bo'lmagan turagentliklar katta tashkilotlarga jiddiy raqobatni yuzaga keltirishi mumkin. Internet rivojlanishi bilan birga nafaqat turistik biznesda qatnashuvchilarning joyi va roli, ular o'rtasidagi munosabatlar, balki xo'jalik yuritishining butun falsafasi-turistik marketing qayta ko'rib chiqilmoqda. Umumjahon axborot tizimi ananaviy marketing usullarini samarasiz qilib qo'ymoqda. Xizmat ko'rsatish sohasida ishlovchi marketologlar yangi elektron aloqa vositalari imkoniyatlaridan to'laqonli foydalanishni istasalar, tarmoqning bu xususiyatlarini hisobga olishlari zarur.

Turizm sohasida ijtimoiy aloqa, marketing axborot kabi yo'nalishlarni jadal rivojlantirish orqali mamlakatimizning turistik salohiyatini yuksaltirish mumkin.

Turizm sohasidagi axborot texnologiyalari shu soha ichida va tashqarisida, tijorat maqsadida qo'llaniladigan barcha kommunikasiya hamda axborot texnologiyalari majmuidir. Internet va global axborot tarqatish texnologiyalari turizm industriyasining asosiy axborot texnologiyalari hisoblanadi. Yil sayin aviachiptalar va mehmonxonalariga avvaldan buyurtma berish tizimidan foydalanayotgan turistik firmalarining soni ortib bormoqda. Bunday tizimlar jahonning barcha mehmonxonalarida xonaga buyurtma berish qisqa vaqt davomida ish joyini tark etmaganholda buyurtma berish, narxlar, imtiyozlar to'g'risida ma'lumot olish imkoniyatini beradi. Avvallari bu ishlarni amalga oshirish uchun uzoq vaqt va mablag' kerak bo'lardi. Tizimga kiruvchi agentliklar hozirgi kunda o'tgan yilgi ma'lumotnomalardan emas, balki eng oxirgi ma'lumotlardan foydalanishadi. Alean tizimining qatnashchilari qimmatbaho dasturiy ta'minotni sotib olishlariga hojat yo'q, chunki bu tizim Internet tarmog'ining standart texnologiyalariga asoslangan.

Ijtimoiy aloqa sifati bilan birgalikda aloqa operatorlik sohalari haqida ma'lumot berib o'tsak.

Mamlakatimizda faoliyat ko'rsatayotgan aloqa operatorlari ham tarixiy shaharlarimiz, muqaddas qadamjolar hududidagi aloqa qamrovini o'rganib, xizmat sifatini zamon talablariga yetkazsa, avvalo, o'z zimmasidagi majburiyatni bajargan va qolaversa, yurtimiz turizm salohiyatini yuksaltirishga hissa qo'shgan bo'lar edi.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Sir emas, biror bir mamlakatga borsangiz, eng avvalo, sog‘-omon yetib kelganingizdan uydagilarni xabardor qilishga shoshilasiz. Iqtisodi taraqqiy etgan, turizm rivojlangan mamlakatlarda bu borada muammolar uchramaydi. Siz, turli paketdagi sim kartalar orqali aloqa xizmatidan foydalanishingiz mumkin. Safar davomida mobil telefoningiz bekam-ko‘st ishlab tursa, o‘zingizga ishonchingiz mustahkam bo‘ladi.

Yurtimizga kelayotgan sayohlarni ham o‘zimizga qiyoslasak, masala mohiyati yanada oydinlashadi.

Bu borada Uzmobil kompaniyasi tomonidan turistlar uchun maxsus tariflarning ishlab chiqilgani, mobil routerni ijaraga berish xizmatlarining joriy etilganini olqishlasa arziydi. Boshqa kompaniyalar ham bu borada o‘zaro raqobatga kirishsa, nur ustiga nur bo‘lardi.

. Internet va global axborot tarqatish texnologiyalari turizm industriyasining asosiy axborot texnologiyalari hisoblanadi. Bu kabi sohalarni rivojlantirish bizga ko‘p qulayliklarni keltiradi. Turistlar nazarida marketing rivojlanish qulayliklari albatta e‘tiborni tortadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi —O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risidagi PF-4947-sonli Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017 y., 6-son, 70-modda.

2. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. Toshkent, —O‘zbekiston NMIU, 2017. – 29 b.

3. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta‘minlash yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. —O‘zbekiston NMIU, 2017. – 47 b.

4. www.stat.uz – O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi sayti.

5. www.cer.uz– Iqtisodiy tadqiqotlar markazi sayti.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

POLIMETILMETAKRILAT VA RADIONUKLIDLAR ASOSIDAGI RADIOFAOL SEMENT OLIISH HAMDA SUYAK SARATONINI DAVOLASHDA QO'LLASH ISTIQBOLLARI

Eshkaraev S.Ch.

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Termiz sh, Farovon massivi, 4B-uy.

E-mail: sadridin_eshkarayev@tues.uz, esadir_74@rambler.ru,

eshkaraevsadridin@gmail.com. ORCID ID: 0000-0003-1711-3303

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada tibbiyotda tish va suyak sementlarining tarkibiy qismi hisoblanadigan polimetilmetakrilat hamda seziy-137 va stronstiy-90 radionuklidlari asosida tayyorlangan sement olish bo'yicha tadqiqotlar bayon qilingan. Shuningdek, olingan sementni suyak saratonini davolashda qo'llash istiqbollari bo'yicha fikrlar bildirilgan. Kalit so'zlar: polimetilmetakrilat, sement, kaolin, vertebroplastika, kifoplastika, radioizotoplar, seziy-137, stronstiy-90.

**РАДИОАКТИВНЫЙ ЦЕМЕНТ НА ОСНОВЕ
ПОЛИМЕТИЛМЕТАКРИЛАТА И РАДИОНУКЛИДОВ И ИХ
ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИМЕНЕНИЯ ДЛЯ ЛЕЧЕНИЯ РАКА КОСТИ**

Эшкараев С.Ч.

Термезский университет экономики и сервиса,
город Термез, массив Фараван, дом 4Б.

E-mail: sadridin_eshkarayev@tues.uz, esadir_74@rambler.ru,

eshkaraevsadridin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1711-3303

АННОТАЦИЯ

В статье описаны исследования по получению цемента, приготовленного на основе полиметилметакрилата и радионуклидов цезия-137 и стронция-90, которые входят в состав стоматологических и костных цементов в медицине. Также были высказаны мнения о перспективах использования полученного цемента при лечении рака костей.

Ключевые слова: полиметилметакрилат, цемент, каолин, вертебропластика, кифопластика, радиоизотопы, цезий-137, стронций-90.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

RADIOACTIVE CEMENT BASED ON POLYMETHYL METHACRYLATE AND RADIONUCLIDES AND PROSPECTS FOR THE TREATMENT OF BONE CANCER

Eshkaraev S.Ch.

Termiz University of Economics and Service, Termiz city, Farovon massiv, 4B house.

E-mail: sadridin_eshkarayev@tues.uz, esadir_74@rambler.ru, eshkaraevsadridin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1711-3303

ANNOTATION

In this article, studies on obtaining cement prepared on the basis of polymethyl methacrylate and cesium-137 and strontium-90 radionuclides, which are components of dental and bone cements in medicine, are described. Opinions were also expressed on the prospects of using the obtained cement in the treatment of bone cancer.

Key words: polymethyl methacrylate, cement, kaolin, vertebroplasty, kyphoplasty, radioisotopes, cesium-137, strontium-90.

Kirish. Butunjahon sog'liqni saqlash tashkilotining 2022 yil ma'lumotlariga ko'ra, dunyoda yiliga 20 millionga yaqin odam saraton kasalligi tufayli kasal bo'lib, ko'krak saratoni (24,2%), yo'g'on ichak va to'g'ri ichak (9,5%), o'pka (8,4%), bachadon bo'yni (6,6%); va erkaklarda prostata (13,5%), jigar (6,3%), o'pka (14,5%), oshqozon (7,2%) ko'krak bezi saratoni bilan kasallanish 29,5% ga yetganligi aniqlangan [1].

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Respublikamiz aholisi o'rtasida saraton kasalligi bilan kasallanish holatlari yildan yilga ortob bormoqda [2]. Bu holat Surxondaryo viloyati aholisida yanada jiddiy tus olmoqda [3]. Hozirgi vaqtda tasdiqlangan va keng tarqalgan metastazlar bilan rivojlangan bosqichlarda saratonning son-sanoqsiz holatlarini bir nechta usullar yordamida klinik davolashga urinishmoqda. Bular kritik klinik vaziyatlarni ifodalaydiki, kasallik kichik tana qismidan butun inson tanasiga organlar va skeletga tarqaladi. Ushbu bosqichda shifokorlar bemorlarga umid bog'lamaydi va o'lim ushbu kasallikning kasallanishi natijasida tarqalgan metastaz tashxisi tasdiqlanganidan bir necha hafta yoki oy o'tgach sodir bo'lishi mumkin. Bunday holda bemorga yordam berish qiyin ish, lekin metastazning boshlang'ich bosqichlarida bemorni saqlab qolish mumkin. Bunday boshlang'ich saraton kasalliklariga suyak saratoni ham kiradi. Suyaklarning mikro o'smalari boshlang'ich davridan kuchli og'riq beradi. Ko'pgina hollarda og'riq suyak tuzilishidagi mikro sinishlar natijasida yuzaga keladigan bir nechta ikkilamchi metastatik jarayonlar tufayli kuchli bo'lib, shifokorlar og'riqni kamaytirish uchun palliativ choralarni joriy etishni tavsiya qiladi. Ular radiatsiya terapiyasi, kimyoterapiya yoki jarrohlik muolajalari bo'lishi mumkin. Radiatsiya terapiyasida radiatsion nur suyakdagi saratonning tarqalishini cheklaydi. Lekin radiatsiya nuri muhim sog'lom organlarni ionlashtirib, ularni zararlashi, immunitetni pasaytirishi va organizmni zaiflashtirishi mumkin. Bu esa o'z navbatida saratonning rivojlanishiga olib keladi [4].

Adabiyotlar tahlili. 80-yillarda tadqiqotchi K.D.Xarrington suyak metastazlari natijasida kelib chiqqan sinish yoki dislokatsiyalar bilan umurtqali tanalarni barqarorlashtirish uchun polimerlangan metil metakrilatdan foydalanishni taklif qilgan. Ma'lumki metastaz umurtqali tananing ichki bosimining oshishiga olib keladi va bemorning shifo topishiga putur yetkazadi. Xarrington fikricha, suyak saratoni bilan og'riq bemorda operatsiyadan keyingi davrda metil-metakrilat yordamida umurtqa pog'onasi barqarorlashganda og'riqning yaxshilanishi kuzatilgan [5].

Olimlar tomonidan 1987 yilda vertebroplastika va kifoplastika joriy etildi. Ushbu usullar suyak saratoniga chalingan bemorlarda metastaz turiga qarab suyak tsementidan foydalanishni ko'rib chiqadi [6]. Sr-89 va Re-186 ni tomir ichiga yuborish demyelinatsiya ta'siri tufayli orqa miya yuqori nevrologik nuqsonlarini ushlab turadigan toksik ta'sir ko'rsatdi [7].

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

2006 yilda NRI tadqiqot guruhi tomonidan radioaktiv strontsiy, polimetilmetakrilat va gidroksigepatit asosidagi yangi radioaktiv suyak kompozitsiyasi yaratildi. Bu kompozit suyak tuzilishiga yaqinlik, so'rilgan dozaning oson taqsimlanishi va tanaga moslashuvchanlik xossalariga ko'ra yaxshi samara bergan [8].

Tadqiqotning maqsadi. Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilgan holda, seziy-137 radionuklidi, polimetilmetakrilat va Sherobod kaolini asosida suyak saratonida qo'llaniladigan yangi radiofaol sement olish va uning xossalarini zamonaviy tadqiqot usullari bilan o'rganish.

Tadqiqot usuli va zarur xomashyolar. Noorganik polimer kompozitlar olishning klassik usullaridan foydalanildi. Kompozitlar tarkibi uchun xomashyolar quyidagicha: radioaktiv seziy-137 O'zR FA Quyosh fizikasi institute va kaolin Sherobod kaolin konidan olingan bo'lsa, polimetilmetakrilat Rossiya Federatsiyasi "Kompamid" kompaniyasidan sotib olindi.

Tajriba qismi. Kompozit olish uchun dispers to'ldiruvchi sifatida kaolin kukunlari va polimer matrisasi sifatida polimetilmetakrilat (PMMA) radioaktiv element sifatida seziy-137 radionuklidi kukunlari olindi. Tajribada an'anaviy usulda (gidrotermik sintez) 50 g polimetilmetakrilat (o'rtacha granulalar $w \sim 180.000$) ni EPU-1200 magnit aralashtirgichli elektr isitish pechida 70°C da 25 daqiqa qizdirib yumshatildi. Erish jarayonida zarrachalar aglomeratsiyasini oldini olish va ularning matritsa bilan mosligini oshirish uchun 3:1 nisbatda kaolin kukuni qo'shildi va muntazam 20 daqiqa davomida aralashtirib turildi. Bir xil massa hosil bo'lgach, 3:1:0,5 nisbatda radioaktiv seziy-137 radionuklidi kukuni qo'shildi va aralashtirish yana 10 daqiqa davom ettirildi. Bir xil massadagi kulrang kompozit Radiofaol sement RS-24 hosil bo'lgach, kompozit plitadan olindi va sovitildi (Mahsulot unumi 65%).

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

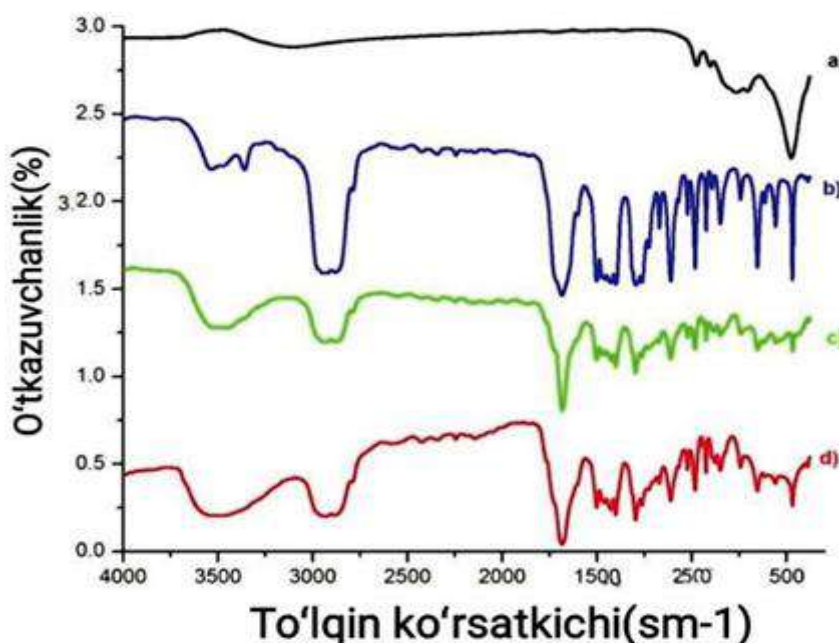
SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Tajriba natijalari tahlili. Sement tarkibida kaolin komponenti bo'lgani bois, uning amorf tuzilishiga kiritilgan radioaktiv seziv-137 beta-emitterini saqlaydigan keramika kompozitsiyasi mavjud bo'lib, u fazoviy taqsimotni ushlab turishi mumkinki, ionlashtiruvchi nurlanish kerakli metastatik nuqtalarga tarqalishi va so'rilishi, sog'lom qo'shni to'qimalarni saqlashi, invaziv jarrohlik muolajalaridan qochishi va beg'araz nurlanish ta'sirini kamaytirishi lozim.

Olingan RFS-24 kompozitining tarkibi va xossalarini o'rganish uchun zamonaviy tadqiqot usullaridan foydalanildi.

IQ-spektroskopiya. Olingan kompozitsion materialni Termiz davlat universiteti kimyo fakulteti fizik-tadqiqot usullari laboratoriyasining OVIRS markali IQ-spektrida tahlil qilindi. Polimer matritsa va komponentlarining kimyoviy bog'lanishlari o'rganildi. Kaolin to'ldiruvchisi, polimer matritsasi – PMMA va radioaktiv seziv-137 IQ-spektrlari 1-rasmda keltirilgan.

1-rasm. RF-24 radioaktiv sement kompozitining IQ-spektr natijalari

Kaolin to'ldiruvchi moddasining IQ-spektri taxminan 500 cm^{-1} gacha bo'lgan cho'qqilarni ko'rsatadi-1, bu piezokeramik strukturadan Ti-O-Ti cho'zuvchi tebranish rejimiga mos kelishi mumkin. Tegishli erituvchida kaolin kukunining dispersiyasi holatida, shuningdek, 2945 cm^{-1} da kuzatiladigan erituvchining xarakterli yutilish tasmasi ko'rinishini kuzatishimiz mumkin. Bunda 2882 cm^{-1} (assimetrik cho'zish) CH- guruhining tebranish xususiyati,

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

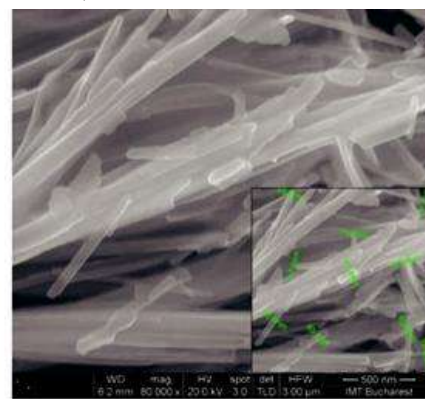
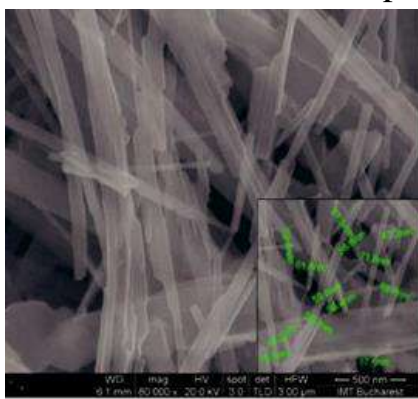
Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

1686 cm^{-1} C=O bog'ga tegishli (assimetrik cho'zilgan tebranish) va 1305 cm^{-1} sohada CN bog'ga tegishli (nosimmetrik cho'zilgan tebranish) lar kuzatiladi. Bu esa olingan kompozitning tarkibini to'liq izohlaydi.

Skanerlovchi elektron mikroskopiya. Polimer kompozit tarkibini morfologik jihatdan tahlil qilish uchun O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Ilg'or texnologiyalar markazining SEM-1200 markali skanerlovchi elektron mikroskop tekshirildi (2-rasm).

2-rasm. Skanerlovchi elektron mikroskopda RS-24 radioaktiv sementning tasviri

SEM tasvirlari (2-rasm) ushbu turdagi materiallar uzunligi bir necha o'nlab mikronlar tartibidagi o'lchamlarga ega bo'lgan tolalar sifatida paydo bo'lishini va ularning kengligi 15-50 nm orasida o'zgarib turadi. Dispersiyadan keyin tolalarning o'rtacha hajmi polimer moddasi bilan mosligini va ularning hajmini bir xil diapazonda saqlashini tasdiqlaydi.

Radioaktiv sementning suyak saratonini davolashdagi istiqbollari

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Suyak metastazlarini davolash uchun radioaktiv suyak sementidan foydalanish istiqbolli klinik davolash usullaridan biri hisoblanadi. 1989 yilda Jeyms Vaynshteyn umurtqa pog'onasi har bir segmentining anatomik tuzilishini o'rganganida, har bir segmentda eng ko'p uchraydigan metastaz turlarini aniqladi va davolashda radioaktiv zarrachalar muhim ahamiyatga ega bo'lishini alohida ta'kidlagan. Umurtqa pog'onasida joylashgan III va IV segmentlarga suyak ichiga radiofaol sement kiritish orqali muolaja o'tkazilsa, yaxshi samara berishi mumkin. Albatta bu boradagi tadqiqotlarni davom etirish va onkolog, xirurg va boshqa tor doiradagi shifokorlar bilan hamkorlik qilish orqali yaxshi natijalarga erishish mumkin bo'ladi.

Xulosa. Tadqiqotlar natijasida radioaktiv sement sintez qilindi va uning tarkibi va tuzilishi zamonaviy tadqiqot usullari yordamida tahlil qilindi. Radioaktiv sement suyak saratonini davolash uchun istiqbolli usullarda biri hisoblanadi. Biroq, bu usulni qo'llashning maqbul shartlarini topish ko'plab tadqiqotlar olib borishni talab qiladi. Mumkin bo'lgan tadqiqotlar radiasion, toksik, dozimetrik, radiologik, klinik va boshqa tahlillarni o'z ichiga olgan holda ishlab chiqilishi kerak. Radiaktiv sement bundan tashqari, tana bilan moslashuvchanlik, yopishqoq, quritish vaqti, qattiqlashgandan keyin yuqori g'ovaklik va radiatsiya ta'siri tugagandan keyin asta-sekin qayta o'sish hamda suyak hujayralari uchun o'tkazuvchan xususiyatlariga ega bo'lishi kerak. Sement odatda suyakda joylashgan metastatik shikastlanishlar joylariga yetib borishi kerak. Bu boradagi tadqiqotlarni davom ettirish muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo'ladi.

Tashakkurlar. Ushbu maqolani tayyorlashda amaliy yordamlarini ayamagan Surxondaryo viloyati Agrokimyoviy tahlil laboratoriyasi mutaxassislari, Termiz davlat univeristeti Fizik-kimyoviy tadqiqotlar laboratoriyasi rahbari k.f.PhD B.X.Alimnazarov va Ilg'or texnologiyalar markazi mutaxassislariga tashakkur bildiramiz.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Horn E, Henn JS, Lemole GM, Hott JS, Dickman CA. Thoracoscopic placement of dural-rod instrumentation in thoracic spinal trauma. *Neurosurgery*. 2004; 54(5):1150-4.
2. S Eshkaraev, K Turaev, S Eshkoraev. Influence of Pesticides on Increasing Soil Radioactivity. *World Journal of Applied Chemistry*. 2021; 6(4): 49-54 <http://www.sciencepublishinggroup.com/j/wjac>.
3. Eshkaraev S.Ch., Inoyatova N.Q. Ichimlik suvida radiofaol elementlarning paydo bo'lishi va inson salomatligiga ta'siri. *Journal of Universal Science and Research*. 2023/3/15. B. 72-79. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10700836>
4. Harrington KD. The use of methylmetacrylate for vertebral-body replacement and anterior stabilization of pathological fracture-dislocations of the spine due to metastatic malignant disease. *J Bone Joint Surg Am*. 1981;63(1):36-46.
5. Georgy BA. Metastatic Spinal Lesions: State-of-the-Art Treatment Options and Future Trends. *Am J Neuroradiol*. 2008;29:1605-11.
6. Ryu S, Yin FF, Rock J, Zhu J, Chu A, Kagan E. Image-guided and intensity-modulated radiosurgery for patients with spinal metastasis. *Cancer*. 2003;97(8):2013-8.
7. Hirsch AE, Rosenstein BS, Medich DC, Martel CB, Hirsch JA. Polymthymetacrylate and Radioisotopes in Vertebral Augmentation: An Explanation of Underlying Principles. *Pain Physician*. 2009;12(5):887-91.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

PSYCHODIAGNOSTICS AND PSYCHOCORRECTION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF JUVENILE INSPECTOR- PSYCHOLOGISTS

Jakbarova Surayyo Tangirberganovna

graduate student of Asian International University

ABSTRACT

Theoretical dimensions surrounding the psychological competence of juvenile justice personnel are explored. The author introduces a definition of "psychological competence" along with a structured model comprising motivational-volitional, functional, and reflexive components. Through theoretical analysis of research on psychological competence, we have developed our model outlining the structure of psychological competence among juvenile court workers. The motivational-volitional block encompasses motives, goals, needs, and values, fostering the creative expression of individuals within their profession and cultivating an intrinsic interest in their professional endeavors.

Key words: psychological competence, psychological literacy, socio-psychological dynamics, social-perceptual competence, psychocorrectional intervention.

INTRODUCTION

The training of personnel for juvenile justice stands out as a pivotal concern in the evolution of Russia's juvenile justice system. Investigating the professional aptitude of individuals working within juvenile justice unveils a complex framework, with psychological competence emerging as a cornerstone. In our interpretation, psychological competence extends beyond mere psychological literacy; it encompasses a blend of psychological knowledge, pedagogical insight, and professional acumen, all directed towards resolving practical challenges in training and education. This competence also underscores the attainment of a profound awareness of one's professional capabilities.

DISCUSSION AND RESULTS

The functional block primarily encompasses psychological knowledge, abilities, and skills necessary for designing and implementing psychological and

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

pedagogical support for minors throughout all stages of investigation or during sentence-serving. This includes competence in understanding individual psychological characteristics, socio-psychological dynamics, and psychological and pedagogical methodologies.

On the other hand, the reflexive block entails the ability to consciously monitor one's activities and personal development, alongside achievements. It fosters qualities like creativity, initiative, collaboration, introspection, and a focus on self-improvement. This component serves as a regulator for personal progress, guiding the search for meaning in interactions, self-management, and stimulating self-awareness, professional advancement, skill enhancement, and the development of an individualized work approach.[1]

These attributes of professional competence among juvenile court workers cannot be viewed in isolation; they are inherently integrative and holistic, stemming from comprehensive professional training. Individual psychological competence, crucial for considering the unique characteristics of minors throughout investigations or sentence-serving, encompasses the knowledge and application of various aspects, including:

1. Individual-typical features such as constitutional attributes, neurodynamic properties of the brain, cerebral hemisphere functional geometry, and temperament.
2. Sexual characteristics, including the ontogenesis of sexual dimorphism.
3. Personal traits of the juvenile offender, encompassing their direction, motivational needs, values, attitudes, ideals, and character traits, as well as self-esteem.
4. Unique features of the mental processes of the juvenile offender, including individual manifestations of memory, perception, sensations, and thinking.
5. Age-related characteristics and developmental patterns of mental processes (e.g., perception, memory, attention) exhibited by minor offenders.

These components collectively contribute to a nuanced understanding and effective engagement with juvenile offenders within the legal system.

Socio-psychological competence refers to the capability to facilitate effective interaction with juvenile offenders. It is evidenced by the juvenile justice worker's perception and understanding of their responsibilities, their depth of psychological engagement in both objective tasks and communication, and the psychological climate defining their interpersonal relationships within the team.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Social-psychological competence encompasses several types of psychological aptitude, including social-perceptual, social-communicative, and interactive competence.

Social-perceptual competence involves the ability to accurately assess the personality traits and emotional states of communication partners, as well as the capacity to interpret their verbal and non-verbal cues correctly. This competence is demonstrated through the thoroughness and depth of perception, understanding, and evaluation of individuals engaged in social activities and communication. It is rooted in emotional, sensory, intellectual, and social interactions, drawing upon one's creative and life experiences. The components of social-perceptual competence include motivational-target, cognitive, evaluative, and emotional aspects.[2]

Socio-communicative competence refers to the skill of establishing and maintaining necessary connections with others, articulating thoughts clearly and persuasively, presenting arguments, analyzing information, expressing judgments, conveying both rational and emotional content, fostering interpersonal connections, coordinating actions with colleagues, adapting communication styles to various professional scenarios, and facilitating dialogue.

The structure of communicative competence comprises three key components:

- 1.Motivational-personal,
- 2.Cognitive, and
- 3.Behavioral.

Communication skills embedded within communicative competence can be categorized into three stages:

1.Pre-contact: involves preparing for communication, strategizing tactics and approaches at a professional level, formulating statements appropriate to the speech context, and anticipating the emotional state of communication partners.

2.Contact: includes considering the psychological traits of communication partners, overcoming communication barriers, delivering compelling speeches, persuading others, employing effective argumentation, and providing feedback.

3.Post-contact: entails analyzing communication errors and setbacks, engaging in self-assessment and reflection, refining speech behaviors, interpreting the speech behaviors of others, and evaluating communicative behaviors through observation, analysis, and self-regulation.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Precise psychodiagnostics within any psychological and pedagogical scientific experiment necessitates a skilled assessment of the level of development of psychological attributes. Typically, these attributes are those whose consistent changes are posited in the hypotheses under scrutiny. For instance, a scientific psychological inquiry might delve into aspects of human cognition—those purported to exist and evolve according to certain laws or in relation to various variables.

In each of these scenarios, meticulous psychodiagnostics of the corresponding cognitive properties is imperative. This process is aimed, firstly, at directly substantiating their existence; secondly, at showcasing the hypothesized patterns of their evolution; and thirdly, at demonstrating their actual dependency on the variables outlined in the hypothesis.

Accurate psychodiagnostics is indispensable in applied research, as convincing evidence is crucial in demonstrating that the assessed psychological characteristics indeed change in the intended direction as a result of innovations or interventions.[3]

In psychological counseling, a practitioner must conduct a precise diagnosis and assess the core of the client's psychological concerns before offering any advice. This assessment relies on individual conversations with the client and observations of their behavior. If psychological counseling extends beyond a single session and involves a series of meetings where the psychologist actively engages with the client to address their issues, it becomes essential to implement both "input" and "output" psychodiagnostics. This involves assessing the initial state of affairs at the beginning of counseling and evaluating progress at the conclusion of the intervention.

Psychodiagnostics holds even greater significance in practical psychocorrectional work compared to counseling processes. Here, it is crucial not only for the psychologist or experimenter but also for the client to be convinced of the effectiveness of the psychocorrectional interventions. The client seeks evidence that the collaborative work with the psychologist has brought about significant positive changes in their psychology and behavior.

This is essential not only to reassure the client that their time (and potentially money, if the services are paid for) has been well spent but also to enhance the psychocorrective impact of the intervention. It is well-established that belief in the success of an intervention is among the most critical factors in its effectiveness.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Consequently, every psychocorrectional session should commence and conclude with a precise psychodiagnosis of the current state of affairs.

Diagnosing the competence of the indicative aspect of a communicative action often involves techniques rooted in "methods of analysis of specific situations." While this approach has limitations, as it does not directly assess the cognitive resources utilized in guiding a communicative action, it does enable an evaluation of the effectiveness of their utilization, which can be inferred from the accuracy of situational definition.

Moreover, by carefully selecting situations for analysis, it becomes possible to ensure the relevance of the stimulus material to the tasks typically encountered in the subject's everyday life and professional domain.

A comprehensive diagnosis of communicative competence, or an assessment of the resources underlying a communicative act, entails analyzing the internal mechanisms that facilitate action planning. During competence assessment, various quantitative and qualitative characteristics of a solution are employed, with a primary emphasis placed on indicators like the diversity of design solutions.

Given that competence encompasses a specific array of knowledge, abilities, and skills essential for successful communication, a strategy for constructing a diagnostic system involves inventorying these components (knowledge, abilities, and skills) and subsequently selecting or devising an appropriate psychological procedure. However, this approach encounters practical challenges. As research on communication expands and deepens, the proliferation of identified components outpaces the development of diagnostic tools meeting basic reliability criteria. Consequently, in practice, the assessment of competence tends to focus on a limited subset of its components. Given the difficulty of conducting a comprehensive diagnosis, it is advisable to establish criteria for selecting the primary components of competence for evaluation.[4]

CONCLUSION

Social-interactive competence encompasses the collection of skills and abilities essential for facilitating effective interaction among communicating individuals.

Psychological and pedagogical competence denotes the proficiency in integrating psychological and pedagogical knowledge to address practical

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

challenges in providing psychological and pedagogical support for minors throughout all phases of investigation or sentence-serving.

The establishment of a framework for psychological and pedagogical support for juvenile offenders, along with the cultivation of psychological competence among specialists in the juvenile justice field, warrants dedicated scientific inquiry.

LITERATURE

1. Yuksel-Sahin, F. (2008). Communication Skill Levels in Turkish Prospective Teachers. *Social behavior and personality* 36(9), 1283-1294.

2. Canary, D. J. & MacGregor, I. M. (2008). Differences That Make a Difference in Assessing Student Communication Competence. *Communication Education*, vol. 57, Issue 1, 2008, 41-63.

3. Z.S.Elov. SUD-PSIXOLOGIK EKSPERTIZASI TARIXI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI (ilmiy manbalar tahlili asosida). *Pedagogik va psixologik tadqiqotlar*. 2 (1), 3-8 2024

4. Z.S.Elov. AFFEKT HOLATI VA UNING SUD-PSIXOLOGIK EKSPERTIZASI: <https://doi.org/10.53885/edinres>. Таълим ва инновацион тадқиқотлар (2022 йил № 9) ISSN 2181-1709 (P) 306-311

5. Z.S.Elov. *Yuridik psixologiya. Darslik*. Buxoro-2023 486b

6. N.T.Tojiyeva, Z.S.Elov., VOYAGA YETMAGANLARGA SUDGA OID PSIXOLOGIK EKSPERTIZASINI O'TKAZILISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *Pedagogik va psixologik tadqiqotlar*. 2 (1), 9-14 2024

7. Elov, Z. (2023). ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОРЛИ ЎСМИРЛАР ОРАСИДА СУИЦИДАЛ АҲЛОҚ ТУШУНЧАСИ ВА ИЛМИЙ ТАҲЛИЛЛАР. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 40(40).

8. Элов, З. С. (2023). Ўсмир шахсида деликвент ахлоқ–девиант хулқ-атвор шакли сифатида. Та'лим ва innovatsion tadqiqotlar xalqaro ilmiy metodik jurnal.–Buxoro, 6, 376-378.

9. Elov, Z. (2021). Qobiliyatning shaxs psixologiyasidagi o'rni va danning-kruger effekti. *Pedagogik mahorat*, 1(5), 143-144.

10. Элов, З. С. (2023). ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОРЛИ ЎСМИРЛАР ТОМОНИДАН СОДИР ЭТИЛАЁТГАН НОҚОНУНИЙ ХАТТИ-ҲАРАКАТЛАРНИНГ ПСИХОЛОГИК САБАБЛАРИ: Элов Зиёдулло Сатторович, Бухоро давлат университети, Тарих ва юридик факультети Психология ва социология кафедраси доценти, Психология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD). Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (2), 292-296.

11. Elov, Z. S. (2022). Suitsidal xulq motivatsiyasi: nazariya va amaliyot.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

12. Элов, З. С. (2017). ПРОФИЛАКТИКА САМОУБИЙСТВ СРЕДИ СОТРУДНИКОВ ОБД. In Психология XXI столетия (pp. 473-477).
13. Sobirovna, S. Y. (2023). Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ekologik tarbiya berish. SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR, 1(4), 160-166.
14. Умурзоков, Д. (2023). МИЛЛИЙ ЎЗИНИ ЎЗИ АНГЛАШНИНГ ПСИХОЛОГИК МЕХАНИЗМЛАРИ. Interpretation and researches, 1(6).
15. Умурзоков, Д. Х. (2023). МИЛЛИЙ МАНСУБЛИК БОРАСИДАГИ ИЛК ЎСПИРИНЛАРНИНГ ТАСАВВУРЛАРИДА ИЖТИМОЙ РОЛЛАРНИНГ ЎРНИ. Academic research in educational sciences, 4(ТМА Conference), 567-572.
16. Умурзаков, Д. Х. (2014). ЭТНОПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОБРАЗОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В СОЗНАНИИ РАННИХ ПОДРОСТКОВ. Человеческий фактор: Социальный психолог, (1), 110-116.
17. Умурзоков, Д. Х., & Расулова, Ю. Б. ИЛК ЎСПИРИНЛАРНИНГ ЁШГА ОИД ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ ВА УЛАРНИ МИЛЛАТГА МАНСУБЛИКНИ АНГЛАШНИ ШАКЛЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ. PSIXOLOGIYA Учредители: Бухарский государственный университет, (S2), 130-132.
18. Kholmurodovich, U. D., & Nuralievna, R. Z. (2021, February). CAUSES AND MOTIVATIONS OF CONFLICTS. In E-Conference Globe (pp. 26-28).
19. Kholmurodovich, U. D., & Nuriddinovich, S. A. (2021, February). SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL CAUSES OF MINOR CRIMES. In E-Conference Globe (pp. 23-25).
20. Умурзаков, Д. Х., & Жураева, Н. А. (2020). Женщины как объект управленческой деятельности. European science, (4 (53)), 45-47.
21. Ruziyeva, M. Y. (2020). About color symbols in folklore. *Journal of critical reviews. ISSN-2394-5125 VOL, 7.*
22. Ruziyeva, M. Y., & Aslonova, S. S. (2021). Theoretical and Practical Foundations of Teaching Folklore In Primary School. *Middle European Scientific Bulletin, 10.*
23. Ruziyeva, M. Y., & Lobar, S. (2023). Lyro-epic literary fairy tales in uzbek children's literature.
24. Yoqubovna, R. M. (2017). Expression of Attitude to Colors in Turkic National Ritual Songs. *ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies, 6(1), 54-68.*
25. Yokubovna, R. M. (2020). About color symbols in folklore. *JCR, 7(17), 461-466.*

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

26. Ruziyeva, M. Y., & Lobar, S. (2023). Lyro-epic literary fairy tales in uzbek children's literature.

27. Bahrievna, P. N., & Ro'ziyeva, M. Y. (2023). Reforms and Innovations in the Educational System in Uzbekistan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(6), 47-51.

28. Ro'ziyeva, M. Y. (2020). COLOR SYMBOLISM IN UZBEK FOLKLORE. *Theoretical & Applied Science*, (5), 277-284.

29. Ruzieva, M. Y. (2022). SYMBOLISM OF MYTH, SYMBOL AND COLOR. *Ann. For. Res*, 65(1), 2719-2722.

30. Ruzieva, M. (2016). Colour and its psychoanalytical interpretation in folklore. *Язык и культура (Новосибирск)*, (23), 127-130.

31. Ro'ziyeva, M. Y. (2020). Color symbolism in Uzbek folklore. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 05 (85), 277-284.

32. Bahrievna, P. N., & Ro'ziyeva, M. Y. (2023). Reforms and Innovations in the Educational System in Uzbekistan. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(6), 47-51.

33. Ro'ziyeva, M. Y. (2021). O'qish darslarida fasllar bilan bog'liq matnlar va ularning ahamiyati: DOI: 10.53885/edinres. 2021.86. 66.011 Ro'ziyeva MY, Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrasini mudiri, fffd (PhD) Madinabonu Xayrulloeva, BuxDU, boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 4 kurs talabasi. In *Научно-практическая конференция* (pp. 23-24).

34. Ro'ziyeva, M. (2021). FOLKLORSHUNOSLIKDAGI YANGI BOSQICHLAR VA ULARNING TA'LIM JARAYONIDAGI AHAMIYATI: Mohichehra Ro'ziyeva, BuxDu Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrasini mudiri, PhD, dotsent. In *Научно-практическая конференция* (pp. 21-22).

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

«СОВРЕМЕННАЯ МАТЕРИНСКАЯ ЛЮБОВЬ» В ПРОЗЕ МАРИИ ТАРУБ

Муродова Дилдора Арабовна

Преподаватель русского языка и литературы Кафедры «История и филология» Азиатский Международный Университет Бухара, Узбекистан

murodovadildoraarabovna@oxu.uz

Аннотация: В данной статье на примере творчества Марии Трауб исследуем психологизм, отражающий принципы раскрытия художественного характера в русской «женской прозе». Исследуя принципы психологических мотиваций персонажей, автор «женской прозы» смогла создать более реалистичных персонажей, пролить свет на основополагающие социальные и культурные факторы, которые формируют их поведение, и способствуют межкультурному пониманию.

Ключевые слова: мать, современная материнская любовь, ребёнок, эмоции, внутренний мир персонажей, создаёт.

Annotasiya: Ushbu maqolada Mariya Traubning ishidan foydalanib, biz rus "ayollar nasrida" badiiy xarakterni ochish tamoyillarini aks ettiruvchi psixologizmni o'rganamiz. Qahramonlarning psixologik motivlari tamoyillarini o'rganib, "ayollar fantastikasi" muallifi ko'proq real xarakterlarni yaratishga, ularning xulq-atvorini shakllantiruvchi ijtimoiy va madaniy omillarni yoritib berishga, madaniyatlararo tushunishni rivojlantirishga muvaffaq bo'ldi.

Kalit so'zlar: ona, zamonaviy onalik muhabbati, bola, his-tuyg'ular, xarakterlarning ichki dunyosi, yaratadi.

Annotation: In this article, using the example of Maria Traub's work, we explore psychologism, reflecting the principles of revealing artistic character in Russian "women's prose." By exploring the principles of the psychological motivations of characters, the author of "women's fiction" was able to create more realistic characters, shed light on the underlying social and cultural factors that shape their behavior, and promote cross-cultural understanding.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Key words:. mother, modern maternal love, child, emotions, inner world of characters, creates.

Читая прозу Маши Трауб, понимаешь, что жизнь продолжается несмотря ни на что, и бывают проблемы пострашнее собственных. Книга «Новые семейные обстоятельства» наполняют нас эмоциями и мудростью, которые помогают стать более осознанными и счастливыми людьми. Прозе Маши Трауб свойственно внимание к обыденной жизни и драмам, разворачивающимся в повседневности, именно поэтому ее сравнивали с Чеховым и Трифионовым. *«Через эти крошечные заметки, наблюдения, смешные диалоги я и хотела показать современную материнскую любовь, и нашу с вами жизнь».* [1, с.120].

Здесь мы можем с точность отметить , особую, ни на кого не похожую, авторскую манеру: динамичный сюжет, объемный язык, легкую иронию, подкупающую искренность и кинематографическую точность в деталях. *«Да, бывает страшно, часто падаешь от усталости и груза ответственности, живешь будто на автомате, попадая в день сурка».*[3,с.32].

Мы думаем, что Проза Маши Трауб делает читателей свидетелями жизненных историй, с которыми сталкиваются герои. Мы наблюдаем за их мыслями, эмоциями, поведением, желанием преодолеть собственные страхи и недостатки. В её произведениях мы видим, как люди находят силы продолжать двигаться вперед даже в самых безнадежных ситуациях. *«Но жизнь – очень интересное приключение. Особенно когда в ней есть дети».* [2,с.46].

Произведения Маши Трауб - это сборник авторских мыслей и размышлений о привычных для каждого из нас ситуациях. На некоторые моменты мы не обращаем внимания, а другие просто выбивают из колеи, ломают планы на будущее. Что помогает человеку оставаться счастливым? Случаи очень разные. Кто-то находит утешение и поддержку в любви, своей семье, другие – в дружбе, заботе о братьях наших меньших.

Современная проза Маши Трауб – это её отношение к родителям, особенно матерям. *«У каждой матери бывает состояние, хотя в этом тяжело признаться даже самой себе, когда от усталости и недосыпа способна думать на уровне инфузории-туфельки».*[4,с.76].

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Автор в своих произведениях отлично понимает, как тяжело быть мамой и находит искренние слова поддержки.

– *Катя, Ева что, уже пробовала колу? – возмутилась я.*

– *Она третий ребенок в семье. Чего она только не пробовала, – ответила Катя.*

Маша Трауб умеет рассказывать о сложных ситуациях, заставляя задуматься над смыслом жизни и ценностями, которых мы придерживаемся, а так же уделяет внимание трогательным размышлениям о детях. Ее истории не только вдохновляют читателей, но и учат сочувствию и состраданию. «*Но жизнь – очень интересное приключение. Особенно когда в ней есть дети.*» [5, с. 97].

Если посмотреть на женщин с детьми с точки зрения психолога, мы увидим, что классическую разновидность современного родителя. В своих произведениях Маша Трауб показала, что и современная мать любит поговорить о том, что она не спит, не ест, только и занимается, что ребёнком. «Сразу, как родила, начала учить его китайскому языку и английской поэзии, потому что после года будет поздно...» [6, с.321].

«*Современная мать*» по словам писательницы знает абсолютно всё о детях и даст совет по любому вопросу. У неё-то проблем с ребёнком не бывает никогда. При этом её воспитательная позиция — жёсткая, и давать советы ей, а уж тем более критиковать, бесполезно и даже небезопасно. [2, с. 178].

Теплая, трогательная, эмоциональная проза российской писательницы Маши Трауб – это именно то, что нужно современному читателю в этом вечно суетящемся мире. Маленькие добрые истории дарят читателям надежду и вдохновение, позволяют взглянуть на жизненные трудности через судьбы главных героев.

Мы проанализировали в прозе Маши Трауб, что все дети испытывают чувство страха, одиночества, ненужности, ревности. Только в разной степени и в разные моменты жизни. И да, дети иногда чувствуют себя «лишними». Рождение младшего ребенка в семье, развод родителей, новые браки папы или мамы — для ребенка это безусловный стресс, ломается привычная картина мира. Да, у всех разное ощущение защиты, качество тефлонового покрытия, что ли. «Кто-то тонкий: чуть царапнул — и все, а кто-то как чугунная

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

сковорода». [4, с. 65].
В каждой книге есть часть меня. Автор не списывает с реальностью буквально, но и неправды, выдумки, фантазий в своих книгах нет, юность автора и пытаться догадаться, что было на самом деле, а что — плод буйной фантазии. «В каждой книге есть часть меня». [1, с. 34]. Здесь мы обнаружили, что Маша Трауб походит к каждому своему произведению, как к «детищу» с любовью подавая своему читателю темы для размышлений...

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Мария Метлицкая. После измены. М.: Эксмо, 2013. (17) 46. (
2. Мария Метлицкая. Ошибка молодости. М.: Эксмо, 2013. (17)
3. Murodova, D. (2023). MATERNAL IMAGE IN MODERN UZBEK PROSE. *Modern Science and Research*, 2(12), 654-658.
4. Arabovna, M. D. (2023). MATERNAL IMAGE IN MODERN UZBEK PROSE. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(12), 28-33.
5. Arabovna, M. D. (2023). THE THEME OF MOTHERHOOD IN “WOMEN'S PROSE” BY MASHA TRAUB. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(12), 34-38.
6. Murodova, D. (2024). MATERNAL IMAGE IN “WOMEN’S PROSE” BY MASHA TRAUB. *Modern Science and Research*, 3(1), 157–163. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/27859>
7. Муродова, Д. А. (2023). ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ГЕРОИ В СОВРЕМЕННОЙ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ.
8. Murodova, D. (2023). FICTIONAL HEROES IN MODERN RUSSIAN LITERATURE. *Modern Science and Research*, 2(9), 112–114. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23907>
9. Муродова, Д. А. (2023). ЖЕНСКАЯ ПРОЗА В СОВРЕМЕННОЙ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ.
10. Муродова, Д. А. (2023). ПОНЯТИЕ СЛОВ «ЩЕДРОСТЬ И ТРУСОСТЬ» В ЛАКСКОМ ЯЗЫКАХ.
11. Murodova, D. (2023). ARABIC WORDS USED IN MODERN RUSSIAN. *Modern Science and Research*, 2(4), 576–578. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/19400>

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

12. Муродова, Д. А. (2023). МАТЕРИНСКИЙ ОБРАЗ В СОВРЕМЕННОЙ УЗБЕКСКОЙ ПРОЗЕ.

13. Hasanova, S. (2024). DIFFERENCE BETWEEN PROVERB AND SAYING. *Modern Science and Research*, 3(1), 140–147. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/27853> Хасанова, Ш. (2024). <https://doi.org/10.5281/zenodo.10651477>. MODERN SCIENCE AND RESEARCH, 3(2), 425–435. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10651477>

14. Hasanova, S. (2023). USING EXPRESSIVE VOCABULARY IN RUSSIAN PROVERBS. *MODERN SCIENCE AND RESEARCH*, 2(11), 403–408. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10107320>

15. Hasanova, S. (2023). USING EXPRESSIVE VOCABULARY IN RUSSIAN PROVERBS. *Modern Science and Research*, 2(10), 403–408. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25248>

16. Баходировна, Х. Ш. (2023). Гендерная Лексика В Русском Языке. *International Journal of Formal Education*, 2(11), 324–331. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/1505>

17. Shaxnoza Baxadirovna, X. (2023). PROVERBS IN THE LEXICOGRAPHICAL ASPECT. *International Journal of Formal Education*, 2(12), 429–437. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/1771>

18. Hasanova, S. (2023). STRUCTURAL – SEMANTIC CHARACTERISTICS OF PROVERBS. *Modern Science and Research*, 2(12), 619–625. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/27109>

19. Баходировна, Х. Ш. (2023). Гендерная Лексика В Русском Языке. *International Journal of Formal Education*, 2(11), 324–331. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/1505>

20. Hasanova, S. (2023). SYSTEM RELATIONS IN THE RUSSIAN LANGUAGE VOCABULARY. *Modern Science and Research*, 2(9), 72–74. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23900>

21. Хасанова, Ш. Б. (2023). РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ СИСТЕМНЫХ ОТНОШЕНИЙ РУССКОЙ ЛЕКСИКИ В ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

22. Berdiyeva, S. (2023). A STORY-BASED APPROACH IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE. *Modern Science and Research*, 2(10), 262-266.

23. Berdiyeva, S. U. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN GAME-BASED LEARNING AND GAMIFICATION [Data set]. Zenodo.

24. Utkerovna, S. (2023). BENEFITS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES THROUGH ROLE-PLAYING ACTIVITIES. *Modern Science and Research*, 2(10), 723-729.

25. Utkerovna, B. S. (2023). SHUM BOLA ASARINING TARJIMASIDA TARJIMON MAHORATI. *DENMARK" THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF SCIENTIFIC PROGRESS IN MODERN SOCIETY"*, 14(1).

26. Utkirovna, B. S. (2023). Characteristics of the Works of Charles Dickens. *European Science Methodical Journal*, 1(3), 24-28.

27. Berdiyeva, S. (2023). THE IMPORTANCE OF ROLE PLAYING ACTIVITIES IN IMPROVING LEARNERS' LANGUAGE SKILLS. *Modern Science and Research*, 2(9), 75-78.

28. Bobojonova, D. . (2024). MANIFESTATION OF LEXEMES RELATED TO THE PROFESSION OF BLACKSMITHING IN FOLK PROVERBS. *Modern Science and Research*, 3(1), 687–693. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/28380>

29. Bobojonova, D. (2024). TYPES OF OCCUPATIONS RELATED TO THE LIFE OF THE UZBEK PEOPLE (within the profession of blacksmithing). *Modern Science and Research*, 3(2), 739–746. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/29461>

30. Gulamova, D. (2024). EUPHEMISM INTERPRETATION IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE. *Modern Science and Research*, 3(1), 817–823. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/28458>

31. Gulamova, D. (2023). METHODOLOGY FOR DEVELOPING THE CULTURE OF USING EUPHEMISMS IN 9TH GRADE NATIVE LANGUAGE CLASSES. *Modern Science and Research*, 2(12), 483–493. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/26960>

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

32. Gulamova, D. I. (2023). 5-6-SINF ONA TILI DARSLARIDA EVFEMIZMLARDAN FOYDALANISH MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH USULLARI.

33. Gulamova, D. I. (2023). EVFEMIZMLAR O 'QUVCHI NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRUVCHI OMIL SIFATIDA.

34. Bafoeva, R. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARIDA TA'LIM TUSHUNCHASI.

35. Bafoeva, R. (2023). XORIJIY TILLARNI O'QITISHNING YANGICHA USULLARI.

36. Bafoeva, R. (2024). THE IMPORTANCE OF PROVERBS IN ENGLISH, RUSSIAN, UZBEK LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 3(1), 33-38.

37. Bafoeva, R. (2023). The concept of family in English, Russian and Uzbek proverbs. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(10), 651–654. Retrieved from <https://grnjournal.us/index.php/STEM/article/view/2279>

38. Rokhila Bafoeva 2023. The Concept of Education in English and Uzbek Proverbs. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769). 1, 9 (Nov. 2023), 292–296.

39. Bafoeva, R. (2023). NEW METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(10), 58-63.

40. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2022). NATIONAL AND CULTURAL PROVERBS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES AND THEIR UNIVERSAL FEATURES. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(4), 500-503.

41. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARINING GENDER XUSUSIYATLARI. *World of Science*, 6(5), 167-169.

42. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2023). O'ZBEK VA INGLIZ MAQOLLARINING JAMIYATDAGI TUTGAN O'RNI VA ULARNING O'RGANILGANLIK DARAJASI. *SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 2(14), 74-76.

43. Idiyeva, L. (2023). HUMOUR IN THE UPBRINGING AND EDUCATION OF THE MODERN TEENAGER. *Modern Science and Research*, 2(10), 520-523.

**МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

44. Idiyeva, L. (2023). CONTENT OF GRAMMATICAL CATEGORIES IN TWO LANGUAGES AND TYPOLOGY OF PARTS OF SPEECH. *Modern Science and Research*, 2(10), 52-57.

45. Idiyeva, L. (2024). ORIENTAL EDUCATION IN THE FAMILY AND ITS SOCIAL SIGNIFICANCE. *Modern Science and Research*, 3(1), 39-44.

46. Idieva, L. (2024). CRITICAL THINKING IS A SYSTEM OF JUDGMENT. *Modern Science and Research*, 3(2), 481-487.

47. Ismatovna, I. L. (2022). MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF A HIGHER EDUCATION INSTITUTION. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, 11(04), 80-84.

48. IDIYEVA, L. I. Using Interactive Forms and Techniques in English Lessons. *Asst. Prof. Dr. Mehmet Necati CIZRELIOGULLARI, Ph. D.*, 42.

49. Gafarova, Z. Z., Bozorova, M. A., & Jumayeva, S. (2020). Sh.; Idiyeva, LI; Radjabova. *LU International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(1), p403-407.

50. PROVERBS, M. A. O. O. (2020). SAYINGS AND THEIR PRIMARY SOURCES. *International Engineering Journal For Research & Development*, 5(7), 4-4.

51. Lola, I., Madinabonu, N., & Ruslan, K. (2022). Using swot analysis in education. *Results of National Scientific Research International Journal*, 1(3), 126-131.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

ТЮРКСКИЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Шакирова Гулмира Рашидовна

Преподаватель русского языка и литературы кафедры «Истории и филологии» Азиатский Международный Университет Бухара, Узбекистан

Аннотация: Статья посвящена анализу лексических заимствований из тюркских языков в современной русской лексике. Тюркизмы рассмотрены в историческом и функциональном аспектах. Выявлено, что хотя в настоящее время процесс заимствования из языков тюркской группы не отличается интенсивностью, но тюркизмы активно функционируют в современном русском языке благодаря процессу актуализации.

Ключевые слова: заимствования, тюркизмы, актуализированная лексика, языковые связи.

Несомненно, русско-восточные языковые связи играют большую роль в становлении современного русского языка. В разные периоды влияние восточных языков лишь меняло свою интенсивность, но не прекращалось.

В учебниках по лексикологии русского языка заимствованиям из тюркского языка также уделено внимание. Подчеркивается, что «заимствования проникали в русский язык с давних пор, поскольку Киевская Русь соседствовала с тюркскими племенами»

Эти торговые, культурные и политические связи способствовали вхождению в язык в VIII - XII вв. таких лексем, как «атаман, басурман, барабан, башмак, бешмет, буран, войлок, выюк, кабала, казна, казначей, караул (стража), курган, малахай (шапка), орда (лагерь), чертог, чулок, шалаш».

Известно, что названия масти и породы лошадей также являются заимствованиями из тюркских языков: «аргамак (порода рослых туркменских лошадей), чалый, буланый, гнедой, каракovýй, каурый, бурый»

Как уже говорилось, влияние тюркских языков не всегда отличалось интенсивностью. Многие исследователи отмечали, что период активного проникновения тюркизмов в русский язык длился до XVII века. «Влияние

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

тюркских языков, уходящее корнями в глубину веков и исторически связанное с эпохой Киевской Руси, Хазарии и Волжской Булгарии, а позднее - Московской Руси, Золотой Орды, Казанского и Сибирского ханств, стерто давностью времени ...»

В последующие периоды русско-тюркские языковые связи не были заметно продуктивными, однако встречались и отдельные примеры заимствованной лексики. «В текстах художественных произведений национальных и русских поэтов Средней Азии и Казахстана, написанных на русском языке или переведенных на русский язык, широко представлен пласт национально-специфических слов - реалий, известных под названием тюркизмы, под которыми понимаются лексические единицы, заимствованные русским языком (вошедшие в систему языка или употребляемые в русской речи) из тюркских языков (или через их посредство) для выражения новых понятий,

«Научные междисциплинарные исследования» дифференциации уже имеющихся и обозначения ранее неизвестных русской действительности предметов и явлений»

В современном русском языке тюркские языки значительно уступают позиции другим восточным языкам-реципиентам. В частности, японские, арабские и китайские заимствования значительно превосходят их количественно.

Немногочисленные заимствования из тюркских языков, зафиксированные в современных толковых словарях относятся к бытовой и административной сферам: джезва 'металлический сосуд с длинной ручкой для варки кофе'; гяур 'иноверец, неверный, христианин'; вилайет 'крупная административная единица в Турции и некоторых странах Северной Африки'; йогурт 'пастообразный продукт, изготавливаемый из сквашенного особым образом молока'; мушмула 'дерево или кустарник семейства розоцветных, а также (собир.) съедобные плоды этих растений'; харман 'место, где складывают собранный хлопок' и другие.

В современном русском языке немного заимствований из тюркских языков, тем не менее функционирование этих лексем достаточно интенсивно. Это связано с таким процессом, как актуализация заимствованной лексики.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Под актуализацией понимается «языковой процесс, обусловленный социокультурными факторами и коммуникативно-прагматическими потребностями современного общества, определяющий усиление значимости тех или иных лексических единиц в языковом сознании носителей языка»

Лексические изменения в современном русском языке в основном вызваны экстралингвистическими факторами, они «являются прямым следствием общественных изменений и происходят в трех основных сферах: в построении текста, в системе языка, и в функционировании языковых единиц»

В современной русской лексической системе активны процессы, проявляющиеся в изменении характера функционирования слов, выражающиеся в сдвигах в характеристиках лексических единиц: семантических, социальных и

Обращает на себя внимание, что подобные трансформации связаны не только с исконными лексическими единицами, но и со старыми заимствованиями, актуализированными в современном русском языке. Некоторые из них приобрели новые значения или оттенки значения, словообразовательные способности, а также стилевые характеристики.

Например, слово тюркского происхождения калым, вошедшее в русский язык в значении 'у некоторых восточных народов: выкуп за невесту' встречается в современном русском языке новых значениях, а также обнаружило способность к словопроизводству.

Калым 'о побочном заработке': «Подросток признаётся, что это не первый его побег. Он уже сбежал из интерната. Тогда мальчик ходил по домам и просил "калым". Кому яму выкопать нужно было, кому что-то перенести, - рассказывает Рома. - Так и зарабатывал на жизнь».

Калымить 'заниматься чем-нибудь с целью получения калыма': «Подвозить же по пути пассажиров запрещалось, а калымить тем более - по головке за это не гладили, - и Борискин все отрицал, сразу решив, что признаваться не следует» (НКРЯ: Владимир Богомолов. Момент истины В августе сорок четвертого...) (1973)).

Калымщик 'тот, кто получает калым': «Очень хорошо, что он не сволочь. Он честный калымщик. Но не в этом дело» (НКРЯ: Юрий Азаров. Подозреваемый (2002)).

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Можно встретить тюркские заимствования, получившие новые оттенки значения, и в составе устойчивый словосочетаний фразеологических единиц.

Баш (первоначально 'голова') в выражении: «Баш на баш» 'одно на другое (обменять, получить), без убытка и без прибыли': «Короткий за такой свой характер, может, и стал окончательно короткий, - ядовито парировал Васюк, - я оплачу только баш на баш» (НКРЯ: Владимир Черкасов. Черный ящик (2000)).

«Научные междисциплинарные исследования»

Барабан в выражении «Барабан на шею» (кому-л.) 'Выражение притворного смирения, говорящего относительно решения адресата, с которым говорящий не вполне согласен, но не хочет оспаривать, в форме пожелания собеседнику возглавить желательную для того деятельность, получив в распоряжение соответствующий символ - ударный инструмент, часто используемый для регулирования и музыкального сопровождения движения военнослужащих в строю или колонне' [1, с.35,36]: «Дали указание - я флаг в руки, барабан на шею и вперед заре навстречу!» (НКРЯ: Николай Дежнев. В концертном исполнении (1993)).

Слово изюм в выражении «Это вам не фунт изюма» 'Нечто является значимой сущностью среди себе подобных, поэтому его не следует недооценивать. Важно. Существенно' [2, стр. 272]: «Нет, - рассуждала она во сне, - коллектив - это вам не фунт изюма, коллектив — это, можно сказать, рабочая семья» (НКРЯ: В. А. Мухарьямов. Брагины // «Волга», 2009).

Несмотря на то, что на современном этапе процесс заимствования из языков тюркской группы не отличается интенсивностью, тем не менее тюркские заимствования активно функционируют в современной русской речи, о чем свидетельствуют фиксации этих заимствованных лексем в Национальном корпусе русского языка, средствах массовой информации, а также в словарях.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Баранов, А.Н. Фразеологический объяснительный словарь русского языка / А.Н. Баранов. - М.: Эксмо, 2009. - 704 с.
2. Булыко, А.Н. Фразеологический словарь русского языка / А.Н. Булыко. - Мн.: «Харвест», 2007. - 448 с.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

3. Валгина, Н.С., Розенталь Д.Э., Фомина М.И. Современный русский язык: Учебник / Под редакцией Н.С. Валгиной. - Москва: Логос, 2002. 528 с.
4. Мухина Н.Н. Восточные заимствования в современном русском языке: системно-описательный аспект: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Мухина Наталья Николаевна. - Владикавказ, 2019. - 204 с.
5. Murodova, D. (2023). MATERNAL IMAGE IN MODERN UZBEK PROSE. *Modern Science and Research*, 2(12), 654-658.
6. Arabovna, M. D. (2023). MATERNAL IMAGE IN MODERN UZBEK PROSE. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(12), 28-33.
7. Arabovna, M. D. (2023). THE THEME OF MOTHERHOOD IN “WOMEN'S PROSE” BY MASHA TRAUB. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(12), 34-38.
8. Murodova, D. (2024). MATERNAL IMAGE IN “WOMEN’S PROSE” BY MASHA TRAUB. *Modern Science and Research*, 3(1), 157–163. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/27859>
9. Муродова, Д. А. (2023). ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ГЕРОИ В СОВРЕМЕННОЙ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ.
10. Murodova, D. (2023). FICTIONAL HEROES IN MODERN RUSSIAN LITERATURE. *Modern Science and Research*, 2(9), 112–114. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23907>
11. Муродова, Д. А. (2023). ЖЕНСКАЯ ПРОЗА В СОВРЕМЕННОЙ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ.
12. Муродова, Д. А. (2023). ПОНЯТИЕ СЛОВ «ЩЕДРОСТЬ И ТРУСОСТЬ» В ЛАКСКОМ ЯЗЫКАХ.
13. Murodova, D. (2023). ARABIC WORDS USED IN MODERN RUSSIAN. *Modern Science and Research*, 2(4), 576–578. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/19400>
14. Муродова, Д. А. (2023). МАТЕРИНСКИЙ ОБРАЗ В СОВРЕМЕННОЙ УЗБЕКСКОЙ ПРОЗЕ.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

SHAYXZODA-SERQIRRA IJODKOR.

Toshkent davlat transport universiteti

ATM fakulteti 3-bosqich talabasi

Aktamova Sabina Jo'raqul qizi

aktamovasabina03@gmail.com

+998946360927

Annotatsiya: Maqsud Shayxzoda nafaqat yetuk ijodkor, balki chuqur bilimli tadqiqotchi ham edi. Uning adabiyotshunoslik sohasida qilgan xizmatlari beqiyosdir. U 1935-1938-yillarda Til va adabiyot institutida ilmiy xodim, 1938-yildan umrining oxiriga qadar Nizomiy nomidagi pedagogika institutida "O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi" kafedrasi dotsenti, mudiri sifatida faoliyat olib borgan. Bu yillar mobaynida Maqsud Shayxzoda ijodiy ishlar bilan bir qatorda chuqur va jiddiy ilmiy tadqiqotlar ham yaratgan. Qanchadan-qancha tolib-u ilmlarga adabiyot sirlarini o'rgatgan. Ulug' olimning nazaridan adabiyotshunoslik, adabiyot tarixiga doir bir masala chetda qolmagan. Maqsud Shayxzoda o'zbek adabiyotining xalq og'zaki ijodidan tortib, zamonaviy adabiyotgacha bo'lgan davrini adabiy jarayon, tur va janrlar, badiiyat masalalarini atroflicha tadqiq qilgan.

Kalit so'zi: Asarlari, hayot yo'llari, tadqiqot ishlari, ota-onasi, ijodi.

KIRISH:

Maqsud Shayxzoda o'zbek adabiyotini «Jaloliddin Manguberdi», «Mirzo Ulug'bek» nomli tarixiy dramalar bilan boyitdi. Shekspir, Bayron, Maxmumquli, Tagor, Avetik Isaakyan, Nozim Hikmat asarlarining o'zbek tiliga o'girilgan qator namunalarida Shayxzodaning yuksak tarjimonlik san'ati namoyon bo'ladi. Iste'dodli olimning mumtoz adabiyot, xususan, Alisher Navoiy ijodiy merosi tadqiqiga bag'ishlangan ishlari haligacha o'z qiymatini yo'qotmagan. Ular o'zining ilmiyligi bilan ajralib turadi va bu bizga keng ma'lumot berib, tadqiq qilish usullarini o'rgatadi. Dastlab, Maqsud Shayxzodaning xalq og'zaki ijodiga doir tadqiqotlariga e'tibor qaratib, uning folklorshunoslik faoliyati xususida fikr yuritsak.

Maqsud Shayxzoda xalq og'zaki ijodini atroflicha o'rgangan. 1941-yilda Fozil Yo'ldosh o'g'lidan yozib olingan "Shirin bilan Shakar" dostonini nashrga tayyorlagan.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Olim bu dostonni nashrga tayyorlash bilan birga unga kattagina so'z boshi ham yozadi. So'z boshidagi maqolada dostonning g'oyaviy-badiiy xususiyatlari, obrazlarini har jihatdan sinchiklab tahlil qilib beradi. Shu vaqtgacha mutlaq salbiy obraz tang'asi bosilgan deb personajiga yangicha talqin beradi.

Ma'lumki, xalq og'zaki ijodi asarlari tildan-tilga, avloddan-avlodga o'tib keladi. Natijada bu asarlar turli o'zgarishlarga uchraydi, ma'lum tarixiy sharoitgagina xos bo'lgan ayrim o'rinlari tushib qoladi, yangi voqea va qarashlar kirib keladi. Binobarin, ayrim xalq og'zaki ijodi asarlarida, ayniqsa, doston va ertaklarda, turli tarixiy sharoitga oid voqealar, urf-odatlar, fikr va qarashlar aks etganini ko'ramiz.

"Alpomish" ham shunday asralardan biridir. Ham mazmuni, ham shakli jihatidan xalqchil bo'lgan "Alpomish" o'zida xalqning og'zaki poeziyasidagi she'riy qoidalarni, shakllarni, usullarni o'ziga xos ravishda o'zlashtirib olganini ko'ramiz. Shuning uchun ham adabiyot tarixi bilan qiziquvchi tadqiqotchi bu ulkan badiiy meros xususida ma'lum tasavvur va xulosalarga kelmay turib, adabiy jarayon, shakl va usullarning, obraz badiiyatining taraqqiyoti to'g'risida chuqur fikr mulohaza yuritishi amri maholdir.

Maqsud Shayxzoda 1956-yilda "Alpomish" dostonidagi ba'zi bir poetik xususiyatlar haqida tadqiqot olib borar ekan, bu dostonning vazni, badiiyati, g'oyaviy-badiiy xususiyati, mazmuni, obrazlar olami xususida keng ma'lumot beradi. Jumladan, "Alpomish" dostonining ritmik negizi sillabik sistema ("hijo vazni yoxud barmoq vazni") ekanligi, bu vazn turkiy tillarda so'zlovchi barcha xalqlarning og'zaki poeziyasiga xos bir vazn bo'lib kelganligini aytib o'tadi. Bundan tashqari, Maqsud Shayxzoda dostonidagi uchraydigan poetik xususiyatlar: saj', qofiya, radif kabilarga alohida to'xtaladi.

Olim: "Dostonda qofiyaga rioya qilish va unga moyillik shu qadar zo'rki, hatto she'rlar o'rtasiga kiritilgan she'riy parchalar ham qofiyalangan", - deb misol tariqasida shu parchani keltiradi: "Barchinoyni otdan tushirib yotgan, besh yuz sepini ortgan, qirqin kanizlar Barchinni baxmal uyga olib ketgan, toza liboslarni bu uyga solib yetgan, hammasi choydush-qumg'onni qaynatgan hokazo..."

Bu she'r emas, nasr (prozadir). Ammo qofiyalangan nasrdirki, buni mumtoz adabiyotda saj' deb ataladi. Demak, bu usul ham xalq poeziyasida chuqur ildizlarga ega

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Xulosa: Maqsud Shayxzoda xalq og'zaki ijodiga mansub asarlarni mumtoz adabiyot bilan qiyosan o'rgangan. Zero, yozma adabiyotda o'z rivojini topgan har qanday so'z, obraz, badiiy g'oyaning ilk asosi xalq og'zaki ijodidir. Maqsud Shayxzoda esa buni to'g'ri anglab yetgan va maqolalarida bu holni ilmiy ravishda asoslab bergan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zokirov M. Maqsud Shayxzoda. Adabiy tanqidiy ocherk, T., 1969 y.
2. Yusuf Shomansur. Shayxzoda — bunyodkor shoir, T., 1972 y. - 179 b. GOSPODARKA I INNOWACJE Laboratorium WIEDZY Artur Borcuch 2021/22
3. G'afurov I., O'rtoq shoir. Maksud Shayxzoda ijodiyoti, T., 1975 y. - 215 b.
4. Maksud Shayxzoda zamondoshlari xotirasida, T., 1983 y.
5. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi, T., 1999 y. – 25 b.
6. Shayxzoda Maksud. Shoir qalbi dunyoni tinglar (Tanlangan asarlar) Toshkent, „Nihol“, 2008. - 28 b.
7. Abdusalilova M. Maqsud Shayxzoda hayoti va ijodining o'zbek milliy adabiyotidagi tutgan o'rni T., 2022 y. - 1198 b. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences ISSN 2181-1784.
8. Abdusalilova M. Maqsud Shayxzoda - Ikki xalq dilbandi, T., 2022 y. – 284 b. Academic Research in Educational Sciences Volume 3. Multidisciplinary Scientific Journal October, 2022.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

MAHMUDXO‘JA BEHBUDIY ASARLARIDA TA‘LIM-TARBIYANING AHAMIYATI

Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi: **Ahmedova Gulnoza**

Urganch davlat pedagogika instituti talabasi: **Avezova Mastura**

Jamiyatning bir bo‘g‘ini bo‘lmish oiladagi ma‘naviy - axloqiy tarbiya haqida gapiradigan bo‘lsak, bu bolalarga ma‘naviy va axloqiy qadriyatlarni o‘rgatish va halollik, hurmat, mas‘uliyat, hamdardlik kabi ijobiy xislatlarni yoshligidan sindirish jarayonidir. Globallashuv davrida milliy va ma‘naviy qadriyatlarga – ommaviy madaniyatning tahdidi kuchayib bormoqda. Bu, avvalo, yosh avlodni bilim olish, vatan va yurt ravnaqi, rivojlanishi uchun hissa qo‘shishi lozimligiga raxna solib, yoshlarning ongini turli yot tushunchalar bilan yog‘irilgan illatlar bilan zaharlanishiga olib kelmoqda. Buning to‘laqonli davosi hisoblangan milliy ma‘naviy qadriyatlarimizning ajralmas qismi bo‘lgan ma‘naviy - axloqiy tarbiya ajdodlarimizning ibratli hayoti va asarlarida o‘z aksini topgan.

U Yassaviy avlodidan. 18 yoshidan qozixonada mirzalik qiladi, qozi, mufti darajasiga ko‘tariladi. Behbudiy haj safarida bo‘lgan chog‘ida Arabiston, Misr, Turkiyani kezib chiqqan (1899–1900). Sayohat davomida yangi maktab (usuli jadid) ochish fikri mustahkamlanib bordi. Samarqand yaqinidagi Halvoyi qishlog‘ida Ajziy, Rajabaminda Abdulqodir Shakuriylar bilan hamkorlikda yangi maktab ochadi. Behbudiy Qozon va Ufaga borib (1903–1904), u yerdagi yangi usul maktablari bilan tanishadi, tatar ziyolilari bilan aloqani yo‘lga qo‘yadi. Yangi maktablar uchun darsliklar tuzishga kirishadi.

Biz bir narsani yodimizdan chiqarmasligimiz kerak, mehnat mashaqqatsiz hech qachon biror narsaga erisha olmasiz. Qachonki o‘qib bilim olsak, shundagina hayot yo‘limiz saodatli, umrimiz oxirigacha rohat-farog‘atda o‘tadi. Shuni ham unutmaslik kerakki , farzandlar aynan ota-onasidan o‘rnak oladi. Bu hayotiy hikmatni Mahmudxo‘ja Behbudiy tengdoshimiz Toshmurod misolida bizga buni yetqazmoqchi bo‘lgan, albatta. Xulosa qilib aytganda, «Padarkush» dramasi ana shunday ilm-ma‘rifatga targ‘ib va tashviq qilish e‘tiboridan juda katta tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi

Behbudiy 1911-yilda “Padarkush“ dramasini yozdi. Bu birinchi o‘zbek dramasi edi. 3 parda 4 manzarali bu asar mazmunan sodda bo‘lib, o‘qimagan, johil

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

va nodon bolaning o‘z otasini o‘ldirgani haqida edi. Behbudiy bu asar janrini “milliy fojia” deb atagan. Nashr qilishga chor senzurasini yo‘l qo‘ymaydi. “Borodino jangi va Rusiyaning fransuzlar bosqinidan xalos bo‘lishining 100 yillik yubileyi sanasiga bag‘ishlanadi” degan vaj bilan Tiflis (Tbilisi) senzurasidan o‘tkazadi. Drama 1913-yil bosilib chiqqan, ammo sahnaga qo‘yish uchun yana bir yilcha vaqt ketadi. Asar Samarqandda 1914-yil 25-yanvarda sahnaga qo‘yildi. Drama xalqqa kuchli ta‘sir ko‘rsatadi. “Padarkush” ham janr, ham mazmuniga ko‘ra yangi o‘zbek adabiyotini boshlab bergan asar bo‘ldi. Drama Toshkentda 1914-yil 27-fevralda Avloniy tomonidan qayta sahnalashtiriladi.

Mamlakatimiz dunyo tamadduni va ilm-fan rivojiga ulkan hissa qo‘shgan ulug‘ allomalar, aziz-avliyolar yurti sifatida shuhrat qozongan. Ma’naviyatimizning ildizlari bo‘lgan buyuk mutafakkurlarimiz hayoti, ijodini va ular ijodidagi hozirgi yoshlarimizning ma’naviy - axloqiy tarbiyasiga ta‘sir etadigan qarashlarini keng ommaga targ‘ib qilish ulkan ahamiyat kasb etadi. Yaqin o‘tmishga nazar tashlab jadidlardan nafs jilovini, yo‘qchilig-u to‘qchilik ustida fikrlashni, vatan va tuproq nima ekanligini o‘rganish mumkin. Ma’lumki, XIX asr oxiri - XX asr boshida Turkistonda vujudga kelgan ijtimoiy-siyosiy, ma’rifiy harakat tarix sahnasiga ma’rifatparvar shaxslar - jadidlarni olib chiqdi. Mahmudxo‘ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdurauf Fitrat, Ubaydullaxo‘ja Asadullaxo‘jayev, Abdulla Avloniy kabi qomusiy bilim egalari ana shular jumlasidandir. Ular o‘z bilimlarini millat ravnaqi, jamiyat rivoji yo‘lida sarflashga intildi, o‘rni kelganda mablag‘ini ham ayamadi. Adib, publitsist, pedagog, olim, din va jamoat arbobi Mahmudxo‘ja Behbudiy Turkistondagi jadidchilik harakatining asoschilaridan va yetakchilaridan biri edi. U “ma’rifatning, maorif ishlarining faqatgina nazariyotchisi bo‘lib qolmay, balki o‘lka maorifi rivojida amaliy tomondan ham jonbozlik ko‘rsatdi”.

Shuningdek, Behbudiy quyi va yuqori maktabning isloh qilinishini millatning isloh etilishiga qiyosladi va uni umummilliy g‘oya deb bildi. Millatga “o‘qumoq, o‘qutmoq kerakdur. Bolalarga otalardan ilmi diniy va ilmi zamoniy meros qolsun”, – deya murojaat qilib³, o‘zi ilgari surgan milliy g‘oyani barcha targ‘ib qilishi zarurligini ta’kidladi. Behbudiyning umummilliy g‘oyasi targ‘iboti uchun milliy matbuot kerak edi. Jadidlar chiqara boshlagan gazeta-jurnallar rosmanasiga fikr almashish, ilg‘or g‘oya va fikrlarni targ‘ib etish, bahslashish maydoniga aylangan, demokratik qadriyatlarni o‘zida aks ettirgan, fikrlar qaramaqarshiligini ko‘tara

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

oladigan, ijtimoiy-siyosiy mavzulardagi tanqidiy maqolalarni yoritadigan matbuot nashrlari edi. Masalan, Mahmudxo‘ja Behbudiy muharrirlik qilgan “Oyina” jurnali ma’rifat va madaniyat tarqatish maqsadida millat va uning haq-huquqlariga, tarixiga, til va adabiyot masalalariga, dunyodagi ahvolga oid turlituman maqolalarni chop etdi.

XULOSA

Bilim va ko‘nikmalarga ega, mamlakatning munosib kelajagi uchun javobgarlikni o‘z zimmasiga ola biladigan barkamol, maqsadga intiluvchan va serg‘ayrat yoshlar oilada axloqiy tarbiyani to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilgandagina yuzaga chiqadi. Ma’naviy-axloqiy tarbiya o‘z-o‘zidan shakllanib qolmaydi, uni shakllantirish uchun ota-onalar farzandlari bilan shug‘ullanishlari va o‘zlari ham yaxshi xulqatvorga ega bo‘lishlari shuningdek, o‘z atrof-muhitlariga befarq bo‘lmasliklari lozimdir. Buning aksini biz “Padarkush” dramasi orqali ko‘rishimiz Behbudiyning adib sifatida ma’naviy-axloqiy tarbiya masalasi o‘sha davr kishisi nuqtayi nazaridan ko‘ra olganini ifodalaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Aliyev A. Mahmudxo‘ja Behbudiy.-Toshkent:-Yozuvchi. 1994 yil
2. Zaynobidin Abdurashidov. Jadidlar. Mahmudxo‘ja Behbudiy. – T.: Yoshlar nashriyot uyi, 2022. – 156 b
3. Ishoqxon Ibrat nomli jamoa xo‘jaligi madaniyat ishlari bo‘yicha rais muovini B.Nizomov bilan K.Vohidova tomonidan o‘tkazilgan suhbat materiallari. 1994.
4. Hamroyeva, X. (2022). Oila tarbiyasi asoslari (yosh oilalar misolida). Scientific progress, 3(4), 582-586
5. Gafurovich, S. A. (2021). Analysis Of The Poem" Autumn Dreams" By Abdulla Oripov. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 3(01), 556-559.
6. Sabirdinov, A. . (2021). ASKAR KASIMOV IN THE UZBEK POETRY OF THE XX CENTURY THE ROLE AND IMPORTANCE OF CREATION. Конференции, 1(2).
7. Guzalkhan, M. (2020). The image of a creative person in the poetry of Erkin Vohidov. Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(11).

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

СТРУКТУРА И СОДЕРЖАНИЕ ЛИЧНОСТНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГА

Турдиева Нигора Саидовна

доцент Бухарского государственного педагогического института, Республики
Узбекистан

Аннотация: Представленная статья посвящена и направлена на изучение педагогической компетенции педагога в условиях трансформации образовательного пространства. Рассматриваются основные составляющие понятия не только компетентности педагога, но и личностной компетенции опираясь на научные подходы в психолого-педагогической литературе.

Ключевые слова: образование, педагог, личность, компетентность, компетенции, развитие, знание, умения, навыки, деятельность.

В современных условиях образование требует полноценных личностей педагогов, поскольку основное орудие труда учителя – это его собственная личность, профессиональная зрелость которой позволяет находить оптимальные решения в постоянно меняющейся «производственной ситуации» (К.М.Левитан)

Основоположник психологической теории компетентности британский психолог Дж. Равен, оперирует понятием **«компетентности как совокупности компетенций»**, подчеркивая их множественность. Компонентами компетентности Дж. Равен считает те «характеристики и способности людей, которые позволяют им достигать лично значимых целей – независимо от природы этих целей и социальной структуры, в которой эти люди живут и работают» – то есть компонентами компетентности являются **компетенции**

1. Компетентность - «интегративное качество личности специалиста, завершившего образование определенной ступени, выражающееся в его готовности и способности к успешной профессиональной деятельности с учетом ее социальной значимости» (К.М. Левитан).

2. Компетентность – «индивидуальная характеристика степени соответствия человека требованиям своей профессии, позволяющая действовать самостоятельно и ответственно, зрелость человека в

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

профессиональной деятельности, в профессиональном общении в профессиональном развитии» (А.К. Маркова).

Структура компетенций. Европейский проект TUNING «...понятие компетенций и навыков включает:

1) *знание и понимание* (теоретическое знание академической области, способность знать и понимать),

2) *знание как действовать* (практическое и оперативное применение знаний к конкретным ситуациям),

3) *знание как быть* (ценности как неотъемлемая часть способа восприятия и жизни с другими в социальном контексте)»

Компетенции как «мера качества» человека. Соответственно, чем полнее «багаж» компетенций, тем в большей степени человек готов к продуктивной жизни и профессиональной деятельности:

Компетенции – это сочетание характеристик (относящихся к знанию и его применению, к позициям, навыкам и ответственностям), которые описывают уровень или степень, до которой некоторое лицо способно себя реализовать.

Компетенции – характеристики, обеспечивающие человеку возможность успешного решения **жизненных и профессиональных задач.**

Компетенция – «мера качества» человека, «уровень» или «степень» самореализации.

Структура и содержание личностной компетентности. В общих чертах содержание личностной компетентности: «Готовность и способность учиться на протяжении всей жизни, работать над изменением своей личности, поведения, деятельности и отношений с целью прогрессивного личностно-профессионального развития. Творчески-преобразовательная установка по отношению к собственной жизни. Способность к преодолению трудностей, решению проблем, принятию решений и выбору оптимальной линии поведения в нестандартных и сложных ситуациях. Устойчивость по отношению в неблагоприятным факторам среды»

Личностная компетентность - способность и готовность человека к продуктивной жизнедеятельности, «полноценное функционирование» (Е. Калитеевская), то есть – к решению широкого круга жизненных и профессиональных задач;

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

- личностная зрелость человека.

Личностные компетенции – свойства личности, обеспечивающие успешное решение задач личностного развития.

Продуктивная жизнедеятельность человека – максимально полная реализация человеком своего внутреннего потенциала (что приводит к конкретным достижениям – продуктивным результатам) при условии сохранности и укрепления всех аспектов здоровья, в том числе, высших уровней психологического здоровья.

Компетентность в области личностных качеств показывает выраженность у педагога определенных характеристик, описывающих его как специалиста, способного эффективно справляться с педагогической деятельностью. Чаще всего сами педагоги и студенты педагогических вузов среди таких качеств указывают: любовь к детям, общую культуру, способность организовать свою работу, направленность на педагогическую деятельность. Результаты опросов участников образовательного процесса позволили определить общий смысл, конкретное содержание указанных качеств и раскрыть компетентность в области личностных качеств через три ключевых показателя: эмпатийность и социорефлексия, самоорганизованность, общая культура.

Параметр “Эмпатийность и социорефлексия” прежде всего отражает такое базовое свойство личности педагога, как любовь к детям. Эмпатийным называют человека, способного ставить себя на место другого, сопереживать. Эмпатия также включает способность точно определить эмоциональное состояние другого человека на основе мимики, поступков, жестов и т. д. Быть в состоянии эмпатии означает воспринимать внутренний мир другого человека, понимать его и относиться к нему бережно. Развитость данной личностной характеристики у педагога означает, что он способен ощущать радость или боль ученика, понимать причины его переживаний, чувствовать, что происходит с учащимся и другими участниками образовательного процесса. Эмпатия является профессионально необходимым качеством для всех специалистов, работа которых непосредственно связана с людьми (чиновники, руководители, продавцы, менеджеры по персоналу, психологи, медицинские работники и др.). Особое место в этом ряду занимают педагоги,

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

т. к. они имеют дело с той возрастной группой, которая наиболее чувствительна и ранима.

Социорефлексия проявляется в стремлении и умении человека посмотреть на себя глазами других людей, оценить себя со стороны. Социорефлексия педагога – это стремление к анализу и осмыслению своих действий, поступков, своих личностных качеств, учет представлений учащихся о том, как его (педагога) воспринимают, умение видеть себя “глазами учеников”. Рефлексивная позиция учителя дает ему возможность отслеживать, анализировать поступки и действия других людей и свои собственные. Такая позиция является источником саморазвития педагога и позволяет ему понимать внутренний мир другого человека, разрешать различные затруднения в работе, мыслить с позиции обучающегося. Сочетание указанных качеств обеспечивает реализацию такого качества, как любовь к детям, столь необходимого педагогу.

Самоорганизованность предполагает, что педагог хорошо умеет планировать, распределять текущие дела во времени, внутренне дисциплинирован, у него порядок в бумагах, на рабочем месте, в классе. Педагог с высокими показателями по самоорганизации хорошо ориентируется во времени, заранее предполагает временные затраты и выполняет работы в установленный срок. Данное личностное качество предполагает, что педагог способен к самоконтролю (может работать эффективно без внешнего контроля и проверок), самостоятельно ставит цели деятельности и ориентирован на их достижение. Если ситуация становится сложной, то педагог ориентирован на ее решение и сохраняет необходимое для дела эмоциональное равновесие и оптимизм. Он способен оперативно внести корректировку в способы достижения планируемого результата. Общая культура, уровень интеллигентности педагога – это сочетание жизненных установок и ценностных ориентаций, культуры речи и культуры межличностных отношений, приверженность общечеловеческим ценностям: добру, красоте, свободе. Общая культура педагога проявляется в каждом поступке и в каждом слове. Одно из ведущих мест в общей оценке личности педагога занимает нравственность, проявляющаяся в гуманности и служении людям. Такая позиция полностью согласуется с целевой установкой педагогической

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

деятельности, направленной на поддержку, развитие, совершенствование человека

Основные задачи развития (повышения) личностной компетентности:

1. Коррекция профессионального образа «Я» и формирование адекватной профессиональной «Я-концепции».

2. Осознание целей и мотивов педагогической деятельности, повышение мотивации педагогической деятельности и профессионально-личностного роста.

3. Формирование эффективной стратегии и тактики профессионального взаимодействия, овладение приемами и техниками саморегуляции.

Ресурсы профессионально-личностного роста (объективные и субъективные) - все, что может быть задействовано человеком для эффективного существования и поддержания качества жизни;

- факторы, помогающие человеку сохранить психологическую устойчивость в стрессогенных ситуациях (С. Хобфолл);

Объективные ресурсы (связанные и несвязанные с педагогической деятельностью). Материальные ресурсы. Средовые ресурсы:

- эмоциональная поддержка;

- владение информационно-коммуникационными технологиями,

- место человека в социальной стратификации (статус, должность, звание, семейное положение).

Энергетические ресурсы (время, деньги, знания)

Личностные ресурсы – относительно стабильные свойства личности, способствующие решению актуальных для личности задач, в том числе в сложных условиях деятельности. К ним относятся: жизнестойкость, резилентность (или резильентность, от англ. *resilience* — упругость, эластичность - это врожденное динамическое свойство личности, лежащее в основе способности преодолевать стрессы и трудные периоды конструктивным путем), чувство связности, самооценка, самоэффективность, толерантность к неопределенности, одиночество (позитивное одиночество, уединение), свобода и ответственность, творчество, вера, смыслы, способ отношения к другому человеку

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Turdieva N. S. Didactic conditions for the formation of attitudes toward education as a value among primary school pupils //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 10.

2. Турдиева Н. С., Акрамова У. И. Роль Развития Экологического Образования И Экологической Культуры Младших Школьников В Современном Обществе //BARQARORLIK VA YETAKSHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIIY JURNALI. – 2021. – Т. 1. – №. 5. – С. 477-483.

3. Saidovna, Turdieva Nigora. "Raising the attitude of primary school students to education as a value." *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal* 10.10 (2020): 506-510.

4. Ibodovich, R. M., and T. N. Saidova. "Problems of teacher mastery in school practice and the history of pedagogical thought." *European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630)* 7 (2021): 112-116.

5. Турдиева , Н., & Иргашева , Ш. . (2024). ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ В УЗБЕКИСТАНЕ. *Молодые ученые*, 2(2), 26–31. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/yo/article/view/26001>

6. Турдиева Н. С. ИЗ ОПЫТА УЗБЕКИСТАНА ПО ФОРМИРОВАНИЮ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У ПЕДАГОГОВ //INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS OF PHILISOPHY, PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY. – 2019. – С. 107-110.

7. Турдиева Н. С. ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ЭТИКА И ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ТАКТ //BARQARORLIK VA YETAKSHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 3. – С. 237-243.

8. Saidovna T. N. Pedagogical ethics and pedagogical tact //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 3. – С. 305-310.

9. Saidovna T. N. The Concept of the Teacher's Pedagogical Technique //European Multidisciplinary Journal of Modern Science. – 2022. – Т. 4. – С. 877-883.

10. Турдиева Н. Планирование и учет воспитательно-образовательной работы в начальной школе //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 24. – №. 24.

11. Турдиева Н. С., кизи Мухаммадова Н. О. ВЛИЯНИЕ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ НА РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА //INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE" THE TIME OF SCIENTIFIC PROGRESS". – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 130-137.

12. Turdiyeva N. Взгляды наших предков на самообразование //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

13. Турдиева Н. С., Рахмонов М. И. ВИДЫ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ //BARQARORLIK VA YETAKSHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 3. – С. 299-304.

14. Турдиева Н. С. Аждодлар меросида ўқувчиларнинг ўқув-билиш фаолиятига қадрият сифатида муносабатини шакллантиришга оид қарашлар //Научно-практическая конференция.–2022. – 2021.

15. Турдиева Н. С., Акрамова У. И. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ СПОСОБНОСТИ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ КАК УСЛОВИЕ УСПЕШНОСТИ ЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ //Results of National Scientific Research International Journal. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 428-425.

16. Турдиева Н. С. КОНЦЕПЦИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ У УЧАЩИХСЯ //International Conference" Modern Pedagogical and Philological Education Sciences". – 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 18-23.

17. Турдиева Н. EDUCATIONAL AND MORAL VIEWS IN THE PEDAGOGICAL EDUCATION OF THE EAST //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 24. – №. 24.

18. Турдиева Н. С. Иргашева Шахло Адил кизи.(2023). СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ «ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА». Results of national scientific research international journal, 2 (11), 252–260.

19. Турдиева Н. С., Акрамова У. И. ОСВЕЩЕНИЕ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ ПРОБЛЕМАТИКИ В ДРЕВНЕЙШИХ ПИСЬМЕННЫХ ИСТОЧНИКАХ //PEDAGOGS jurnali. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 728-728.

20. Турдиева Н. Использование метода" Кластер" в образовательном процессе начальной школы //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 25. – №. 25.

21. Турдиева Н. ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ № м21 том 5 декабрь 2021: Планирование и учет воспитательно-образовательной работы в начальной школе //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 24. – №. 24.

22. Турдиева Н. The Concept of the Teacher's Pedagogical Technique //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 24. – №. 24.

23. Saidovna T. N., Bobomurodovna K. A. Juvenile Delinquency and Delinquency, their Prevention //European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630). – 2022. – Т. 23. – С. 219-224.

24. Турдиева Нигора Саидовна, & Иргашева Шахло Адил кизи. (2022). СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ И КУЛЬТУРЫ, ЗАДАЧИ И СОДЕРЖАНИЕ. Modern scientific research

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

international scientific journal, 1(10), 30–39.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10424252>

25. Turdieva Nigora Saidovna, & Irgasheva Shakhlo Adil kizi. (2023). THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF "ECOLOGICAL CULTURE". *Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence*, 2(11), 148–151. Retrieved from <https://univerpubl.com/index.php/horizon/article/view/2831>

26. Турдиева Нигора Саидовна, & Иргашева Шахло Адил кизи. (2023). СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ «ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА». *Results of national scientific research international journal*, 2(11), 252–260. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10252712>

27. Turdiyeva Nigora Saidovna. (2023). BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING TA'LIM JARAYONIGA ETNOPEDAGOGIK TAYYORGARLIGI. *Results of national scientific research international journal*, 2(10), 267–274. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10074482>

28. Нигора Т. С., Сауле Ж. С. ОСВЕЩЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОБЛЕМАТИКИ В ДРЕВНЕЙШИХ ПИСЬМЕННЫХ ИСТОЧНИКАХ // *International Conference of Education, Research and Innovation*. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 93-98.

29. Turdiyeva N.S., & Ibragimova D.O. (2024). ЎЗБЕКИСТОНДА УЗЛУКСИЗ МАЪНАВИЙ ТАРБИЯ КОНЦЕПЦИЯСИ. *UNIVERSAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, PHILOSOPHY AND CULTURE*, 1(8), 18–25. Retrieved from <https://humoscience.com/index.php/ss/article/view/2427>

30. ТУРДИЕВА, НС, and ЗМ АШУРОВА. "ОБЩАЯ ПЕДАГОГИКА."

31. Турдиева, Н., & Иргашева, Ш. . (2024). ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ В УЗБЕКИСТАНЕ. *Молодые ученые*, 2(2), 26–31. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/yo/article/view/26001>

**GILAMCHILIK SO‘Z-TERMINLARINING PAYDO BO‘LISHI VA
ULARNING LEKSIK-GRAMMATIK XUSUSIYATLARI**

Urganch davlat universiteti talabasi

Qodirova Mashhura

Annotatsiya: Maqolada kasb – hunar so‘z – terminlarining paydo bo‘lishi, ularning leksik, semantik, grammatik xususiyatlari guruhlab tahlil qilindi. Terminlarning ichki va tashqi manba asosida paydo bo‘lishi va tilning boyishiga xizmat qilishi misollar yordamida ko‘rsatib berildi.

Kalit so‘zlar: ichki manba, tashqi manba, analogiya, sabov, o‘darg‘i, chitish.

Terminologik leksika mavjud so‘zlarni umumxalq tilidagi ma‘nolaridan tashqari, o‘zgacha ma‘noda qo‘llash, ularga maxsus ma‘no berish, umumxalq tilining so‘z yasash vositalari yordamida yangi terminlar yasash asosida maydonga keladi. Kasb-hunar leksikasi ikki manba asosida maydonga keladi:

1. Ichki manba;
2. Tashqi manba.

Kasb-hunar leksikasini boyitish, yangi so‘z-terminlar hosil qilishda xizmat qiluvchi, tilning butun leksik va grammatik vositalari **ichki manbalar** hisoblanadi. Ichki manbalar asosida so‘z-terminlarning paydo bo‘lishi leksik-semantik va grammatik usullar bilan so‘z yasashga asoslanadi.¹

Tashqi manba-boshqa tillardan o‘zlashgan terminlar. Shunga e‘tibor berish kerakki, maxsus terminlar va umumiste‘moldagi leksika o‘rtasidagi munosabat termin bo‘lmagan so‘zlardan maxsus tushunchalarni nomlashda foydalanish bilangina cheklanmaydi. Aksincha, terminlarning maxsus ma‘nolarini yo‘qotib, ko‘chgan ma‘noda umumxalq tilining aktiv sostavida qo‘llanish holatlari ham uchraydi. Ko‘p hollarda biror sotsial gruppada leksikasida professional termin sifatida qo‘llangan so‘z umumxalq tili leksikasiga o‘zining asl ma‘nosidan tashqari, yangicha ma‘no kasb etgan holda qaytib kiradi va umumiste‘moldagi so‘zlar qatori qo‘llanila boshlaydi. Masalan, fransuzcha *astiquer* termini ko‘nchilarning professional termini bo‘lib, “terini silliqlash” ma‘nosida ishlatilgan. Hozirgi tilda

¹ Tursunova T., Chevarchilik so‘z terminlarining paydo bo‘lish manbalari. Toshkent, 1970.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

uning ma'nosi kengayib, umuman, "tozalamoq", "tozalikka rioya qilmoq" ma'nolarida umumiste'molda qo'llaniladi. Shunga o'xshash, o'zbek tilidagi *dazmollash* (tojikcha darz+molidan) so'zi – kulolchilik, mashinachilik, kashtachilik kabi kasb tarmoqlari leksikasiga oid termin. So'nggi vaqtlarda dazmollash umumxalq tilida matolarni silliqlash ma'nosida ham qo'llanila boshlandi.² So'z ma'nolaridagi bunday o'zgarishlar ko'pincha metafora va metanimiya usullarida ma'no ko'chishi, ma'no kengayishi va torayishi – maxsus terminlarning o'z ma'nosini yo'qotib, umumiyroq tushunchani ifodalashga xizmat qila boshlashi va aksincha, so'z ma'nolarining maxsuslashuvi, kankretlashuviga intilishga asoslanadi. Termin va termin bo'lmagan so'zlar o'rtasida doimo o'zaro almashinuv hodisasi davom etadi. Chunki umumxalq leksikasi bilan ma'lum doirada qo'llaniladigan maxsus leksik qatlam o'rtasida buzib bo'lmaydigan chegara yo'q. Shu sababli, bir qator so'zlar tor doirada chegaradan chiqib, keng masshtabda hech qanday to'siqsiz qo'llana oladi. O'z navbatida maxsus terminlar ham so'z ma'nolarini maxsuslashtirish, ham tildagi tub elementlar negizida yangi terminlar yasash bilan o'z sostavini to'ldira boradi.

Professional leksikada, jumladan, gilamchilik leksikasida, so'z – termin hosil qilishning o'ziga xos prinsiplari mavjud. Bu sohada, ayniqsa, nusxa va naqshlarni nomlashda gilam to'quvchilar fantaziyasi birinchi o'rinda turadi. Bezaklarida yo'lbars va tuya izlari, olma guli, uzum zangi, tuya bo'yni, qalqon, o'simliklar ifodalangan, ayniqsa, hayvon shoxi tasviri keng tarqalgan.³ Shunga ko'ra gilamchilik leksikasida analogiya(tasviriy o'xshatish) prinsipi asosiy o'rinni egallaydi. Masalan, **inson tana azolariga o'xshatib nomlash** (ko'z, qosh, tirnoq), **qushlar, hayvonlar va ularning a'zolariga o'xshatib nomlash** (tovuq ko'zi, kuchuk izi, qo'chqor shoxi) shular jumlasidandir. Bundan tashqari, gilamchilik leksikasida nomlasjning quyidagi ko'rinishlari mavjud:

Materialiga ko'ra nomlash. Bu prinsipga ko'ra buyumlarga sarf etilgan xom mahsulotlardan birining nomi qo'shilgan holda nom beriladi: paxta, olcha, jun olcha, ip sholcha, pat gilam kabi.

Ishlab chiqarish texnikasiga ko'ra nomlash. Terma gilam – termaning naqshini tushirishda o'rishlar sanab teriladi. Qoqma gilam – o'rishga arqoq o'tkazilib, qilich bilan qoqib – qoqib arqoq mustahkamlanib ketiladi.

² Tursunova T., O'zbek tili amaliy san'at leksikasi. Toshkent, 1978.

³ Jabborov I., O'zbek xalqi etnografiyasi, 1994.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Vazifasiga ko‘ra nomlash. Bunda to‘quv dastgohi detallari, ishlab chiqarish qurollari o‘zining bajaradigan vazifasiga qarab nom oladi. Sabov – paxta yoki jun savashda foydalaniladigan, maxsus formada va o‘lchovda yo‘nib tayyorlangan tayoqcha. Savag‘ich – savaydigan moslama. O‘darg‘i – gilam to‘qishda ostki va ustki urishlarni almashtirib, ag‘darib turadigan asbob. Ko‘targi, o‘rmak oyoq, do‘kon kaltaklar ham shular jumlasidandir.

Ishlab chiqarish protsessiga ko‘ra nomlash. Kasb – hunar leksikasida ish jarayoniga ko‘ra berilgan nomlar leksikaning katta bir qismini tashkil etadi. Bunda harakatning qanday qurol vositasida yuzaga kelishi, harakat hosilasi asosga olinadi: sabash\\savash, jun tutish, iyirish, chiyratish, kalabalash\\kalavalash, past chalish, chitish(chitim, ya’ni toladan tugun tugish) kabi.

Etnik guruhlar va joyga nisbat berib nomlash. Bu prinsipda buyum turlari va naqshlarga etnik guruhlar – xalq, urug‘ va joyga asoslanib nom beriladi: qozoqi gilam, arabi gilam, turkman gilam, qizil oyoq gilam, qashqar gilam, moskov gilam, xiva gilam, nayman nusxa kabi.

Kasb – hunarga oid so‘z terminlarning leksik – semantik tabiatini tahlil qilish shunday xulosaga olib keladiki, nomlar predmetning ishlatilishi, belgilari, materiali, ishlab chiqarish usullari, bajaradigan vazifasi, buyumning birinchi ishlangan o‘rni, ishlab chiqaruvchi xalq yoki urug‘lar, ishlab chiqaruvchi kishilar nomlari, naqshlarning o‘xshashligiga ko‘ra qiyoslash, tasviriy o‘xshatish(analogiya), xayoliy o‘xshatish(simvolika) asosida maydonga keladi. Bu prinsiplar negizida esa, mohiyat e‘tibori bilan, semantik usul bilan so‘z yasashning turli ko‘rinishlari yotadi. Zotan, kasb – hunar leksikasida mavjud so‘zlarni o‘z ma’nosidan tashqarida o‘zgacha ma’noda qo‘llash, maxsus ma’no berish, qayta nomlash muhim o‘rin tutadi. Maxsus terminologiya davr talabiga ko‘ra paydo bo‘lgan yangi – yangi buyumlar va ularning turlariga qo‘yilgan yangicha nomlar hisobiga ham boyiydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Tursunova T., Chevarchilik so‘z terminlarining paydo bo‘lish manbalari. Toshkent, 1970.
2. Tursunova T., O‘zbek tili amaliy san’at leksikasi. Toshkent, 1978.
3. Jabborov I., O‘zbek xalqi etnografiyasi, 1994.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

UO‘T.634.11

Olma navdalarining o‘sishi va meva shakllanishining biometrik ko‘rsatkichlari tavsifi

BuxDU Agronomiya va tuproqshunoslik kafedrası professorı

Yunusov Rustam

BuxDU Sabzavotchilik, polizchilik va kartoshkachilik ta‘lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Hakimova O‘g‘iloy Amin qizi, Salimova Jamila Jamoliddin qizi

Annatatsiya: Maqolada intensiv olma bog‘larida novdalarning o‘sishi va meva shakllanishining biometrik tavsifi atroflicha o‘rganilgan. O‘rganilgan 3 xil rayonlashtirilgan olma navlarida yoshartiruvchi va meyorlashtiruvchi kesish variantlarida olma novdalarining maqbul o‘sishi va meva shakllanishining biometrik tavsifi aniqlandi.

Kalit so‘zlar: Intensiv bog‘lar, olma navlari, novdalarining o‘sishi, meva shakllanishi, biometrik tavsifi, yoshartiruvchi va meyorlashtiruvchi kesish usuli.

Аннотация: в статье подробно изучено биометрическое описание роста ветвей и формирования плодов в интенсивных яблоневых садах. Установлены оптимальный рост ветвей яблони и биометрическая характеристика формирования плодов в вариантах омолаживающей и нормализующей обрезки у изученных 3-х различных районированных сортов яблони.

Ключевые слова: интенсивные сады, сорта яблони, рост ветвей, формирование плодов, биометрическая характеристика, омолаживающий и нормализующий метод обрезки.

Kirish

Daraxtlarning vegetativ va reproduktiv faoliyatini tartibga solish hamda uni boshqarish omillari-agrotexnikaning asosiy vazifalaridan biri bo‘lib, bunda aynan daraxtlarga muayyan shakl berish va kesish usuli hamda darajalariga e‘tibor qaratishni talab etadi. Bog‘da daraxtlarni to‘g‘ri joylashtirishda, ularga shakl berishda va kesish usuli va darajalariga rioya qilib kesilganda, ularning o‘sish va rivojlanishi me‘yorida kechib, novdalar faqat maqbul muhitga yoki bo‘lmasa maqbul sharoitlarga yaqin tomonga yo‘nalishini doimo ta‘minlash zarurdir.

Daraxt navi va avlodiga xos xususiyatlarini uning tashqi muhit ta‘sirı reaksiyasiga qarab, doimiy bo‘ladi. Bog‘bonlarning samarali harakati ularning

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

qanday kesish usuli va darajasini qoʻllaganiga qarab, daraxtlarning oʻsish hamda rivojlanishining obyektiv qonunlarga mos kelishini, mutaxassislar har bir usulning har bir daraxtga qay darajada taʼsir etishini aniq oʻrganib va shunga koʻra, ular shuncha serhosil boʻladi [1,25].

Tajribaning maqsadi: Buxoro viloyati tuproq-iqlim sharoitida Respublikamizda rayonlashtirilgan olma navlari hosil beruvchi novdalarining siklik ravishda yoshartiruvchi va meʼyorlashtiruvchi kesish usullarini hamda daraxtning oʻsuv holatiga qarab, oʻsuvchi shoxlarni qisqartirishning eng samarali darajalarini ilmiy asosda aniqlash orqali intensiv olmazlarda har yili muttasil moʻl va sifatli hosil yetishtirish texnologiyasi boʻyicha ishlab chiqarishga tavsiyalar berishdan iborat.

Maqsadga erishish uchun quyidagi **vazifalar** amalga oshirildi:

- Mevali daraxtlarni oʻsuvchi shoxlarini kesishda uning qirqish usuli va darajasiga bogʻliqligini oʻrganish, asosiy fitometrik koʻrsatkichlarining oʻsish, rivojlanish va hosildorlikka taʼsirini aniqlashdan iboratdir.
- Shuningdek, qisman olma daraxtlarida turli xil kesish usuli va qisqartirish darajalari reaksiyasiga qarab, novdalarning oʻsishi davom etadi.[3,47]

1-jadval

Asosiy hosil shoxlarining oʻsish dinamikasiga kesish usuli va darajalarining taʼsiri (sm)

Hosil berib boʻlgan oʻsuvchi shoxlarda yoshartiruvchi kesish variantlari	Qoldirilgan shoxlarda hosil kurtaklari soni (dona)	Yillar				Oʻrtacha
		2007	2008	2009	2010	
"Golden Delishes" olma navi						
Nazorat	qisqartirilmaydi	62,0	56,0	49,5	46,0	53,4
3 yillik sikl	4-8	51,5	45,0	41,0	38,0	44,5
	8-12	53,0	47,0	41,5	39,0	45,1
	12-16	54,0	48,0	43,5	39,5	46,1
	qisqartirilmaydi	58,0	52,0	45,0	43,5	48,2
4 yillik sikl	4-8	52,0	59,0	44,0	39,0	53,7
	8-12	53,5	48,0	45,0	40,5	46,7

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

	12-16 qisqartirilmaydi	55,5 60,0	49,0 55,0	46,5 50,0	42,0 44,5	48,2 52,4
"Renet Simirenko" olma navi						
Nazorat	qisqartirilmaydi	63,0	58,0	50,0	47,0	54,5
3 yillik sikl	4-8	52,0	47,0	43,0	39,0	46,5
	8-12	54,0	48,5	44,5	40,0	45,5
	12-16	56,0	50,0	45,0	42,0	48,7
	qisqartirilmaydi	60,0	54,0	47,0	45,0	51,5
4 yillik sikl	4-8	53,0	48,0	43,5	40,0	46,1
	8-12	55,5	49,5	46,0	41,0	47,7
	12-16	57,0	52,0	47,0	43,0	49,7
	qisqartirilmaydi	62,0	56,5	49,0	46,5	53,5
"Pervents Samarkanda" olma navi						
Nazorat	qisqartirilmaydi	60,0	55,0	48,0	44,0	51,7
3 yillik sikl	4-8	50,0	43,0	40,0	37,5	42,6
	8-12	50,5	45,5	42,0	39,0	44,2
	12-16	51,5	47,0	45,0	41,0	46,4
	qisqartirilmaydi	58,5	54,0	47,5	43,0	50,7
4 yillik sikl	4-8	51,5	44,0	42,0	38,0	44,6
	8-12	53,0	47,0	45,0	39,5	45,4
	12-16	54,0	49,0	44,0	42,0	47,2
	qisqartirilmaydi	58,0	55,0	51,0	44,0	51,0
Nsr ₀₉₅						4,8
P, %						3,7

Bizning tadqiqotlardan shu narsa aniqlandiki o'suvchi payvandtakka payvand qilingan olmaning rayonlashtirilgan navlarida birinchi tartibdagi shoxlar uzunligining har yilgi o'sishi nihol o'tkazgandan keying birinchi yillarida navlar bo'yicha 39-47 sm ni tashkil etdi, bu esa olma daraxti uchun me'yoriy holat hisoblanadi.

Tadqiqot o'tkazilgan yillarda (2021-2023) olmaning asosiy skeletli shoxlarining o'sish dinamikasi (2-jadval ma'lumotlariga qarang) o'rganilgan navlar bo'yicha kamaydi, bu esa olma o'simligining o'sishi va rivojlanishi uchun to'liq mos kelishi haqida guvohlik beradi.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Shunday qilib, Golden Delishes navida uch-to'rt yillik o'rnini bosuvchi sikl bo'yicha yoshartiruvchi kesish usulida 4-16 sm hosil kurtaklari saqlab qolinganda asosiy shoxlarning uzunligi 38,0-55,5 sm dan iborat bo'ldi, Renet Simirenko navida 39,0-57,0 sm va Pervenets Samarkanda navida bu ko'rsatkich 37,5-54,0 sm bo'ldi, nazorat variantida esa mos ravishda: 46,0-62,0 sm, 47,0-63,0 sm va 44,0-60,0 sm ni tashkil etdi.

Birinchi tartib shoxlari uzunligining har yilgi o'sishi yillar bo'yicha hosil berib bo'lgan shoxlar o'rniga o'rindosh sifatida yoshartiruvchi va me'yorlashtiruvchi kesish usuli qo'llanilgan variantlarda nazoratga nisbatan 0,7-9,1 sm dan kamaydi, bu esa olma daraxtining to'liq o'sishi uchun to'liq sharoit yaratiladi.

Kesish jarayonida daraxtlarni 3-4 yil davomida o'rinbosar qoldirib hosil shoxlarini yoshartirganda, asosiy hosil beruvchi shoxlar 38-60 sm ni, nazorat variantida 60-63 sm ni tashkil qildi. Turli xil kesish usuli va darajalari qo'llanilgan variantlarda ushbu ko'rsatkich 3,5-21 % gacha kamaygan. Shuningdek, hosil beruvchi asosiy shoxlarning o'sishi 42-52 sm olma daraxtini hosil berish davriga mos keladi va bu ko'rsatkichni kesish usullari va darajalari bilan saqlab qolish mumkinligi aniqlandi.

Meva daraxtlarining hosildorligini oshirishda ularda qo'llaniladigan agrotexnik tadbirlar tizimi bilan birga kesish usuli va darajalariga rioya qilish eng muhim ahamiyatga egadir.

2-jadval

Asosiy o'suv shoxlari miqdori va ularning joylanishida kesish usullari va darajalarining ta'siri

Hosil berib bo'lgan o'suvchi shoxlarda yoshartiruvchi kesish variantlari	Qoldirilgan shoxlarda hosil lurtaklari soni (dona)	Daraxt yaruslari bo'yicha			Asosiy o'suvchi shoxlar miqdori
		pastki qism	o'rt qism	yuqori qism	
"Golden Delishes" olma navi					
Nazorat	qisqartirilmaydi	26	36	16	78
3 yillik sikl	4-8	11	22	18	41

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

	8-12	13	24	10	47
	12-16	15	28	12	55
	qisqartirilmay di	16	30	14	60
4 yillik sikl	4-8	11	23	9	43
	8-12	13	25	11	49
	12-16	16	30	12	58
	qisqartirilmay di	21	35	17	68
"Renet Simirenko" olma navi					
Nazorat	qisqartirilmay di	28	42	20	50
3 yillik sikl	4-8	14	20	11	45
	8-12	16	22	13	51
	12-16	18	25	15	58
	qisqartirilmay di	20	27	16	63
4 yillik sikl	4-8	15	21	12	48
	8-12	17	23	13	53
	12-16	19	26	16	61
	qisqartirilmay di	20	28	17	65
"Pervents Samarkanda" olma navi					
Nazorat	qisqartirilmay di	23	35	17	75
3 yillik sikl	4-8	11	21	7	39
	8-12	12	22	9	43
	12-16	14	24	13	51
	qisqartirilmay di	16	26	15	57
4 yillik sikl	4-8	11	22	7	41
	8-12	13	24	8	46
	12-16	14	26	9	51

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

	qisqartirilmay di	17	27	16	60
Nsr095					5,9
P, %					4,1

Yuqorida keltirilgan 2-jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, hosil berib bo'lgan shoxlarni kesishda o'rindosh novdalarni uch-to'rt yillik sikl bilan yoshartirilgan variantlarda navlar bo'yicha o'sayotgan shoxlarning umumiy soni nazoratga nisbatan 12-18% ga kamaydi. Bu kamayish ko'proq eski, hosil berib bo'lgan shoxlarni kesish hisobidan bo'lganligi kuzatildi. Hosil bergan shoxlar butab tashlanganda ularning o'rniga yangi, ko'proq yosh va unumli hosil beruvchi shoxlar hosil bo'lganligi aniqlandi.

O'rganilayotgan 3 xil olma navlar bo'yicha turli xil kesish usuli va darajalari qo'llanilgan barcha variantlarda daraxt tanasida shox-shabbaning yaruslar bo'ylab joylashishi juda ham qulay bo'lib, o'rindosh novdalarni almashtirish uchun uch-to'rt sikl bilan bilan yoshartiruvchi va me'yorlashtiruvchi kesish usuli va qisqartirish darajalari qo'llagan variantning pastki yarusida-32%, o'rta yarusida 58% va yuqori qavatida 10% yangi o'suvchi shoxlar joylashdi. Nazorat variantida esa o'suvchi shoxlar yaruslar va daraxt tanasi bo'ylab qariyib teng miqdorda joylashdi, ushbu ko'rsatkich sinalayotgan variantlar bilan taqqoslanilganda juda ham kam qulaylikni tashkil etadi.

Hosil berib bo'lgan shoxlarni uch yillik sikl bo'yicha me'yorlashtirilgan, o'rmini bosuvchi, yoshartiruvchi kesish usuli qo'llanilganda eski, samarasiz shoxlar kesib tashlanadi va ularning o'rniga yangi, yosh, tez o'sadigan unumdor novdalar o'sib chiqib, muttasil mo'l va sifatli hosil olishga imkon yaratadi.

2021-2023 yillarda o'rganilgan olmaning Golden Delishes, Renet Simirenko va Pervenets Samarkanda navlarida 3-4 yillik siklik yoshartiruvchi kesish usuli qo'llash jarayonida, asosiy shoxlarni o'rindosh sifatida qoldirib, har 3-4 yilda bir marta yoshartirilganda, uning o'sishi va rivojlanishiga ijobiy ta'sir qilishi aniqlandi va bu 2-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdi. Kesish jaryonida hosil berib bo'lgan asosiy shoxlarning soni 8-51%gacha kamayishiga va barcha qoldirilgan shoxlarda biologik va fiziologik jarayonlarning yaxshilanishiga imkoniyat yaratilib, hosildorlikning oshishiga va meva sifatining tubdan yaxshilanishiga olib keldi.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Shuningdek, tajribada o'rganilgan 3 xil olma navlarida 3-4 yillik bir marta o'rindosh sifatida hosil beruvchi hosil shoxlarini yoshartirish orqali olma daraxtining optimal o'sishi va rivojlanishiga sharoit yaratilishi, daraxt doimiy ravishda hosil beruvchi shoxlarga ega bo'lishi, hamda muttasil mo'l va sifatli hosil berishi aniqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aripov A, Aripov A, Urug'li intensiv meva bog'lari - T., "Sharq" 2013, 224 bet.
2. Artikova X.T, Yunusov R, Salimova X.X, Klimaticheskoye usloviya I rostitelnost subtropicheskoy tyoploy I jarkoy pusini-Problemi rekultivatsii otxodov opita promishlennost I selskoxozaystva-215 212-215 betlar.
3. Artikova X.T, Yunusov R, Ganiyeva F.A, "Intensiv olmalar hosildorligini va sifat ko'rsatkichlarini zamonaviy resurs tejamkor innivatsion texnologiyalar bilan bog'liqligi" Namangan 2023 549-550 betlar.
4. Yunusov R, Ganiyeva F.A, "Buxoro viloyati sharoitida intensiv olmalarda o'sish va hosildorlikning nav payvandtag kombinatsiyalari hamda ko'chat qalinligiga bog'liqligi" "Durdon", Buxoro 2021, 102-bet.
5. Yunusov R, Ganiyeva F.A, To'rayeva A.A, Rostenii plodoshenie persika v orashalmax sadax v zavisimosti konstruksii kroni.J., "Stolisa nauka" M-2021, <http://www.scientific-capital.ru>
6. Yunusov R, Ganiyeva F.A, "Kesish usuli va darajalarining olma daraxti barg sathiga ta'siri. Xorazm Ma'mun Akademiyasi axborotnomasi-4/2021. <http://journal.buxdu.uz>

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

UO‘T.634.11(075)

Intensiv olmazorda yoshartiruvchi va me‘yorlashtiruvchi kesishni qisqartirilgan novdalarning miqdori, vazni va strukturasi ta’siri

BuxDU Agronomiya va tuproqshunoslik kafedrası professorı

Yunusov Rustam

BuxDU Sabzavotchilik, polizchilik va kartoshkachilik ta’lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Sharipova Ozodaxon Olimovna, Murodova Ozoda Umedovna

Annatsiya: Maqolada intensiv olmazlarda yoshartiruvchi va meyorlashtiruvchi kesishni qisqartirilgan navlarni miqdori, vazni va strukturasi ta’siri o‘rganilgan. Rayonlashtirilgan 3 xil olma daraxtlarini kesish usuli va darajalari yoshartiruvchi va meyorlashtiruvchi 3-4 yillik kesish jarayonida aniqlangan.

Kalit so‘zlar: Intensiv olma bog‘lari, 3 xil rayonlashtirilgan nav, susaytiruvchi payvandtag, navlarni miqdori, vazni va strukturasi, meyorlashtiruvchi va yoshartiruvchi kesish usuli.

Аннотация: в статье рассмотрено влияние омолаживающей и нормализующей обрезки на количество, массу и структуру редуцированных сортов в интенсивных условиях. Определены способы и объемы обрезки 3-х видов районированных яблонь в ходе омолаживающей и нормализующей 3-4-летней обрезки.

ключевые слова: интенсивные яблоневые сады, 3 типа районированных сортов, аттенуационная прививка, количество, масса и структура сортов, стандартизирующий и омолаживающий метод обрезки.

Kirish

Mevachilik qishloq xo‘jaligining eng muhim va o‘ziga xos yo‘nalishlaridan biri hisoblanib, urug‘li mevali bog‘lar, jumladan, intensiv olma va nokzorlar Respublikamizda oxirgi yillarda keskin ko‘payib bormoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 09.01.2006 yildagi PF-3709 raqamli “Meva-sabzavotchilik sohasida iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoyishi va “Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, uni O‘zbekiston sharoitida bartaraf etishning yo‘llari va choralari” asarida ko‘rsatilgan tavsiyalar asosida mamlakatimizda 2011 yilgacha ijtimoiy-iqtisodiy va ishlab

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

chiqarish faoliyati doiralarini takomillashtirish va barqaror rivojlantirish dasturi belgilab olindi.

Intensiv mevachilik sohasida meva ishlab chiqarishni keskin oshirish, sifatini tubdan yaxshilash hamda tannarxini kamaytirish kabilar asosan yangi serhosil intensiv bog'lar barpo qilish va mavjud bog'lardan muttasil mo'l va sifatli olma mevalari hosilini yetishtirish rejalashtirilgan[1,2].

Oxirgi yillarda mamlakatimizda jadallashtirilgan (intensiv) mevali bog'lar barpo etilmoqda, bu bog'larda mevali daraxtlarga shakl berish va navlarning biologik xususiyatlarini inobatga olib, kesish usullari o'rganilgan bo'lsada, nav va uning biologik xususiyatlarini e'tiborga olgan holda, daraxtlarning yoshiga qarab, hosil beruvchi 3- 4 yillik shoxlarni yoshartirish sikli bo'yicha kesish usullari va darajalari O'zbekiston sharoitida ilmiy asosda atroflicha o'rganilmagan[3,4].

Bugungi kunda intensiv bog'lardan yuqori sifatli hosil yetishtirish bilan birgalikda, yaratilgan bog'larni tezroq, ya'ni, ekilganidan keyin 2-3 yilda hosilga kirishini ta'minlash maqsadga muvofiq hisoblanadi. Intensiv bog'larda payvandtagi sekin o'suvchi, tupi kichik yuqori sifatli hosil beruvchi navlar tanlanib, ularga yuqori, agrotexnik tadbirlar majmuiy qo'llanilganda, 25-30 t/ga sifatli hosil yetishtirish imkoniyati yaratiladi[5].

O'zbekistonda va chet mamlakatlarda olma daraxtlarining ortiqcha shox-shabbalarini kesish usullari va darajalarining o'sish, rivojlanish va hosildorlikka ta'siri bo'yicha bir guruh tadqiqotchilar ilmiy izlanishlar olib borilgan va turli xil tuproq-iqlim sharoitida navning biologik xususiyatlariga ta'sirini o'rganish asosida ilmiy ma'lumotlar olishgan va muayyan sharoitga mos ilmiy tavsiyalar berishgan. Lekin, shuni alohida ta'kidlash lozimki, bu boradagi bajarilgan tadqiqotlar mevali daraxt navlarining biologik xususiyatlari, shox-shabbalarining meva berishi, ularning yoshartirish sikllarini to'liq ochib berish imkoniyatini bermaydi.

Mevali daraxt novdalarini 3-4 yil davomida siklik ravishda yangilab turish uchun qo'llaniladigan yoshartiruvchi, me'yorlashtiruvchi kesish usullari va shoxlarning holatiga qarab, qisqartirish darajalarini aniqlash hamda tanasiga muayyan shakl berish tadbiri -hosildorlikni oshirish va sifatini yaxshilashdagi eng muhim agrotexnik omil bo'lib, ushbu tadbir O'zbekistonning muayyan tuproq-iqlim sharoitida ilmiy tadqiqotlar olib borilmagan. Shu jumladan, Buxoro viloyatida ham mavjud mevali bog'larda olma yetishtirish jarayonida daraxtlarning biologik va navning xususiyatlariga, novdalarining meva berish yili va kesishning

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

yoshartiruvchi va me'yorlashtiruvchi usullari va qirqish darajalariga alohida e'tibor berishni talab etadi[6].

Yuqorida qayd etilgan fikrlardan kelib chiqib aytish mumkinki, tanlangan tadqiqot yo'nalishi o'ta dolzarb va aktual hisoblanib, mevali daraxtlarning hosildorligini oshirishda va sifatini yaxshilashda katta ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Tajribaning maqsadi, uslubi va sharoiti Buxoro viloyati tuproq-iqlim sharoitida Respublikamizda rayonlashtirilgan olma navlarini hosil beruvchi novdalarining siklik ravishda yoshartiruvchi va me'yorlashtiruvchi kesish usullarini hamda daraxtning holatiga qarab, o'suvchi shoxlarni qisqartirishning eng samarali darajalarini ilmiy asosda aniqlash orqali intensiv olmazorlarda har yili mo'l, yuqori sifatli hosil yetishtirish texnologiyasi bo'yicha ishlab chiqarishga tavsiyalar berishdan iborat bo'lib quyidagi vazifalarni qamrab oladi:

- Mevali daraxtlarning o'suvchi shoxlarini qirqishda uning qirqish usuli va darajasiga bog'liqligini o'rganish, asosiy fitometrik ko'rsatkichlarining o'sish, rivojlanish va hosildorlikka ta'sirini aniqlash;

- Daraxt tanasining yorug'lik bilan qanday ta'minlanganligi va fotosintez mahsuldorligini aniqlash;

- Daraxt tanasida generativ organlarning shakllanishi va ularning joylashishi, hosil va uning sifatiga ta'sirini o'rganish;

Agrokimyoviy tadqiqotlar natijalari bo'yicha yaylovli, eski va yangi sug'oriladigan maydonlarda chirindining miqdori juda kam. Tuproqning haydalma qatlamida chirindi miqdori 0.8-1.4% azot 0,06-0,12% fosforni. yalpi miqdori 0,11-0,18%, almashinuvchan kaliy miqdori 1,5-3,0% ni tashkil qiladi.

"Amin Hayot bog'i" fermer xo'jaligining tuprog'i allyuvial – qadimdan sug'oriladigan, kuchsiz sho'rlangan tuproqdan iborat bo'lib, suv sathining yuza joylashishi bilan (2.3-2.5 m) farqlanadi, mexanik tarkibi bo'yicha – o'rtacha soztuproqli hisoblanadi.

Intensiv mevali bog'larda kesishning usul va darajalariga to'g'ri rioya qilib, undan oqilona foydalanganda, daraxtlarning o'sish, rivojlanishi, ichki va tashqi sharoitlari uchun qulay muhit yaratilib, generativ organlari(kurtaklar)ning har yili ko'p miqdorda tugishiga imkon yaratiladi, bu esa har yili yuqori hosil yetishtirishni ta'minlaydi. Bunday bir xil fonda konturlar bo'yicha har yili kesishning to'g'ri va aniq qoidalariga rioya qilib, chegaralangan qirqish usulini qo'llash orqali shoxlarning egilishi yo'qolib, daraxt tanasining ichki qismidagi keraksiz shox-

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

shabbalar olib tashlanadi. Natijada, daraxtdagi mavjud shox-shabbalar yorug'lik, havo, oziqa, suv va boshqa moddalardan samarali foydalanib, yosh novdalarning har yilgi o'sishi o'rtacha 40-60smni tashkil qiladi va o'rtacha hosildorlik 200-250 s/gani tashkil etadi.

Tajriba uslubiyoti: Tajriba o'tkazilgan yillarda o'rganilgan navlar bo'yicha umumqabul qilingan uslubiy qo'llanmalardan hamda olma daraxtini fitometrik ko'rsatkichlari, yorug'lik va fotosintez mahsuldorligi, hosildorlik va meva sifat ko'rsatkichlarini VNIIS (1982) yilda ishlab chiqarilgan uslubiyotidan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari. Tajriba 2021-2023 yillar davomida Buxoro tumanidagi "Hayot Amin bog'i" fermer xo'jaligida o'tkazildi. Mevali daraxtlar bog'ga 6x4 m tartibda o'tkazilgan.

Daraxt tanasining ustki qismida joylashgan novdalariga kesishning ta'siri uning kesish darajasi va usuliga, nav xususiyatlariga, yashash muhitiga hamda agrotexnik parvarishlash darajalariga bevosita bog'liq. Mevachilik amaliyotidan ma'lumki, faqat ma'yoriy darajada har yili yuqori sifatli o'suvchi va hosil beruvchi novdalar bilan ta'minlaydigan kesish usuli qo'llanilgan daraxtlar uzoq vaqt davomida o'z unumdorligini saqlab qolish qobiliyatiga egadirlar. O'sish qobiliyatini yo'qotgan daraxtlarda ularga xos bo'lgan davriy hosil berish hodisalari bilan birga, odatdagi hosilli yillardan keyin qishga nisbatan chidamliligi pasayishi kuzatiladi.

Daraxtlarning qarish jarayoni avval o'suvchi shoxlarda, keyin esa yarim skeletli va skeletli yog'ochlarning tugashi bilan boshlanadi. Daraxtlarning vegetativ va generativ organlari faoliyati o'rtasidagi nisbatlarning tartibga solishi va boshqarishi agrotexnik omillarning asosiy vazifasi hisoblanadi.

2021-2023 yillar davomida o'tkazilgan tadqiqotlarda navlar va variantlar bo'yicha hosil bergan shoxlarni o'rindosh sifatida 3-4 yillik sikl asosida yoshartiruvchi va meyorlashtiruvchi kesish usullarini o'tkazish natijasida, shoxlarning soni, massasi va tuzilishi kesish darajasiga bog'lik ravishda ko'payganli aniqlandi.

1-jadval

**Kesish jaryonida qisqartirilgan novdalar miqdori, vazni va strukturasi
(o'rtacha 2021-2023 yillar uchun)**

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Hosil berib bo'lgan o'suvchi shoxlarda yoshartiruvchi kesish variantlari	Qoldirilgan shoxlarda hosil kurtaklari soni (dona)	Kesilgan shoxlarni o'sish yili			Kesilgan shox-shabba massasi, kg	Kesilgan hosil kurtaklari soni, dona
		Bir yillik	Ikki yillik	Uch yillik		
"Golden Delishes" olma navi						
Nazorat	qisqartirilmaydi	3	2	1	15	23
3- yillik siklik almashish bo'yicha yoshartiruvchi kesish usuli	4-8	88	49	19	4,9	371
	8-12	81	43	16	4,1	309
	12-16	76	39	13	3,3	289
	qisqartirilmaydi	31	21	7	2,7	135
4- yillik siklik almashish bo'yicha yoshartiruvchi kesish usuli	4-8	61	17	8	3,8	289
	8-12	53	13	7	3,3	213
	12-16	45	11	5	2,6	198
	qisqartirilmaydi	21	10	2	1,9	77
"Renet Simirenko" olma navi						
Nazorat	qisqartirilmaydi	1,1	4	2	1,9	77
3- yillik siklik almashish bo'yicha yoshartiruvchi kesish usuli	4-8	99		23	5,3	350
	8-12	91	58	20	4,7	289
	12-16	83	51	15	4,0	235
	qisqartirilmaydi	45	44	9	3,1	111

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

4- yillik siklik almashish bo'yicha yoshartiruv chi kesish usuli	4-8 8-12 12-16 qisqartirilmaydi	72 66 59 31	45 39 27 23	17 15 11 5	3,9 3,2 2,5 2,2	288 244 177 77
"Pervents Samarkanda" olma navi						
Nazorat	qisqartirilmaydi	3	2	2	1,6	27
3- yillik siklik almashish bo'yicha yoshartiruv chi kesish usuli	4-8 8-12 12-16 qisqartirilmaydi	85 79 71 23	48 42 35 18	17 13 10 6	4,7 4,0 3,2 2,4	354 291 230 136
4- yillik siklik almashish bo'yicha yoshartiruv chi kesish usuli	4-8 8-12 12-16 qisqartirilmaydi	63 56 50 20	36 29 27 13	13 9 7 4	3,5 2,8 2,0 1,5	261 202 144 74
Hcp ₀₉₅ %						2,1 3,5

Hosil beruvchi shoxlarni 3-4 yillik siklik almashinuvchi kesish bo'yicha yoshartirish va qoldirilgan hosil beruvchi novdalarni me'yoriy qisqartirish natijasida, ya'ni hosil berish uchun qoldirilgan novdalarni 4-8, 8-12 va 12-16ta hosil kurtagi qoldirib kesilgan variantlarda kesish darajasining kuchayishi bilan bu ko'rsatkichlar oshganligi kuzatildi. Kesilgan shox-shabbalarning massasi kesish variantlarida Golden Delishes, Renet Simirenko va Pervenets Samarkanda navlarida mutassil ravishda 1,2-3,4 kg, 0,-3,4 kg va 0,1-3,1 kg nazorat variantiga nisbatan oshganligi tadqiqot natijalarida aniqlangan.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

O'rganilayotgan Golden Delishes, Renet Simirenko va Pervenets Samarkanda navlarida 3-4yillik siklik almashinish bo'yicha hosil bergan shoxlarni yoshartirish va hosil berish uchun koldirilgan shoxlarni 4-8, 12-16 bo'g'inli kurtak qoldirib me'yoriy kesish darajalarida qir qilganda, hosil shoxlari nazorat variantiga nisbatan mutanosib ravishda: 54-378, 5-273 va 47-327 dona novdalar ko'proq kesildi.

Xulosa

Shunday qilib, tadqiqot natijalaridan shu narsa aniqlandiki, olma navlarining biologik xususiyatlarini e'tiborga olgan holda tana yo'g'onligini kamaytirish va ko'paytirish qonuniylik tendensiyasi unda olib borilgan kesish usuli va darajalariga bog'lik ekanligini tadqiqot natijalari ko'rsatdi. Ya'ni, 3-4yillik siklik almashinish bo'yicha hosil berib bulgan novdalarda yoshartiruvchi kesish usulini qo'llab, hosil berish uchun koldirilgan shoxlarda me'yoriy kesish darajalari bo'yicha 4-8, 12-16 bo'g'inda kurtak qoldirib qir qilganda, olmaning naviga qarab, butab tashlangan novdalarining massasi va soni hosil novdalarining qisqartirish darajasi sayin ko'payganligini ko'rsatmokka.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aripov A, Aripov A, Urug'li intensiv meva bog'lari - T., "Sharq" 2013, 224 bet.
2. Artikova X.T, Yunusov R, Salimova X.X, Klimaticheskoye usloviya i rostitelnost subtropicheskoy tyoploy I jarkoy pusini-Problemi rekultivatsii otxodov opita promishlennost I selskoxozaystva-215 212-215 betlar.
3. Artikova X.T, Yunusov R, Ganiyeva F.A, "Intensiv olmozorlar hosildorligini va sifat ko'rsatkichlarini zamonaviy resurs tejankor innivatsion texnologiyalar bilan bog'liqligi" Namangan 2023 549-550 betlar.
4. Yunusov R, Ganiyeva F.A, "Buxoro viloyati sharoitida intensiv olmozorlarda o'sish va hosildorlikning nav payvandtag kombinatsiyalari hamda ko'chat qalinligiga bog'liqligi" "Durdon", Buxoro 2021, 102-bet.
5. Yunusov R, Ganiyeva F.A, To'rayeva A.A, Rostenii plodoshenie persika v orashalmax sadax v zavisimosti konstruksii kroni.J., "Stolisa nauka" M-2021, <http://www.scientific-capital.ru>
6. Yunusov R, Ganiyeva F.A, "Kesish usuli va darajalarining olma daraxti barg sathiga ta'siri. Xorazm Ma'mun Akademiyasi axborotnomasi-4/2021. <http://journal.buxdu.uz>

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

UO‘T.634.11.

Olma daraxtini o‘sovchi novdalarining miqdori va uzunligining yoshartiruvchi va me‘yorlashtiruvchi kesish usuliga bog‘liqligi

BuxDU Agronomiya va tuproqshunoslik kafedrası professori

Yunusov Rustam

BuxDU Sabzavotchilik, polizchilik va kartoshkachilik ta‘lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi **Qadamova Muxlisa Xudoyshukur qizi, Yuldoshova Iqboljon**

Ikrom qizi

Annatsiya: Maqolada intensiv olmazlarda yoshartiruvchi va meyorlashtiruvchi kesishni olma daraxtini o‘sovchi novdalarining miqdori va uzunligining yoshartiruvchi va me‘yorlashtiruvchi kesish usuliga bog‘liqligi o‘rganilgan. Tajriba natijalarda intensiv olma daraxtini o‘sovchi novdalarining miqdori va uzunligini eng maqbul ko‘rsatkichlari yoshartiruvchi va me‘yorlashtiruvchi kesish usuli o‘tkazilganda qo‘lga kiritilgan.

Kalit so‘zlar: Intensiv bog‘, 3 xil rayonlashtirilgan olma navi, o‘rta sekin o‘sovchi payvandtag, novdani miqdori va uzunligi, yoshartiruvchi va me‘yorlashtiruvchi kesish usuli.

Аннотация: в статье рассматривается зависимость омолаживающей и нормализующей обрезки от количества и длины ветвей яблони от способа омолаживающей и нормализующей обрезки на интенсивных полях. В результате эксперимента получены оптимальные параметры количества и длины растущих ветвей интенсивной яблони при проведении метода омолаживающей и стандартизирующей обрезки.

Ключевые слова: интенсивный сад, 3 разных районированных сорта яблони, средне-медленнорастущий привой, количество и длина ветвей, омолаживающий и нормализующий метод обрезки.

Kirish

Kesish tadbiri bu meva daraxtlarining o‘shishi va rivojlanishiga ko‘proq ta‘sir etuvchi agrotexnik usullaridan biri hisoblanadi.

Intensiv mevali bog‘larning rivojlanishi va doimiy ravishda ulardan muttasil mo‘l va sifatli hosil yetishtirish uchun quyidagi talablar amalga oshirilishi nazarda tutiladi. Olmaning yuqori, mahsuldor payvandtaglarga ulangan navlarning kombnasiyalaridan foydalanish, kamgabaritli olma daraxti tanasini shakllantirish,

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

yuqori agrotexnik tadbirlarni qo'llash fonida gektariga nihollarni zich joylashtirish hamda kesish usuli va darajalariga qat'iy amal qilish lozimligi uqtirladi. To'g'ri va o'z muddatida qilib bajarilgan kesish usullari daraxtning shakllanishini tezlashtiradi, ularning erta hosilga kirishini ta'minlab, yashash davrida mutassil mo'l hosil olish imkoniyatini yaratish bilan birga, mevaning sifatini tubdan yaxshilaydi.

Boshqa ko'p yillik daraxtlar kabi olma daraxtida ham, uning o'sish jarayonida qutblanish mavjudligi ma'lum: o'sish nuqtasining eng yuqori kurtigidan bir yillik shoxlarda tik o'suvchi eng kuchli novda hosil qiladi. Pastda joylashgan ikki yon kurtaklaridan, bir yoki bir nechta kuchsiz o'suvchi novdalar hosil qilib, ularning o'sish qobiliyatini kuchsizlantiradi[1,2].

Bir yillik o'suvchi novdalarda qisqartirishning o'simliklarga nisbatan reaksiyasining o'zgarishini navlarning biologik xususiyatlariga, qisqartirilayotgan novdalarning uzunligi va yo'g'onligiga, daraxt tanasida shox-shabbaning qanday joylashganligiga, turli xil qisqartirish darajasiga qarab aniqlanadi. O'suvchi novdalarni qisqartirish qancha kuchli bo'lsa, shuncha tiklanadigan shoxlar hosil bo'lishining faolligi yuqori bo'ladi va qisqartirilgan o'suvchi novdalarda kesish joyidan chetga ketishining burchaklari kam bo'ladi[3].

Tajriba uslubiyoti: Tajriba o'tkazilgan yillarda o'rganilgan 3 xil rayonlashtirilgan navlar bo'yicha umumqabul qilingan uslubiy qo'llanmalardan hamda olma daraxtini parvarishlash, yoshartiruvchi va me'yorlashtiruvchi kesish usullari, fitometrik ko'rsatkichlarini VNIIS (1982) yilda ishlab chiqarilgan uslubiyotidan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari. Tajriba 2021-2023 yillar davomida Buxoro tumanidagi "Hayot Amin bog'i" fermer xo'jaligida 3 xil rayonlashtirilgan olma navlari Golden Delishes, Renet Simirenko va Pervents Samarkanda navlari bog'ga o'tkazish tartibi 6x4 m, payvandtag sekin o'rta o'suvchi MM-106 payvandtagi, tuprog'i qadimdan sug'oriladigan o'tloqi olma bog'ida o'tkazildi.

Bog'dorchilik bilan shug'ullanadigan ko'pgina ilg'or mutaxassis va tadqiqotchilarning fikrlariga ko'ra, kesish usuli va darajasini qo'llash orqali daraxtlarga shakl berilib, uning tanasi baquvvat va mustahkam skeletga ega bo'ladi. Shu tadbir qo'llanilishi tufayli, daraxt tanasida o'suv va hosil shoxlarining barobar joylashishi ta'minlanib, sug'orish va oziqlantirish tartibini yaxshilaydi, ularning o'sish, rivojlanishi va meva shakllanishiga hamda meva berishiga qulay sharoit yaratilib, o'suv shoxlari va mevalarning rivojlanishini kuchaytiradi, hosil sifati

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

keskin yaxshilanadi, zarakunandalarga, kasalliklarga va qishga chidamliligini oshiradi[4,5,6].

Shoxlarni qisqartirish asosan, shoxlarning eng yuqorigi (uchki) qismidagi hosil yoki vegetativ shoxchalarni, yarim skeletli yoki skeletli qismlarini olib tashlashdan iboratdir. O'suv nuqtasining yuqori qismini olib tashlash, odatda kuchsiz kesish deb hisoblanadi, shoxning yarmidan ko'prog'ida yaxshi rivojlangan kurtaklar mavjud bo'lgan yoki novdalarning katta qismini kesish bu kalta kesish yoki kuchli qisqartirish turiga kiradi.

Kuchli kesishni mevali daraxtlarda faqat alohida vaziyatlarda qo'llash mumkin: haddan tashqari novdalar o'sib ketganda, novdalarni birga ergashishini tiklash zaruriyatida va boshqa usullar bilan bunga erishishning iloji bo'lmaganda, pishmagan novdalarni kesish orqali yoki daraxtga ma'lum bir muayyan shakl berish uchun jiddiy aniq tartibda shoxlanishini ta'minlash maqsadida, alohida shoxlarni yoki bo'lmasa, butun daraxt novdalarini yoshartirishda, shox-shabba hajmini pasaytirishda va boshqa vaziyatlarda o'tkazish zarurdir. Hosil berib bo'lgan shoxlarning o'rnini bosish uchun uch-to'rt yillik sikl bo'yicha yoshartiruvchi kesish qo'llanilgan variantlarda navlar bo'yicha o'sayotgan shoxlarning umumiy soni 10-14% kamayganligi ko'pgina tajribalarda ham aniqlangan.

Tadqiqot yillarida (2021-2023 yillar) 3 xil olma navlarida kesish usuli va darajasini kuchaytirish va kamaytirish yo'li bilan o'rindosh sifatida hosil beruvchi shoxlarni 3-4 yillik siklik yoshartiruvchi va me'yorlashtiruvchi kesish tadbiri qo'llanilganda, o'suv nuqtalari miqdorining bitta daraxtdagi novdalar soni 9-23 % gacha qisqarishi kuzatildi.

1-jadval natijalariga ko'ra, o'rganilayotgan 3 xil olma navlarida daraxtlarning kesish darajasini kuchaytirish yoki kamaytirishiga qarab, o'sish nuqtalarining soni, ya'ni bir yillik novdalar ning bitta daraxtdagi soni Golden Delishes navida 10 dan to 120 donagacha, Renet Simirenko navida 19 dan to 144 donagacha, Pervenets Samarkanda navida 14 dan to 118 donagacha kamayganligi kuzatildi.

Bir yillik novdalarning o'sish uzunligi ularning o'sish va rivojlanishini baholashda hamda kesish tadbirining o'sish va hosildorlikka ta'sirini aniqlashda sezuvchi indikator bo'lib xizmat qiladi.

To'rt yillik o'tkazilgan tajriba natijalariga ko'ra, bitta novda uzunligi nazorat variantida o'rtacha 48,6 smdan to 32,6 smgacha bo'lib, bir yillik novdalarning o'sishini kamayishi aniqlandi. Hosil berish uchun 4-16 kurtakli bo'g'inlar qoldirib,

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

hosil berib bo'lgan shoxlarni uch-to'rt yillik sikl bilan o'rndosh, yoshartiruvchi, me'yorlashtrilgan kesish usullari va darajalari qo'llanilgan variantlarda novdalarning uzunligi 41 dan to 46 smgacha o'sdi.

1-jadval

Kesish usullari va darajalarining olma daraxti novdalari soniga, uzunligiga va umumiy uzunligiga bog'liqligi

Hosil berib bo'lgan o'suvchi shoxlarda yoshartiruvchi kesish variantlari	Qoldirilgan shoxlarda hosil kurtaklari soni (dona)	Bir yillik novdalar soni (dona)		Bir yillik novdalar uzunligi, sm		Bir yillik novdalarning umumiy uzunligi, sm	
		2021	2023	2021	2023	2021	2023
"Golden Delishes" olma navi							
Nazorat	qisqartirilmaydi	198	236	33	30	65.3	70.8
3 yillik sikl	4-8	162	171	37	40	59.9	68.4
	8-12	169	180	36	39	60.8	70.2
	12-16	176	190	35	37	61.6	70.3
	qisqartirilmaydi	184	210	34	37	62.6	70.6
4 yillik sikl	4-8	168	179	36	33	60.5	69.8
	8-12	175	184	35	39	61.2	70.0
	12-16	182	190	34	38	61.3	70.3
	qisqartirilmaydi	190	213	33	37	61.1	70.1
"Renet Simirenko" olma navi							
Nazorat	qisqartirilmaydi	207	242	34	31	70,3	75,0
3 yillik sikl	4-8	170	181	38	40	64,6	72,9
	8-12	178	190	37	39	65,8	79,1
	12-16	184	197	36	38	66,2	74,9
	qisqartirilmaydi	195	227	35	33	68,2	75,0
4 yillik sikl	4-8	176	189	37	39	65,1	73,3
	8-12	184	193	36	38	66,2	73,5
	12-16	193	201	35	37	67,5	74,0
	qisqartirilmaydi	194	208	34	36	67,7	74,9
"Pervents Samarkanda" olma navi							

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Nazorat	qisqartirilmaydi	196	231	33	29	64,7	67,0
3 yillik sikl	4-8	158	169	36	38	64,7	64,2
	8-12	163	175	35	37	56,9	64,8
	12-16	169	182	34	36	57,1	65,5
	qisqartirilmaydi	178	190	33	35	57,5	66,5
4 yillik sikl	4-8	165	177	35	37	57,9	65,5
	8-12	171	183	34	36	58,1	65,9
	12-16	178	190	33	35	58,7	66,5
	qisqartirilmaydi	181	191	33	35	58,7	66,8
Nsr ₀₉₅		2,7	3,9	4,0	2,6	3,2	2,3
P%		4,0	2,5	3,1	4,4	3,0	4,0

Sinalayotgan olma navlari ichida novdalar soni kamayishining ilgarilab ketishi bilan ular uzunligining ko'payishiga bog'liq holda hosil berib bo'lgan novdalar bo'yicha yoshartiruvchi kesish usuli qo'llagan variantlarda bitta daraxt shoxlarining umumiy uzunligi 18-20% nazorat variantiga nisbatan kam bo'ldi. Lekin bir yillik novdalarning absolyut o'sishi bo'yicha Pervenés Samarkanda navida 112,2m, Golden Delishes navida 95,6m va Renet Simirenko navida esa 98,6m ni tashkil etib, daraxt shoxlarining umumiy uzunligi yuqori hosil olish uchun to'liq, yetarli darajadadir.

Shunday qilib, hosil berish uchun qoldirilgan 3-4 yillik, siklik o'rindosh va yoshartiruvchi hamda me'yorlashtruvchi kesish usuli va darajalari qo'llanilgan variantlarda bir yillik novdalar o'sishining biometrik ko'rsatkichlari yaxshi bo'lib, yuqori va sifatli hosil olish uchun yetarlidir.

2021-2023 yillar davomida 3-4 yilda hosil berib bo'lgan shoxlarni yoshartirish maqsadida olma daraxtining bir yillik novdalar soni Golden Delishes navida 9-28% ga, Renet Simirenkoda 9-21% va Pervenés Samarkanda navida 10-27% gacha kamaygani kuzatildi.

Olma daraxtining asosiy ko'rsatkichik bu bir yillik novdalarni o'sish uzunligi, bu ko'rsatkich kesish tadbiri o'tkazilgan variantlarda nazoratga nisbatan Golden Delishes navida 13-33%, Renet Simirenkoda 16-24% va Pervenés Samarkanda navida esa 20-31% gacha oshganligi qayd etildi.

Tajriba natijalari shundan dalolat beradiki, o'rganilgan kesish usuli va darajalari qo'llanilgan variantlarda olma daraxtining 3-4 yillik sikl bo'yicha hosilli shoxlarni 8-12 va 12-16 kurtak qoldirib kesilgan variantlar eng yaxshi natijalar

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

berganligini ko'rish mumkin. Qoldirilgan shoxlarda biologik va fiziologik jarayonlarning yaxshilanishiga imkoniyat yaratilib, hosildorlikning oshishiga va meva sifatining yaxshilanishiga olib keldi.

Shuningdek, tajribada o'rganilgan 3 xil olma navlarida 3-4 yillik bir marta o'rindosh sifatida hosil beruvchi hosil shoxlarini yoshartirish orqali olma daraxtining optimal o'sishi va rivojlanishiga sharoit yaratilishi va daraxt doimiy ravishda hosil beruvchi shoxlarga ega bo'lishi, hamda yuqori va sifatli hosil berishi aniqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aripov A, Aripov A, Urug'li intensiv meva bog'lari - T., "Sharq" 2013, 224 bet.
2. Artikova X.T, Yunusov R, Salimova X.X, Klimaticheskoye usloviya I rostitelnost subtropicheskoy tyoploy I jarkoy pusini-Problemi rekultivatsii otxodov opita promishlennost I selskoxozaystva-215 212-215 betlar.
3. Artikova X.T, Yunusov R, Ganiyeva F.A, "Intensiv olmozorlar hosildorligini va sifat ko'rsatkichlarini zamonaviy resurs tejamkor innivatsion texnologiyalar bilan bog'liqligi" Namangan 2023 549-550 betlar.
4. Yunusov R, Ganiyeva F.A, "Buxoro viloyati sharoitida intensiv olmozorlarda o'sish va hosildorlikning nav payvandtag kombinatsiyalari hamda ko'chat qalinligiga bog'liqligi" "Durdona", Buxoro 2021, 102-bet.
5. Yunusov R, Ganiyeva F.A, To'rayeva A.A, Rostenii plodoshenie persika v orashalmax sadax v zavisimosti konstruksii kroni.J., "Stolisa nauka" M-2021, <http://www.scientific-capital.ru>
6. Yunusov R, Ganiyeva F.A, "Kesish usuli va darajalarining olma daraxti barg sathiga ta'siri. Xorazm Ma'mun Akademiyasi axborotnomasi-4/2021. <http://journal.buxdu.uz>

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

ALOE O'SIMLIGINING SHFOBAXSH XUSUSIYATLARI

Karimova Rohatoy Murod qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Termiz sh. Farovon massivi, 4B-uy

Annotatsiya

Maqolada aloe o'simligining shifobaxsh xususiyatlari tahlil qilingan. Jumladan, so'nggi yillardagi tadqiqotchilar, biolog-olimlar va shifokorlar tomonidan aloe o'simligining ildizi, barglari va sutining shifobaxshligi, kimyoviy tarkibi va tibbiyotda qo'llanilishi atroflicha tahlil qilingan va tegishli tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: aloe, dorivor o'simliklar, tibbiyot, xalq tabobati, aloe suti, loladoshlar, vitaminlar, mikroelementlar.

Kirish. Aloy-loladoshlar oilasiga mansub doim yashil, ko'p yillik o'tlar (ba'zan daraxtlar) turkumi. Tropik va subtropik mintaqalarda o'sadi. Qariyb 180 turi ma'lum. Aloe turlari gultuvakda ham o'stiriladi; ularning bargi semiz, sersuv, qalin, va tikonli. Aloe bargidan olinib qurutilgani shira-sabur surgi sifatida, kanserva qilingan sharbati esa turli yaralarni, kuygan terini, gastritni davolashda ishlatiladi. Aloening bargidan olinib konservatsiya qilingan biosimulyatorlarga boy ekstrakt organizm mustahkamligini oshiruvchi vosita sifatida teri ostiga yuboriladi [1].

1-rasm. Aloe o'simligining ko'rinishi

Kasmetolog va shifokorlar aloeni bakteriyaga qarshi kurashuvchi va namlovchi xususiyatlari uchun qadirlashadi. Bu maqolada biz aloening xususiyatlari va uy sharoitida undan foydalanish yo'llari to'g'risida aytmoqchimiz [2].

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Uni ko'pchilik kasmetik vositalar tarkibida uchratish mumkin. Dermatolglar aytishicha, tarkibida aloe bo'lgan vositalar-husnbuzar va toshmalarning davosi hisoblanadi [3].

Asosiy qism. Chet el mutaxasislari fikricha, teri va soch uchun aloedan boshqa hech qanday vositalar kerak bo'lmaydi, lekin bu nisbiy tushuncha chunki bizni urab turgan borliqda foydali elementlarga boy mahsulotlar juda kup. Har bir o'z sohasining mutahasisi dorivor mahsulotlardan uz urnida va meyorida foydalaniwni maslahat beradi.

Aloe barglarini 12 kun davomida sovutgichda saqlanadi. Maydalanadi va siqib ajratiladi tayyor bo'lgan suyuqlik idishi suvga solinadi va 3 daqiqa suv bug'ida qaynatiladi sungra tayyor bulgan sharbat sovuq bulgan holatda istemol qilinadi. Bu sharbat oshqozon yara va erozya kasaliklarida judayam yaxwi tabbiy dori sifatida istemol qilsa buladi.

Aloe sharbatining tarkibi betakarotin, kislotalar(limon, olma, gialuron), minerallar (fosfr, kaliy, mis, xrom, rux, kalsiy), uglevodlar (gulikoza, fruktoza, selluloza), efir yog'lari C, E, B guruh vitaminlaridan tashkil topgan.

Shuningdek, tibbiyotda bu o'simliklardan o't haydovchi, ichni bushatiruvchi, darmon kirituvchi va yaralarni tez tuzatuvchi vosita sifatida ham qo'laniladi.

Tarkibida aloe bo'lgan moddalar ko'z tomchilari konyuktiviti, blefrit, miopiya keratit kasaliklarida samarali yordam beradi. Og'iz bo'shlig'I yallig'lanishi kasaliklarida esa og'izni chayqash tavsiya qilinadi.

Aloe sukkulentlar turkumiga mansub Asfodel oilasiga mansub. Uning asosiy ajralib turadigan xususiyati shirali va pulpali yashil massadir.

Turli xil foydali xususiyatlar o'simlikni xalq tabobati va kosmetologiyasida foydalanish uchun almashtirib bo'lmaydigan holga keltiradi. Shuningdek, o'simlik sharbatidan ichimlik tayyorlanadi, bu barcha tana tizimlariga foydali shifobaxsh ta'sir ko'rsatadi.

Aloe (Aloe) - dekorativ oddiy o'simlik. Ko'p odamlar uni derazada o'stiradilar. Aloe gullari ichimligining afzalliklarini deyarli baholab bo'lmaydi. Suyuq yallig'lanishga qarshi va yangilaydigan xususiyatlarga ega, tabiiy antioksidant bo'lib, shuningdek:

- tonik ta'siriga ega;

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

- immunitet tizimining kuchini oshiradi;
- yaralarni tez davolashga yordam beradi;
- engil laksatif ta'sirga ega.

Aloedan tayyorlangan ichimlik tabiiy antibakterial vositadir. U tanadan xavfli bakteriyalarni olib tashlaydi, tuberkulyoz tayoqchalari va stafilokokklar bilan kurashishda yordam beradi, tomoqni yuvish va burunni tomizish uchun javob beradi. Suyuq zaharlanishda yordam beradi, toksinlarni olib tashlaydi, ichak va oshqozonni normalizatsiya qiladi va metabolizmni yaxshilaydi.

Shuningdek, u ichak faoliyatini yaxshilash uchun ishlatiladi. Zo'r antiseptik va yaralarni davolash xususiyatlari tufayli ichimlik kuyish va yaralar uchun ishlatiladi (kuyish uchun aloe qanday ishlatilishini bu erda o'qing). O'simlikning sharbati kosmetika sanoatida yuz, qo'l va tana terisi uchun kremlarni ishlab chiqarishda keng qo'llaniladi (kosmetik mahsulotni aloe dan qanday tayyorlash mumkin?).

Kimyoviy Tarkibi

Ichimlik tarkibida odamlar uchun zarur bo'lgan ko'plab vitaminlar va mikroelementlar mavjud. Tayyor mahsulotda 75 dan ortiq oziq moddalar, 20 dan ortiq minerallar va 20 dan ortiq aminokislotalar mavjud. Bunga quyidagilar kiradi:

- B guruhi vitaminlari: B1, B2, B6, B12;
- A vitamini;
- C, E guruhi vitaminlari;
- salitsil va foliy kislota;
- iz elementlarning ko'pligi (mis, kaltsiy, kaliy, rux, temir, marganets).

1-jadval. Turli kasalliklarga qarshi kurashishda aloening o'рни

Ko'rsatkich	Ilova
Tumov	Aloe sharbati har bir burun yo'liga 1-2 tomchidan tomiziladi.
Tomoq og`rig`i	Ichimlikni 1: 1 nisbatda iliq suv bilan suyultiring, chayish uchun foydalaning.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Surunkali ich qotishi	150-200 ml ichimlikni isitilgan suyuq asal bilan aralashtiring (300 g), 24 soatga qoldiring. Olingan suyuqlikni ertalab har biridan 1 osh qoshiqdan iching.
Sil kasalligi	100-150 g sariyog'ni 30 g aloe sharbati bilan aralashtiring, 100-150 g suyuq bo'r, 100 g kakao qo'shing. Tarkibni aralashtiring, eritib oling. Kuniga 3 marta iching.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Javodbek Mirzaali o'g'li, A. (2022). VITAMINLAR. VITAMIN HAQIDA TUSHUNCHA. VITAMINLARNING HOZIRGI KUNDA INSON HAYOTIDAGI AHAMIYATI. INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION, 1(11), 13–16. Retrieved from <http://interonconf.org/index.php/idre/article/view/264>

2. Asfandiyorov Javodbek Mirzaali o'g'li, Mardonov Mirzabek Begzod o'g'li, Sultonmirzayev Xikmatillo Eminjon o'g'li, Saydaxmatov Akobir Ravshan o'g'li. (2022). LIVER ANATOMY, HISTOLOGY AND PHYSIOLOGY. INTELLECTUAL EDUCATION TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS, 1(11), 8-11.

3. Asfandyorov Javodbek Mirzaali o'g'li, Xushmurodov Doniyor Turg'un o'g'li, Nazarov Asadjon Fozil o'g'li. (2022). Liver Structure and Functions, Hepatocytes Information About. American Journal of Economics and Business Management. 5(11), 215-216.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

IQTISODIY TAHLILNING BO‘LAJAK MUTAXASSISLARNING KASBIY FAOLIYATIDAGI AHAMIYATI

Xursanov Sherzod Ulaboyevich

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali assistenti

xursanovsherzod2928@gmail.com

Annotatsiya: Malumki, texnologiyalar rivojlanib borayotgan davrda iqtisodiy tahlil tufayli ishlab chiqarishni rivojlantirish, uning samaradorligini oshirish va moddiy manfaatdorlik darajasining yaxshilanish imkoniyatlari aniqlanadi. Bularni faoliyatga o‘z vaqtida jalb etish nafaqat korxonada iqtisodiyotini, balki milliy iqtisodiyotning ham mustahkamlanishiga va aholi farovonligining oshishiga olib keladi. Bu fikr va g‘oyalarni talabalar ongiga singdirish mavzuning tarbiyaviy o‘quv maqsadi bo‘lib hisoblanadi. Tahlilning mazmun-mohiyatini va ahamiyatini yanada samarali yetkazish uchun unda qo‘llaniladigan an‘anaviy usullarni takomillashtirish zarur. Shu sababli ushbu maqolada iqtisodiy tahlilning bo‘lajak mutaxassislarining kasbiy faoliyatidagi ahamiyati haqida so‘z yuritamiz.

Kalit so‘zlar: Tahlil, iqtisodiy tahlil, obyektiv va subyektiv omillar, tahlilning metodi.

Аннотация: Известно, что в период развития технологий благодаря экономическому анализу выявляются возможности развития производства, повышения его эффективности и повышения уровня материальной заинтересованности. Своевременное привлечение их к деятельности приводит не только к укреплению экономики предприятия, но и экономики страны, повышению благосостояния населения. Внедрение этих мыслей и идей в сознание учащихся считается образовательной целью предмета. Необходимо совершенствовать используемые в нем традиционные методы, чтобы более эффективно передавать содержание и важность анализа. Поэтому в этой статье мы поговорим о значении экономического анализа в профессиональной деятельности будущих специалистов.

Ключевые слова: Анализ, экономический анализ, объективные и субъективные факторы, метод анализа.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Kishilik jamiyatining paydo bo'lishi bilan uning a'zolarining ongi o'sib, rivojlanib, taraqqiy etib borgan, oqibatda uning barcha tomonlarida sodir bo'lgan va bo'layotgan hodisa va jarayonlar hamda ularning natijalarini kuzatish va o'rganish asosida borliq to'g'risida turli fikrlar va qarashlar yuzaga kelgan va rivojlana boshlagan. Bular esa, o'z navbatida, ishlab chiqarish jarayonining kengayishi va uning natijalarini o'sishiga hamda ular bo'yicha hisob ishlarini olib borishga sabab bo'lgan. Xullas, bu fikr va qarashlarning shakllanishi hamda rivojlanib borishi turli yo'nalishdagi fanlarning paydo bo'lishiga olib kelgan. Iqtisodiy tahlil «Buxgalteriya hisobi» va «Statistika» fanlari negizida yuzaga kelgan.

XV-XVII asrlarda ishlab chiqarish jamiyatning barcha sohalarida keng ko'lamda rivojlana boshlagan. Bu esa o'z navbatida hisob ishlarini ham yuritishni taqozo etgan, ya'ni ishlab chiqarish uchun talab qilinadigan moddiy va mehnat resurslari sarfini hamda uning natijalarini qayd qilish uchun hisob ishini olib borishga ehtiyoj tug'ilgan, natijada hisob-kitob ishlari yuritila boshlagan. Ishlab chiqarishning yanada rivojlanib kengayib va taraqqiy etib borishi mavjud imkoniyatlarni aniqlab, xo'jalik faoliyatiga jalb etishni talab qilgan. Ammo ushbu muammoni hal qilishda hisob ma'lumotlari yetarli bo'lmay qolgan. Bu esa obyektiv holatda tahlilning paydo bo'lishiga sabab bo'lgan.

Joriy, tezkor va istiqbolli tahlil usullarini iqtisodiy jarayonlarni o'rganishda qo'llashga, korxonalar faoliyatidagi jarayonlarni axborot manbalaridan foydalanib, to'g'ri ta'riflashga, moddiy, mehnat va moliyaviy resurslardan foydalanganlik darajasiga obyektiv baho bera olishligiga, mahsulotlarni sotishdan, asosiy va umum xo'jalik faoliyatidan ko'rilgan moliyaviy natijalarni to'g'ri aniqlay bilishga, xo'jalikning moliyaviy barqarorligi va to'lovga qodirligi holatini o'rganib, raqobatga barboshli bo'lishlik uchun amalga oshiriladigan tadbirlarni ishlab chiqarishga, xo'jalikning iqtisodiy samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar berishga va nazoratni usullarini qo'llashga o'rgata bilishligi bilan bo'lajak mutaxassisning kasbiy faoliyatida katta ahamiyat kasb etadi.

Iqtisodiy tahlil - bu iqtisodiy hodisa va jarayonlar mohiyatini anglash, tarkibiy qismlarga bo'lishga asoslangan. Ularni ko'p qirrali aloqa va bog'liqligini o'rganishdir. Tahlilning paydo bo'lishi har qanday yangi bilimlarni paydo bo'lishiga sabab bo'lgan obyektiv sharoit va talablarni vujudga kelishidir.

Iqtisodiy tahlil jamiyatda va shu jumladan korxonalar faoliyatida sodir bo'lgan va bo'layotgan iqtisodiy jarayonlar va hodisalarning o'zaro bog'liqligini,

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

harakati va o'zgarishini chuqur o'rganish asosida ular orasidagi qonuniyatlarni ochadi va ilmiy asoslangan xulosalar chiqaradi.

Korxonalar faoliyatining tahlili mazmuni, predmeti va vazifalari.

Tahlil yunoncha - «analysis» so'zidan olingan bo'lib, ajratish, bo'laklash, parchalash kabi ma'nolarni anglatadi. To'liqroq qilib aytganda, u makroiqtisodiyot va mikroiqtisodiyotda sodir bo'lgan va bo'layotgan hodisa va jarayonlarni bo'laklarga, qismlarga bo'lib va ajratib o'rganishni bildiradi.

Qism va bo'laklarga ajratishda hodisa va jarayonlarning urnumiylilik, birlik va bog'liqlik xususiyatlari saqlanib qolishi kerak. Korxonalar faoliyatini maqsadli, tezkor, joriy va istiqbolli o'rganish asosida uning holatiga har taraflama baho berish tahlilning asosiy mazmunini tashkil etadi. Iqtisodiy tahlil ham har qanday fan kabi o'zining predmetiga va metodiga egadir.

Iqtisodiy tahlilning predmeti bo'lib, xo'jalik faoliyatida obyektiv va subyektiv omillar ta'siri ostida sodir bo'lgan va bo'layotgan ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar va ularning natijalari hisoblanadi. Masalan, ishlab chiqarilgan paxta, g'alla, sabzavot kabi mahsulotlar miqdorining o'zgarishi, ularning tannarxi yoki ularni sotishdan ko'rilgan foyda va boshqa shular kabi iqtisodiy ko'rsatkichlar tahlilning predmetiga misol bo'la oladi. Boshqacha aytganda shular va shularga o'xshash ta'minot, ishlab chiqarish, tijorat va moliyaviy faoliyatda sodir bo'lgan jarayonlarning natijalarini ifodalovchi ko'rsatkichlarni, ularning o'zgarishiga obyektiv va subyektiv omillar ta'sirini o'rganish hamda mavjud imkoniyatlarni aniqlash korxonalar faoliyatining tahlili fanining predmetidir. Iqtisodiy tahlilning predmetida omillar muhim o'rinni tutadi, chunki xo'jalik faoliyatida sodir bo'lgan va bo'layotgan iqtisodiy jarayonlar o'z-o'zidan sodir bo'lmaydi, yuzaga kelmaydi, balki ular qandaydir obyektiv va subyektiv omillar ta'siri ostida paydo bo'ladi.

Obyektiv va subyektiv omillar ta'sirini boshqa fanlar o'rganmaydi, bularning ta'siri faqat iqtisodiy tahlil fanida o'rganiladi, shuning uchun ham ular iqtisodiy tahlil predmetining asosini tashkil qiladi. Shu bois ham iqtisodiy tahlil fani predmetining negizida obyektiv (tashqi) va subyektiv (ichki) omillarni o'rganish lozimligi qayd qilinishi bejiz emas. Har qanday fan kabi tahlil fani ham o'z obyektiga ega. Obyekt ushbu predmeti qayerlarda mujassamlanganligini va amalga oshirishini ko'rsatadi. Iqtisodiy tahlilning obyektiga qishloq xo'jalik korxonalari, ya'ni shirkat, fermer va boshqa xo'jaliklarni misol qilib ko'rsatish mumkin. Makon va zamonning qanday bo'lishidan qat'iy nazar, fanning predmeti o'zgarmasdan

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

qoladi, obykti o'zgarib turishi mumkin. Masalan, paxta ishlab chiqarish dinamikasining o'zgarishini olaylik. Bu ko'rsatkich tahlilning predmeti bo'lib hisoblanadi. Paxta ishlab chiqarish qaysi davrda sodir bo'lmasin, qaysi xo'jalikda ishlab chiqarilmasin, xo'jaliklarning turi va shaklidan qat'iy nazar, paxta o'zgarimasdan paxtaligicha qoladi. Shunga o'xshash barcha mahsulotlar va ular bilan bog'liq bo'lgan ko'rsatkichlar ham xuddi shunday. Demak, ushbu ko'rsatkichlar tahlilning predmeti sifatida o'zgarimasdan qoladi. Paxta va boshqa mahsulotlar ilgari sovxoz va kolxozlarda ishlab chiqarilgan bo'lsa, hozirgi davrda ular o'rniga kelgan, ham shaklan, ham mazmunan o'zgaragan shirkat, fermer, dehqon xo'jaliklarida ishlab chiqarilmoqda. Ular ham, bular ham tahlilning obyektidir. Demak, tahlil obykti makon va zamon bo'yicha o'zgarib turishi mumkin ekan. Shuning ham tahlil predmeti va obyektini bir-biridan farqlash zarur. Endi, hurmatli talaba, o'zingiz tahlilning predmeti va obyektini quyidagi ma'lumotlardan foydalanib va mustaqil fikrlab, aniqlang va tasvirlang, chunki bularni yaxshi o'zlashtirish fanning mazmunini yaxshi o'zlashtirish uchun imkoniyat yaratadi. Masalan, hisobot va bazis yillarida tumanning fermer xo'jaliklarida paxta, g'alla va boshqa mahsulotlar, qorako'lchilik shirkat xo'jaliklarida jun, go'sht, qorako'l teri va boshqa mahsulotlar yetishtirilgan, ularni ishlab chiqarish uchun ma'lum hajmdagi moddiy va pul mablag'lari sarflangan. Shu ma'lumotlardan qaysi ko'rsatkichlar iqtisodiy tahlilning predmetini, qaysilari uning obyektini ifodalaydi. Shularni aniqlang, mazmunini bayon qiling.

Iqtisodiy tahlilning maqsadi — xo'jalik faoliyati barcha tomonlarining natijalarini, birinchi navbatda, uning zaif va oqsoq tomonlarining natijalarini chuqur tahlil qilib, mavjud imkoniyatlarni aniqlash va ularni xo'jalik faoliyatiga jalb qilish asosida sifatli mahsulot ishlab chiqarishni yanada ko'paytirish hamda samaradorligini oshirish yo'llarni ko'rsatishdan iborat. Ishlab chiqarishni rivojlantirish va samaradorligini oshirish masalasiga davlatimiz va hukumatimiz rahbarlari tomonidan har doim katta e'tibor berib kelinmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A. Karimov «Biz bugun faoliyatimizga xolisona va oshkora baho berishimiz, ijobiy siljishlarni e'tirof etish bilan birga, eng muhimi, ishimizdagi zaif va oqsoq joylarni ham aniqlab, ularni bartaraf qilish choralarini belgilab olishimiz zarur» deb qayd qilgan edi. Demak, faoliyatimizdagi ijobiy va salbiy o'zgarishlarni chuqur tahlil qilib, imkoniyatlarni o'z vaqtida aniqlash zarur. Imkoniyatlarni aniqlash orqali qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

chiqarishni ko'raytirish va ularning sifatini oshirish, tannarx va mehnat sarfini kamaytirish, barcha resurslardan foydalanish samarasini oshirish, pirovard natija — foydani ko'paytirish oqibatida boshqaruv va moliyaviy faoliyatni mustahkamlash mumkin. Bu esa, o'z navbatida, har bir xo'jalik iqtisodiyotining, qolaversa, mamlakat milliy iqtisodiyotining mustahkamlanishiga sabab bo'ladi.

Shuning uchun ham iqtisodiy tahlilning asoslarni o'rganish ijtimoiy, iqtisodiy ahamiyat kasb etadi. Ushbu haqiqatni har bir fuqaro o'zining muqaddas burchi deb bilishi va o'zlashtirishi zarur.

Tahlilning bozor iqtisodiyoti sharoitidagi asosiy vazifalari bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

1) korxonaning biznes rejasini tuzish uchun tegishli axborotlar bilan ta'minlash;

2) biznes rejaning bajarilishi, korxonaning moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun mavjud ichki va tashqi imkoniyatlarni aniqlash;

3) har bir jarayon va hodisaga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash, ularning ta'sirini hisoblash va safarbar qilish;

4) mehnat, moddiy va moliyaviy resurslardan samarali foydalanish yo'liarini ko'rsatish;

5) xo'jalikning iqtisodiy va moliyaviy salohiyotiga, uning to'lovga qodirligiga baho berish va chora-tadbirlar ishlab chiqish.

Tahlilning metodi va unda qo'llaniladigan usullar metod qadimgi yunon tilidan olingan bo'lib tabiat va jam'iyatda sodir bo'lgan, bo'layotgan hodisa va jarayonlarni o'rganish va bilish usulidir.

Tabiat va jamiyatda paydo bo'lgan va bo'ladigan hodisa va jarayonlar bir-biri bilan uzviy bog'liqlik va aloqa bo'ladi. Iqtisodiy jarayonlarning qaysi jihati o'rganilishidan qat'iy nazar, ularni bir-biri bilan o'zaro bog'liqlikda deb qarash lozim. Bu jarayonlarga dialektika nuqtayi nazaridan yondoshish, ya'ni barcha hodisa va jarayonlar bir-biri bilan uzviy bog'liqlikda, aloqada va doimiy o'zgarishda, rivojlanishda bo'lishi zarur. Bu ta'rif dialektika metodining mazmunini tashkil qiladi. Materialistik dialektika qonunlariga asoslangan holda iqtisodiy tahlilda o'ziga xos maxsus usullar ishlatiladi. Mazkur usullar yig'indisi iqtisodiy tahlil metodi deb ataladi. Uni to'liqroq quyidagicha ta'riflash mumkin. Iqtisodiy tahlilning metodi, uning predmetini makon va zamonda iqtisodiy ko'rsatkichlar tizimi asosida har tomonlanma majmuaviy o'rganish va tahlil etishda qo'llaniladigan usullar majmuyidan iboratdi. Tahlilning metodi uning predmetini qanday o'rganamiz degan savolga javob berishi kerak.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Ma'lum miqdordagi usullardan foydalanish orqali tahlil predmetining holati va uning o'zgarishi o'rganiladi. Masalan, solishtirish, nisbiy miqdorlar, o'rtacha miqdorlar, indeks, zanjirli bog'lanish, ko'rsatkichlar farqi va boshqa usullarni qo'llash orqali tahlil predmeti o'rganiladi. Iqtisodiy tahlilda qo'llaniladigan usullar, o'z navbatida, iqtisodiy-statistik va iqtisodiy-matematik usullarga bo'linadi.

Keng tarqalgani iqtisodiy statistik usullardir. Bularga solishtirish, farqlash, guruhlash, zanjirli bog'lanish, indeks kabi usullarni misol qilib ko'rsatish mumkin. Iqtisodiy tahlilda iqtisodiy-matematik usullar ham keng qo'llaniladi. Shular jumlasiga korrelatsiya, dispersiya, integral usullarini ko'rsatish mumkin.

Iqtisodiy-matematik usullarni qo'llash asosida:

iqtisodiy tahlini bajarish muddati tezlashadi;

o'zgarishlar va ularning ta'sirini aniq hisoblash mumkin bo'ladi;

oddiy, an'anaviy usullar bilan hisoblab bo'lmaydigan murakkab omillar va ko'p omilli ko'rsatkichlarni to'liq o'rganish imkoni tug'iladi;

hisoblash texnikalaridan foydalanish osonlashadi va hokazo.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. - Yangilanish va barqaror taraqqiyot yo'lidan yanada izchil harakat qilish, xalqimiz uchun farovon turmush sharoiti yaratish - asosiy vazifamizdir. «Xalq so'zi», 2007-yil 14-fevral.

2. Karimov I.A. O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida. - T., «O'zbekiston», 1996.

Karimov I.A. - Iqtisodiyotni erkinlashtirish - farovonlik poydevori. - T., «O'zbekiston ovozi», 2000-yil 22-iyul.

3. Abdukarimov I.T. Moliyaviy hisobotni o'qish va tahlil qilish yo'lari. - T., «Iqtisodiyot va huquq dmyosi», 1999-y. «

4. Abduliayev Y., Ibrohimov A., Rahimov M. Iqtisodiy tahlil: 100 savol va javob. - T., «Mehnat», 2001-y.

5. Bakett M. «Fermer xo'jaligini tashkil qilish va boshqarish» - T., «Mehnat», 1998-y.

6. Pardayev M.Q. Iqtisodiy tahlil nazariyasi. Darslik. - Samarqand. «Zarafshon», 2001.

7. Pardayev M.Q- va boshqalar. Boshqaruv tahlili (ma'ruzalar kursi). - Samarqand. 2004.

8. Pardayev M.Q., Abdikarimov I.T. - «Iqtisodiy tahlil». - T.: «Mehnat», 2004.

9. Xursanov S., Tuxtayev S., Eshtemirov S. Tibbiyotda axborot kommunikatsiya vositalarini qo'llash va ularni optimallashtirish //Евразийский журнал технологий и инноваций. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 119-122.

**МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

УДК. 616.24-008.47

**FEATURES OF HUMORAL IMMUNITY IN PATIENTS
CHRONIC OBSTRUCTIVE LUNG DISEASE IN COVID-19 SURVIVORS**

Kholzhigitova Muhayo Berdikulovna

PhD., Associate Professor of the Department of Internal Medicine №4 Samarkand
State Medical University

Ubaydullaeva Naima Nabikhanovna

DSc, Associate Professor, Department of Pulmonology with a Course in Clinical
Allergology, Center for the Development of Professional Qualifications of
Medical Workers

Abdumuminov Khurshid Abduvoseevich

Clinical resident 1st year of the department of Internal Medicine №4 Samarkand
State Medical University

ANNOTATION

Questions related to the topic of the joint course of the new coronavirus infection COVID-19 and chronic obstructive pulmonary disease (COPD) are currently very relevant. This is due to the similarity of clinical manifestations, the complexity of diagnosis. COPD patients with comorbid diseases infected with SARS-CoV-2 represent a particularly vulnerable group of people with a complicated course and often an unfavorable outcome of the disease. In light of the above, the study of laboratory indicators features of the course and risk factors for cardiovascular complications, the development of effective methods for the treatment and rehabilitation of patients with COPD in combination with the metabolic syndrome against the background of COVID-19 remains an urgent problem. A new effective approach has been developed for the early diagnosis of chronic obstructive pulmonary disease (COPD) based on the clinical and immunological characteristics of the disease. The study included 46 patients with COPD who were in the departments of allergology and pulmonology of the Samarkand city medical association in 2022-2023. Changes in the profile of interleukins in blood serum depending on the stage and sex in COPD are described in detail.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Key words: chronic obstructive pulmonary disease, coronavirus infection, enzyme immunoassay, in those who have had COVID-19, interleukin.

Introduction. After the pandemic COPD in COVID-19 survivors, being a widespread disease among the world's population, causes serious socio-medical and economic harm and leads to disability. According to epidemiological studies, the prevalence of COPD in the world averages from 10% to 47%. (1,4,8,11). In Russia, according to scientific research, more than 25% of patient visits to the doctor are respiratory diseases (2,6,10). In recent years, the incidence of chronic lung pathology has been growing all over the world, including in Uzbekistan, which is characterized by an increase of 21% in relation to general diseases. (3,5,7). Currently, many risk factors are known that contribute to the development of COPD, but the most common among them are smoking and infectious factors, which accompany 50-60% of cases. COPD is the most common respiratory disease and it is believed that infection contributes to the development of immune disorders and causes relapses. Therefore, determining the etiology of COPD, predicting its course and searching for new treatment methods is an important task in clinical pulmonology (9,12,13).

A number of scientific studies are being conducted around the world aimed at achieving high effectiveness in improving the early diagnosis, treatment and prevention of COPD. At the same time, one of the important tasks in COPD in survivors of COVID-19 is to determine the role of coronavirus infection in the pathogenesis of the disease to determine the severity, early diagnosis and prognosis of the disease.

Objective: to study an effective approach to early diagnosis of COPD in COVID-19 survivors based on the clinical and immunological characteristics of the disease.

Materials and methods: the study included 46 patients with COPD who had COVID-19 and were in the allergy and pulmonology departments of the Samarkand City Medical Association in 2022-23. When making a diagnosis, the patients' complaints, medical history, heredity, and course of the disease were taken into account. All patients were diagnosed with broncho-obstructive syndrome with a negative reaction to the bronchodilator test. Bronchial patency was assessed by forced expiratory volume in 1 second (FEV1) and forced vital capacity (FVC), the

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

FEV1/FVC index. The indicators $FEV1 < 80\%$ and $FEV1/FVC < 70\%$ were taken as bronchial obstruction.

Results. All statistical processing of the obtained results was carried out using the software package “Statistic for Windows 7.0” (Stat Soft), Microsoft Excel 2007 software using parametric and nonparametric analysis methods. The results of sample studies using parametric methods are presented as M (mean value) $\pm m$ (standard error). The reliability of the results obtained was assessed using the Student's test (t) for dependent and independent samples; the difference was considered statistically significant at $p < 0.05$.

Discussion. There was an increase in the parameters of pro-inflammatory cytokines in patients with COPD who had suffered COVID-19, in particular, IL-1b was significantly increased 60.8 ± 0.4 pg/ml, compared with the control group 35.9 ± 0.3 pg/ml. ($r < 0.02$). A study of the concentrations of the IL-1b product showed that the amount of pro-inflammatory cytokines in the peripheral blood was high regardless of the period of the disease, which is confirmed by the following indicators during exacerbation - 69.5 ± 0.04 pg/ml and in remission - 49.6 ± 0.08 pg/ml.

Studies have shown that the study of immunological mechanisms in the pathogenesis of COPD in survivors of COVID-19 plays an important role in the development and continuation of the inflammatory process in the respiratory tract.

When distributing patients by gender, the following levels of serum IL-1b were recorded in men: 75.9 ± 0.3 pg/ml and in women 58.50 ± 0.4 pg/ml $p < 0.02$. It is obvious that interleukin IL-1b, increasing more often in men, causes a higher degree of development of the inflammatory process in this sex in our studies.

The next stage of our study was to study the pro-inflammatory cytokine IL-8 in the peripheral serum of patients with COPD who had recovered from COVID-19. We found a significant increase in IL-8 to 86.2 ± 5.0 pg/ml, and in the control group this figure was 28.9 ± 3.31 pg/ml. ($r < 0.01$).

A study of IL-8 concentrations showed that the amount of pro-inflammatory cytokines in peripheral blood was also high, regardless of the period of the disease. Consequently, the concentration of IL-8 cytokines in patients was 53.5 ± 2.14 pg/ml during exacerbation and 40.6 ± 1.18 pg/ml during remission, respectively. Data obtained from the study of immunological mechanisms in pathogenesis COPD in survivors of COVID-19 may serve as a basis for recommending a new differentiated

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

approach to diagnosis and pathogenetic treatment.

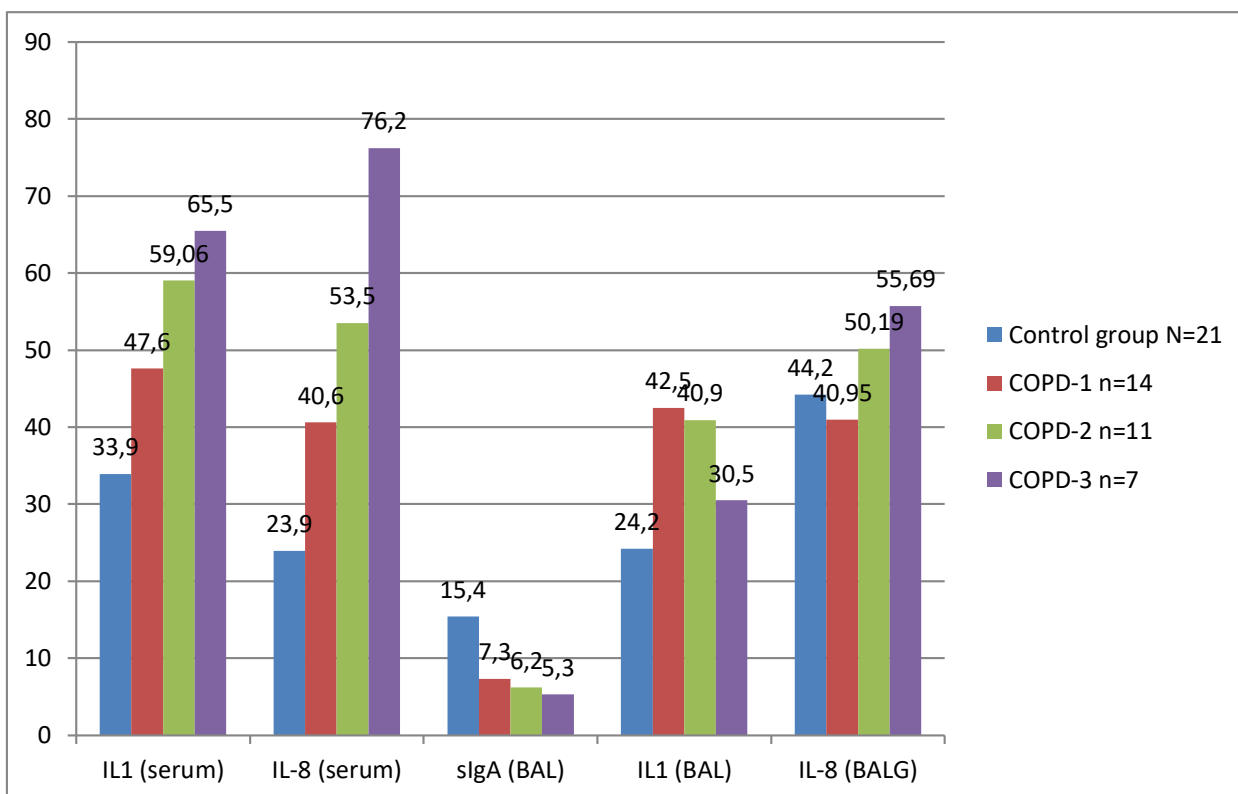
Thus, the determination of interleukin-8 makes it possible to assess the presence of complex cross-links in different parts of the immune response in COPD and to correctly select immunotropic therapy.

Alveolar macrophages are known to bind microbes that carry secretory IgA. sIgA deficiency leads to a decrease in the phagocytic activity of macrophages. As a result, there is a violation of the clearance of the lumen of the bronchial mucosa, microbial colonization and chronic inflammation.

The next stage of the study was to study the cytokine status in bronchoalveolar lavage in patients COPD in survivors of COVID-19. When analyzing the parameters, it was found that in patients the level of IL-1b in BAL fluid was significantly increased and averaged (142.5 ± 3.31 pg/ml) compared to the control group (34.2 ± 2.14 pg/ml). ($r < 0.01$). It was also found that these indicators, regardless of the stage of the disease, had high values: during exacerbation of the disease - 140.9 ± 1.18 pg/ml, in remission - 130.5 ± 1.08 pg/ml, respectively. Similar values were observed when analyzing the level of IL-8 in BAL on average - 556.9 ± 5.0 pg/ml, and in the control group - 44.2 ± 3.31 pg/ml ($r < 0.01$). Depending on the stage of the disease, these indicators varied and were: in the acute stage - 501.9 ± 2.14 pg/ml, in remission - 409.5 ± 1.18 pg/ml.

The analysis showed that the amount of sIGA in BAL fluid was significantly reduced in COPD patients who had recovered from COVID-19. It should be noted that the level of sIgA in patients with COPD X after COVID-19 was reduced and averaged 7.3 ± 5.0 pg/ml, and in the control group 15.4 ± 3.31 pg/ml ($r < 0.01$). Depending on the stage of the disease, the indicators were as follows: during exacerbation - 5.3 ± 2.14 pg/ml and during remission - 6.2 ± 1.18 pg/ml, respectively.

Thus, taking into account the above, we can draw the following conclusion: changes in the concentration of proinflammatory cytokines have a direct relationship with the degree of development of the inflammatory process during COPD and can be used for diagnostic purposes. In COPD, microbial colonization increases as a result of immune system deficiency, leading to exacerbation of the disease (Figure 1).

Figure 1. Differences in inflammatory biomarkers depending on the severity of the disease

Note - The differences are significant regarding the indicators of the control group *(t-4.6 p<0.01, p<0.02)

In conclusion, it is worth noting that the identified properties of sIgA, IL1b and IL-8 in the blood serum and bronchoalveolar fluid of patients with COPD in those who have had COVID-19 should be assessed as a correlation of complex relationships between different types of immune systems.

Conclusions:

1. In patients with COPD, there is an increase in the blood serum and bronchoalveolar lavage fluid IL-1 β , IL-8, with a significant decrease in sIGA levels. This indicates the relationship between the general and local immune systems in the development of inflammation.

2. Thus, in patients with COPD in those who have had COVID-19. The content of both pro-inflammatory and anti-inflammatory cytokines depends on the severity of the disease. As a result of a study, in patients with COPD in those who have had COVID-19 in the phase of clinical remission, hypercytokinemia was

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

recorded due to the high content of pro-inflammatory and anti-inflammatory cytokines at the systemic and local levels.

REFERENCES

1. Berdikulovna, Kholzhigitova Mukhayo. "The state of changes in the Immune system in patients with Chronic Obstructive Bronchitis and the effect of immunotherapy on the dynamics of immunological parameters." *Journal of Critical Reviews. Issn-2394-5125* 7.14 (2020).

2. Холжигитова, М. Б., et al. "Характеристика Клинико-Функциональных Показателей У Больных Covid-19 На Фоне Хронической Обструктивной Болезни Легких." *Journal of Science in Medicine and Life* 1.2 (2023): 106-111.

3. Kholzhigitova M. B., Ubaidullaeva N. N. Features of the course of sleep apnea syndrome in patients with chronic obstructive pulmonary disease. *Journal of Cardiorespiratory Research. Volume 3 No. 4. 2022.* <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7366224> pp. 83-86.

4. Kholzhiitova M. B., Ubaydullaeva N. N. Common characteristics of obese patients with chronic obstructive pulmonary disease include the presence of metabolic syndrome. *Oriental journal of medicine and pharmacology* doi: <https://doi.org/10.37547/supsci-ojmp-02-06-03> 21-29.

5. Kholzhiitova M. B., Ubaydullaeva N. N. Changes in functional parameters and exercise tolerance in patients with chronic obstructive pulmonary disease. *Oriental journal of biology and chemistry sjif* 2021-5. 76, 2022-5. 799. P 14-18. Doi: <https://doi.org/10.37547/supsci-ojbc-02-03-03>.

6. Kholzhigitova M. B., Tashmetov Kh. M., Ubaydullaeva N.N. Tobacco addiction in young people, ways of optimization and prevention. Samarkand State Medical Institute. *Journal of Cardiorespiratory Research* No. 1.1 (2022) doi <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0974-2022-1page67>

7. Kholzhigitova M.B., Okboev T.A. Samarkand State Medical Institute. *Journal of Cardiorespiratory Research. Assessing the significance of genetic research in the early diagnosis of bronchial asthma in the family.* No. 2.1 (2022) doi <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0974-2022-2.1str268>.

8. Kholzhigitova Mukhayo Berdikulovna. The state of changes in the Immune system in patients with Chronic Obstructive Bronchitis and the effect of

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

immunotherapy on the dynamics of immunological parameters. Journal of Critical Reviews. Issn-2394-5125. Vol 7, issue 14, 2020.

9. Kholzhigitova M.B., Safarova M.P. Endoscopic signs in the mucosa depending on the severity of the course in chronic obstructive pulmonary disease. THE Thematics Journal of Education. Impact factor (UIF) 7.47 ISSN 2249-9822.2022. Pag 35-45.2022.

10. Kholzhigitova M.B., Safarova M.P. Features of the course of sleep apnea syndrome in patients with chronic obstructive pulmonary disease. ENVIRONMENTAL HEALTH RESEARCH. Impact factor (UIF) 7.2. ISSN 1447-9315.2022. Pag 41-50.

12. Avdeev S.N. Acute exacerbation of chronic obstructive pulmonary disease. Pulmonologiya. 2013;(3):5-19.

13. Albertson T. E. et al. The pharmacological management of asthma-chronic obstructive pulmonary disease overlap syndrome (ACOS) //Expert Opinion on Pharmacotherapy. – 2020. – Т. 21. – №. 2. – С. 213-231.

14. Thimraj T. A. et al. Oxidative Signaling in Chronic Obstructive Airway Diseases //Immunity and inflammation in health and disease. – Academic Press, 2018. – С. 79-98.

15. Kholjigitova M. Clinico-Immunological Parallels in Chronic Obstructive Bronchitis in Adolescents //J Pulm Respir Med. – 2014. – Т. 4. – №. 206. – С. 2.

**МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

**КЛАССИФИКАЦИЯ ОБОРУДОВАНИЯ ДЛЯ ДРОБЛЕНИЯ
ТВЕРДЫХ ЧАСТИЦ**

Хайдарова Мунира Давроновна

Термезский инженерно-технологический институт

Республика Узбекистан, г. Термез.

E-mail: sirojiddinzoirov5@gmail.com

Уринов Эркин Юлдаш угли

Термезский инженерно-технологический институт

Республика Узбекистан, г. Термез.

Зоиров Сироджиддин Сахомиддин Угли

Термезский инженерно-технологический институт

Республика Узбекистан, г. Термез.

CLASSIFICATION OF SOLID PARTICLE CRUSHING EQUIPMENT

Khaidarova Munira Davronovna

Termez Engineering and Technology Institute

Republic of Uzbekistan, Termez.

Urinov Erkin Yuldash ugli

Termez Engineering and Technology Institute

Republic of Uzbekistan, Termez.

Zoirov Sirojiddin Sakhomiddin ugli

Termez Engineering and Technology Institute

Republic of Uzbekistan, Termez.

АННОТАЦИЯ

Наше сырье, поступающее на производство, в основном твердое и имеет большие размеры. Это доставляет нам массу неудобств на производстве, а вместе с тем и приводит к снижению качества нашей продукции. Поэтому после прибытия нашего сырья его сначала промывают,

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

измельчают и подобные операции проводят и промывают на этапах производства. Эти этапы позволяют повысить качество продукта.

Abstract

Our raw materials that reach production are mostly hard and large in size. This causes us a lot of inconvenience in production, and at the same time, it also causes the quality of our products to decrease. Therefore, after the arrival of our raw materials, they are first washed, crushed and similar operations are carried out and washed to the production stages. These stages make it possible to increase the quality of the product.

Ключевые слова: Раздавливание, удар, молния, разлом, трение, стирка, изделие, прочность, хрупкость

Key words: Crushing, beat, lightning, break, rubbing, wash, product, strength, brittleness

Introduction

Grinding or grinding is the process of reducing the size of a natural or existing hard-brittle body (material) to the required size. In some cases, this process involves the preparation of the initial raw material, after which the material is sent for processing, for example, to produce cement. In other cases, for example, crushed stone (pebble) used in road construction and concrete mix is used directly. Crushed pieces are divided into coarse (100...350 mm), medium (40...100 mm) and small (5...40 mm) types depending on their average diameter.

If we define the degree of grinding i , the average diameter of uncrushed material D and the average diameter of crushed material d average diameter average diameter can be determined:

$$i = \frac{D}{d}$$

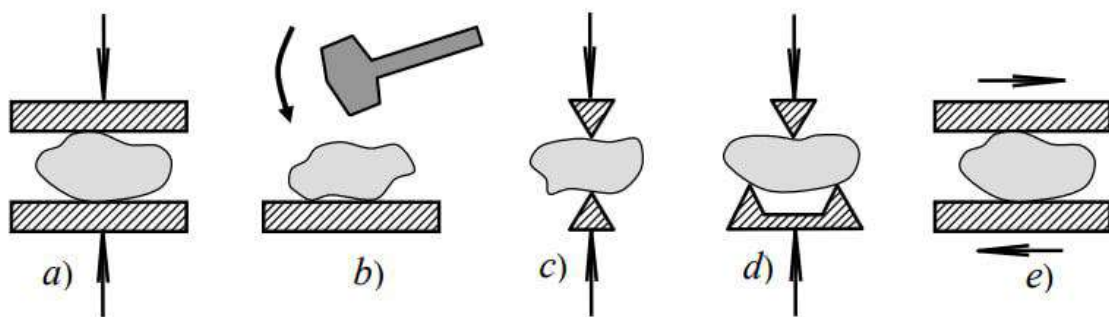
Rocks are the main raw material for building materials. In order to process these rocks, it is necessary to study their basic physicomachanical composition (brittleness, hardness, strength, size and formation).

Strength is the resistance of the material to its internal tension under the influence of external forces. This indicator is called the stability limit and is denoted by the letter s . This indicator is as important as when compressing the material and when stretching it. It can be determined using the following formula:

$$\sigma_{sq} = \sigma_{ch} = \frac{F}{S}, \text{ kPa}$$

where F is the crushing force, kN; S is the cross-sectional area of the material affected by the crushing force, m². The compressive strength limit (MPa) of rocks can be as follows; 250 MPa and above are extremely strong, 150...250 MPa are strong, 80...150 MPa are moderately strong, and those up to 80 MPa are soft.

Brittleness is the failure of an object under the influence of plastic deformation at an imperceptible level. This indicator is determined by the failure of a load with a mass of 2 kg from a height of 1 m. If the material breaks in 2 blows - it is extremely brittle, if it breaks in 2...5 blows - it is brittle, if it breaks in 5...10 blows - it is sticky, if it breaks in 10 or more blows - it is extremely sticky. Crushed stone ((pebble), natural gravel and sand materials are mostly used in construction.

Figure 1 A diagram of stone crushing methods: a-crushing; b-beat; c-lightning; d-break; e-rubbing.

Stone crushing machines and equipment can be divided into the following methods according to their function and operation process; slicing (picture a), percussive (picture b), lightning (picture c), breaking (picture d), Rubbing (picture e).

In most cases, the grinding process is a mixed method, for example, grinding with grinding, grinding with hammering, and grinding. Based on the composition, shape, size of the material to be crushed and various requirements for the finished product, crushing methods and related machines are selected. Stone crushers can be divided into the following groups according to their construction and operation process: Jaw stone crushers are used for coarse and medium crushing of stones of high and medium hardness. According to the movement of their jaws, there are simple and complex processing types.

Juval (cone) stone crushers are used for grinding stones of extreme hardness into coarse, medium and fine, high-grade forms. They have vertical cone designs for

coarse and medium grinding and horizontal cone designs for medium and fine grinding. Roller stone crushers are used for medium and fine grinding of medium-hard stones and brittle materials. The reel is made of metal in the form of a cylinder, and its surface can be smooth or serrated. Percussive stone crushers are used for crushing medium-hard and small materials. According to their construction, there are hammer and rotor types. Mills are used to grind materials into powder form. There are periodic and continuous types of them. Although the material crushing machines are different, they must meet the following general requirements: simple construction, convenient and safe maintenance, the presence of mechanisms to protect against various hazards, sound, vibration and dust in the air. to be in sanitary and hygienic standards such as level.

Among the crushing machines, jaw crushers are used more often. The reason for this is the simplicity of their construction and simplicity of service. Depending on the size of the material, these machines can grind it into large, medium and small sizes. The process of using a jaw stone crusher is as follows; Material to be crushed is fed to a pan-shaped container consisting of movable 3 and fixed 1 jaws. The shape of the container depends on the size of the pieces of material in it. The material between the fixed and movable jaw is crushed due to compression by the movement of the movable jaw. When the jaw moves back, pieces of crushed material fall down from the container due to their own weight. In this way, the grinding process continues.

Depending on the kinematic characteristics, jaw crushers are divided into types with a simple moving jaw (Fig. a) and complex moving jaw (Fig. b).

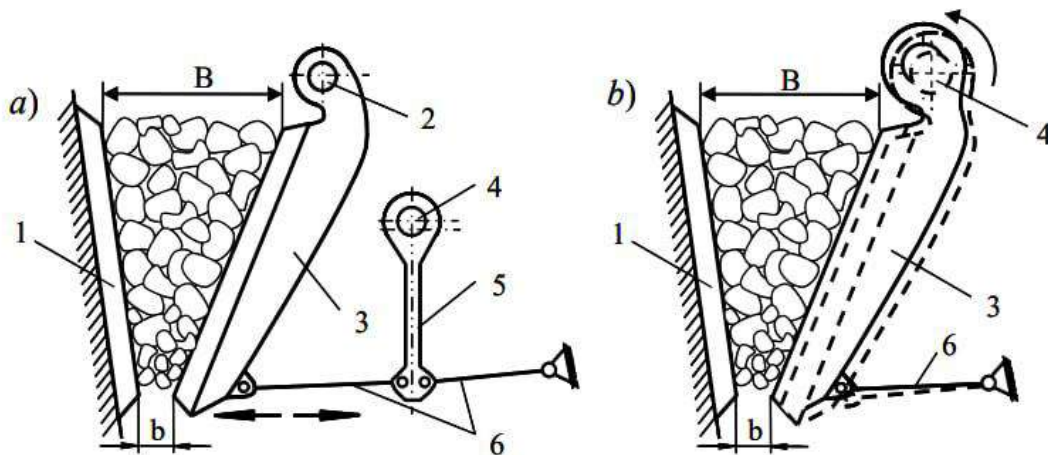

Figure 2. Kinematic diagram of a jaw crusher: a-jaw moves normally;

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

b-jaw with complex movements; 1 fixed jaw; 2nd movable jaw axis; 3-movable jaw; 4-eccentric shaft; 5th connecting rod; 6th pusher;

The size of the intake opening of the jaw crusher ($B \times L$, mm) is the main parameter of the jaw crusher. The main parameters of jaw crusher machines used in industry are determined by the following dimensions: 160×250, 250×400, 250×900, 400×900, 600×900, 900×1200, 1200×1500, 1500×2 mm. The first five types of mills have a moving jaw with a complex movement, the last three have a simple movement.

Conclusion

The content of my conclusion is that I have learned about the types of grinders on this topic. I also studied the sequence of how their productivity is calculated.

References

1. East, G.S. Effect of applied stress on the alkaline hydrolysis of geotextile poly (ethylene terephthalate). Part 1: room temperature / G.S. East, M. Rahman // Polymer, — 1999. — № 40. — Pages 2281-2288.

2. Пилунов, Г.А. Переработка отходов полиэтилентерефталата / Г.А. Пилунов // Химическая промышленность, — 2001. — №6. — С. 22-28.

3. Рудакова Т.Е. Кинетика и механизм гидролиза полиэтилентерефталата в водных растворах гидроокиси калия / Т.П. Рудакова, Ю.В. Моисеев, А.Е Чалых, Г.Е. Зайков // Высокомолекулярные соединения, — 1972. — Том (А) XIV, №2. — С. 449-453.

4. **Nomozov A, K. Salsola Oppositifolia acid extract as a green corrosion inhibitor for carbon steel. Indian Journal of Chemical Technology. 2023, 30, 872-877. <https://doi.org/10.56042/ijct.v30i6.6553>.**

5. М.А. Shaymardanova, Kh.Ch. Mirzakulov, G. Melikulova, S.Z. Khodjamkulov, A.K. Nomozov, Kh.S. Shaymardanova Study of processe of obtaining monopotassium phosphate based on monosodium phosphate and potassium chloride. Chemical Problems. 2023 no. 3 (21). DOI: [10.32737/2221-8688-2023-3-279-293](https://doi.org/10.32737/2221-8688-2023-3-279-293).

6. Nurilloev Zafar, Beknazarov Khasan, Nomozov Abror. Production of Corrosion Inhibitors Based on Crotonaldehyde and their Inhibitory Properties. International Journal of Engineering Trends and Technology. Volume 70 Issue 8,

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

423-434, August 2022. ISSN: 2231-5381/

<https://doi.org/10.14445/22315381/IJETT-V70I8P243>.

7. Nomozov A., Beknazarov Kh., Khodzhamkulov S., Yuldasheva S. A. The studying of application of salsola oppositifolia extract in 0.5 M l of sulfuric acid as a green inhibitor for corrosion of carbon steel. ISJ Theoretical & Applied Science. - 2022. -№. 04 (108). -P. 70-77

8. Ismatov A.A., Otaqo'ziyev T.A., Ismoilov N. P, Mirzayev F.M. N o o r g a n i k m o d d a l a r t e x n o l o g i y a s i . - Т., «О 'zbekiston », 2002.

9. Сулименко Л. И, Тихомирова И.Н. О с н о в ы т е х н о л о г и и т у г о п л а в к и х н е м е т а л л и ч е с к и х с и л и к а т н ы х м а т е р и а л о в . - М., РХТУ им. М е н д е л е е в а Д. И., 2000.

10. Бобкова Н.М., Дятлова Е.М., Куницкая Т.С. О б щ а я т е х н о л о г и я с и л и к а т о в . М и н с к , «В ы с ш а я ш к о л а», 1987.

11. О б щ а я т е х н о л о г и я с и л и к а т о в /П о д о б щ . р е д . П а щ е н к о А. К и е в , «В ы с ш а я ш к о л а», 1983.

12. Бутт Ю.М., Дудеров Т.Н., Матвеев М.А. О б щ а я т е х н о л о г и я с и л и к а т о в . — М, «С т р о й и з д а т», 1976.

13. Мельниченко Л.Г., Сахаров Б.П., Сидоров Н.А. Т е х н о л о г и я с и л и к а т о в /П о д р е д . М а т в е е в а М. А. М , «В ы с ш а я ш к о л а», 1969.

14. Артамонова М.В., Рабухин А.И., Савельев В.Г. П р а к т и к у м п о о б щ е й т е х н о л о г и и с и л и к а т о в . — М, «С т р о й и з д а т», 1996.

15. Клюковский Г.И., Мануйлов Л.А. Л а б о р а т о р н ы й п р а к т и к у м п о о б щ е й т е х н о л о г и и с и л и к а т о в . — М, «С т р о й и з д а т», 1975

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

THE SIGNIFICANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN TEACHING THE TOPIC OF "STOMACH AND INTESTINAL DISEASES"

Sharapova Gulnoza Valentinovna

Tilloyeva Nilufar Iskandarovna

Abstract: This article presents comments on the didactic possibilities of electronic educational resources and interactive methods in increasing the effectiveness of teaching the topic "Stomach and intestinal diseases".

Keywords: Electronic education resource, interactive methods, pedagogical tool, pedagogical technology, innovative technology, "Cluster", "Brainstorming", "Continue", "Presentation", individualization.

Today, the formation of new social relations in our society, the integration of education into the world education system requires a new approach to modern pedagogical technologies. These approaches, in turn, bring certain positive changes to the organizational and methodological aspects of the educational process, many of which are inextricably linked with pedagogical technology and pedagogical skills. It depends on the skill of the teacher to pass each lesson based on its own method, to increase the student's interest in science, and to awaken love for science in his heart. Modern pedagogical technologies are one of the tools that serve to improve the teacher's skills.

Modern pedagogical technology is a product of the development of modern didactics and pedagogy. Every modern pedagogue will surely achieve a positive result if he uses the existing pedagogical technologies in his lessons. The goal of today's teacher is to educate well-rounded young people, give them thorough education, provide them with the necessary information, teach them to think independently, create knowledge and life skills, instill in them the feelings of patriotism and patriotism. consists of finding These noble goals can be realized in training based on advanced pedagogical and innovative technologies.

Innovative technology - methods of improving knowledge acquisition through the use of factors that increase the effectiveness of education, the design and implementation of various pedagogical processes. Its main goal is to introduce innovations and changes in the activities of the teacher and learner in the educational process, which requires the use of interactive methods. Interactive methods are based on the activity of each learner participating in the educational process, free and independent thinking. Learning becomes an interesting activity when using these

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

methods. For many years, traditional classes have been one of the main forms of education. In a traditional lesson, the teacher becomes an active participant, and the student becomes a passive participant. This prevents the development of the student's independent thinking and ability to search. At a time when information and communication technologies are rapidly developing, such lessons are not effective. Today's demand requires meaningful organization of the lesson process in an unconventional way, increasing students' interest and ensuring their activity in the educational process. The meaningful course of the lesson, the methods used in it and the results achieved determine the teacher's skill and level of knowledge.

If the methods are chosen correctly in the lesson, the goal will be achieved quickly and easily. The choice of interactive methods is based on the didactic purpose of each lesson. This requires the teacher to teach based on methods appropriate to the subject of the lesson, not always in the same way.

It is known that today there are more than a hundred types of interactive methods, most of which have been tested and have given good results. Effective results can be achieved in the lesson by using the widely used methods - "Cluster", "Brainstorming", "Continue", "Presentation", "Blitz survey", "Problem situation". "Sinquain", "Reverse test", "Wheel of Mind" methods are used in the part of the lesson to ask about the passed topic, "Insert", "Pinboard", "Zinama-zina", "Boomerang" technologies in the part of explaining the new topic, in the part of strengthening the topic Graphic organizers such as Venn Diagram, Fishbone, Why?, How?, Concept Chart, Lily Flower, and Concept Analysis, T-Table, Resume, The use of "Sunflower", "Charkhpalak" methods, "FSMU", "Cluster", "BBXB" methods for homework help to ensure the effectiveness of the lesson and increase the knowledge of students. Therefore, it is one of the urgent issues to further improve the methods of using interactive methods to effectively organize education and develop competence in the teaching of the topic "Stomach and intestinal diseases" in the human anatomy textbook. The use of multimedia presentations in anatomy classes makes it possible to create an educational process based on psychologically correct methods of attention, memory, mental activity, humanization of educational content and pedagogical interactions, restructuring of the educational process.

In connection with the use of interactive methods in the training of the topic "Stomach and intestinal diseases", increasing the importance of providing educational information to students, the possibility of using different methods and

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

forms of teaching, to ensure the visibility of any educational information learned by them, to use methods of learning, differentiation and individualization based on the modern methods of teaching independent methods, to ensure the successful learning of all categories of students provides This makes it possible to bring education in the science of human anatomy to a new level.

In short, to improve the quality of training of students in schools, it is necessary to improve the mechanism of comprehensive use of interactive electronic educational resources together with innovative forms and methods of teaching. It is important to use interactive e-learning resources to improve the effectiveness of teaching professional subjects, especially human anatomy.

References

1. Sharapova G.V. Improving the methodology of using electronic educational resources to improve the effectiveness of teaching immunology (in the case of higher educational institutions of pedagogy) Dissertation prepared for obtaining the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences.- Chirchik 2023,-156 b
2. Prokhorova M.P., Vaganova O.I. Uchastie prepodavateley vuza vrazrabotke otkrytyx online-kursov // Otechestvennaya i zarubejnaya pedagogika.2019. T. 1. No. 5 (62). S. 90-103.
3. Kutepov M.M. Didakticheskie vozmojnosti interaktivnykh elektronnykhobrazovatelnyx resursov // Baltic Humanitarian Journal. 2020. T. 9. No. 3(32). - S.128-130.
4. Andrienko O.A. Sovremennye obrazovatelnye tekhnologii: tekhnologiya samoprezentatsii // Balkanskoe nauchno obozrenie. 2019. T. 3. No. 1(3). S. 5-7.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

CARDIOVASCULAR SYSTEM

Sharapova Gulnoza Valentinovna

Teacher at Navoi State Pedagogical Institute

Boboqulova Dilso'z Zokir qizi

A student of the 4st stage of biology education

Abstract: This article provides detailed information about the cardiovascular system and its functions, as well as the mechanism of operation of the cardiovascular system.

Keywords: Heart function, blood vessels, capillary, aorta, vein, artery, stimuli, hormone, pressure, lymphatic system.

The cardiovascular system supplies blood to the whole body. It can control the speed and amount of blood flowing through the veins by responding to various stimuli. The cardiovascular system consists of the heart, arteries, veins and capillaries. The heart and blood vessels work intricately together to ensure adequate blood flow to all parts of the body. Regulation of the cardiovascular system occurs through numerous stimuli, including changes in blood volume, hormones, electrolytes, osmolarity, drugs, adrenal glands, kidneys, and others. The parasympathetic and sympathetic nervous systems also play a key role in the regulation of the cardiovascular system. Blood vessels are important because they control the amount of blood flow to certain parts of the body. Blood vessels include arteries, capillaries, and veins. Large arteries receive the highest pressure of blood flow and are thicker and more elastic to accommodate the higher pressures. Small arteries, such as arterioles, have more smooth muscle that contracts or relaxes to regulate blood flow to certain parts of the body. Arterioles experience less blood pressure, which means they don't have to be as elastic. Arterioles account for most of the resistance in the pulmonary circulation because they are stiffer than large arteries. In addition, capillaries separate from arterioles and are a single cell layer. This thin layer allows the exchange of nutrients, gases and wastes with tissues and organs. In addition, veins return blood to the heart. They contain valves to prevent backflow of blood. The cardiovascular system consists of two main loops, the systemic circulation and the pulmonary circulation. The purpose of the cardiovascular system is to ensure adequate blood circulation in the body. The pulmonary circulation allows the blood to be oxygenated, while the

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

systemic circulation ensures that oxygenated blood and nutrients reach the rest of the body.

Blood is a liquid consisting of plasma, red blood cells, white blood cells and platelets; it circulates throughout the body, delivering oxygen and nutrients to tissues and collecting and removing waste. Circulating nutrients include proteins and minerals, while other components include hemoglobin, hormones, and gases such as oxygen and carbon dioxide. These substances provide nutrition, help the immune system fight disease, and help maintain homeostasis by stabilizing temperature and natural pH. In vertebrates, the lymphatic system complements the circulatory system. The lymphatic system removes excess plasma (filtered from the capillaries of the circulatory system as interstitial fluid between cells) from the body's tissues through accessory pathways, which return the excess fluid to the bloodstream as lymph. The lymphatic system is a subsystem essential to the functioning of the circulatory system; without it, there would be little fluid in the blood. The lymphatic system also works with the immune system. The circulation of lymph takes much longer than blood, and unlike the closed (circulatory) circulatory system, the lymphatic system is an open system. Some sources describe this as the secondary circulatory system. The heart pumps blood through closed vessels, and blood circulates throughout the body, supplying nutrients, oxygen, hormones, and other necessary elements to every cell in the body that needs it, and removing waste from the cells to specific organs. In summary, the cardiovascular system is the transport system and the blood is the vehicle inside the animal body.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

References

1. Sapin M.R., Plyavin L.A. Lymphoid formations in the wall of the human esophagus in postnatal ontogenesis // *Arkh. anat. hist. and embr.* - 1986, T. 90. - Issue. 6. - S. 21-27.

2. Maul Ya.Ya., Abubakirov A.B., Makishev A.K. Histomorphological characteristics of lymphoid formations of the human rectum // *Morphology.* 2008. T. 133. - No. 2. - S. 84-85.

3. Kashchenko S.A., Bobrysheva I.V. GZ Osobennosti histologicheskogo stroeniya belaya pulpa селезенки kryс v raznye sroki postnatalnogo ontogeneza v usloviyakh eksperimentalnaya immunosupressiya. // *Grodnensky Gosudarstvennyy Meditsinsky University. 2014 Journal No. 1, str. 51-54.*

4. Zolotarevskaya, M.V. Osobennosti ultrastruktura селезенки после vvedeniya immunotropnykh preparatov v experimente / M.V. Zolotarevskaya // *Clinical anatomy and operative surgery.* - 2011. - T. 10, No. 4. - S. 23-28.

5. Buklis, Yu.V. Investigation of the immune structures of the spleen under conditions of chronic radiation exposure to the body / Yu.V. Buklis // *Morphology.* - 2010. - T. 137, No. 4. - P. 42.

6. Teshayev Sh. J., Khasanova DA Macroscopic structure of the rat's Peyer's patches under the small intestine and intestinal changes under the influence of chronic radiation. *Operative Surgery and Clinical Anatomy (Pirogov Scientific Journal - 2020, 4 (1), 41-45.*

7. Nabiev B.B., Khudoyberdiev D.K. Anatomy of fetal organs of the human lymphoid system (overview of literature sources; Literature review). *Science achievements and education, 2020 - B. 16 70.*

8. Nuraliev N.A., Bektimirov A.M.-T., Alimova M.T., Suvonov K.J. Rules and methods of working with experimental laboratory animals, microbiological and immunological studies // *Methodological manual.* - Tashkent, 2016.-33 p.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

HEALING PROPERTIES OF ALOE PLANT

Sharapova Gulnoza Valentinovna

Teacher at Navoi State Pedagogical Institute

Fayzullayeva Oliya G'aybullayevna

A student of the 1st stage of biology education

Abstract: This article provides interesting information about the Aloe plant and the current medicinal properties of the Aloe plant and its preparations.

Keywords: Bacteriocidal properties of immunity, eye diseases, gynecological diseases, components, beta-carotene, acids lemon, apple, hyaluronic, minerals phosphorus, calcium, potassium, zinc, chromium, copper, carbohydrates glucose, fructose, cellulose, essential oils, Vitamins C, E, B group.

It is known that Aloe is a very useful plant. It is an effective tool in preventing various diseases in the body. However, many consider this plant as an ordinary houseplant. In fact, the properties of aloe in medicine are very great. For example, aloe contains a substance that prevents the growth of bacteria. That's why aloe leaf is split lengthwise in the middle and bandaged by placing it on the painful area so that it does not fester when a bee bites its leaf, cuts the skin with a knife or something else. Aqueous extract of aloe has immunostimulating properties and protects the body from various diseases.

Aloe juice contains beta-carotene, acids (lemon, apple, hyaluronic), minerals (phosphorus, calcium, potassium, zinc, chromium, copper), carbohydrates (glucose, fructose, cellulose), essential oils, C, E, B group vitamins formed. Also, in medicine, this plant is used as an expectorant, laxative, medicine, and wound healing agent. Eye drops containing aloe effectively help in conjunctivitis, blepharitis, myopia, keratitis. It is recommended to rinse the mouth in case of inflammatory diseases of the oral cavity. Aloe extract is considered a unique component and is used in the food industry for the production of yogurts, sweets and drinks. High aloe extract has antioxidant, antibacterial, restorative and antiallergic properties. Aloe extract cleans the lymph, improves blood circulation, and also accelerates the transport of oxygen to the organs, which has a positive effect on the health of the heart and brain. In cosmetology, it is used to soften and rejuvenate the skin, moisturize the skin, fight against signs of aging, and remove wrinkles. Wound treatment - promotes rapid healing of superficial wounds and deep wounds, accelerates epithelization and

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

synthesis of fibroblasts. Antiseptic - fights bacterial and viral infections, acne and inflammatory reactions. Soothing - helps with burns and frostbite, eliminates symptoms such as itching, irritation, redness and peeling.

Lightening - works against excessive skin pigmentation, brightens existing spots and prevents the appearance of new ones.

The uniqueness of this plant lies in its various biological activities: from healing wounds to fighting bacteria. It is known that the plant is as safe as possible and is even suitable for people with sensitive skin, as well as those who are prone to allergies. Flavonoids in the plant are substances with an antioxidant effect. They prevent inflammation and heal wounds. Aloe has an anti-aging effect and prevents the decrease in collagen and elastin synthesis caused by the negative effects of external factors. In addition, aloe stimulates hair growth and restores its structure. It is used in the treatment of respiratory diseases, for example: tuberculosis, angina, cough, flu, bronchial asthma, pneumonia, pulmonary tuberculosis. In stomatology, aloe is also used when the gums are inflamed and painful. There are more than 250 species of aloe grown as annual plants in Central Asia, 15 of which are medicinal. 4 types of aloe are used to obtain medicinal raw materials. These are aloe vera (aloe barbaodensis), aloe tree (aloe arborescens) aloe socotrinskoe (aloe succotrena) and amazing aloe (aloe freaks). Summing up this article, it can be said that aloe is primarily an ornamental and medicinal plant. There are many types of aloe and all of them are medicinal. It is necessary to learn the correct use of the medicinal properties of these plants, to extract the substances contained in them in a pure form, and to prepare medicinal preparations from them and use them in folk medicine and medicine. Side effects are very few. Severe diseases; it cannot be used in acute type of gastrointestinal diseases, liver diseases.

The demand for aloe plant and its preparations abroad is much higher than in our country. We need to grow and use wisely such a plant rich in useful content. We need to grow special plantations to grow this plant.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

References

1. Jorayeva M.A. Atlas of medicinal plants [study guide] Tashkent. publisher-2019.5-6 p
2. Sweden o rode Aloe (eng.) v baze dannyx Index Nominum Genericorum Mejdunarodnoy assotsiatsii po taxonomii rastenii (IAPT).
3. Soglasno The Plant List rod Aloe Archivnaya copy ot January 22, 2020 na Wayback Machine soderjit 558 vidov.
4. Kholmatov Kh.Kh, Akhmedov U.A. Pharmacognosy-part 1 - Tashkent; Science, 2007, 408 pages
5. Kholmatov Kh.Kh., Akhmedov U.A. Pharmacognosy-part 2 -Tashkent; Science 2007 -400 pages
6. <https://avitsenna.uz>
6. <https://avitsenna.uz>

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

ВЛИЯНИЕ НЕРВНОЙ СИСТЕМЫ НА ТЕМПЕРАМЕНТ ЧЕЛОВЕКА И ОСОБЕННОСТИ ТЕМПЕРАМЕНТОВ

Гузаль Тошматова

Ташкентская медицинская академия, кафедра гигиены окружающей среды,
К.М.Н.

Email: g.toshmatova@yahoo.com 909076379

Назарова Насиба Исламовна

Ташкентская медицинская академия

Email: islamovnanasiba@gmail.com

Qisqacha izoh

Tabiatda mutlaqo bir xil insoniy shaxslar mavjud emas - har bir insonning shaxsiyati noyob va takrorlanmasdir. Bizga ma'lum bo'lgan shaxsiyat xususiyatlariga qaraganda ancha sekin o'zgarib, ular har bir odamda o'ziga xos psixologik tuproqni shakllantiradi, keyinchalik uning xususiyatlariga qarab, faqat shu odamga xos bo'lgan shaxsiy "xususiyatlar daraxti o'sadi". Bu maqolada shaxs tempramentining uning va jamiyatning hayotiga ta'sirini hamda nerv tizimining tempramentga qanday ta'sir qilishi o'rganamiz.

Kalit so'zlar: temperament, nerv tizimi, sangvinik, xolerik, flegmatik, melanxonik.

ВЛИЯНИЕ НЕРВНОЙ СИСТЕМЫ НА ТЕМПЕРАМЕНТ ЧЕЛОВЕКА И ОСОБЕННОСТИ ТЕМПЕРАМЕНТОВ.

В природе не существует полностью одинаковых человеческих личностей – личность каждого человека уникальна и неповторима. Изменяясь гораздо медленнее, чем известные черты личности, они образуют в каждом человеке уникальную психологическую почву, а затем, в зависимости от его особенностей, вырастает личное «дерево черт», уникальное для этого человека. В этой статье мы изучим влияние темперамента человека на его жизнь и жизнь общества, а также то, как нервная система влияет на темперамент.

Ключевые слова: темперамент, нервная система, сангвиник, холерик, флегматик, меланхолик.

**THE INFLUENCE OF THE NERVOUS SYSTEM ON HUMAN
TEMPERAMENT AND CHARACTERISTICS OF TEMPERAMENTS.**

In nature, there are no completely identical human personalities - the personality of each person is unique and inimitable. Changing much more slowly than known personality traits, they form a unique psychological soil in each person, and then, depending on his characteristics, a personal “trait tree” grows, unique to this person. In this article we will study the influence of a person's temperament on his life and the life of society, as well as how the nervous system influences temperament.

Key words: temperament, nervous system, sanguine, choleric, phlegmatic, melancholic.

Темперамент — это понятие психологическое, а тип нервной системы — физиологическое. Одно из условий формирования индивидуального стиля — учет свойств типа нервной системы и темперамента. Человек выбирает такие приемы и способы выполнения действия, которые в наибольшей степени соответствуют его темпераменту. Наиболее соответствующие темпераменту приемы и способы действия зависят от обусловленных темпераментом часто совершенно произвольных и неподотчетных форм реагирования и особенностей движения. Например, ученик-меланхолик при выполнении письменной работы из-за неуверенности в себе и тревожности очень много времени тратит на составление черновика, его проверку и исправление и сравнительно меньше — на переписывание начисто. Ученик-сангвиник, наоборот, пишет иногда черновик очень сокращенно или даже вовсе не пользуется им и очень мало проверяет и исправляет свою работу. Стиль учебной деятельности (СУД) в Пермской психологической школе традиционно является предметом пристального изучения. Была обнаружена и доказана зависимость индивидуального стиля от свойств нервной системы и темперамента. Так, например, младшие школьники сильного, уравновешенного, подвижного типа нервной системы обладают быстрым темпом деятельности, активны на уроках, помимо основных заданий успевают выполнить дополнительные. Для них характерны продуманность ответов, предпочтение выполнять трудные задания, большая сосредоточенность во время уроков, внимание к объяснению материала учителем. Они, как правило,

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

не делают перерывов при выполнении домашнего задания, долго и тщательно проверяют выполненную ими работу, предпочитают выполнять задания самостоятельно, не списывать у товарищей и не пользоваться подсказками. Каждый человек рождается с определенным набором биологических особенностей его личности, проявляющихся в темпераменте. Значительные различия в поведении людей, обусловленные свойствами их темпераментов есть даже у кровных братьев и сестер, у близнецов, живущих бок о бок. Темпераменты различаются у сиамских близнецов Фотима и Зухра, у всех детей получивших одинаковое воспитание, имеющих одинаковое мировоззрение, близкие идеалы, убеждения и моральные устои. Темперамент — проявление типа нервной системы в деятельности человека, индивидуально-психологические особенности личности, в которых проявляется подвижность его нервных процессов, сила, уравновешенность. В нервных центрах коры человеческого мозга протекают в сложном взаимодействии два противоположных активных процесса: возбуждение и торможение. Возбуждение одних участков мозга вызывает торможение других, этим можно объяснить, почему человек, увлеченный чем-то, перестает воспринимать окружающее. Так, например, переключение внимания связано с переходом возбуждения с одних участков мозга на другие и соответственно торможением покинутых участков мозга. Тип нервной системы определяется именно сочетаемостью силы, уравновешенности и подвижности процессов возбуждения и торможения, которые можно тестировать с помощью теста-опросника Стреляу. Можно выделить четыре самых ярко выраженных типа нервной системы, их соотношение и связь с темпераментом.

Типы темперамента.

Меланхолик

Человек легко ранимый, склонный к постоянному переживанию различных событий, он мало реагирует на внешние факторы. Свои астенические переживания он не может сдерживать усилием воли, он повышенно впечатлителен, легко эмоционально раним. Эти черты эмоциональной слабости.

- постоянные перепады настроения;
- ежедневные смены энергетических полюсов;
- быстро устает и плохо адаптируется в новом коллективе;

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

- требует постоянной поддержки и отдыха;
- обладает невероятной наблюдательностью;
- склонен к детализации и мелочам.

Флегматик

Медлителен, невозмутим, имеет устойчивые стремления и настроение, внешне скуп на проявление эмоций и чувств. Он проявляет упорство и настойчивость в работе, оставаясь спокойным и уравновешенным. В работе он производителен, компенсируя свою медлительность прилежанием.

- неторопливый и скрупулезный;
- всегда достигает результата за счет железного упорства;
- не терпит спешки;
- безынициативный;
- не любит суету и перемены мест;
- обращает внимание на каждую мелочь;
- доводит любое дело до совершенства, если ему позволит время.

Сангвиник

Живой, горячий, подвижный человек, с частой сменой настроения, впечатлений, с быстрой реакцией на все события, происходящие вокруг него, довольно легко примиряющийся со своими неудачами и неприятностями. Он очень продуктивен в работе, когда ему интересно, приходя в сильное возбуждение от этого, если работа не интересна, он относится к ней безразлично, ему становится скучно.

- врожденные способности идеального руководителя;
- расчетливый;
- умеет уговорить и расположить к себе;
- не выносит монотонной работы;
- имеет препятствия в технических моментах;
- испытывает сложности в конвейерной деятельности.

Холерик

Быстрый, страстный, порывистый, однако совершенно неуравновешенный, с резко меняющимся настроением с эмоциональными вспышками, быстро истощаемый. У него нет равновесия нервных процессов, это его резко отличает от сангвиника. Холерик, увлекаясь, безалаберно растрачивает свои силы и быстро истощается.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

- любит преодолевать сложности;
- нравится создавать что-то новое;
- любит самостоятельность;
- легко включается в процесс и с блеском довершает начатое;
- бывает, себя переоценивает;
- лидер, который не любит подчиняться;
- есть напор, но не настойчив.

Особенности нервной системы	Типы нервной системы	Слабый	Сильные		
			Инертный	живой	безудержный
Характер процессов	Сила	Слабый	Сильный	Сильный	Сильный
	Уравновешенность	Неуравновешенный	Уравновешенный	Уравновешенный	Неуравновешенный
	Подвижность	Подвижный или инертный	Инертный	Подвижный	Подвижный
	Темперамент	Меланхолик	Флегматик	Сангвиник	холерик
	Реакции	Медленные Сильные	Медленные Сильные	Быстрые Умеренные	Быстрые Чезмерные

Цель работы. Определить количество темпераментов и их различия у студентов, обучающихся в разных вузах.

Результаты и обсуждение. Опрос провели Ташкентская медицинская академия, Ташкентский государственный стоматологический институт, Ташкентский государственный технический университет имени Ислама Каримова, Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека, Гулистан государственный университет, Ташкентский университет информационных технологий, Туринский политехнический университет. Государственный университет, Гулистан государственный педагогический институт, всего приняли участие 750 студентов. Анкета заполнялась студентами в период с 1998 по 2006 год. В составе чистых типов темперамента наибольший процент составили холериков - 32%, сангвиников оказалось - 27%, меланхоликов - 22%, флегматиков - 19%. По результатам опроса, среди

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

студентов-медиков показатель холериков - 65%, сангвиников - 20%, меланхоликов - 5%, флегматиков - 10%. Среди студентов факультетов психологии, педагогики, дипломатии холерики -30%, сангвиники -55%, меланхолики -5%, флегматики -10%. Студенты физико-математических, технических, экономических, юридических факультетов холерики -25%, сангвиники -25%, меланхолики -5%, флегматики -45%. Студенты факультетов живописи, дизайна, ветеринарии и письма холерики -10%, сангвиники -10%, меланхолики -70%, флегматики -10%.

Краткое содержание. По результатам опроса среди студентов-медиков наиболее распространены холерические темпераменты. А среди студентов факультетов психологии, педагогики и дипломатии в основном состоят люди сангвинического темперамента. Дело в том, что среди студентов физики, математики, бухгалтерского учета, экономики, права больше флегматиков темперамента. Установлено, что большинство студентов факультетов живописи, дизайна, ветеринарии, письма являются студентами меланхолического темперамента. При этом 35% результатов тестов студентов были близки друг к другу с одним или двумя отличиями. 2% студентов имели противоречивые результаты по темпераменту. Отсюда можно сделать вывод, что организм человека, особенно нервная система, представляет собой сложную структуру и может находиться в одном темпераменте или в двух темпераментах, противоречащих друг другу. Можно также заключить, что каждый темперамент выбирает профессию, подходящую характеру его нервной системы.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА.

1. Вяткин Б.А., Щукин М.Р. Психология стилей человека: учеб. пособие / Рос. акад. образования; Перм. гос. гуманит.-пед. ун-т. — Пермь: Книжный мир, 2013. — 128 с.
2. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности. — М.: Педагогика, 1986. — 256 с.
3. Вяткин Б.А., Щукин М.Р. Человек — стиль — социум: полисистемное взаимодействие в образовательном пространстве: моногр. — Пермь, 2007. — 108 с.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

4. Мерлин В.С., Вяткин Б.А. Темперамент // Общая психология: учеб. для студентов пед. ин-тов / под ред. проф. А.В. Петровского. — Изд-е 2-е, доп. и перераб. — М.: Просвещение, 1976. — С. 405–421.

5. Психология интегральной индивидуальности: Пермская школа / сост. Б.А. Вяткин, Л.Я. Дорфман, М.Р. Щукин. — М.: Смысл, 2011. — 636 с.

6. Психологическая служба в современном образовании: рабочая книга / под ред. И.В. Дубровиной. — СПб: Питер, 2009. — 400 с.

7. Саломова Ф.И. Социально-гигиенические условия проживания детей школьного возраста г.Ташкента// Педиатрия. - М.,-2008. № 2.-С. 87

8. Эрматов Н.Ж. Гигиенические условия обучения подростков в академических лицеях// Молодой ученый. М.,-2017. № 23-2 С. 38-40

9. Психология интегральной индивидуальности: Пермская школа / сост. Б.А. Вяткин, Л.Я. Дорфман, М.Р. Щукин. — М.: Смысл, 2011. — 636 с.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

BEMORLARNI OVQATLANTIRISH. TERAPEVTİK PARHEZ STOLLARI HAMDA OVQATLANISH TARTIBI

Rasulov Asadbek Azizqulovich

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali Davolash fakulteti 1-bosqich 105-guruh talabasi. Telefon raqami +998907495651.

Elektron manzili rasulovasadbek720@gmail.com

Annotatsiya : Ushbu maqola bemorlarni ovqatlantirish va ularning usullari, shuningdek, turli xil kasalliklarga tavsiya etiladigan parhez stollari haqida soʻz boradi.

Аннотация: В этой статье рассказывается о питании больных и его методах, а также о видах диет, рекомендуемых при различных заболеваниях.

Annotation : This article talks about feeding patients and their methods, as well as the types of diets recommended for various diseases.

Kalit soʻzlar: dieta, oqsil, yogʻ, uglevod, vitamin, mineral, Gippokrat, parentral va enteral ovqatlanish.

Ключевые слова: диета, белок, жир, углевод, витамин, минерал, Гиппократ, парентеральное и энтеральное питание.

Key words: diet, protein, fat, carbohydrate, vitamin, mineral, Gippokrat, parentral and enteral nutrition.

“Bemorning oziqlanishi boshqa davolash omillarini qoʻllash uchun asosiy fon boʻladi-qayerdagi oqilona ovatlanish yoʻq ekan, oqilona davolanish ham yoʻqdir”.

Manuel Isaakovich Pevzner.

KIRISH.

Oziqlanish–inson salomatlik holatiga, mehnat layoqatiga va tashqi muhit ta'sirlariga organizmning qarshilik koʻrsata olish xususiyatlariga sezilarli ta'sir koʻrsatadigan muhim omillardan biri. Bu haqida Gippokrat shunday degan, «oziq-

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

ovqat dori va dori-ovqat bo'lishi lozim". Dietaa (parhez) (yunoncha diaita - turmush tarzi, ovqatlanish tartibi) - sog'lom odamlar va bemorlarning ovqatlanish tartibidir. Dietaologiya (dietaa + yunon logos – ta'limot) - bu me'yoriy holatlarda va turli xil kasalliklarda inson oziqlanishini o'rganadigan tibbiyot bo'limi bo'lib, bundan tashqari shifobaxsh ovqatlanishni targ'ib qilish bilan shug'ullanadi. Davolovchi (shifobaxsh) Parhez (dietaoterapiya) –davolash yoki profilaktika maqsadida maxsus tuzilgan ozuqaviy ratsionlar va ovqatlanish tartibini qo'llanilishidir. Ovqatlanish tartibi (rejimi) - ozuqa qabul qilish vaqtini va sonini, ularning orasidagi intervallarni va ozuqaviy ratsionni belgilaydi. Oziq-ovqat ratsioni oziqovqatning energiya qiymati, kimyoviy tarkibi, maxsulot aralashmasini, massasini va oziq-ovqat iste'omoliga bo'lgan talablarni tartibga soladi. Organizm jinsi, yoshi va inson jismoniy faoliyatining turi kabi omillarni hisobga olgan holda ovqatlanish oqilona bo'lishi kerak, ya'ni fiziologik to'laqonli, shuningdek, muvozanatlashgan - ratsionda oziq moddalarning ma'lum nisbatiga rioya qilingan bo'lishi kerak. Olimlarning fikriga ko'ra, muvozanatlashgan oziqlanish deganda, oziq-ovqat yaxshi hazmlanishini va organizmning hayotiy faoliyatlarini mos ravishda ta'minlaydigan barcha turdagi ozuqa moddalar (nutrienlar) ning jinsga, yoshga, mehnat turiga, iqlim sharoitlariga qarab farq qilishi mumkin bo'lgan, bir-biriga ma'lum nisbatlarda etkazib berilishi tushiniladi.

Oqsillar barcha muhim jarayonlarda ishtirok etadi: gormonlar, gemoglobin, vitaminlar va fermentlar sintezi uchun moddiy ta'minot, muhim aminokislotalar manbai bo'lib hisoblanadi. Oqsillar plazma muhitning, miya va oshqozon suyuqligi, ichak sekretsiyasida doimiy reaksiyasini saqlab turishda ishtirok etadi. Hayvon oqsillari sutkalik oqsillarning 55-60 foizini tashkil qilishi kerak. Oqsillar uchun sutkalik ehtiyoj 100grammni tashkil etadi.

Yog'lar metabolik jarayonlarda qatnashadi, hujayra va to'qimalarning tarkibiy qismiga kiradi, ular qimmatbaxo energiya manbai bo'lib xizmat qiladi. 1 g yog' parchalanganda 9 kkal energiya hosil bo'ladi.

Uglevodlar faqat energiya manbai bo'lmasdan, (1 g uglevod parchalanganda 4 kkal energiya xosil bo'ladi) balki oqsil va yog, so'lakning sekretsiyasi, gormonlar, fermentlar va normal metabolizm uchun zarur modda hisoblanadi. Umumiy uglevodlar miqdori ichida yengil hazm bo'luvchi uglevodlar 15-20%, sellyuloza va pektin 5%, kraxmal 75-80% bo'lishi kerak. Uglevodlarga bo'lgan ehtiyoj kuniga 400-500 grammni tashkil etadi. Almashtirib bo'lmaydigan yog' kislotalarning

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

manbalari sifatida o'simlik yog'lari ratsionda 30% gacha bo'lishi kerak. Yog'lar uchun sutkalik ehtiyoj 60-150 grammni tashkil etadi.

Suv tana vazning 60 %idan ortig'ini tashkil qilib, organizmning hayotiy jarayonlarini - metabolik, ovqat hazm qilish, termoregulyatsion, ayiruv va boshqalarni ta'minlaydi. Suv uchun kundalik ehtiyoj 2-3 litrni tashkil qiladi.

Vitaminlar, albatta, iste'mol qilinayotgan mahsulotlarning tarkibida bo'lishi shart. "Vitamin" atamasi Polsha biokimyogari Kazimer Funk (1912) tomonidan tavsiya etilgan: yunoncha "vita" - hayot + lotincha "amin"—oqsil (Kazimir Funk, organism uchun zarur bo'lgan barcha moddalar oqsilga o'xshash va ularning tarkibida amino guruhlarni o'z ichiga olgan deb hisoblagan). Umuman olganda, vitaminlar o'simliklar va mikroorganizmlar tomonidan sintezlanadi. Ushbu moddalar tananing barcha metabolik jarayonlarida ishtirok etadi: ular yurak-qon tomir va onkologik kasalliklarning oldini olishda katta rol o'ynaydi.

Mineral moddalar, to'qimalar qurilishida ishtirok etuvchi, qon elektrolitlar tarkibini tartibga soluvchi, muhim xayotiy jarayonlarga (hazm, immunitet, gematopoez, gemokoagulatsiya va boshqalarga) ta'sir etadi. Birinchi marta rus olimi Vladimir Vernadsky (1863-1945) tanani mavjud kimyoviy elementlarni makrooziqaviy moddalar, mikroelementlar va ultramikroelementlarga bo'lib o'rgandi. Uning klassifikatsiyasiga ko'ra makroelementlar (yunoncha 54 macros - katta) kaltsiy, fosfor, magniy, kaliy, natriy, xlor, oltingugurtnio'z ichiga oladi (ularning miqdori tanada organizmning kimyoviy tarkibini 0,1% ini tashkil qiladi). Mikroelementlarga esa (yunoncha Micros - kichik) - xrom, kremniy, oltin, radiy, uran va boshqa - boshqalar temir, yod, ftor, selen, rux, mis, (ular tana tarkibidagi 0,01 ultramikroelements uchun)% 0.0001 iborat bo'ladi. (tanadagi tarkib 0.0001% yoki undan kam). Hozirgi vaqtda faqat makaronutrientlar va elementlari ajratilgan. Makroelementlar inson tanasi uchun har kuni zarur, ular uchun zarur grammlar bilan o'lchanadi. Tanadagi mikroelementlarning tarkibi organizmning kimyoviy tarkibidan 0,01% dan kamroq. Ularning kundalik extiyoji milligram va gramm yoki mikrogram (gamma) bilan hisoblanadi.

ASOSIY QISM.

Uyushma 1980-yilda Buyuk Britaniyaning Nyukasl shahrida rasman tashkil etilgan. Uyushma tarixi 1979-yilga borib taqaladi, o'shanda Stokgolmdagi norasmiy xalqaro yig'ilishda metabolizmga bag'ishlangan tashkilot tuzishga qaror qilingan. O'tkir kasallik bilan bog'liq ovqatlanish va metabolizm muammolari bo'yicha

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

fanlararo tadqiqotlar asosida jamiyat yaratishga qaror qilingan. Uyushma dastlab "Yevropa parentral va enteral ovqatlanish jamiyati" deb nom olgan shuning uchun ESPEN qisqartmasini olgan. Bu klinik ovqatlanishni o'rgangan birinchi ilmiy jamiyat edi. 1966-yilda Xalqaro Parenteral Ovqatlantirish Jamiyati (ISPN) 50-60-yillarda parenteral ovqatlanishning jadal rivojlanishi bilan bog'liq ilmiy natijalarni muhokama qilish uchun tashkil etilgan. 60-yillardagi AQShda parenteral ovqatlanishning rivojlanishi va tarqalishi 1977-yilda Amerika Parenteral va Enteral Oziqlantirish Jamiyatining Amerika Parenteral va Enteral Oziqlantirish Jamiyatining yaratilishiga olib kelgan.

Parenteral oziqlantirish preparatlarni venaga tomchilatib yuborish orqali amalga oshiriladi. Asosiy ko'rsatmalar. • Oshqozon-ichak traktining turli qismlarida oziq-ovqat mahsulotlarini o'tishiga mexanik to'siqlar bo'lsa: o'sma shakllanishi, qizil o'ngachning, oshqozonning kirish yoki chiqish yo'llarining kuyishi yoki operatsiyadan so'ng qisqarishi; Bemorlarni keng ko'lamli bo'shliqli operatsiyalarga tayyorlashda; Kuyish, sepsis; Ko'p qon yo'qotganda; Oshqozon-ichak traktining hazm qilishi va so'rilishi buzilganda (xolera, dizenteriya, enterokolit, operatsiya qilingan oshqozon kasalligi v aboshqalar), qusishda anoreksiya va oziq-ovqatdan bosh tortishda. Parenteral oziqlantirish uchun quyidagi ozuqa eritmalaridan foydalaniladi: Oqsillar – oqsilli gidrolizatlar, aminokislota eritmali: "Vamin", "Aminosol", "Poliamin" va boshqalar. Yog'lar – yog' emulsiyalari. Uglevodlar - 10% glyukoza eritmasi, odatda mikroelementlar va vitaminlar qo'shilish bilan. Qon preparatlari - plazma, plazma o'rnini bosuvchi moddalar. Parenteral oziqlantirishning uchta turi mavjud. 1. To'liq - barcha oziq moddalar qon tomirga yuboriladi, bemor, xatto, suv ham ichmaydi 2. Qisman (to'liqsiz) – faqat muhim ozuqa moddalardan foydalaniladi (masalan, oqsillar va uglevodlar) 3. Yordamchi - og'izorqaliqabulqilinadigan ozuqa etarli emas, shuning uchun qo'shimcha oziq-moddalar joriy kerak. Parenteral oziqlanish uchun qo'llanadigan glyukoza gipertonik eritmasining (10% eritma) katta dozalarda ishlatilishi, periferik venalarni qo'zg'atishi va flebitga olib kelishi mumkin, shuning uchun u faqat markaziy venaga (o'mrovosti) punksiyon yo'l bilan aseptika va antiseptika qoidalariga rioya qilgan holda o'rnatilgan doimiy kateter orqali yuboriladi.

Enteral oziqlanish – organizmning energitik va plastik ehtiyojlar tabiiy yo'llar bilan qondirilmagan holatlarda qo'llaniladigan nutritive davolash usuli (lotinchanutricium - oziq-ovqat). Bu holda ozuqa og'izdan yoki oshqozon zondi yoki

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

ichak zondi orqali yuboriladi. Ilgari oziq moddalarni yuborishning rektal usuli (rektal oziqlantirish - oziq-ovqatni yo'qon ichak orqali yuborish) ham ishlatilgan. Lekin yo'qon chak orqali yog'lar va aminokislotalar so'rilmasligi isbotlanganligi uchun, zamonaviy tibbiyotda bu usuldan foydalanilmaydi. Shunday bo'lsa-da, ba'zi hollarda (masalan, to'xtovsiz qusish tufayli o'tkir suvsizlantirishda) fiziologik eritmalarni (0,9% li natriy xlorid), glyukoza eritmasini rektal yuborish mumkin. Bu usul oziqlantiruvchi xuqna deyiladi. Davolash-profilaktika muassasalaridagi enteral oziqlantirish jamoasi anestziolog-reanimatologlar, gastroenterologlar, terapevt va jarroxlarni o'z ichiga oladi va ular enteral oziqlantirish uchun zarur tayyorgarliklarni ko'radilar. Asosiy ko'rsatmalar: O'sma jarayonlarda, ayniqsa, bosh, bo'yinvaoshqozonda; Markaziy asab tizimi buzilishlari - koma, miyada qon aylanishining buzilishi; Nur va kimyo terapiyasi; Oshqozon-ichak kasalliklar - surunkali pankreatit, yarali kolit va boshqalar; Jigar va o't yo'llari kasalliklari; Preoperativ va postoperativ davrda ovqatlantirish; Travma, kuyishlar, o'tkir zaharlanish; Yuqumlik kasalliklar - botulizm, qoqshol Ruxiy buzilishlar - ruxiy anoreksiya (ovqatni rad etish), og'ir depressiya Asosiy qarshi ko'rsatmalar: ichak o'tkazuvchanligining buzilishi, o'tkir pankreatit, malabsorbsiyaning og'ir shakllari (lot. malus - yomon, absorptioyutilish; ingichka ichakda bir yoki bir necha oziq moddalar so'rilishining buzilishi), davomiy oshqozon-ichakdan qon ketishi, shok, anuriya (buyrak faoliyatining o'tkir almashinuvi yo'qolganda), tayinlangan ozuqaga oziqovqatallergiyasining mavjudligi; qusish. Enteral oziqlantirishning davomiyliigi va oshqozon-ichak traktining turli qismlari funktsional holatini saqlashiga bog'liq ravishda ozuqani yuborishning quyidagi yo'llari farqlanadi: 1. Ozuqa aralashmalarni ichimlik shaklida naycha orqali kichik qultumlarda yuborish 2. Nazoduodenal, nazogastral, nazoeyunal va ikki kanalli zond usullari orqali oziqlantirish 3. Stomani qo'yish (yunoncha stoma - teshik: jarroxlik yo'li bilan qovak organga o'rnatilgan fistula); gastrostoma (oshqozondagi teshik), duodenostomiya (o'n ikki barmoqli ichakdagi teshik), eenustoma (ingichka ichakdagi teshik). Stoma jarroxlik laparotomik yoki jarroxlik endoskopik usullarida o'rnatiladi. Ozuqa moddalari enteral yuborishning bir necha usullari mavjud: • alohida qismlarda (fraksion) tayinlangan Parhez ga muvofiq (masalan, 50 ml dan kuniga 8 marta, 300 ml dan kuniga 4 marta); • tomchilab, sekin, uzoqvaqtdavomida; • oziq-ovqat mahsulotlarini maxsus dozator yordamida avtomatik ravishda bosh qarishorqali. Enteral oziqlantirish uchun suyuq ozuqadan foydalaniladi (sho'rva, mors, sut aralashmasi,

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

mineral suv); shuningdek, gomogen parhez konservalari (go'shtli, sabzavotli) va oqsil, yoq, uglevodlar, mineral tuz va vitaminlari muvozanatlashgan aralashmalar ham qo'llanilishi mumkin. Enteral oziqlantirish uchun quyidagi ozuqa aralashmalaridan foydalaniladi: Ingichka ichakdagi gomeostaz holatining ertaqaytatiklanishigavasuv-elektrolit muvozanatini qo'llab-quvvatlovchi aralashmalar: "Glyukosolan", "Gastrolit", "Regidron". Elementar, kimyoviy aniq ozuqa aralashmalari –ovqat hazm qilish faoliyati buzilgan og'ir kasalliklar va yaqqol metabolik o'zgarishlarga ega bo'lgan bemorlar uchun (jigar va buyrak etishmovchiligi, qandli diabet va boshqalarda): "Vivoneks", "Travasorb", «qepatic Aid» (tarmoqlangan aminokislotalar – valin, leysin, izoleysinlarning yuqori ta'minoti bilan). Yarim elementar muvozanatlashgan ozuqa aralashmalari (odatda, ularning tarkibiga vitaminlar to'liq majmui, makro va mikro elementlar kiradi) ovqat hazm qilish faoliyati buzilgan bemorlar uchun: «Nutrilon Pepti», «Reabilan», «Peptamen» va boshqalar. Polimer, yaxshi muvozanatlashgan ozuqa aralashmalari (barcha muhim oziq-moddalar optimal nisbatda bo'lgan suniy tayyorlangan ozuqa aralashmasi): quruq ozuqa aralashmasi "Ovolakt", "Unipit», «Nutrison» va boshqalar; ishlatish uchun tayyor, suyuq ozuqa aralashmalari («Nutrison standart», «Nutrison Energy» va boshqalar). Modulli ozuqa aralashmalari (bir yoki bir necha makro- yoki mikro elementlar konsentrati) inson kunlik ratsionini boyitish uchun qo'shimcha manba sifati da ishlatiladi: "Oqsilli ENPIT", "Fortogen", "Dietaa-15", "AtlanTEN", "Peptamin" vaboshqalar. Modulli aralashmalarning oqsilli, energetik va vitaminmineralli turlari farqlanadi.

Terapevtik parhez stollari haqida umumiy ma'limot: 1a Parhez stoli.Ko'rsatmalar: 6-8 kun mobaynida oshqozon va o'n ikki barmoqli ichakning yara kasalligi keskin ravishda kuchayishi, davolanishning birinchi kunlarida surunkali gastritning keskin kuchayishi, o'tkir gastrit davolanishning 2-4-kunida. Tayinlashning maqsadi: oshqozon-ichak traktining maksimal mexanik, kimyoviy va termal himoyasi, yallig'lanishning kamayishi, oshqozon yarasini davolashni yaxshilash, yotoq rejimida ovqatlanishni ta'minlash. Umumiy tavsifi: uglevodlar va oz miqdorda oqsillar va yog'lar tufayli energiya qiymatining pasayishi. Natriy xlorid (osh tuzi) miqdori cheklangan. Oshqozonning sekretsiyasini kuchaytiradigan va uning shilliq qavatini ta'sirleydigan oziq-ovqatlar. Mahsulotlarni maydalab kesiladi, suvda yoki bug'da qaynatiladi, suyuq yoki bo'tqa holatida beriladi. Issiq va sovuq ovqatlar mumkin emas. Ovqatlanish rejimi: kuniga 6 marta kam miqdorda;

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

kechqurunga sut Istisno: non va non mahsulotlari, sabzavotlar, gazaklar, nordon sutli ichimliklar, pishloq, smetana, oddiy tvorog, quruq mevalar, pishiriqlar, zi ravorlar, kofe, kakao, gazli ichimliklar. 1b Parhez stoli. Ko'rsatmalar: oshqozon va o'n ikki barmoqli ichakning yarasi yoki surunkali gastrit, 1a dietadan keyin. Tayinlashning maqsadi: oshqozon-ichak traktining maksimal mexanik, kimyoviy va termal himoyasi, yallig'lanishning kamayishi, oshqozon yarasini davolashni yaxshilash, yotoq rejimida ovqatlanishni ta'minlash. Ovqatlanish rejimi: kuniga 6 marta kam miqdorda; kechqurunga sut. Istisno: zakuskalar, nordon sutli ichimliklar, pishloq, smetana, oddiy tvorog, quruq mevalar, pishiriqlar, souslar va ziravorlar, kofe, kakao, gazli ichimliklar. 1- Parhez stoli. Ko'rsatmalar: oshqozon yarasi va uning o'tkir kuchayishi, tuzalish davrida sekretyani ortishi, o'tkir gastrit va surunkali gastrit, o'n ikki barmoqli ichak yarasi. Ovqat hazmqilish tizimi va me'da yara kasalliklari bilan birga bo'lsa 1-Parhez stoli buyuriladi. Meda yarasini dastlabki bosqichida belgilari kam bo'ladi va u davolashning yomonlashganligi uchun oxirgi bosqichida ishlatiladigan mexanik ta'sirlantirmaydigan holda tashkil etiladi. Bu parhezning kimyoviy tarkibi: Oshqozon sekretyasini rag'batlantiruvchi va kuchli oziq-ovqatlar jumlasiga kirmaydigan taomlar. Maqsadi: o'rtacha kimyoviy, to'liqquvvat bilan mexanik va termik ta'sirlar orqali oshqozon-ichak yallig'lanishni kamaytirish, yaralar bitishini tezlashtirish, oshqozon sekretyasi va motor vazifalarini normal takomillashtirish. Oziqlantirish rejimi: kuniga 5-6 marta; Mumkin bo'lmagan ovqat mahsulotlari va taomlar: qaymogi olingan sut, go'sht va baliq bulyoni, qo'ziqorin va sabzavotli sho'rva, javdar non, sariyog mahsulotlar; Konservlangan o'rdak, goz, go'sht mahsulotlari; yog'li, sho'rlangan baliq; yuqori kislotali, o'tkir, sho'r pishloqli sut mahsulotlari; qattiqqovurilgan tuxum, arpa, jo'xori; loviya; butun makaron; sabzavotlar (karam, sholg'om, turp, ismaloq, piyoz, bodring, sho'r va tuzlangan sabzavotlar, zamburug'lar, o'simlik gazag); Barcha o'tkir va sho'r gazak, nordon, etarli pishmagan meva va rezavorlar, quritilgan mevalar, shokolad, muzqaymoq; pomidor souslari, xantal, murch; gazlangan ichimliklar, kvass, qora qaxva. 2- Parhez stoli. Ko'rsatmalar: sekretor etishmovchiligi surunkali gastrit; o'tkir gastrit, enterit, kolit; Surunkali enterit va kolitdan keyin sekretyaning ortishi bilan harakterlanadigan jigar kasalliklari, o't yo'llari, meda osti bezi yoki gastritning keskinlashuvi xolatlarida. Maqsadi: ovqat hazm qilish tizimi sekretor vazifasini rag'batlantirish, oshqozon-ichak trakti transport vazifasini normallashtirish, to'yimli ovqat bilan taminlash. Ruxsat etilgan ovqatlar: qaynatilgan va dimlab pishirilgan

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

taomlar. Ta'qiqlangan: qovurilgan; birlashtiruvchi to'qima yoki tolaga boy mahsulotlarini cheklash, juda sovuq va issiqovqatlar hazm qilish trakti shilliq membranasini qo'zg'alishini qiyinlashtiradi. Oziqlantirish rejimi: og'irovqatlanishsiz kuniga 4-5 marta. Mumkin bo'lmagan ovqat mahsulotlari va taomlar: oshgan hamirli yangi non va un mahsulotlari; sut mahsulotlari, no'xat, loviya, dorilar, okroshka; yog va birlashtiruvchi to'qimaga boy go'sht, o'rdak, goz mahsulotlar, konserva Yog'li turlar, sho'r, baliq, baliq konservalari; qattiqqaynatilgan tuxum; loviya; tariq, arpa, makkajo'xori, qo'pol don, xom tuzlangan sabzavotlar, piyoz, turp, rediska, shirin qalampir, bodring, sholg'om, sarimsog' va qo'ziqorin; yog'li souslar, xantal, qalampir,; meva va rezavorlar (malina, qizil smorodina) xurmo, anjir, shokolad va krem mahsulotlari, muzqaymoq; uzum sharbati, kvass; cho'chqa go'shti, mol go'shti, yog'lar. 3- Parhez stoli. Ko'rsatmalar: yallig'lanish natijasida kelib chikuvchi surunkali qabziyat ichak kasalligi, yumshoq alangasi kuchayganida, anal yoriqlarda gemoroy. Maqsadi: ichak funksiyasining buzilganligi va bu kasalliklarga bog'liq metabolik jarayonlarning meyorlashtirish. Oziqlanish tartibi: kuniga 4-6 marta. Qatiq, yangi uzilgan yoki quritilgan meva, kecha tayyorlangan qora olxo'ri yoki asal sharbati ertalab ichish kerak. Mumkin bo'lmagan ovqat mahsulotlari va taomlar: oliy navli undan tayyorlangan non; go'sht, o'rdak, goz mahsulotlar, konserva; moyli baliq; qattiqqovurilgan tuxum, guruch, turp, sarimsog', piyoz, sholg'om, qo'ziqorin; jele, chinnigullar, beqi, shokolad, qaymoqli mahsulotlar; o'tkir souslar, yovvoyi xayvon go'shti, xantal, murch; kakao, tabiiy qaxva, kuchli choy; xayvonlar yog'lari. 4- Parhez stoli. Ko'rsatmalar: diareya bilan o'tadigan o'tkir enterokolit, surunkali enteritning kuchayishi, dizenteriya, ichakdagi operatsiyalardan so'ngi xolat. Maqsadi: oshqozon-ichak kasalliklari uchun ovqatlanishni taminlash, ichakda fermentatsiya va peristaltika jarayonlarini kamaytirish, ichak va boshqaovqathazm qilish organlarining vazifalarini normallashtirish. Oziqlantirish tartibi: kuniga 5-6 marta kichik qismlarda. Mumkin bo'lmagan ovqat mahsulotlari va taomlar: non va un mahsulotlari; Guruch, sabzavotlar, makaron, kuchli va yog'li sho'rva; Yog turlari va go'sht navlari, sosiska va boshqa go'sht mahsulotlari; yog'li baliq turlari, sho'rlangan baliq, ikra, konservalar; sut va boshqa sut mahsulotlari; qattiqqovurilgan tuxum, xom qovurilgan; arpa, makaron, quritilgan mevalar, kompotlar, asal, murabbo va boshqa shirinliklardagi meva va rezavorlar; qaxva va sutli kakao, gazlangan va sovuq ichimliklar. 4b- Parhez stoli. Ko'rsatmalar: ichakning o'tkir va surunkali

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

yallig'lanish kasalliklari Maqsadi: O'rta darajada buzilgan hazm qilishda etarli ovqatlanishni taminlash, yallig'lanishni kamaytirish va ichakning funksiyasini normallashtirish, shuningdek boshqaovqathazm qilish organlari kasalliklarida. Oziqlanish tartibi: kuniga 5-6 marta. Mumkin bo'lmagan ovqat maxsulotlari va taomlar: javdari non, yanchilgan bug'doy uni, loyqa pasta; dukkakli sho'rva, sut, sho'rva, borsh, sovuq sho'rva (okroshka, ko'k sho'rva); yog'li go'sht, o'rdak, goz, go'sht maxsulotlari, baliq turlari, sho'r baliq, konservalar; sut, yuqori kislotali sut maxsulotlari, o'tkir, sho'r pishloqlar; qattiqqovurilgan tuxum; loviya, shrot pyur esi, arpa; oq karam, ko'k, turp, piyoz, sarimsog', bodring, sholg'om, mayiz, ismaloq, qo'ziqorin; uzum, o'rik, quritilgan mevalar, muzqaymoq, shokolad, kakao; o'tkir, yog'li souslar, xantal, yovvoyi qalampir, qalampir; sharob, do'l, o'rik sharbati, kvas, mors. 4v- Parhez stoli. Ko'rsatmalar: oqilonadietaga o'tish sifatida, tiklanish davrida o'tkir ichak kasalliklarida; Boshqaovqathazm qilish organlari bilan bog'liq o'tkir zararlanishlarni tiklash davrida surunkali ichak kasalligida. Maqsadi: ichak funksiyalarining bazi etishmovchiligi bilan etarli ovqatlanishni taminlash, keyingi ovqatlanish va boshqaovqathazm qilish organlarining faoliyatini tiklash. Oziqlanish tartibi: kuniga 5 marta. Mumkin bo'lmagan ovqat maxsulotlari va taomlar: javdari non, hamirdan olingan maxsulotlar; sut osh, sho'rva, borsh, tuzlangan, okroshka, sho'rva, qo'ziqorin; go'sht, o'rdak, goz, kolbasa, moylangan maxsulotlar, konservalar; Baliq; o'tkir, tuzli pishloqlar, yuqori kislotali sut maxsulotlari; qattiqqovurilgan tuxum; loviya pyuresi; turp, piyoz, sarimsog', bodring, sholg'om, mayiz, ismaloq, qo'ziqorin; o'rik, anjir, xurmo, muzqaymoq, shokolad, keks; o'tkir va yog'li souslar, xantal, yovvoyi qalampir, qalampir; uzum, o'rik sharbati. 5-Parhez stoli. Ko'rsatmalar: o'tkir gepatit va xoletsistit; surunkali gepatit; jigar etishmovchiligi bo'lmagan holda jigar sirrozi; surunkali xoletsistit va xolelitiazni kuchaytiradi. Barcha xolatlarida - oshqozon va ichakdagi og'ir kasalliklardan tashkari. Maqsadi: jigar va o't yo'llari faoliyatini tiklash, sekretsiyani oshirish. Oziqlantirish rejimi: kuniga 5 marta; kechqurun kefir ichish tavsiya kilinadi. Mumkin bo'lmagan ovqat maxsulotlari va taomlar: issiq non, oshirma 60 hamir, qovurilgan go'sht, baliq va qo'ziqorin sho'rvalari, okroshka, yog'li go'sht, o'rdak, qoz, jigar, buyrak, miya, dudlangan kolbasa, konservalangan oziq-ovqatlar; Yogli baliq turlari, qora-oq, tuzli baliqlar; qattiqqovurilgan tuxum; loviya; ismaloq, jo'xori, turp, yashil piyoz, sarimsog', qo'ziqorin, tuzlangan sabzavotlar, ikra, shokolad, qaymoqli maxsulotlar, muzqaymoq, xantal, murch, qora qaxva, kakao,

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

sovuq ichimliklar 5a- Parhez stoli. Ko'rsatmalar: o'tkir gepatit va xoletsistit; surunkali gepatit, xoletsistit va xolelitiazning avj olishi; jigar sirrozi o'rta darajada, jigar e tishmovchiligi bilan; surunkali gepatit yoki me'da yara kasalligi, og'ir gastrit, diareya va enterokolit bilan birga kechuvchi xoletsistit. Maqsadi: jigar va o't yo'llari faoliyatini tiklash, sekretiyanini oshirish. Oziqlanish tartibi: kuniga 5-6 marta Mumkin bo'lmagan ovqat maxsulotlari va taomlar: issik non, oshirma hamir, qovurilgan go'sht, baliq va qo'ziqorin sho'rvalari, okroshka, yog'li go'sht, o'rdak, qoz, jigar, buyrak, miya, dudlangan kolbasa, konservalangan oziq-ovqatlar; Yogli baliq turlari, qora-oq, tuzli baliqlar; qattiqqovurilgan tuxum; loviya; ismaloq, jo'xori, turp, yashil piyoz, sarimsog', qo'ziqorin, tuzlangan sabzavotlar, ikra, shokolad, qaymoqli maxsulotlar, muzqaymoq, xantal, murch, qora qaxva, kakao, sovuq ichimliklar 5b-Parhez stoli. Ko'rsatmalar: Surunkali pankreatit. Maqsadi: me'da osti bezi, oshqozon –ichak traktining mexanik va kimyoviy ta'sirlanishini, o't pufagi qo'zg'aluvchanligini kamaytirish, jigar va oshqozon osti bezi o'zgarishlarni oldini olish. Oziqlantirish rejimi: kuniga 5-6 marta; kechqurun kefir ichish tavsiya etiladi. Mumkin bo'lmagan ovqat maxsulotlari va taomlar: javdari non, hamirdan olingan maxsulotlar; sut osh, sho'rva, borsh, tuzlangan, okroshka, sho'rva , qo'ziqorin; go'sht, o'rdak, goz, kolbasa, moylangan maxsulotlar, konservalar; Baliq; o'tkir, tuzli pishloqlar, yuqori kislotali sut maxsulotlari; qattiqqovurilgan 61 tuxum; loviya pyuresi; turp, piyoz, sarimsog', bodring, sholg'om, mayiz, ismaloq, qo'ziqorin; o'rik, anjir, xurmo, muzqaymoq, shokolad, keks; o'tkir va yog'li souslar, xantal, yovvoyi qalampir, qalampir; uzum, o'rik sharbati. 5v-Parhez stoli. Ko'rsatmalar: Surunkali pankreatit reabilitacia davrida. Maqsadi: me'da osti bezi, oshqozon –ichak traktining mexanik va kimyoviy ta'sirlanishini, o't pufagi qo'zg'aluvchanligini kamaytirish, jigar va oshqozon osti bezi o'zgarishlarni oldini olish. Oziqlantirish rejimi: kuniga 5-6 marta; kechqurun kefir ichish tavsiya etiladi. Mumkin bo'lmagan ovqat maxsulotlari va taomlar: javdari non, hamirdan olingan maxsulotlar; sut osh, sho'rva, borsh, tuzlangan, okroshka, sho'rva , qo'ziqorin; go'sht, o'rdak, goz, kolbasa, moylangan maxsulotlar, konservalar; Baliq; o'tkir, tuzli pishloqlar, yuqori kislotali sut maxsulotlari; qattiqqovurilgan tuxum; loviya pyuresi; turp, piyoz, sarimsog', bodring, sholg'om, mayiz, ismaloq, qo'ziqorin; o'rik, anjir, xurmo, muzqaymoq, shokolad, keks; o'tkir va yog'li souslar, xantal, yovvoyi qalampir, qalampir; uzum, o'rik sharbati. 6- Parhez stoli. Ko'rsatmalar: siydik va urat kislotasi tuzlaridan tosh shakllanishi, urolitiyoz. Maqsadli: Purin metabolizmini

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

normalizatsiya qilish, siydik kislotasi va uning tuzlarini vujudga kelishini kamaytirish, siydik reaksiyasini kislotali tomonga o'tishi. Oziqlantirish tartibi: kuniga 4 marta, bo'sh oshqozon o'rtasida. Cheklanadigan taom va maxsulotlar: go'sht, baliq sho'rvalari, ismaloq; jigar, buyraklar, til, miya, yosh xayvonlarning va qushlarning go'shtlari, kolbasa maxsulotlari, baliq, go'sht va baliq konservalari, ikra; tuzlangan pishloqlar; loviya; qo'ziqorinlar; loviya, qovurilgan karam, shokolad, anjir, malina, go'sht, baliq, qo'ziqorin sho'rva, qalampir, xantal, kakao, kuk choy va qaxva; mol go'shti, qo'zichoq, cho'chqa yog'i. 7-parhez stoli Ko'rsatmalar: o'tkir nefrit va surunkali nefrit, buyrak yetishmovchiligidan tashqari. Maqsadi: buyrak funksiyasini o'rtacha tiklash, arterial gipertenziya pasaytirish va shishlarning kamayishi, azot va boshqa metabolik maxsulotlarni organizmdan chiqarib tashlash. Cheklanadigan taom va maxsulotlar: oddiy non, natriy xlorid qo'shib un maxsulotlari; go'sht, baliq va qo'ziqorin bulyonlari; yog'li go'sht navlari, qaynatilgan va qovurilgan idishlar, kolbasa maxsulotlari, kalbasa, maxsulotlar, konservalar, sho'r, baliq, ikra; pishloqlar; loviya; sarimsog', turp, turp, loviya, ismaloq, tuzlangan sabzavotlar, qo'ziqorinlar; shokolad; go'sht, baliq va qo'ziqorin, qalampir, xantal, guruch; kuchli kofe, kakao, mineral suvlar, natriyga boy. 7a-Parhez stoli. Ko'rsatmalar: o'tkir nefrit engil va og'ir shakllarida; surunkali buyrak etishmovchiligiva surunkali nefrit. Maqsad: buyrak funktsiyalarini maksimal tiklash, organizmdagi metabolik maxsulotlarni chiqarib tashlashni yaxshilash, arterial gipertenziyani pasaytirish va shishni kamaytirish. Oziqlantirish rejimi: kuniga 5-6 marta. Mumkin bo'lmagan ovqatlar: oddiy non, tuz qo'shilishi bilan un maxsulotlari, go'sht, baliq, qo'ziqorinli bulon, sho'rva sut, don va dukkakli ekinlar; barcha go'sht va baliq maxsulotlari (kolbasa, konserva va boshqalar), pishloq, guruch (guruchdan tashqari) va makaron, sho'r, marinadlangan va tuzlangan sabzavotlar, ismaloq, mayiz, karam, qo'ziqorin, turp, sarimsog', shokolad, sut, jeli, muzqaymoq, go'sht, baliq, qo'ziqorin soslari, xantal, murch, go'shti, kakao, tabiiy kofe, mineral suvlar, natriyga boy. 7b-Parhez stoli. Ko'rsatmalar: dieta 7a dan so'ng o'tkir nefrit va surunkali nefrit. Maqsadi: buyrak funktsiyasini maksimal tiklash, organizmdagi metabolik maxsulotlarni chiqarib tashlashni yaxshilash, arterial gipertenziyani kamaytirish va shishlarni kamaytirish. Oziqlanish tartibi: kuniga 5-6 marta. 7 v- Parhez stoli. Ko'rsatmalar: nefrotik sindrom, surunkali buyrak kasalligi va boshqa kasalliklar. Maqsadi: siydikda yo'qotilgan oqsillarni o'rmini to'ldirish, oqsillar, yog'lar, xolesterin almashinuvining normallashtirish, shishning

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

kamaytirish. Oziqlantirish rejimi: kuniga 5-6 marta; Cheklanadigan taom va maxsulotlar; oddiy non, sariyog go'shti, baliq, qo'ziqorin bulyoni, yog go'shti, jigar, buyraklar, miya, kolbasa, go'sht maxsulotlari, go'sht va sabzavot konservalari, Yog baliq turlari, ikra, yangi pishloqlar; turp, sarimsog', jo'ja, tuzlangan sabzavotlar; shokolad, qaymoqli maxsulotlar; go'sht, baliq, qo'ziqorin shurvalari, xantal, yovvoyi go'shti, qalampir; kakao, natriyga boy mineral suv. 7g-parhez stoli Ko'rsatmalar: buyrak etishmovchiligining terminal (yakuniy) bosqichi (bemor gemodializ bo'lganda - bemorning qonini suniy buyrak yordamida tozalash). Maqsadi: buyrak etishmovchiligi va gemodializning yomon tasiri bilan metabolizmning xususiyatlarini hisobga olgan holda muvozanatli dietaani taminlash. Oziqlantirish rejimi: kuniga 6 marta. Mumkin bo'lmagan maxsulotlar va ovqatlar: oddiy non (bug'doy va tuz tashqari) va un maxsulotlari; go'sht, baliq, qo'ziqorin bulyonlari; kolbasa, sho'rlangan bali, konservalar, ikra; pishloq; loviya; tuzlangan, marinadlangan sabzavotlar, zamburug'lar, rovoch, ismaloq, shokolad, quritilgan mevalar, qandolat maxsulotlari, go'sht, baliq, qo'ziqorin, kakao, yog'lar. 8- Parhez stoli. Ko'rsatmalar: asosiy kasallik sifatida Maqsadi: ortiqcha yog'li maxsulotlarni kamaytirish. Oziqlanish tartibi: kuniga 5-6 marta. Cheklanadigan taom va maxsulotlar: yuqori va birinchi navli bug'doy u nidan tayyorlangan maxsulotlar, kartoshka, don, baklajon, makaron maxsulotlari bilan tayyorlangan taomlar; go'sht, goz, o'rdak, go'sht, kolbasa, konservalar; yog'li, sho'r, baliq, baliq konservalari, ikra; yog pishloq, shirin pishloq, krem, shirin yogurt, eritilgan sut, yog'li va sho'r pishloqlar; qovurilgan tuxum; guruch (grechka, arpa va arpa bundan mustasno), mayiz, banan, anjir, xurmo, boshqa me va, shakar, murabbo, asal, muzqaymoq, kakao, go'sht va pishirik. 9-parhez stoli Ko'rsatma: qandli diabetning yengil va o'rtacha ogir turida. Og'ir yoki yengil vaznli, insulinni qabul qilmaydigan yoki kichik dozalarda qabul qiladigan bemorlar, dietaani shuningdek, insulin dozasi yoki boshqa shakar kamaytiradigan dorilarni qo'llashda ham buyuriladi. Maqsadi: uglevod metabolizmini yaxshilash va yog almashinuvi kasalliklarining oldini olish, uglevodlarga nisbatan tolerantlikni aniqlash. Ovqatlanish tartibi: kuniga 5-6 marta uglevodlarni bir xil taqsimlash. Mumkin bo'lmagan maxsulot va ovqatlar: yog' va yarim tayyorlangan maxsulotlar; kuchli, yog'li bulyonlar, semolina, guruch, sutli sho'rvalar; go'sht, o'rdak, goz, kolbasa, konserva yog'li maxsulotlar; yog'li baliq, yoqda konse rvalangan ikra, pishloqlar, shirin pishloqli kremlar, krem, guruch, semolina va makaron; tuzlangan sabzavotlar, Uzum, mayiz, banan, anjir, xurmo,

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

shakar, murabbo, shirinliklar, muzqaymoq, yog'li, uzum va boshqa shirin sharbatlar, shakarli limonadlar; go'sht va pishiriqlar. 10-parhez stoli Ko'rsatmalar: yurak etishmovchiligining klinik belgilari bo'lmagan yurak qon tomir tizimi kasalliklari. Maqsadi: qon aylanishini yaxshilash, yurak qon tomir tizimi, jigar va buyraklarning ishlashini, metabolizmini yaxshilash. Oziqlanish tartibi: kuniga 5 marta. Mumkin bo'lmagan maxsulot va ovqatlar: yangi non, hamirdan yasalgan maxsulotlar, go'sht, baliq, qo'ziqorin va baliqlaridan tayyorlangan sho'rvalar; go'sht, goz, o'rdak, jigar, buyraklar, miya, go'sht maxsulotlari, souslar, yog'li, sho'r, baliq, ikra, baliq konservalari; tuzlangan va yog'li pishloqlar; qattiqqovu rilgan tuxum, loviya, tuzlangan sabzavotlar; ismaloq, jo'xori, turp, turp, 65 sarimsog', piyoz, qo'ziqorin; o'tkir, yog'li va sho'r atirlar; qo'ziqorin tolasi, mevalar, go'sht, baliq, qo'ziqorin bulyoni, xantal, qalampir, tabiiy qaxva, kakao, go'sht va pishirik. 10a Parhez stoli. Ko'rsatmalar: Jiddiy yurak etishmovchiligi bilan kuzatiladigan yurak qon tomir tizimi kasalliklari Parhez maqsadlari: yurak qon tomir tizimi kasalliklari, jigar, buyrakda qon aylanish faoliyatini tiklash. Moddalar almashinuvini jarayonida hosil bo'lgan ortiqcha moddalarni chiqarib yuborib moddalar almashinuvini normallashtirish. Ovqatlanish tartibi; Kunlik taom 6 martada kichik miqdorlarda qabulqilinadi va parhez davomiyligi 4 xaftagacha cho'ziladi. Cheklanadigan taom va maxsulotlar; yangi yopilgan non va non maxsulotlari, kolasa turlari, konservalar, dukakllar, kletchatkali maxsulotlar, qantal, garmidori, kofe, gazlangan ichimliklar, shokolad, kremli maxsulotlar, uzum va uzu sharbati. 10b Parhez stoli. Ko'rsatmalar: ateroskleroz, miokard infarkti, gipe rtoniya. Maqsadi: Ateroskleroz rivojlanshini sekinlashtirish, moddalar almashinuvini yaxshilash, ortiqcha vazndan qutilish, YuKT va nerv sistemasini zo'riqtirmasdan ozuqlanishni taminlash. Ovqatlanish tartibi; katta bo'lmagan porsiyalarda 5 marta qabulqilinadi. Cheklanadigan taom va maxsulotlar; garmidori, dukakllar, yangi yopilgan non va non maxsulotlari, kolbasa turlari, konservalar, kletchatkali maxsulotlar, qantal, garmidori, , kofe, gazlangan ichimliklar, xren, shokolad, kremli maxsul otlar, uzum va uzu sharbati, Smetana, tvorog, ismaloq, lavlagi, choy, go'sht va yog'lar. 10c Parhez stoli. Ko'rsatmalar: miokard infarkt. Maqsadi ortiqcha YuKT va nerv sistemasini zo'riqtirmasdan ozuqlanishni taminlash, moddalar almashinuvini yaxshilash. Ovqatlanish tartibi; III racion katta bo'lmagan porsiyalarda 5 marta qabul qilinadi. Cheklanadigan taom va maxsulotlar; garmidori, dukakllar, yangi yopilgan non va non maxsulotlari, kolbasa turlari, konservalar, kletchatkali maxsulotlar, qantal, garmidori, , kofe, gazlangan

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

ichimliklar, xren, shokolad, kremli maxsulotlar, uzum va uzu sharbati, Smetana, tvorog, ismaloq, lavlagi, choy, go'sht va yog'lar. 11- Parhez stoli. Ko'rsatmalar: O'pka, suyak, limfa tugunlar, sili. Infeksiyon kasalliklardan so'ng, jarroxlilik operatsiyalari va travmalardan so'ng Parhez maqsadlari: Organizmning ozuqlanish holatini tiklash, uning ximoyasini kuchaytirish, tiklanish jarayonlarini tezlashtirish Ovqatlanish tartibi; 5 marta qabulqilinadi. Cheklanadigan taom va maxsulotlar; juda yog'li go'sht va go'sht maxsulotlari, achchiq va yog'li souslar, ko'p krem saqlovchi tort maxsulotlari. 12- Parhez stoli. Ko'rsatmalar: Oliy nerv sistemas kasalliklari. №10 Parhez dan odatiy taomlanishga o'tishda. Parhez maqsadlari: Markaziy nerv sistemasi tasirchanligini kamaytirish Ovqatlanish tartibi; 5-6 marta qabulqilinadi. Cheklanadigan taom va maxsulotlar; baquvat baliqli va go'shtli bulonlar, achchiq taomlar, garmidori, qantal, kofe, shokolad, spirtli ichimliklar. 13- Parhez stoli. Ko'rsatmalar: O'tkir infeksiyon kasalliklar. O'tkir isitma payti. Angina Maqsadlari; Organizmning umumiy quvvatini oshirish, uning infeksiyaga qarshi kurashish kuchini ko'tarish, toksikatsiyani kamaytirish. Ovqatlanish tartibi: katta bo'lmagan porsiyalarda 5-6 marta qabulqilinadi. Cheklanadigan taom va maxsulotlar; borsh, yangi yopilgan non va non maxsulotlari, dukkaklilar, yogli go'sht, qoz o'rdak qo'y go'shti, makaron, qo'ziqorin va zamburug' turlari, tuzlangan dudlangan baliq, gulkaram, kakao, 67 shokolad, cho'chqa go'shti 14- Parhez stoli. Ko'rsatmalar: Buyrak tosh xastaliklari, pileositit, fosfaturiya Maqsadi: Siydikning kislotalilik reaksiyasini tiklash va bu bilan cho'kma hosil bo'lishini oldini olish. Ovqatlanish tartibi; 4-martalik qabul Cheklanadigan taom va maxsulotlar; sut va sut maxsulotlari tvorog sir sabzavotli salatlar, kartoshka, mevali soklar, tuzlangan va dudlangan baliq 15- (umumiy stol) Ko'rsatmalar: Parhez taomlardan odatiy ovqatlanishga o'tish jarayoni, mazkur parhez ni oshqozon ichak xastaliklariga chalinmagan bemorlarga tavsiya etiladi Parhez maqsadlari; Kasalxona sharoitida to'laqonli taomlanishni taminlash Ovqatlanish tartibi 4 martalik qabul Cheklanadigan taom va maxsulotlar, juda yog'li maxsulotlar garmidori qantal.

Ovqatlanish tartibi: Parhezni davolash muassasalarida bosh shifokor belgilaydi uning yo'qligida mazkur muassasadagi bosh shifokor o'rinbosari belgilaydi. Shifobaxsh ovqatlantirish va parhez tuzish, uning oqibatlariga shifokor dietaolog javobgar hisoblanadi. U dietahamshiralarini boshqaradi va ozuqa blok ishlari bilan hamshug'ullanadidi. Agar davlash muassasasida shifokor dietaolog lavozimi bo'lmasa bu ishlarni diethamshira bajaradi. Dietaolog shifokorning

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

majburiyatlariga parhezlarni to'g'ri tuzish, ularning to'g'ri amalqilinishini kuzatish, taomnomani kuzatish, taomlarning kimyoviy va sifat tarkibini tekshirish va yana bir qancha ishlar kiradi. Dietahamshirabo'lsa ozuqa blogida ishlarni kuzatish va sanitar gigienik qoidalarga amal qilinishini nazorat qilishni o'z zimmasiga oladi.

Bemorlarni oziqlantirish: Oziq-ovqatni isteomol qilish usuliga qarab, bemorlarni oziqlantirishning quyidagi shakllari farqlanadi: Faol oziqlanish - bemor ovqatni mustaqil iste'mol qiladi. Passiv oziqlanish - bemor ovqatni hamshira yordamida isteomol qiladi. (Og'ir axvoldagi bemorlarni hamshira kichik tibbiyot xodimi 69 yordamida ovqatlantiradi). Sun'iy oziqlanish – bemorlarni maxsus oziqlantiruvchi aralashmalar bilan og'iz yoki zond orqali (oshqozon yoki ichakka) yoki venaga dori vositalarni tomchilab yuborilish orqali ovqatlantirish. Passiv oziqlanish Zaif va og'ir bemorlarga, zaruratbo'lganda esa keksalar va qarilik yoshidagi bemorlarga tibbiyot hamshirasi ovqatlanishga yordam beradi. Passiv ovqatlantirishda bir qo'l bilan bemorning boshini yostiq bilan ko'tarib, ikkinchisi bilan suyuq oziqli idishni og'ziga olib kelish yoki qoshiqda yedirish kerak. Bemorlarni kichik porsiyalarda ovqatlantirish, albatta, chaynash va yutish uchun bir oz vaqt qoldirish kerak. Ichish uchun suyuqliklarni berishdan naychalarga ega maxsus stakanlardan foydalaniladi.

Material va metodika:

Bemorlarni oziqlantirishda asosan kuzatish va tajriba metodidan foydalaniladi. Parhez stollari bir necha yillar mobaynida bemorlar ustidan o'tkazilgan tajribalar natijasida kelib chiqqan. Asosiy materiallar bu odam hazm qilish sistemasi organlari va a'zolari(og'zi bo'shlig'i, halqum, qizilo'ngach, oshqozon, ingichka ichak, yo'g'on ichak, to'g'ri ichak, o'n ikki barmoqli ichak,jigar, o't pufagi, oshqozon osti bezi, so'lak bezlari) hisoblanadi. Manashu materiallar orqali barcha tajribalar va xulosalar tatbiq etiladi.

Olib borilgan tadqiqot va natijalar.

Olib borilgan tajribalar shuni izohlaydiki juda ko'p bemorlarga tavsiya etilgan parhez stollari ularga ijobiy natija bergan. Ortiqcha vaznga ega shaxslarga tatbiq etilgan 8-parhez stoli ularning 6oy ichida natija qilib, teri ostidagi ortiqcha yog'lar parchalanib ketgan. Bundan tashqari butun dunyoda yurak yetishmovchiligi hususan miokard infarkti va insult, stenokardiya 10-parhez stoli sababli bartaraf etilgan.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

XULOSA.

Yuqoridagi faktlarga asoslanib shuni xulosa qilamizki ovqatlanish inson uchun eng kerakli omil hisoblanadi, ammo ovqatlanish tartibiga va parhezga amal qilish undan ham muhim omildir. Deyarli barcha shifoxonalarda bemorlarni parvarish qilish va ovqatlantirish yuqori darajada yo'lga qo'yilgan. Bemor (kasal)larga har tomonlama yordam berish va vrach ko'rsatmalarini beqamu ko'st amalga oshirishni ta'minlaydigan tadbirlar majmui davoning muhim tarkibiy qismi. Turli kasalliklarda bemorni parvarish qilishning o'ziga xos xususiyatlari bor. Shu bilan birga barcha bemorlarga tegishli umumiy parvarish qoidalari mavjud. Bemorning ma'lum bir tartibga amal qilishi, to'g'ri ovqatlanishi, vrach buyurganlarini to'la to'kis bajo keltirishi, bemor ahvolini uzluksiz kuzatib borish, shuningdek dard tufayli zaiflashib qolgan organizmni boshqa kasalliklardan himoya qilish ham Bemorni parvarish qilish har bir tibbiyot hodimining vazifasiga kiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1."TIBBIYOT KASBIGA KIRISH" Barno Turdixodjaevna Xalmatova, Ma'rif Shakirovich Karimov, Alisher Oripovich Oxunov, Nasriddin Shamsiddinovich Ergashev, Maktuba Xabibullaevna Mirraximova, Dinora Ayupovna Parpibaeva, Sarvar Sultanbaivich Atakov, Erkin Amongeldievich Yakubov. Toshkent - 2018

2. https://uz.wikipedia.org/wiki/Bemorni_parvarish_qilish# saytidan

3."TIBBIYOT KASBIGA KIRISH" Barno Turdixodjaevna Xalmatova, Ma'rif Shakirovich Karimov, Alisher Oripovich Oxunov, Nasriddin Shamsiddinovich Ergashev, Maktuba Xabibullaevna Mirraximova, Dinora Ayupovna Parpibaeva, Sarvar Sultanbaivich Atakov, Erkin Amongeldievich Yakubov. Toshkent - 2018

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

МАКТАБ МУСИҚА МАДАНИЯТИ ДАРСЛАРИДА МУСИҚИЙ ФАОЛИЯТЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

To‘xtasin Rajabov Ibodovich

Buxoro davlat universiteti Musiqa ijrochiligi va madaniyat kafedrası professori,

Bexruz Hamidovich Boltayev

p.f.d.(DSc) Buxoro davlat universiteti “San’atshunoslik” fakulteti Musiqa
ijrochiligi va madaniyat kafedrası oqituvchisi

Annotatsiya: maqolada umumiy ўrta taʼlim maktabi musiqa madaniyati darslarida musiqiy faoliyatlarнинг ўрни, ahamiyati va ўzaro bogʻliqligi, shuningdek ўziga xos xususiyatlari haqida fikrlar bildiriladi.

Kalit soʻzlar: musiqa faoliyati, taʼlim bosqichlari, nafosat tarbiyasi, musiqa savodxonligi, musiqiy-ritmik harakatlar, badiiy tarbiya.

Ёш avlodni har tomonlama voyga etkazishda, barqamol inson qilib tarbiyashda nafosat tarbiyasining ahamiyati benuhojat kattadir. Naφοςat tarbiyasining mazmuni serqirra bulib, musiqa tarbiyasi eng asosiy ўrinni egallaydi. Shu bois, musiqiy taʼlim mazmuni va uslubida bir xillikdan voz kechish dars tarkibidagi musiqa faoliyatini ўziga xos bulgan zamonauiy tashkil etish haetiy misollar bilan boyitib borishni taqozo etadi. Xalq pedagogikasi usib rivojlanib boraytgan bir davrda xalq musiqinamunalarini ўrganish atokli sanʼatkorlar ijodidan dars jaraonida keng foydalaniшdan musiqa ўqituvchisi oldidagi dolzarb vazifalardan biridir.

Xozirgi zamon taʼlim tizimini rivojlantirish va uni jahon andozalari darajasiga olib chiqish taʼlim sohasining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Respublikamizda “Taʼlim tўgrisida”gi Qonun qabul qilinib, barcha ўquv fanlari qatori, musiqa madaniyati fani uchun ham zamon talabi asosida yangi milliy ўquv dasturi yaratildi. Ushbu dastur asosida ўquv qullanmalar, darsliklar yaratilib kelinmoqda. Chunki, musiqa ўz tabiatiga kўra, inson hissiyotiga kuchli taʼsir eta olish xususiyati bilan birga ўquvchilarni naφοςatga olib kirish va axloqiy fojiviy tarbiyashning muhim vositasidir.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Мактаб ўқувчиларига мусиқа таълими бериш билан бир каторда, унинг ижодкорлик қобилиятини ўстириш, вокал-хор малакаларини ривожлантириш, мусиқани идрок этиш, мусиқий саводхонлиги, ритмик жўр бўлиш каби маҳоратларини ошириш “Мусиқа маданияти” фани дастурида алоҳида уқтирилган. Бошланғич синфларда мусиқа таълимининг пойдевори курилади. Унда мусиқага оид барча билимлар (хор бўлиб куйлаш, мусиқа саводи, мусиқа тинглаш, мусиқага хос ҳаракатлар бажариш, чолғу асбобларида ритмик жўр бўлиш) берилади.

Мактаб мусиқа машғулотлари биринчи-еттинчи синфларда олиб борилади ва ҳар бир дарс машғулоти турли фаолиятлар ўзаро боғлиқлиги асосида амалга оширилади:

1. Мусиқа тинглаш
2. Жамоа бўлиб куйлаш
3. Мусиқа саводи
4. Болалар чолғу асбобида чалиш.
5. Мусиқий-ритмик ҳаракатлар

Бугунги кунда мусиқа машғулотлари ўқувчиларнинг ёш хусусиятлари ва рухиятига мос равишда ашула айтиш, мусиқа жанрлари, мусиқа назарияси тарихи ва бошқалар юзасидан суҳбатлар, мунозаралар уюштириш, муоммоли вазиятлар яратиш нотага қараб куйлаш, чолғу асбобларни чалиш, мусиқага ритмик жўр бўлиш, мусиқали топишмоқларни қамраб олиб, мазмун жиҳатдан болаларни қизиқтира олиш керак.

Мазкур тавсияда мавжуд педагогик вазфалар сақланган ҳолда Ўзбекистонга ҳос миллий кадриятлар, анъаналар, халқ ижоди, мусиқа болаларнинг идрок этиш қобилияти даражасида босқичма-босқич тадбиқ этиш назарда тутилади. Тавсия этилган асарлар, мусиқа репертуари ўқувчиларда жонажон Ватанга мухаббат, меҳнатсеварлик, табиатни эъзозлаш, дўстлик, хамжихатлик раҳм-шавқат каби хислар мусиқий образлар орқали идрок этишга қаратилган бўлиши керак.

Куйидаги тўрт йиллик мактабнинг янги дастуридан қандай фойдаланиш доир 1-синф учун метотодик тавсия баён этилади. Боғчада бошланган мусиқа тарбия вазифалари биринчи синфда давом эттирилиши керак. Болаларда турли характердаги мусиқаларга қизиқиш ва таъсирчанликни тарбиялаш, мусиқий идрокни ривожлантириш, ўзбек

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

халқининг мумтоз куйларига мухаббат уйғотиш, мусиқий таасуротларни бойитиш, товушлар баланд-пастлиги, ритм тембр, динамикасини ажрата олиш, турли жанрлар, марш, ашула, рақсга оид қобилиятини ривожлантириш мазкур синфда ўтиладиган мусиқа дарсининг асосий вазифаларидир.

Дарс жараёнида куйидаги ижрочилик малакаларини шакллантириш зарур: товушни тўғри оҳангли ижро этиш, мусиқа остида ритмик ҳаракатларни ифодали бажара олиш, чолғу асбобларни товуш тембирига кўра ажрата билиш ва уларни аниқ услубларда, болалар чолғу асбобларда чалиш ўргатиш.

Вокал ва хор малакалари

Ре - До товушлари оралиғида (диапазонида) бўлган бир овозлик ашулаларни айтиш (унисон). Примар товушларда (сол-ля), ишчи диапазонидан /ми-си/ ва умумий диапазон (Ре-Си, До-). Ашула айтишдаги ҳолат: ўтириб куйлаганда қўллар, тиззалар устига қўйилади.

Туриб куйлаганда эса қўллар икки енга эркин туширилади. Гавда ва бош зўриқтирмасдан тўғри тутилади. Нафасни хамма билан бирга, кўкрак елкаларни кўтармасдан, шовқинсиз нафас олиш керак.

Хор малакалари. Синф хорида ўз ўрнини билиш, куйлаётганда қўшиқ айтаётганларнинг овозини назорат қилиб бориш ва ўз овозини уларга мослай олиш.

Товушларни куйлаганда созга, сурат ва динамик тусларга риоя қилиш. Ашуланинг сўзларини аниқ ва тушунарли қилиб талаффуз этиш. Ашула айтилганда дирижёрлик ишораларига амал қилиш:

а) диапазон жиҳатдан, б) мусиқа таркибининг узунлиги, в) тиссетура жиҳатидан мувофиқ

оладиган ашулаларни олиш зарур, г) кучайиб бақириб айтишга ҳеч юл қўймасликдир.

Ашула айтиш методик кўрсатмалари

1. Бақириб, кучайиб, ашула айтишга йўл қўйилмасин, болаларнинг ўзига хос тиниқ овозда айтишларига эришилсин.

2. Юқори тиссетурада, овознинг ашула айтишга ўнғай бўлаги, узок ва кўп айтирилмасин.

3. Болалар овозига ноқулай тонликларда айттирилмасин.

4. Дарс давомида бетўхтов ашула айттирилмасин.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

5. Ноқулай тонликдаги ашулаларни қулай тонликка транспазация қўчириш керак.

Ўқувчиларни икки овозга ажратгандан кейин, уларни гуруҳларга бўлиш ҳам қўл калади. Ҳар бир овоз гуруҳнинг алоҳида қўйланишии уқувчаларни кўп овозликка тайерлаб боради ва уларда мустакиллик ҳиссини тарбиялайди. Ўқувчиларга дастурдаги ашулаларни айттириш бошида, албатта овозларни созлаш учун ўргатилган, асарини кайси тонликда ёзилганлигини аниқлаб товушларни қўйлатиш лозим. Ундан кейингина янги ашулани ўргатишга утиш керак.

Овоз ва эшитиш қобиятларни ривожлантириш учун бир ёки иккита машқлар қўйлаттирилади, примар товушлардан бошлаб. Болаларни турли оханглардан, оддий чақирикжавоблардан тайёргарликсин қуй яратишга ундаш: бирор кичик қуйларни бошлаб, давомини қуйлаб беришга ундаш.

Муסיқа саводи

1. Баланд, паст ва ўртача товушлар (регистрлар) хақидаги тушунчага эга бўлиш.

2. Ноталар езувини аввал график чизикларидан сўнг эса нота чизиклари, скрипка калити, чизик ва чизиклар оралиғига хойлашувини билиш. Ноталарнинг номини айтиб қўйлаш.

3. Товушларнинг чузимини, узун-қисқалигини билиш: ноталарнинг ёзилиши ва қуйларини билиш.

4. Энг оддий суръат ва тусларнинг қўйлаш даражасини билиш.

5. Динамик белгиларни ажрата билиш.

6. Мажор ва минор лади.

Хуллас, муסיқа маданияти дарсларида муסיқий саводхонлик фаолиятининг шзига хос ўринга эга бўлиб, дарсинг бу фаолиятини бошқа босқичлари билан ўзаро боғлиқ ҳолда амалга оширилса, таълим самарадорлигини оширишга ёрдам беради.

АДАБИЁТЛАР:

1. Акбаров И.А. Муסיқа луғати.- Т.: Ўқитувчи, 1997. – 384 б.

2. Мактабда муסיқа тарбияси методикасидан лекциялар курси (тезислар). Д. Омонуллаев. - Т., 1990.- 87 б.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

3. Болтаев Б. Х. Описание приёмы и методики представителей исторического генезиса и этапов узбекского музыкального обучения // Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 806-813.

4. Hamidovich B. B. Classification of the Bukhara Status (" Shashmakom") System // AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 109-111.

5. Boltayev B. H. BUXORO SHASHMAQOMI VA XORAZM MAQOM IJROCHILIGIDA MUSHKULOT (CHERTIM) VA NASR (AYTIM) YO'LLARI SEMANTIKASI // BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMİY JURNALI. – 2022. – С. 776-782.

6. Boltaev B. H. BUXORO AJDODIY SAN'ATI "SHASHMAQOM" TIZIMINING NAZARIY TAMOIYILLARI // IJTIMOIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMİY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 11. – С. 152-158.

7. Rajabov T. I., Boltaev B. H. Al-Forobiy Va Ibn Sino Sharq Musiqiy Ta'limotida "Iyqoot" Usullari Nazariyasi Asoslarining Zamonaviy Tasnifi // "ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM. – 2022. – С. 39-43.

8. Мустафаев Б. И., Нуруллаев Б. Г. ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТСКИМ НАРОДНЫМ ПЕСНЯМ В СИСТЕМЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ // Academy. – 2021. – №. 3. – С. 45-47.

9. Мустафаев Б. МУЗЫКАЛЬНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ И ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АБДУРАУФА ФИТРАТА // Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 361-364.

10. Мустафаев Б. И. СОДЕРЖАНИЕ МУЗЫКАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ В УЗБЕКИСТАНЕ В 70-Е ГОДЫ XX ВЕКА // Наука и технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 2.

11. Мустафаев Б. MUSIQA MADANIYATI FANI O 'QITUVCHILARINI INNOVATSION FAOLIYATGA YO 'NALTIRISH // ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 34. – №. 34.

12. Мустафаев Б. UMUMIY O'RTA TA'LIM TIZIMI ISLOHOTLARIDA MUSIQA MADANIYATI // ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

13. Мустафаев Б. И., Нуруллаев Б. Г. ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТСКИМ НАРОДНЫМ ПЕСНЯМ В СИСТЕМЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ // Academy. – 2021. – №. 3 (66). С. 45-47.

14. Mustafoev B. I., Samieva M. A. BUKHARA ANCIENT MUSIC GROUPS-A MEANS OF EDUCATION. – 2021.

15. Мустафаев Б. MUSICAL LITERACY IS A FACTOR OF FORMATION OF CULTURAL FUNDAMENTALS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS // ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2023. – Т. 34. – №. 34.

16. Мустафаев Б. СОДЕРЖАНИЕ РЕФОРМЫ ВОСПИТАНИЯ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ // BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 45-50.

17. Ражабов, Т. (2023). О ‘zbek bolalar musiqiy o ‘yin folklorining mavzuviy tasnifi. Общество и инновации, 4(5/S), 340-345.

18. Rajabov, T. I., & qizi Safoeva, S. S. (2022). MUSIQA MADANIYATI TA ‘LIMIDA MUSIQIY SAVODXONLIK FAOLIYATINING TUTGAN O ‘RNI. TA ‘LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(10), 423-431.

19. Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN, 2795(546X), 1.

20. Ражабов, Т. И., & Орипов, Н. О. (2022). Обучение фольклорным песням бухарских детей в системе непрерывного образования как долзарбская методологическая проблема. ЕВРОПЕЙСКИЙ ЖУРНАЛ ИННОВАЦИЙ В НЕФОРМАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ, 2(2), 409-412.

21. Rajabov, T. I. (2023). Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils. Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress, 2(3), 59-68.

22. Ражабов, Т. И. (2022). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Народные Музыка И Песни. Miasto Przyszłości, 29, 363-367.

23. Rajabov, T. I., & qizi Safoeva, S. S. (2022). 5-7-SINF O ‘QUVCHILARINI XALQ OG ‘ZAKI PJODI VOSITASIDA MUSIQAGA QIZIQISHINI TAKOMILLASHTIRISH METODIK MUAMMO SIFATIDA. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(10), 392-400.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

24.Rajabov, T. I., & qizi Safoeva, S. S. (2022). MUSIQA MADANIYATI TA'LIMIDA MUSIQIY SAVODXONLIK FAOLIYATINING TUTGAN O'RNI. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(10), 423-431.

25.Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN, 2795(546X), 1.

26.Rajabov, T. X. I., & Ibodov, O. R. (2021). O'zbek Xalq Musiqa Merosda O'quvchilarni Vatanparvalik Ruhida Tarbiyalash Vositasi. IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, 1(6), 139-145.

27.Тўхтасин, Р. И. (2022). ЎЗБЕК ХАЛҚ ҚЎШИҚЛАРИ ВА ИЖРОЛАРИ ҲАҚИДА. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), (Special issue), 64-71.

28.Ражабов, Т. И. (2021). Ўқувчи-ёшларга ўзбек миллий музика фольклори намуналари воситасида эстетик тарбия бериш. Science and Education, 2(11), 1094-1103.

29.Ражабов, Т. (2023). O'zbek bolalar musiqiy o'yin folklorining mavzuviy tasnifi. Общество и инновации, 4(5/S), 340-345.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

SINFDAN VA MAKTABDAN TASHQARI MUSIQIY-MA'RIFIY ISHLARNI TASHKIL QILISH

Buxoro davlat universiteti "San'atshunoslik" fakulteti Musiqa ijrochiligi va madaniyat kafedrası o'qituvchisi

Karimov Mansur Muxammedovich

Annotatsiya: maqolada umumta'lim maktabi sinfdan tashqari musiqiy ishlarni tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari, o'qituvchining kasbiy tayyorgarlik masalalari xususida fikrlar bildiriladi.

Kalit so'zlar: musiqiy-ma'rifiy ishlar, badiiy ehtiyoj, ommaviy tadbirlar, musiqa to'garaklari, maktab sahnasi, ijro usullari.

Maktabda ma'naviy tarbiyani davr talabi asosida tashkil etish - sinfdan va maktabdan tashqari musiqiy ma'rifiy ishlarning mazmun va usullarini hamisha takomillashtirib borishni talab etadi.

Milliy o'quv dasturida "Musiqa madaniyati fani darslarini o'tkazish jarayoni o'qitishning ilg'or metodikalari, maktab, oila va madaniy muassalalarning o'zaro hamkorlikdagi faoliyatiga asoslangan holda tashkil etilishi lozim. O'quvchilar bilan oilada, darsdan, sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni tashkil etish metodikasini yanada takomillashtirish" lozimligi ta'kidlab o'tilgan. [1.11]

Musiqiy to'garaklarda amalga oshiriladigan ijtimoiy-pedagogik jarayon havaskor o'quvchilar hayotini to'g'ri tashkil qilishni, shaxsini jamoa tarkibida tarbiyalashni taqozo etadi. Buning uchun musiqiy - ma'rifiy ishlarning shunday shaklini topish kerakki, uning yordamida barcha o'quvchi yoshlar va har bir o'quvchiga bir vaqtning o'zida va bir xil kuchda tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish mumkin bo'lsin. Bu esa bizni musiqiy - ma'rifiy ishlarning ana shunday usullarini qidirishga undaydi.

Sinfdan tashqari musiqiy ma'rifiy ishlar o'qituvchining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, uning targ'ibotchilik faoliyatining rivojiga keng imkoniyatlar ochib beradi.

Shu bois, musiqashunos pedagoglar musiqa o'qituvchisining nafaqat o'quvchilarga musiqiy ta'lim-tarbiya beruvchi muallim, balki yoshlarni bo'sh

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

vaqtini musiqiy tashkil eta oladigan targ'ibotchi va tashkilotchi, musiqiy - nafosat hamda badiiy tarbiyaga mas'ul shaxs sifatida ta'rif berishadi.

Musiqqa muallimlari faoliyatini kuzatish, tahlil etish natijalari ularni ixtisoslikning mazkur yo'nalishi sohasida maxsus tayyorgarlikka to'liq ega emasliklaridan dalolat beradi. Bu, ayniqsa muallimlarning sinfdan tashqari musiqqa tarbiyasi tizimiga kiradigan tadbirlarning ommaviy va to'garak ko'rinishlarini tashkil etish va o'tkazish jarayonlarida namoyon bo'ladi. Musiqqa madaniyati fani o'qituvchisi kasbining o'ziga xos xususiyatlari, uning kasbiy sifatleri "Musiqqa ta'limi Konsepsiyasining 4-bobida shunday ta'riflanadi:

"Hozirgi zamon musiqqa o'qituvchisi - yuksak madaniyatli, o'z kasbiga cheksiz sadoqat, ilg'or pedagogik tafakkur egasi bo'lmog'i lozimligi, o'zini uzluksiz kasbiy va madaniy rivojlantirish qobiliyatiga ega bo'lishi shartligi, musiqqa, nafosat (estetika), pedagogika va psixologiya-fiziologiya fanlaridan, xususan musiqani o'qitish uslubiyotidan kompleks tarzda chuqur bilim hamda malakalar egasi bo'lmog'i darkor" ligi ta'kidlanadi.

Shuningdek, musiqqa o'qituvchisi kasbiy sifatlariga ta'rif berilib, u ilmiy tafakkur egasi, ilg'or tajribalar shaydosi, izlanuvchan va ijodkor bo'lib, musiqqa o'qitishning yangi shakl va usullarini kashf etishga intilmog'i lozimligi bayon etiladi. O'qituvchi musiqqa ta'lim-tarbiyasi mazmunini boshqa fanlar mazmuni va kundalik hayot bilan bog'lab, boyitib olib borishi kerakligi haqida ham alohida uqtirib o'tiladi [2].

Musiqqa muallimining faoliyati keng qirrali bo'lib, u o'quvchilar musiqiy-nafosat tarbiyasi asoslarini dars mashulotlarida amalga oshirsa, bu jarayonning keyingi rivoji va takomillashuvi esa sinfdan tashari tadbirlarda erishiladi. Zero, musiqqa mashulotlari bilan sinfdan hamda maktabdan tashqari tadbirlar o'zaro bog'liq bo'lib, ular bir-birini hamisha to'ldirib boradi.

Amaliyotda sinfdan tashqari musiqiy tarbiyaning ommaviy hamda to'garak shakllari mavjud bo'lib, ommaviy tadbirlar o'z mohiyatiga ko'ra ko'proq bolalarni jalb qilishni taqozo etadi, ammo ulardan qandaydir alohida qobiliyat, maxsus musiqiy bilim va malakalar talab qilinmaydi. Bu tadbirlarga qo'shiq bayramlari, musiqqa haftaligi, san'at bayramlari, musiqiy – ijodiy uchrashuvlar, ko'rik tanlovlar va boshqalar kiradi.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Bu tadbirlar musiqiy – ma’rifiy vazifani bajarib, bolalarning badiiy qiziqishlarini rivojlantirishga, ma’naviy ehtiyojlarini qondirishga samarali yordam beradi.

Bundan tashqari maktab bayramlari hamda bolalar, o’smirlarning bo’sh vaqtini musiqiy o’tkazishga qaratilgan sinfdan tashqari ishlarning ommaviy shakllari ham mavjud. Ularning mavzui bayramlarning mohiyatiga ko’ra tuzilib, tadbir mavzusining g’oyasi- ssenariy tuzish, sahnani badiiy bezatish, musiqiy hamda adabiy matnlar tanlab olish va boshqa ijodiy bosqichlar orqali bayon etiladi.

Muhimi, maktab bayramlari o’quvchilarga quvonch bag’ishlashi, ularning jipslashuviga yordam berishi bilan birgalikda ularning badiiy qobiliyatlari va ijodiy mahoratlarini namoyon qilishda keng imkoniyatlar yaratmog’i lozim.

Musiqqa tarbiyasining mazkur shaklida bolalar musiqqa o’quvi tekshiruvidan o’tkazilmay, erkin ishtirok ettiriladi. Bunda faqat bolalarga qiziqish uyg’otilsa, bas. Ommaviy musiqqa mashg’ulotlari bolalar musiqiy dunyoqarashi, musiqiy saviyasi, bilim doirasi va musiqiy didini shakllantirish uchun muhimdir.

Sinfdan tashqari musiqqa tarbiyasining yana bir shakli- Musiqiy to’garaklar bo’lib, u an’anaviy xarakterga ega. Uning tarkibiga xor, musiqqa asboblari chalishni o’rganish, vokal-cholg’u dastasi, folklor ansambli, ashula va raqs dastasi, cholg’uchilar (dutorchilar, rubobchilar, doyrachilar) dastalari kiradi.

Musiqqa tarbiyasining bu shakli ham o’ziga xos xususiyatlarga ega. To’garaklarning asosi - musiqqa darslaridir. Chunki musiqqa to’garaklariga layoqatli va musiqqa darslariga to’la badiiy qoniqmagan bolalar jalb qilinadi. Darsda har bir bolaning layoqati va qiziqishi hisobga olinib, uning xohishi bilan u yoki bu musiqqa to’garagiga jalb qilinadi.

Shuni ham ta’kidlab o’tish lozimki, mashhur, iste’dodli san’atkorlar, ajoyib xonandalar ana shunday musiqiy to’garaklar bag’rida tarbiyalanib kamol topganlar.

Xullas sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni tashkil qilish muhim ahamiyat loyiq masalalardan biridir. Maktabda ma’naviy tarbiyani davr talabi asosida tashkil etishda, musiqiy talim tarbiya tizimining ushbu shakliga alohida etibor qaratish lozim. Bunda o’qituvchi ommaviy-musiqiy ishlar va to’garak ishlarini o’zaro bog’liq holda tashkil etish, ularni bir-birini to’ldirishiga erishishi o’quvchilarning bo’sh vaqtlarini mazmunli va samarali o’tishni taminlashi talab etiladi.

ADABIYOTLAR:

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

1. Umumiy o'rta ta'limning milliy o'quv dasturi. Musiqa madaniyati. Toshkent. 2021 y. B-11.
2. Musiqa ta'limi Konsepsiyasi. // Ma'rifat. 1992. 25-noyabr.
3. Мустафаев Б. И. Некоторые вопросы развития профессиональных навыков учителя музыкальной культуры //Academy. – 2020. – №. 11 (62). – С. 47-50.
4. Мустафаев Б. Restoration of the System of Music Education in Uzbekistan in 1920 1940 Years //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.
5. Мустафоев Б. И. Особенности уроков музыки в общеобразовательных школах //Достижения науки и образования. – 2019. – №. 1 (42). – С. 46-48.
6. Мустафоев Б. И., Самиева М. А. БУХАРСКИЕ ДРЕВНИЕ МУЗЫКАЛЬНЫЕ ГРУППЫ-СРЕДСТВО ОБРАЗОВАНИЯ //European science. – 2021. – №. 2 (58). – С. 26-28.
7. Мустафаев Б. И., Нуруллаев Б. Г. образовательное значение обучения детским народным песням в системе музыкального образования //academy. – 2021. – №. 3. – с. 45-47.
8. Мустафаев б. музыкально–образовательная и просветительская деятельность абдурауфа фитрата //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 361-364.
9. Мустафаев Б. И. СОДЕРЖАНИЕ МУЗЫКАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ В УЗБЕКИСТАНЕ В 70-Е ГОДЫ ХХ ВЕКА //Наука и технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 2.
10. Мустафаев Б. MUSIQA MADANIYATI FANI O'QITUVCHILARINI INNOVATSION FAOLIYATGA YO 'NALTIRISH //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 34. – №. 34.
11. Мустафаев Б. UMUMIY O'RTA TA'LIM TIZIMI ISLOHOTLARIDA MUSIQA MADANIYATI //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.
12. Мустафаев Б. И., Нуруллаев Б. Г. ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТСКИМ НАРОДНЫМ ПЕСНЯМ В СИСТЕМЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ //Academy. – 2021. №. 3 (66). – С. 45-47.
13. Mustafоеv B. I., Samieva M. A. BUKHARA ANCIENT MUSIC GROUPS-A MEANS OF EDUCATION. – 2021.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

14. Мустафаев Б. MUSICAL LITERACY IS A FACTOR OF FORMATION OF CULTURAL FUNDAMENTALS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 34. – №. 34.

15. Мустафаев.Б. СОДЕРЖАНИЕ РЕФОРМЫ ВОСПИТАНИЯ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 45-50..

16. Мустафаев Б. Роль Бухарских народных песен в эстетическом воспитании учащихся, музыкальное воспитание учеников-подростков средствами макама //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2024. – Т. 45. – №. 45.

17. МУСТАФАЕВ Б. ВОССТАНОВЛЕНИЕ СИСТЕМЫ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ В 20-Е ГОДЫ ХХ ВЕКА //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 211-214

18. Б. Мустафаев НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА ЗАНЯТИЯХ ПО МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ- ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 2023

19. Ibragimovich M. V. ACTUALITY OF THE TRADITION" MENTOR–STUDENT" IN THE NATIONAL MUSICAL ART //American Journal of Pedagogical and Educational Research. – 2022. – Т. 7. – С. 38-43

20. Мустафаев Б. “БУХОРО ШАШМАҚОМИ”–УЛКАН МАЪНАВИЙ ХАЗИНА //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

21. Мустафаев Б. УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА МУСИҚИЙ ТАЪЛИМ ИСЛОҲОТИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

22. Мустафаев Б. ЎҚУВЧИ-ЁШЛАР МАЪНАВИЙ КАМОЛОТИДА КИТОБХОНЛИКНИНГ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

23. Мустафаев Б. БАРКАМОЛ АВЛОД МУСИКА МАДАНИЯТИНИ ТАРБИЯЛАШДА ИСЛОҲОТЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23..

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

24. Мустафаев Б. БОШЛАНГИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА МУСИҚИЙ САВОДХОНЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЖАРАЁНИДА МАНТИҚИЙ ФИКРЛАШ ВА БАҲОЛАШГА ЎРГАТИШ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23..

25. Мустафаев Б. “БУХОРЧА” ВА “МАВРИГИ” МУСИҚИЙ ТУРКУМЛАРИ ТАДҚИҚОТЛАРИНИНГ ТАРИХИЙ, МАЪНАВИЙ–МАЪРИФИЙ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

26. Мустафоев Б. И., Авлиякулов У. У. У. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА ЗАНЯТИЯХ ПО МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ //European science. – 2021. – №. 2 (58). – С. 23-25.

27. Ашуров Б. Ю., Мустафоев Б. И. Роль Бухарских народных песен в эстетическом воспитании учащихся, музыкальное воспитание учеников подростков средствами макома //Science and Education. – 2023. – Т. 4. – №. 10. – С. 234-239.

28. Ibragimovich M. B. " BUKHARA FRESHMAN" IS A NATIONAL EDUCATIONAL INSTRUMENT //МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 208-216.

29. Mustafaev B. FROM THE HISTORY OF MUSIC EDUCATION AND PEDAGOGICAL SYSTEM ACTIVITY IN UZBEKISTAN IN THE 1950s-1970s //Academia Science Repository. – 2023. – Т. 4. – №. 04. – С. 1007-1012.

30. Mustafoyev B. TA'LIM ISLOHOTLARI MAZMUNIDA YOSH AVLOD MUSIQA MADANIYATI TARBIYASI //TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 60-66.

31. Rajabov, T. I., & Rajabov, J. I. (2022). The Formation of Spiritual and Moral Qualities of Students through Folk Songs is an Urgent Pedagogical Problem. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(1), 331-335.

32. Rajabov, T. I., & Oripov, N. O. (2022). Teaching Folklore Songs Bukhara Children in Continuous Education as a Dolzarb Methodological Problem. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(2), 409-412.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

33. Rajabov, T. X. I., & Ibodov, O. R. (2021). O'zbek Xalq Musiqa Merosda O'quvchilarni Vatanparvalik Ruhida Tarbiyalash Vositasi. IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, 1(6), 139-145.

34. Rajabov, T. I., & Boltaev, B. H. (2022, October). Al-Forobiy Va Ibn Sino Sharq Musiqiy Ta'limotida "Iyqoot" Usullari Nazariyasi Asoslarining Zamonaviy Tasnifi. In "ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 39-43).

35. Rajabov, T. (2022). UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA O'ZBEK MUSIQA FOLKLORINI O'RGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. IJODKOR O'QITUVCHI, 2(21), 21-31.

36. Rajabov, T. X. I., & Ibodov, O. R. (2021). O'zbek Xalq Musiqa Merosda O'quvchilarni Vatanparvalik Ruhida Tarbiyalash Vositasi. IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, 1(6), 139-145.

37.Ражабов, Т. И. (2021). Ўқувчи-ёшларга ўзбек миллий мусиқа фольклори намуналари воситасида эстетик тарбия бериш. Science and Education, 2(11), 1094-1103.

38.Ражабов, Т. И. (2023). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни. Miasto Przyszłości, 33, 167-176.

39.Раджабов, Т. И. (2019). Описание вековых ценностей в песне "туговое дерево-балх" и его место в воспитании учащейся молодежи. In Россия-Узбекистан. Международные образовательные и социально-культурные технологии: векторы развития (pp. 70-71).

40.Ражабов, Т. И. (2020). Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников. Вестник науки и образования, (5-2 (83)), 34-37.

41.Ражабов, Т. И. (2021). Усовершенствование научно-методических возможностей обучения бухарским детским фольклорным песням в средней общеобразовательной школе. Наука, техника и образование, (2-2 (77)), 84-86.

42.Ражабов, Т. И., & Ибодов, У. Р. (2020). Обеспечение национального наследия в обучении песням бухарского детского фольклора на уроках музыки. Вестник науки и образования, (21-2 (99)), 55-58.

43.Ражабов, Т. И. (2020). Типическая классификация узбекской детской народной музыки и игр. Наука, образование и культура, (3 (47)), 61-63.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

44.Rajabov, T. I. (2023). Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils. Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress, 2(3), 59-68.

45.Rajabov, T. I., & qizi Safoeva, S. S. (2022). 5-7-SINF O 'QUVCHILARINI XALQ OG 'ZAKI IJODI VOSITASIDA MUSIQAGA QIZIQISHINI TAKOMILLASHTIRISH METODIK MUAMMO SIFATIDA. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIIY JURNALI, 2(10), 392-400.

46.Ражабов, Т. И. (2022). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Народные Музыка И Песни. Miasto Przyszłości, 29, 363-367.

47.Ражабов, Т. (2023). O 'zbek bolalar musiqiy o 'yin folklorining mavzuviy tasnifi. Общество и инновации, 4(5/S), 340-345.

48.Rajabov, T. I., & qizi Safoeva, S. S. (2022). MUSIQA MADANIYATI TA'LIMIDA MUSIQIY SAVODXONLIK FAOLIYATINING TUTGAN O 'RNI. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIIY JURNALI, 2(10), 423-431.

49.Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN, 2795(546X), 1.

50.Раджабов, Т. И., & Орипов, Н. О. (2022). Обучение фольклорным песням бухарских детей в системе непрерывного образования как долзарбская методологическая проблема. ЕВРОПЕЙСКИЙ ЖУРНАЛ ИННОВАЦИЙ В НЕФОРМАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ, 2(2), 409-412.

51.Rajabov, T. I. (2023). Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils. Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress, 2(3), 59-68.

52.Ражабов, Т. И. (2022). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Народные Музыка И Песни. Miasto Przyszłości, 29, 363-367.

53.Rajabov, T. I., & qizi Safoeva, S. S. (2022). 5-7-SINF O 'QUVCHILARINI XALQ OG 'ZAKI IJODI VOSITASIDA MUSIQAGA QIZIQISHINI TAKOMILLASHTIRISH METODIK MUAMMO SIFATIDA. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIIY JURNALI, 2(10), 392-400.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

54. Rajabov, T. I., & qizi Safoeva, S. S. (2022). MUSIQA MADANIYATI TA'LIMIDA MUSIQIY SAVODXONLIK FAOLIYATINING TUTGAN O'RNI. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(10), 423-431.

55. Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN, 2795(546X), 1.

56. Rajabov, T. X. I., & Ibodov, O. R. (2021). O'zbek Xalq Musiqa Merosda O'quvchilarni Vatanparvalik Ruhida Tarbiyalash Vositasi. IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, 1(6), 139-145.

57.Тўхтасин, Р. И. (2022). ЎЗБЕК ХАЛҚ ҚЎШИҚЛАРИ ВА ИЖРОЛАРИ ҲАҚИДА. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), (Special issue), 64-71.

58.Ражабов, Т. И. (2021). Ўқувчи-ёшларга ўзбек миллий муסיқа фольклори намуналари воситасида эстетик тарбия бериш. Science and Education, 2(11), 1094-1103.

59.Ражабов, Т. (2023). O'zbek bolalar musiqiy o'yin folklorining mavzuviy tasnifi. Общество и инновации, 4(5/S), 340-345.

60.Ражабов, Т. И. (2023). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни. Miasto Przyszłości, 33, 167-176.

61.Ражабов, Т. И. (2020). Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников. Вестник науки и образования, (5-2 (83)), 34-37.

62.Ражабов, Т. И. (2021). Усовершенствование научно-методических возможностей обучения бухарским детским фольклорным песням в средней общеобразовательной школе. Наука, техника и образование, (2-2 (77)), 84-86.

63.Ражабов, Т. И., & Ибодов, У. Р. (2020). Обеспечение национального наследия в обучении песням бухарского детского фольклора на уроках музыки. Вестник науки и образования, (21-2 (99)), 55-58.

64.Ражабов, Т. И. (2020). Тическая классификация узбекской детской народной музыки и игр. Наука, образование и культура, (3 (47)), 61-63.

65.Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Ибодов Уктам Расулович ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО НАСЛЕДИЯ В ОБУЧЕНИИ ПЕСНЯМ

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

БУХАРСКОГО ДЕТСКОГО ФОЛЬКЛОРА НА УРОКАХ МУЗЫКИ.” Вестник науки и образования 21-2 (2020): 99.

66.Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни.” Miasto Przyszłości 33 (2023): 167-176.

67.Ражабов, Тухтасин. “O ‘zbek bolalar musiqiy o ‘yin folklorining mavzuviy tasnifi.” Общество и инновации 4.5/S (2023): 340-345.

68.Ражабов, Дилшод Зарипович, and Тухтасин Ибодович Ражабов. “Формирование и развитие узбекской народной лирики.” Международная образовательная деятельность как фактор развития и сотрудничества высших учебных заведений в современном поликультурном мире. 2018.

69.Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Усовершенствование научно-методических возможностей обучения бухарским детским фольклорным песням в средней общеобразовательной школе.” Наука, техника и образование 2-2 (77) (2021): 84-86.

70.Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников.” Вестник науки и образования 5-2 (83) (2020): 34-37.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

MUSIQA – MA’NAVIY TARBIYA VOSITASI SIFATIDA

Buxoro davlat universiteti “San’atshunoslik” fakulteti Musiqa ijrochiligi va madaniyat kafedrasida oqituvchisi

Ne’matov Shavkat Xikmatovich

Annotatsiya: maqolada maktabda musiqa fanining o‘rni, ahamiyati, Sharq allomalarning musiqiy ijodi, musiqa ta’lim-tarbiyasida yosh xususiyatlarining ahamiyati kabi masalalar haqida mulohazalar yuritiladi.

Kalit so‘zlar: tarbiya, musiqiy-tarbiya, ma’naviy tarbiya, ruhiy holat, his-tuyg‘ular, musiqa madaniyati, musiqiy faoliyatlar, musiqa idroki, tinglash malakalari.

Ma’lumki, tarbiya oilada boshlanib, so‘ngra maktabgacha ta’lim muassasalarida, maktablarda davom ettiriladi. Shuning uchun O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risidagi Qonuni”ning “Maktabgacha ta’lim va tarbiya”, - deb nomlangan 8-moddasida “Maktabgacha ta’lim va tarbiya bolalarni o‘qitish va tarbiyalashga, ularning intellektual, ma’naviy, axloqiy, etik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o‘rta ta’limga tayyorlashga qaratilgan ta’lim turidir” - deb uqtirilgan [1].

O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasining “Maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishning maqsadlari va ustuvor yo‘nalishlari”, - deb nomlangan 3-bobida maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy-estetik va musiqiy tarbiya hamda ta’lim darajasini oshirish, erta yoshdan boshlab STEAM o‘qitish asoslarini joriy etish masalasi alohida ta’kidlab o‘tilgan [2].

Turli tarixiy davrlarda musiqa ta’lim- tarbiyasi va bolalar ma’naviy rivojlanishining maqsad va vazifalarini belgilash muammosi o‘ziga xos echimga ega bo‘lgan. Ijtimoiy tuzum, mafkuradan kelib chiqadigan maqsad har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalashdan iborat bo‘lib, uning o‘zagini o‘sha davr g‘oyalari, axloq normalari va hokozolar tashkil etgan bo‘lib, unda musiqa tarbiyasi qadriyat sifatida emas, balki faqatgina vosita sifatida qaralgan.

Ma’lumki, tarbiya-inson ongi, his-tuyg‘ulari, tasavvuri, dunyo-qarashi, xulq-atvoriga ta’sir ko‘rsatadi. Musiqa san’ati va tili barchaga tushunarli va yaqindir.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Pedagog olim Qozoqboy Yo'ldoshev tarbiya tushunchasiga quyidagicha ta'rif beradi: "Tarbiya - shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma'naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik [jarayon](#); insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo'lgan xususiyatlarga ega bo'lishini ta'minlash yo'lida ko'riladigan chora-tadbirlar yig'indisi. Tarbiya insonning insonligini ta'minlaydigan abadiy qadriyatdir. Tarbiyasiz alohida [odam](#) ham, kishilik jamiyati ham mavjud bo'la olmaydi. Chunki odam va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar tarbiya tufayligina bir avloddan boshqasiga o'tadi.

Pedagogik adabiyotlarda "Tarbiya" atamasi keng va tor ma'no-larda qo'llaniladi. Keng ma'noda tarbiya - inson shaxsini shakllan-tirishga, uning jamiyat ishlab chiqarish va ijtimoiy, madaniy, ma'rifiy hayotida faol ishtirokini ta'minlashga qaratilgan barcha ta'sirlar, tadbirlar, harakatlar, intilishlar yigindisini anglatadi. Bunday tushunishda tarbiya faqat oila, maktab, bolalar va yoshlar tashki-lotlarida olib boriladigan tarbiyaviy ishlarni emas, balki butun ijtimoiy tuzum, uning etakchi g'oyalari, adabiyot, san'at, kino, radio, televidenie va boshqalarni ham o'z ichiga oladi. Shuningdek, keng ma'nodagi tarbiya tushunchasi ichiga ta'lim va ma'lumot olish ham kiradi.

Tor ma'noda tarbiya-shaxsning jismoniy rivoji, dunyoqarashi, ma'naviy-axloqiy qiyofasi, estetik didi o'stirilishiga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatni anglatadi. Buni oila va tarbiyaviy muassasalar hamda jamoat tashkilotlari amalga oshiradi. Ta'lim va ma'lumot olish tor ma'nodagi tarbiya ichiga kirmaydi. Lekin har qanday tarbiya ta'lim bilan chambarchas bog'liq holdagina mavjud bo'ladi. Chunki ta'lim va ma'lumot olish jarayonida shaxsning faqat bilimi ko'payibgina qolmay, balki axloqiy-ma'naviy sifatlari qaror topishi ham tezlashadi".

Musiqamadaniy hayotimizda keng o'rin egallagan, inson shaxsiyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan san'at turi hisoblanadi. Inson hayotida, uning ulg'ayishi va shaxs sifatida shakllanib borishida musiqiy tarbiyaning roli benihoyat katta bo'lib, musiqa kishi tug'ilganidan, ya'ni go'daklik davridan onasi tomonidan aytiladigan allasidan to umrining oxirgi kunlarigacha inson bilan yonma-yon, shodliku-xursandchilik, qayg'u-g'am, osoyishta damlarida ham doimiy hamroh bo'ladi. Musiqa shunday fan va san'at turiki, u insonlarni bir-biri bilan o'zaro ruhiy kechinmalari hamda hissiyotlari orqali birlashtirishi xususiyati bilan ular orasida aloqani o'rnatishda vosita bo'lib xizmat qiladi.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Musiqaning tarbiyaviy xususiyati shundaki, u tovush tebranishi va tovlanishlari orqali fikr va tuyg'ularni aks ettiradi, hayot bosqichlarida insoniyatni to'qinlantirib kelgan axloqiy muammolarni bayon qiladi. Bunda musiqaning falsafiy mohiyati ham namoyon bo'ladi. U inson hissiyotiga kuchli ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega, yoshlarni axloqiy va g'oyaviy tarbiyalashning sinalgan vositasidir.

Musiqaning inson ruhiy olamiga ta'sir qilishining cheksiz imkoniyatlari haqida qadimdan musiqashunoslar, mutafakkirlar va olimlar fikr-mulohazalarini bildirishgan. San'atlar ichida musiqaning insonni shaxs sifatida shakllanishiga ta'sir qiladigan xususiyatlari haqida aniqlashga harakat qilishgan. O'sib kelayotgan avlod uchun musiqiy tarbiyaning ahamiyatini nihoyatda buyuk ekanligini qadimiy mutafakkirlar alohida urg'u bilan ta'kidlashgan.

Abu Nasr al-Forobiyning "Kitabul-musiqiy al-kabir" ("Katta musiqa kitobi"), "Kitobul-musiqiy" ("Musiqa kitobi"), "Kitobun fi-ihsa'il-iqa" ("Musiqa ritmlari-klassifikatsiyasi haqida kitob"), "Kalamu fil-musiqiy" ("Musiqaning uslublari haqida kitob") va boshka asarlari uning musiqa nazariyasini puxta egalaganligidan dalolat beradi. Forobiy eng avvalo shaxsning axloqiy sifatlarini shakllantirishdagi ijobiy fazilatlarini alohida ta'kidlab, "Musiqa shu ma'noda foydaliki, kimning fe'l-atvori muvozanatini yo'qotgan bo'lsa, tartibga keltiradi, kamol topmaganlarini kamolga etkazadi va muvozanatda bo'lganlarni muvozanatini saqlaydi", - deb yozgan.

Abu Rayxon Beruniyning inson hayoti va turmushiga xos xulq-odob qoidalari haqidagi fikrlari pedagogik jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. Inson ham ichki, ham tashqi tomondan go'zal bo'lsa-gina haqiqiy kamolotga erishishi mumkin, deydi. U ozodalik va orastalikni olijanoblik bilan tenglashtiradi. Inson doimo bularga rioya etishi zarur, deb ta'kidlaydi [3].

Abu Ali ibn Sino kishida jism va ruh bir-biri bilan uzviy bog'liq ekanligi, jismda biror xastalik ro'y bersa, ruhiyat ham iztirob chekishini, muhimi esa musiqani aloqa vositasi, deb qarab ruhiy kasalliklarga chalingan kishilarni davolashda tanbur, g'ijjak, nay, chang singari sozlardan unumli foydalanishni tavsiya etadi. Musiqaga shaxsning ma'naviy va jismoniy tabiatiga ta'sir etuvchi qudratli tarbiyaviy vosita sifatida ta'rif berib, bolani juda yoshligidan boshlab musiqiy hissiyotini tarbiyalash muhim - bu esa ruhiy holatni mustahkamlaydi", - degan g'oyani ilgari surgan.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Musiqa ayniqsa ruhiyat holatini ifoda etishda keng imkoniyatga ega. Inson kayfiyati murakkab hissiyot bo'lib, u hech narsa bilan bog'lanmagan. Musiqaning kuch-qudrati shundaki, u shodlanish, qayg'urish, hayol surish, bardamlik, jasurlik, tushkunlik va shunga o'xshash inson ruhiy holatlarini xususiy va umumiy tarzda o'zaro bog'liqlikda, bir-biriga singib ketishida namoyish qila oladi.

Musiqa kishiga har tomonlama ta'sir ko'rsatar ekan kuy va uning musiqiy ifodasi kishining hissiyotiga chuqur ta'sir qilib, unda har xil tuyg'ularni uyg'otadi, turlicha kayfiyatlarni shakllantiradi. Qo'shiqning matni, g'oyaviy mazmuni nafaqat hissiyotga balki tinglovchilarning ongiga ham ta'sir qilib, ularni hayajonlantiradi va fikrlash, mushohada etishga undaydi. Kishilarda asarda aks etgan ma'naviy muammolarga nisbatan muayyan munosabat uyg'otadi. Bunday ta'sir g'oyat murakkab va kuchlidir.

Musiqa, musiqiy faoliyatlar bilan shug'ullanish bolaning nafaqat ruhiyati, kayfiyati, fe'l-atvori, estetik rivojiga balki fiziologik, umumiy organizmiga ham ta'sir o'tkazadi. Bola musiqa tinglaganda, qo'shiq kuylaganda, raqsga tushganda uning butun organizmi, jumladan nafas yo'llari, mushaklar, qon aylanishi, asab tizimi va boshqa a'zolari faoliyat olib boradi. Bu masala bo'yicha ko'plab fiziolog olimlarimiz ish olib borishgan va o'z izlanishlarida juda ko'plab ma'lumotlarni berishgan.

Ularning ma'lumotlariga ko'ra, hatto perenatal davr ham keyingi rivojlanish uchun juda muhim ekanligi isbotlangan. Kelajakdagi ona tinglaydigan musiqa bolaning ruhiy rivojlanishiga ta'sir qiladi. Aksariyat tibbiy va psixologik tadqiqotlar musiqiy faoliyatning nafas olish va qon aylanish funksiyalariga, immunitet jarayonlariga, miya funksiyasi va yarim sharlarning o'zaro ta'siriga, aqliy faoliyatga, psixomotor, nutq rivojlanishiga va hisoblash qobiliyatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi.

Musiqiy ta'sir natijasida quyidagilarga erishiladi:

- nafaqat tinglash, balki vizual analizatorlarning sezgirligi oshadi;
- aqliy jarayonlar-diqqat, tushunish, idrok, yodlash, eslash, takrorlash yaxshilanadi;
- modda almashinuv jarayonlari tartibga tushadi;
- hayajon, tashvish darajasi pasayadi.

Musiqa ta'sirining psixofiziologik jihatini o'rgangan tadqiqotchilar quyidagi faktlarni aniqlashgan. Musiqa daqiqaga sezilarli ta'sir qilishini qon hajmi, yurak

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

urish tezligi, qon bosimi, qonda shakar darajasi, shuningdek, mushaklarning o'zgarishi va his-tuyg'ularning namoyon bo'lishida kuzatish mumkin.

Xullas, musiqa tarbiyasi bola shakllanishi va rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, u uzluksiz ta'lim tizimida bosqichma-bosqich rivoj topib, tarbiyaning boshqa turlari bilan uyg'un tarzda takomillashib boradi.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 17-noyabrdagi "O'zbek milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ – 3391-sonli qarori //“Xalq so'zi”. 2017y. - 18-noyabr.

2. Мустафаев Б. И. Некоторые вопросы развития профессиональных навыков учителя музыкальной культуры //Academy. – 2020. – №. 11 (62). – С. 47-50.

3. Мустафаев Б. Restoration of the System of Music Education in Uzbekistan in 1920 1940 Years //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

4. Мустафоев Б. И., Самиева М. А. БУХАРСКИЕ ДРЕВНИЕ МУЗЫКАЛЬНЫЕ ГРУППЫ-СРЕДСТВО ОБРАЗОВАНИЯ //European science. – 2021. – №. 2 (58). – С. 26-28.

5. Ражабов, Т. (2023). O'zbek bolalar musiqiy o'yin folklorining mavzuviy tasnifi. Общество и инновации, 4(5/S), 340-345.

6. Мустафаев Б. И., Нуруллаев Б. Г. ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТСКИМ НАРОДНЫМ ПЕСНЯМ В СИСТЕМЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ //Academy. – 2021. – №. 3. – С. 45-47.

7. Мустафаев Б. МУЗЫКАЛЬНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ И ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АБДУРАУФА ФИТРАТА //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 361-364.

8. Мустафаев Б. И. СОДЕРЖАНИЕ МУЗЫКАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ В УЗБЕКИСТАНЕ В 70-Е ГОДЫ ХХ ВЕКА //Наука и технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 2.

9. Мустафаев Б. MUSIQA MADANIYATI FANI O'QITUVCHILARINI INNOVATION FAOLIYATGA YO'NALTIRISH //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2023. – Т. 34. – №. 34.

10. Мустафаев Б. UMUMIY O'RTA TA'LIM TIZIMI ISLOHOTLARIDA MUSIQA MADANIYATI //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). –

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

2022. – Т. 23. – №. 23.

11. Мустафаев Б. И., Нуруллаев Б. Г. ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТСКИМ НАРОДНЫМ ПЕСНЯМ В СИСТЕМЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ //Academy. – 2021. – №. 3 (66). С. 45-47.

12. Mustafoev B. I., Samieva M. A. BUKHARA ANCIENT MUSIC GROUPS-A MEANS OF EDUCATION. – 2021.

13. Мустафаев Б. MUSICAL LITERACY IS A FACTOR OF\FORMATION OF CULTURAL FUNDAMENTALS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 34. – №. 34.

14. Мустафаев Б. СОДЕРЖАНИЕ РЕФОРМЫ ВОСПИТАНИЯ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 45-50..

15. Мустафаев Б. Роль Бухарских народных песен в эстетическом воспитании учащихся, музыкальное воспитание учеников-подростков средствами макама //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2024. – Т. 45. – №. 45.

16. МУСТАФАЕВ Б. ВОССТАНОВЛЕНИЕ СИСТЕМЫ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ В 20-Е ГОДЫ ХХ ВЕКА //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 211-214

17. Б. Мустафаев НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА ЗАНЯТИЯХ ПО МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ- ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 2023

18. Ibragimovich M. B. ACTUALITY OF THE TRADITION" MENTOR–STUDENT" IN THE NATIONAL MUSICAL ART //American Journal of Pedagogical and Educational Research. – 2022. – Т. 7. – С. 38-43

19. Мустафаев Б. “БУХОРО ШАШМАҚОМИ”–УЛКАН МАЪНАВИЙ ХАЗИНА //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz).2022. Т. 23. №.

20. Мустафаев Б. УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА МУСИҚИЙ ТАЪЛИМ ИСЛОҲОТИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

21. Мустафаев Б. ЎҚУВЧИ-ЁШЛАР МАЪНАВИЙ КАМОЛОТИДА КИТОБХОНЛИКНИНГ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

(buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

22. Мустафаев Б. БАҲАМОЛ АВЛОД МУСИКА МАДАНИЯТИНИ ТАРБИЯЛАШДА ИСЛОҲОТЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23..

23. Мустафаев Б. БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА МУСИҚИЙ САВОДХОНЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЖАРАЁНИДА МАНТИҚИЙ ФИКРЛАШ ВА БАҲОЛАШГА ЎРГАТИШ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23..

24. Мустафаев Б. “БУХОРЧА” ВА “МАВРИГИ” МУСИҚИЙ ТУРКУМЛАРИ ТАДҚИҚОТЛАРИНИНГ ТАРИХИЙ, МАЪНАВИЙ–МАЪРИФИЙ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

25. Мустафоев Б. И., Авлиякулов У. У. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА ЗАНЯТИЯХ ПО МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ //European science. – 2021. – №. 2 (58). – С. 23-25.

26. Ашуров Б. Ю., Мустафоев Б. И. Роль Бухарских народных песен в эстетическом воспитании учащихся, музыкальное воспитание учеников подростков средствами макома //Science and Education. – 2023. – Т. 4. – №. 10. – С. 234-239.

27. Ibragimovich M. B. "BUKHARA FRESHMAN" IS A NATIONAL EDUCATIONAL INSTRUMENT //МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 208-216.

28. Mustafaev B. FROM THE HISTORY OF MUSIC EDUCATION AND PEDAGOGICAL SYSTEM ACTIVITY IN UZBEKISTAN IN THE 1950s-1970s //Academia Science Repository. – 2023. – Т. 4. – №. 04. – С. 1007-1012.

29. Mustafoyev B. TA'LIM ISLOHOTLARI MAZMUNIDA YOSH AVLOD MUSIQA MADANIYATI TARBIYASI //TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 60-66.

30. Ibragimovich B. M. THE SYSTEM OF MUSICAL EDUCATION IN UZBEKISTAN AT THE BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2024. – Т. 12. – №. 2. – С. 238-241.

31. Rajabov, T. I., & qizi Safoeva, S. S. (2022). MUSIQA MADANIYATI

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

TA'LIMIDA MUSIQIY SAVODXONLIK FAOLIYATINING TUTGAN O'RNI. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(10), 423-431.

32. Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN, 2795(546X), 1.

33. Раджабов, Т. И., & Орипов, Н. О. (2022). Обучение фольклорным песням бухарских детей в системе непрерывного образования как долзарбская методологическая проблема. ЕВРОПЕЙСКИЙ ЖУРНАЛ ИННОВАЦИЙ В НЕФОРМАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ, 2(2), 409-412.

34. Rajabov, T. I. (2023). Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils. Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress, 2(3), 59-68.

35. Ражабов, Т. И. (2022). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Народные Музыки И Песни. Miasto Przyszłości, 29, 363-367.

36. Rajabov, T. I., & qizi Safoeva, S. S. (2022). 5-7-SINF O'QUVCHILARINI XALQ OG'ZAKI IJODI VOSITASIDA MUSIQAGA QIZIQISHINI TAKOMILLASHTIRISH METODIK MUAMMO SIFATIDA. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(10), 392-400.

37. Rajabov, T. I., & qizi Safoeva, S. S. (2022). MUSIQA MADANIYATI TA'LIMIDA MUSIQIY SAVODXONLIK FAOLIYATINING TUTGAN O'RNI. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(10), 423-431.

38. Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN, 2795(546X), 1.

Rajabov, T. X. I., & Ibodov, O. R. (2021). O'zbek Xalq Musiqa Merosda O'quvchilarni Vatanparvalik Ruhida Tarbiyalash Vositasi. IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, 1(6), 139-145.

39. Тўхтасин, Р. И. (2022). ЎЗБЕК ХАЛҚ ҚЎШИҚЛАРИ ВА ИЖРОЛАРИ ҲАҚИДА. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), (Special issue), 64-71.

40. Ражабов, Т. И. (2021). Ўқувчи-ёшларга ўзбек миллий мусиқа фольклори намуналари воситасида эстетик тарбия бериш. Science and

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Education, 2(11), 1094-1103.

Ражабов, Т. (2023). О 'zbek bolalar musiqiy o 'yin folklorining mavzuviy tasnifi. Общество и инновации, 4(5/S), 340-345.

41. Ражабов, Т. И. (2023). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни. Miasto Przyszłości, 33, 167-176.

42. Ражабов, Т. И. (2020). Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников. Вестник науки и образования, (5-2 (83)), 34-37.

43. Ражабов, Т. И. (2021). Усовершенствование научно-методических возможностей обучения бухарским детским фольклорным песням в средней общеобразовательной школе. Наука, техника и образование, (2-2 (77)), 84-86.

44. Ражабов, Т. И., & Ибодов, У. Р. (2020). Обеспечение национального наследия в обучении песням бухарского детского фольклора на уроках музыки. Вестник науки и образования, (21-2 (99)), 55-58.

45. Ражабов, Т. И. (2020). Типическая классификация узбекской детской народной музыки и игр. Наука, образование и культура, (3 (47)), 61-63.

46. Ражабов, Тухтасин Ибодович. "Ибодов Уктам Расулович ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО НАСЛЕДИЯ В ОБУЧЕНИИ ПЕСНЯМ БУХАРСКОГО ДЕТСКОГО ФОЛЬКЛОРА НА УРОКАХ МУЗЫКИ." Вестник науки и образования 21-2 (2020): 99.

47. Ражабов, Тухтасин Ибодович. "Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни." Miasto Przyszłości 33 (2023): 167-176.

48. Ражабов, Тухтасин. "О 'zbek bolalar musiqiy o 'yin folklorining mavzuviy tasnifi." Общество и инновации 4.5/S (2023): 340-345.

49. Ражабов, Дилшод Зарипович, and Тухтасин Ибодович Ражабов. "Формирование и развитие узбекской народной лирики." Международная образовательная деятельность как фактор развития и сотрудничества высших учебных заведений в современном поликультурном мире. 2018.

50. Ражабов, Тухтасин Ибодович. "Усовершенствование научно-методических возможностей обучения бухарским детским фольклорным песням в средней общеобразовательной школе." Наука, техника и образование 2-2 (77) (2021): 84-86.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

51. Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников.” Вестник науки и образования 5-2 (83) (2020): 34-37.

52. Ражабов, Тухтасин Ибодович, and Уктам Расулович Ибодов. “Обеспечение национального наследия в обучении песням бухарского детского фольклора на уроках музыки.” Вестник науки и образования 21-2 (99) (2020): 55-58.

53. Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Тическая классификация узбекской детской народной музыки и игр.” Наука, образование и культура 3 (47) (2020): 61-63.

54. Rajabov, Tokhtasin Ibodovich. “Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils.” Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress 2.3 (2023): 59-68.

55. Rajabov, Tukhtasin Ibodovich. “The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore.” Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN 2795.546X: 1.

56. Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни.” Miasto Przyszłości 33 (2023): 167-176.

57. Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Народные Музыка И Песни.” Miasto Przyszłości 29 (2022): 363-367.

58. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich. “Pedagogicheskie vozmojnosti ispolzovaniya detskih folklornyx pesen v duchovno-nravstvennom vospitanii mladshix shkolnikov.” Vestnik nauki i obrazovaniya: 5-2.

59. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich, and Uktam Rasulovich Ibodov. “Obespechenie natsionalnogo naslediya v obuchenii pesnyam buxarskogo detskogo folklora na urokax muzyki.” Vestnik nauki i obrazovaniya (2020): 21-2.

60. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich. “ticheskaya klassifikatsiya uzbekskoy detskoj narodnoy muzyki i igr.” Nauka, obrazovanie i kultura 3 (2020): 47.

61. Madrimov, Bakhran Khudoynazarovich, and Tokhtasin Ibodovich Rajabov. “Uzbek Ceremonial Folklore and its Characteristics.” Nexus: Journal of Advances Studies of Engineering Science 1.4 (2022): 53-56.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

62. Rajabov, To‘xtasin Ibodovich, and Bexruz Hamidovich Boltaev. “Al-Forobiy Va Ibn Sino Sharq Musiqiy Ta’limotida “Iyqoot” Usullari Nazariyasi Asoslarining Zamonaviy Tasnifi.” “ ONLINE-CONFERENCES” PLATFORM. 2022.

63. Rajabov, To‘xtasin. “UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA O ‘ZBEK MUSIQA FOLKLORINI O ‘RGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA.” IJODKOR O’QITUVCHI 2.21 (2022): 21-31.

64. Rajabov, To‘xtasin. “UZLUKSIZ TA ‘LIM TIZIMIDA OZBEK MUSIQA FOLKLORINI ORGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. IJODKOR O ‘QITUVCHI JURNALI. 5 Sentyabr.” (2022).

65. Ibodovich, Rajabov To‘xtasin, and Raximov Abdurasul Ravshan O‘g‘li. “XALQ MUSIQA IJODIYOTINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA MUSIQA SAN’ATI FIDOYILARINING FAOLIYATI XUSUSIDA.” Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali 2.5 (2022): 28-32.

66. Rajabov, To‘xtasin Ibodovich, and Bexruz Hamidovich Boltaev. “Al-Forobiy Va Ibn Sino Sharq Musiqiy Ta’limotida “Iyqoot” Usullari Nazariyasi Asoslarining Zamonaviy Tasnifi.” “ ONLINE-CONFERENCES” PLATFORM. 2022.

67. Rajabov, Toxtasin Ibodovich. “UZLUKSIZ TALIMDA FOLKLOR QO’SHIQLARINI IJRO ETISHHIG O’ZIGA XOS USLUBLARI.” Scientific progress 1.5 (2021): 581-585.

68. Ibodovich, Rajabov Tukhtasin. “The Educational Significance of Children’s Folk Songs in Music Culture Lessons.” European Scholar Journal 2.6 (2021): 139-141.

69. Rajabov, To‘xtasin Ibodovich, and Sabina Sayfiddin qizi Safoeva. “5-7-SINF O ‘QUVCHILARINI XALQ OG ‘ZAKI IJODI VOSITASIDA MUSIQAGA QIZIQISHINI TAKOMILLASHTIRISH METODIK MUAMMO SIFATIDA.” BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI 2.10 (2022): 392-400.

70. Rajabov, To‘xtasin. “UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA O ‘ZBEK MUSIQA FOLKLORINI O ‘RGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA.” IJODKOR O’QITUVCHI 2.21 (2022): 21-31.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

МАКТАБ MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA MUSIQIY FAOLIYATLARNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Buxoro davlat universiteti “San’atshunoslik” fakulteti Musiqa ijrochiligi va madaniyat kafedrasida oqituvchisi

Haydarov Axmat Alimovich

Annotatsiya: maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktabi musiqa madaniyati darslarida musiqiy faoliyatlarning o‘rni, ahamiyati va o‘zaro bog‘liqligi, shuningdek o‘ziga xos xususiyatlari haqida fikrlar bildiriladi.

Kalit so‘zlar: musiqa faoliyati, ta’lim bosqichlari, nafosat tarbiyasi, musiqa savodxonligi, musiqiy-ritmik harakatlar, badiiy tarbiya.

Yosh avlodni har tomonlama voyaga yetkazishda, barkomol inson qilib tarbiyalashda nafosat tarbiyasining ahamiyati benihoyat kattadir. Nafosat tarbiyasining mazmuni serqirra bo‘lib, musiqa tarbiyasi eng asosiy o‘rinni egallaydi. Shu bois, musiqiy ta’lim mazmuni va uslubida bir xillikdan voz kechish dars tarkibidagi musiqa faoliyatini o‘ziga xos bo‘lgan zamonaviy tashkil etish hayotiy misollar bilan boyitib borishni taqozo etadi. Xalq pedagogikasi o‘z rivojlanib borayotgan bir davrda xalq musiqinamunalarini o‘rganish atoqli san’atkorlar ijodidan dars jarayonida keng foydalanishdan musiqa o‘qituvchisi oldidagi dolzarb vazifalardan biridir.

Hozirgi zamon ta’lim tizimini rivojlantirish va uni jahon andozalari darajasiga olib chiqish ta’lim sohasining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Respublikamizda “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun qabul qilinib, barcha o‘quv fanlari qatori, musiqa madaniyati fani uchun ham zamon talabi asosida yangi milliy o‘quv dasturi yaratildi. Ushbu dastur asosida o‘quv qo‘llanmalar, darsliklar yaratilib kelinmoqda. Chunki, musiqa o‘z tabiatiga ko‘ra, inson hissiyotiga kuchli ta’sir eta olish xususiyati bilan birga o‘quvchilarni nafosatga olib kirish va axloqiy g‘oyaviy tarbiyalashning muhim vositasidir.

Maktab o‘quvchilariga musiqa ta’limi berish bilan bir qatorda, uning ijodkorlik qobiliyatini o‘stirish, vokal-xor malakalarini rivojlantirish, musiqani idrok etish, musiqiy savodxonligi, ritmik jo‘r bo‘lish kabi mahoratlarini oshirish

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

“Musiqa madaniyati” fani dasturida alohida uqtirilgan. Boshlang‘ich sinflarda musiqa ta’limining poydevori

quriladi. Unda musiqaga oid barcha bilimlar (xor bo‘lib kuylash, musiqa savodi, musiqa tinglash, musiqaga xos harakatlar bajarish, cholg‘u asboblarda ritmik jo‘r bo‘lish) beriladi.

Maktab musiqa mashg‘ulotlari birinchi-yettinchi sinflarda olib boriladi va har bir dars mashg‘uloti turli faoliyatlar o‘zaro bog‘liqligi asosida amalga oshiriladi:

1. Musiqa tinglash
2. Jamoa bo‘lib kuylash
3. Musiqa savodi
4. Bolalar cholg‘u asbobida chalish.
5. Musiqiy-ritmik harakatlar

Bugungi kunda musiqa mashg‘ulotlari o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va ruxiyatiga mos ravishda ashula aytish, musiqa janrlari, musiqa nazariyasi tarixi va boshqalar yuzasidan suhbatlar, munozaralar uyushtirish, muommoli vaziyatlar yaratish notaga qarab kuylash, cholg‘u asboblarni chalish, musiqaga ritmik jo‘r bo‘lish, musiqali topishmoqlarni qamrab olib, mazmun jihatdan bolalarni qiziqтира olish kerak.

Mazkur tavsiyada mavjud pedagogik vazfalar saqlangan xolda O‘zbekistonga hos milliy qadriyatlar, an’analar, xalq ijodi, musiqa bolalarning idrok etish qobiliyati darajasida bosqichma-bosqich tadbiiq etish nazarda tutiladi. Tavsiya etilgan asarlar, musiqa repertuari o‘quvchilarda jonajon Vatanga muxabbat, mehnatsevarlik, tabiatni e‘zozlash, do‘stlik, xamjixatlik rahm-shavqat kabi xislar musiqiy obrazlar orqali idrok etishga qaratilgan bo‘lishi kerak.

Quyidagi to‘rt yillik maktabning yangi dasturidan qanday foydalanish doir 1-sinf uchun metotodik tavsiya bayon etiladi. Bog‘chada boshlangan musiqa tarbiya vazifalari birinchi sinfda davom ettirilishi kerak. Bolalarda turli harakterdagi musiqalarga qiziqish va ta’sirchanlikni tarbiyalash, musiqiy idrokni rivojlantirish, o‘zbek xalqining mumtoz kuylariga muxabbat uyg‘otish, musiqiy taasurotlarni boyitish, tovushlar baland-pastligi, ritm tembr, dinamikasini ajrata olish, turli janrlar, marsh, ashula, raqsga oid qobiliyatini rivojlantirish mazkur sinfda o‘tiladigan musiqa darsining asosiy vazifalaridir.

Dars jarayonida kuyidagi ijrochilik malakalarini shakllantirish zarur: tovushni to‘g‘ri ohangli ijro etish, musiqa ostida ritmik harakatlarni ifodali bajara

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

olish, cholgʻu asboblarni tovush tembiriga koʻra ajrata bilish va ularni aniq uslublarda, bolalar cholgʻu asboblarda chalish oʻrgatish.

Vokal va xor malakalari

Re - Do tovushlari oraligʻida (diapazonida) boʻlgan bir ovozlik ashulalarni aytish (unison). Primar tovushlarda (sol-lya), ishchi diapazonidan /mi-si/ va umumiy diapazon (Re-Si, Do-). Ashula aytishdagi holat: oʻtirib kuylaganda qoʻllar, tizzalar ustiga qoʻyiladi.

Turib kuylaganda esa qoʻllar ikki yenga erkin tushiriladi. Gavda va bosh zoʻriqtirmasdan toʻgʻri tutiladi. Nafasni xamma bilan birga, koʻkrak yelkalarni koʻtarmasdan, shovqinsiz nafas olish kerak.

Xor malakalari. Sinf xorida oʻz oʻrnini bilish, kuylayotganda qoʻshiq aytayotganlarning ovozini nazorat qilib borish va oʻz ovozini ularga moslay olish.

Tovushlarni kuylaganda sozga, surat va dinamik tushlarga rioya qilish. Ashulaning soʻzlarini aniq va tushunarli qilib talaffuz etish. Kuylayotganda dirijyorlik ishoralariga amal qilish:

a) diapazon jihatdan, b) musiqa tarkibining uzunligi, v) tissetura jixatidan muvofiq oladigan ashulalarni olish zarur, g) kuchayib baqirib aytishga xech yoʻl qoʻymaslikdir.

Qoʻshiq kuylash metodik koʻrsatmalari

1. Baqirib, kuchayib, ashula aytishga yoʻl qoʻyilmasin, bolalarning oʻziga xos tiniq ovozda aytishlariga erishilsin.

2. Yuqori tissitturada, ovozning ashula aytishga oʻngʻay boʻlagi, uzoq va koʻp aytilmasin.

Z. Bolalar ovoziga noqulay tonliklarda aytirilmasin.

4. Dars davomida betoʻxtov ashula aytirilmasin.

5. Noqulay tonlikdagi ashulalarni qulay tonlikka transpazitsiya koʻchirish kerak.

Oʻquvchilarni ikki ovozga ajratgandan keyin, ularni guruhlariga boʻlish ham qoʻl kaladi. Har bir ovoz guruhning aloxida kuylanishii ukuvchalarni koʻp ovozlikka tayyerlab boradi va ularda mustakillik hissini tarbiyalaydi. Oʻquvchilarga dasturdagi ashulalarni aytirish boshida, albatta ovozlarni sozlash uchun oʻrgatilgan, asarini kaysi tonlikda yozilganligini aniqlab tovushlarni kuylatish lozim. Undan keyingina yangi ashulani oʻrgatishga utish kerak.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Ovoz va tinglash qobiliyatlarni rivojlantirish uchun qulay tovushlardan boshlab bir yoki ikkita mashqlar kuylattiriladi,. Bolalarni turli oxanglardan, oddiy chaqiriqjavoblardan tayyorgarliksin kuy yaratishga undash: biror kichik kuylarni boshlab, davomini kuylab berishga undash.

Musiqa savodi

1. Baland, past va o'rtacha tovushlar (registrlar) haqidagi tushunchaga ega bo'lish.

2. Notalar yezuvini avval grafik chiziqlaridan so'ng esa nota chiziqlari, skripka kaliti, chiziq va chiziqlar oralig'iga xoylashuvini bilish. Notalarning nomini aytib kuylash.

3. Tovushlarning chuzimini, uzun-qisqaligini bilish: notalarning yozilishi va kuylarini bilish.

4. Eng oddiy sur'at va tuslarning kuylash darajasini bilish.

5. Dinamik belgilarni ajrata bilish.

6. Major va minor ladi.

Xullas, musiqa madaniyati darslarida musiqiy savodxonlik faoliyatining shziga xos o'ringa ega bo'lib, darsning bu faoliyatini boshqa bosqichlari bilan o'zaro bog'liq holda amalga oshirilsa, ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR:

1. Akbarov I.A. Musiqa lug'ati.- T.: O'qituvchi, 1997. – 384 b.

2. Maktabda musiqa tarbiyasi metodikasidan leksiyalar kursi (tezislar).D.Omonullayev. - T., 1990.- 87 b.

3. Мустафаев Б. И. Некоторые вопросы развития профессиональных навыков учителя музыкальной культуры //Academy. – 2020. – №. 11 (62). – С. 47-50.

4. Мустафаев Б. Restoration of the System of Music Education in Uzbekistan in 1920 1940 Years //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

5. Мустафоев Б. И. Особенности уроков музыки в общеобразовательных школах //Достижения науки и образования. – 2019. – №. 1 (42). – С. 46-48.

6. Мустафоев Б. И., Самиева М. А. БУХАРСКИЕ ДРЕВНИЕ МУЗЫКАЛЬНЫЕ ГРУППЫ-СРЕДСТВО ОБРАЗОВАНИЯ //European science. – 2021. – №. 2 (58). – С. 26-28.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

7. Мустафаев Б. И., Нуруллаев Б. Г. ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТСКИМ НАРОДНЫМ ПЕСНЯМ В СИСТЕМЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ //Academy. – 2021. – №. 3. – С. 45-47.
8. Мустафаев Б. МУЗЫКАЛЬНО–ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ И ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АБДУРАУФА ФИТРАТА //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 361-364.
9. Мустафаев Б. И. СОДЕРЖАНИЕ МУЗЫКАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ В УЗБЕКИСТАНЕ В 70-Е ГОДЫ ХХ ВЕКА //Наука и технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 2.
10. Мустафаев Б. MUSIQA MADANIYATI FANI O ‘QITUVSHILARINI INNOVATSION FAOLIYATGA YO ‘NALTIRISH //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 34. – №. 34.
11. Мустафаев Б. UMUMIY O‘RTA TA’LIM TIZIMI ISLOHOTLARIDA MUSIQA MADANIYATI //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.
12. Мустафаев Б. И., Нуруллаев Б. Г. ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТСКИМ НАРОДНЫМ ПЕСНЯМ В СИСТЕМЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ //Academy. – 2021. – №. 3 (66). – С. 45-47.
13. Mustafiev B. I., Samieva M. A. BUKHARA ANCIENT MUSIC GROUPS-A MEANS OF EDUCATION. – 2021.
14. Мустафаев Б. MUSICAL LITERACY IS A FACTOR OF FORMATION OF CULTURAL FUNDAMENTALS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 34. – №. 34.
15. Мустафаев Б. СОДЕРЖАНИЕ РЕФОРМЫ ВОСПИТАНИЯ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 45-50..
16. Мустафаев Б. Роль Бухарских народных песен в эстетическом воспитании учащихся, музыкальное воспитание учеников-подростков средствами макома //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2024. – Т. 45. – №. 45.
17. МУСТАФАЕВ Б. ВОССТАНОВЛЕНИЕ СИСТЕМЫ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ В 20-Е ГОДЫ ХХ

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

ВЕКА //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 211-214

18. 18.Б. Мустафаев НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА ЗАНЯТИЯХ ПО МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ- ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 2023

19. 19.Ibragimovich M. B. ACTUALITY OF THE TRADITION" MENTOR–STUDENT" IN THE NATIONAL MUSICAL ART //American Journal of Pedagogical and Educational Research. – 2022. – Т. 7. – С. 38-43

20. 20..Мустафаев Б. “БУХОРО ШАШМАҚОМИ”–УЛКАН МАЪНАВИЙ ХАЗИНА //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

21. 21.Мустафаев Б. УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА МУСИҚИЙ ТАЪЛИМ ИСЛОҲОТИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

22. 22.Мустафаев Б. ЎҚУВЧИ-ЁШЛАР МАЪНАВИЙ КАМОЛОТИДА КИТОБХОНЛИКНИНГ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

23. Мустафаев Б. БАРКАМОЛ АВЛОД МУСИКА МАДАНИЯТИНИ ТАРБИЯЛАШДА ИСЛОҲОТЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23..

24. 24.Мустафаев Б. БОШЛАНҒИЧ СИМФ ЎҚУВЧИЛАРИДА МУСИҚИЙ САВОДХОНЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЖАРАЁНИДА МАНТИҚИЙ ФИКРЛАШ ВА БАҲОЛАШГА ЎРГАТИШ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23..

25. 25.Мустафаев Б. “БУХОРЧА” ВА “МАВРИГИ” МУСИҚИЙ ТУРКУМЛАРИ ТАДҚИҚОТЛАРИНИНГ ТАРИХИЙ, МАЪНАВИЙ–МАЪРИФИЙ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

26. 26.Мустафоев Б. И., Авлиякулов У. У. У. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА ЗАНЯТИЯХ ПО МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ //European science. – 2021. – №. 2 (58). – С. 23-25.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

27. Ашуров Б. Ю., Мустафоев Б. И. Роль Бухарских народных песен в эстетическом воспитании учащихся, музыкальное воспитание учеников подростков средствами макома //Science and Education. – 2023. – Т. 4. – №. 10. – С. 234-239.

28. Ibragimovich M. B. "BUKHARA FRESHMAN" IS A NATIONAL EDUCATIONAL INSTRUMENT //МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 208-216.

29. 29.Mustafaev B. FROM THE HISTORY OF MUSIC EDUCATION AND PEDAGOGICAL SYSTEM ACTIVITY IN UZBEKISTAN IN THE 1950s-1970s //Academia Science Repository. – 2023. – Т. 4. – №. 04. – С. 1007-1012.

30. Mustafojev B. TA'LIM ISLOHOTLARI MAZMUNIDA YOSH AVLOD MUSIQA MADANIYATI TARBIYASI //TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 60-66.

31. Ibragimovich B. M. THE SYSTEM OF MUSICAL EDUCATION IN UZBEKISTAN AT THE BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2024. – Т. 12. – №. 2. – С. 238-241.

32. Ражабов, Т. И. (2020). Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников. Вестник науки и образования, (5-2 (83)), 34-37.

33. Ражабов, Т. И. (2021). Усовершенствование научно-методических возможностей обучения бухарским детским фольклорным песням в средней общеобразовательной школе. Наука, техника и образование, (2-2 (77)), 84-86.

34. Ражабов, Т. И., & Ибодов, У. Р. (2020). Обеспечение национального наследия в обучении песням бухарского детского фольклора на уроках музыки. Вестник науки и образования, (21-2 (99)), 55-58.

35. Ражабов, Т. И. (2020). Тическая классификация узбекской детской народной музыки и игр. Наука, образование и культура, (3 (47)), 61-63.

36. Ражабов, Тухтасин Ибодович. "Ибодов Уктам Расулович ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО НАСЛЕДИЯ В ОБУЧЕНИИ ПЕСНЯМ БУХАРСКОГО ДЕТСКОГО ФОЛЬКЛОРА НА УРОКАХ МУЗЫКИ." Вестник науки и образования 21-2 (2020): 99.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

37. Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни.” *Miasto Przyszłości* 33 (2023): 167-176.

38. Ражабов, Тухтасин. “О ‘zbek bolalar musiqiy o ‘yin folklorining mavzuviy tasnifi.” *Общество и инновации* 4.5/S (2023): 340-345.

39. Ражабов, Дилшод Зарипович, and Тухтасин Ибодович Ражабов. “Формирование и развитие узбекской народной лирики.” *Международная образовательная деятельность как фактор развития и сотрудничества высших учебных заведений в современном поликультурном мире*. 2018.

40. Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Усовершенствование научно-методических возможностей обучения бухарским детским фольклорным песням в средней общеобразовательной школе.” *Наука, техника и образование* 2-2 (77) (2021): 84-86.

41. Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников.” *Вестник науки и образования* 5-2 (83) (2020): 34-37.

42. Ражабов, Тухтасин Ибодович, and Уктам Расулович Ибодов. “Обеспечение национального наследия в обучении песням бухарского детского фольклора на уроках музыки.” *Вестник науки и образования* 21-2 (99) (2020): 55-58.

43. Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Тическая классификация узбекской детской народной музыки и игр.” *Наука, образование и культура* 3 (47) (2020): 61-63.

44. Rajabov, Tokhtasin Ibodovich. “Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils.” *Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress* 2.3 (2023): 59-68.

45. Rajabov, Tukhtasin Ibodovich. “The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore.” *Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences* ISSN 2795.546X: 1.

46. Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни.” *Miasto Przyszłości* 33 (2023): 167-176.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

47. Ражабов, Тўхтасин Ибодович. “Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Народные Музыки И Песни.” *Miasto Przyszłości* 29 (2022): 363-367.

48. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich. “Pedagogicheskie vozmojnosti ispolzovaniya detskix folklornyx pesen v duxovno-nravstvennom vospitanii mladshix shkolnikov.” *Vestnik nauki i obrazovaniya*: 5-2.

49. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich, and Uktam Rasulovich Ibodov. “Obespechenie natsionalnogo naslediya v obuchenii pesnyam buxarskogo detskogo folklor na uroках muzyki.” *Vestnik nauki i obrazovaniya* (2020): 21-2.

50. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich. “ticheskaya klassifikatsiya uzbekskoy detskoy narodnoy muzyki i igr.” *Nauka, obrazovanie i kultura* 3 (2020): 47.

51. Madrimov, Bakhram Khudoynazarovich, and Tokhtasin Ibodovich Rajabov. “Uzbek Ceremonial Folklore and its Characteristics.” *Nexus: Journal of Advances Studies of Engineering Science* 1.4 (2022): 53-56.

52. Rajabov, To‘xtasin Ibodovich, and Bexruz Hamidovich Boltaev. “Al-Forobiy Va Ibn Sino Sharq Musiqiy Ta’limotida “Iyqoot” Usullari Nazariyasi Asoslarining Zamonaviy Tasnifi.” “ ONLINE-CONFERENCES” PLATFORM. 2022.

53. Rajabov, To‘xtasin. “UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA O ‘ZBEK MUSIQA FOLKLORINI O ‘RGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA.” *IJODKOR O ‘QITUVCHI* 2.21 (2022): 21-31.

54. Rajabov, To‘xtasin. “UZLUKSIZ TA ‘LIM TIZIMIDA OZBEK MUSIQA FOLKLORINI ORGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. IJODKOR O ‘QITUVCHI JURNALI. 5 Sentyabr.” (2022).

55. Ibodovich, Rajabov To‘xtasin, and Raximov Abdurasul Ravshan O‘g‘li. “XALQ MUSIQA IJODIYOTINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA MUSIQA SAN’ATI FIDOYILARINING FAOLIYATI XUSUSIDA.” *Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali* 2.5 (2022): 28-32.

56. Rajabov, To‘xtasin Ibodovich, and Bexruz Hamidovich Boltaev. “Al-Forobiy Va Ibn Sino Sharq Musiqiy Ta’limotida “Iyqoot” Usullari Nazariyasi Asoslarining Zamonaviy Tasnifi.” “ ONLINE-CONFERENCES” PLATFORM. 2022.

**МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

57. Rajabov, Toxtasin Ibodovich. "UZLUKSIZ TALIMDA FOLKLOR QO'SHIQLARINI IJRO ETISHNING O'ZIGA XOS USLUBLARI." Scientific progress 1.5 (2021): 581-585.

58. Ibodovich, Rajabov Tukhtasin. "The Educational Significance of Children's Folk Songs in Music Culture Lessons." European Scholar Journal 2.6 (2021): 139-141.

59. Rajabov, To'xtasin Ibodovich, and Sabina Sayfiddin qizi Safoeva. "5-7-SINF O 'QUVCHILARINI XALQ OG 'ZAKI IJODI VOSITASIDA MUSIQAGA QIZIQISHINI TAKOMILLASHTIRISH METODIK MUAMMO SIFATIDA." BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI 2.10 (2022): 392-400.

60. Rajabov, To'xtasin. "UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA O 'ZBEK MUSIQA FOLKLORINI O 'RGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA." IJODKOR O'QITUVCHI 2.21 (2022): 21-31.

61. Rajabov, To'xtasin Ibodovich, and Sabina Sayfiddin qizi Safoeva. "MUSIQA MADANIYATI TA'LIMIDA MUSIQIY SAVODXONLIK FAOLIYATINING TUTGAN O 'RNI." TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI 2.10 (2022): 423-431.

**MUSIQA DARSLARIDA O‘QUVCHILARNI MILLIY MAQOM
SAN’ATI BILAN TANISHTIRISH**

Buxoro davlat universiteti “San’atshunoslik” fakulteti Musiqa ijrochiligi va madaniyat kafedrasida oqituvchisi

Karimov Mansur Muxammedovich

Annotatsiya: maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktabi musiqa darslarida o‘quvchilarni maqom san’ati bilan tanishtirishning ahamiyati, o‘qituvchining mahorati, maqom san’ati namunalariga qiziqtirishning usul va vositalari haqida mulohazalar yuritiladi.

Kalit so‘zlar: maqom, Shashmaqom, an’anaviy ijro, xalq musiqasi, ijro san’ati, ashula va cholg‘u bo‘limlari, musiqa madaniyati, kasbiy musiqa, estetik tarbiya, musiqiy did

Ma’lumki, maqom sanati milliy ma’naviy meros sifatida o‘zining ko‘p asrlik tarixiga ega. Mutaxassislarning fikriga ko‘ra, maqom kuylarining ibtidoiy shakllari eramizdan avvalgi uzoq davrlar musiqa madaniyatiga borib taqaladi. Bunda xalq musiqasining kuy – ohang va ritm usul bobida erishgan natijalari murakkab maqom sanatining shakllanishiga tasir ko‘rsatganligi etirof qilinadi.

Yoshlarni milliy musiqa san’atiga qiziqtirish, musiqiy merosimiz bilan tanishtirish, san’at va madaniyat sohasi mutaxassislarning kasbiy mahoratini oshirishda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 17-noyabrda “O‘zbek milliy maqom san’atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori muhim ahamiyat ega. Unda xalqimiz madaniy merosining ajralmas qismi bo‘lgan milliy maqom san’ati o‘zining qadimiy tarixi, teran falsafiy ildizlari, betakror badiiy uslubi va boy ijodiy an’analari bilan ma’naviy hayotimizda muhim o‘rin egallayotganligi ta’kidlab o‘tildi. Qarorda o‘zbek milliy maqom san’ati markazining asosiy vazifalari etib quyidagilar belgilandi: jumladan, xalqimiz, xususan, yosh avlodni maqom san’ati bilan keng tanishtirish orqali ularda milliy o‘zlikni anglash tuyg‘usi, yuksak badiiy-estetik did va tafakkurni kamol toptirish, ta’lim muassasalariga mohir maqomchi san’atkorlarni birlashtirish va shu asosda “Ustoz-shogird” maktablarini tashkil etish vazifasi topshirildi [1].

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Maqom atamasi asli arabcha bulib, kup ma'noli shu jumladan, "o'rin", "joy" tushunchalarini ifodalaydi. I.Rajabiyning ta'rificha: "Cholg'u asboblarida tovush hosil etadigan joy, ya'ni parda ma'nosida ekanligi, maqom- bu ma'lum pardalar uyushmasi va uning asosida yaratilgan cholgu, kuy va ashulalar majmui bo'lib, hozirda O'zbekistonda makomlarning uch turi mavjud bulib bular kuyidagilarga bo'linadi

- 1 Shashmakom yoki Buxoro Shashmakomi
- 2 Xorazm makomlari yoki Xorazm Shashmakomi
- 3 Fargona-Toshkent makom yullari:

Ma'lumki, Buxoro xalqi qadim – qadimdan musika san'atiga yakin bulib kelgan. Bu zaminda dunyoni larzaga keltirgan "Buxoro Shashmakomi" ning yaratilishi xam voxa axolisi musiqiy axvolidan yorqin dalolat beradi. Buning ajablanadigan joyi yuk. Buxoro asrlar davomida ilm, fan, ma'rifat, madaniyat markazi bo'lib kelgan.

Binobarin, "Buxoro Shashmakomi" ulkan san'atkorlar tomonidan Buxoroda yaratilishi kerak va bu tabiiy edi Shunday qilib,. Buxoro makomlari XU111-asr urtalarida kelib,saroy madaniyatida ya'ni kasbiy musikachilar va musikashunoslar tolmonidan olti makomdan iborat majmua sifatida tasnif etildi: Buzruk – manosi "katta", "buyuk".,Rost – manosi "to'g'ri", "chin", "haqiqiy", "Navo" – manosi "kuy", "mungli kuy", Dugoh – manosi "ikki o'rin", "ikki joy", Segoh – manosi "uch o'rin", "uch joy", "uch parda", Iroq – manosi shu nomli arab mamlakatiga nisbat berilgan.

Shashmakom ikki yirik bo'limdan Mushkulot va Nasr dan iborat bulib, Mushkulot kismi 5 ga bulinadi:

1. .Tasnif – tasniflangan,ijod etilgan makammal asar;
2. Tarje'- kaytarik,takrorlash,nakarot
3. Gardun - falak gardishi,kismat
4. Muxammas – beshlik
5. Sakil – vazmin,ogir

Shashmaqom XVIII asr o'rtalarida Buxoroda kasbiy musiqachilar va musiqashunos olimlari tomonidan olti maqomdan iborat turkum tarzida ifoda etilgan edi. Shashmaqom eng avvalo oltita mukammal pardalar va uyushmasini anglatib, cholg'u, kuy va aytim (ashula) turkumlari esa ana shu mukammal pardalarning malum doira usullari bilan mushtarakligi natijasida tarkib topgan.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Tarixdan ma'lumki, kasbiy musiqaning shakllanishi dastlab "Saroy madaniyati" bilan bog'lik. Chunki, ilk davrlarda xalq orasidan yetishib chiqqan istedodli musiqachilar xon, amirlik saroylarida yoxud amaldorlar xonadonida musiqachi bo'lib xizmat qilish uchun jalb etilgan. Xuddi shunday vaziyat va shart sharoitlar kasbiy musiqaning yuzaga kelishiga imkoniyat yaratgan. Bu esa o'tmishda maqom sanati bilan asosan kasbiy musiqachilar bastakor, sozanda, xonandalar maxsus shug'ullanib hayot kechirganliklari, maqomlar esa kasbiy musiqaning eng salmoqli va shuning barobarida eng murakkab qismini tashkil etishini anglatadi.

Shashmaqomda har bir maqom– cholg'u va aytim yo'llari (turkumlari)dan iborat bo'lib, ularni "ustoz - shogird" ananaviy maktabida sabok olgan malakali kasbiy cholg'uchi xamda hofizlargina ijro eta oladi.

Maqomlar asosan og'zaki, ananaviy tarzda, ustozdan shogirdga o'tib, yashab keldi. Shogirdlar o'z ustozlari ijrosidagi maqom namunalarini xotiralariga saklab, amaliy ijrolar jarayonida o'rganib kelganlar, ularni ijodiy o'zlashtirganlar Tug'ri, uz davrida Sharq olimlari tomonidan o'ziga xos musiqiy nota yozuvi yo'llari ixtiro etilgan, biroq, ular amaliyotda keng joriy bo'lmaganligi bois, XX asr boshlarida makomlarni besh chiziqli nota tizimi asosida yozib olish ishlari muxim ahamiyat kasb etdi va bu ish bir necha bor amalga oshirildi.

1924-yilda A.Fitrat tashabbusi bilan Ota Jalol Nosir, Ota G'iyos Abdug'olanilar etnograf Viktor Uspenskiy bilan hamkorlikda "Buxoro Shashmaqomi"ni ilk bor notaga muhrlab, uni Moskvada nashr ettirishdi. Albatta, unda ba'zi juz'iy kamchiliklar xam bo'lgan. Masalan, uning Nasr bo'limidagi she'riy matnlari qoldirilib ketilgan. Ba'zi ma'lumotlarga qaraganda mazkur sho'balarning matni o'sha davr mafkurasiga to'g'ri kelmasligi tufayli ulardan foydalanilmagan. Shunisi ahamiyatliki, Ota Jalol "Buzruk", "Rost", "Navo", "Dugoh", "Segoh" va "Iroq" dan iborat olti maqomning Nasr va Mushkulot qismlarini notaga ko'chirar ekan, u har bir sho'baning usul va ohang tuzilishini nuqsonsiz ijro etishga erishadi. Ota Jalolning istedodi va mustahkam xotirasiga tan bergan V.Uspenskiy: "Ota Jalol kekxa bo'lishiga qaramay uning baland va yoqimli ovozi, o'tkir xotirasi saqlanib qolgan edi. Bu hofiz barcha Shashmaqom sho'balarning kuy va sherlari bilan bir qatorda 18 turdan iborat maqom usullarini o'z yodida chuqur saqlab qolgan sanatkordir", – deb takidlab o'tgan edi.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Akademik Yunus Rajabiy ulkan ma'naviy xazina bulmish "Shashmakom" turkumini va "Fargona – Toshkent" makom yullarini nota yozuvlariga olishga muyassar bo'ldi. Olti maqom tizimini ikki bor – XX - asrning 50- yillari va 60-70-yillari davomida nota yozuvlarida bosmadan chiqardi. Milliy musiqamizni yig'ib jamuljam kilib nashr ettirgan alloma "Men o'zimizning o'zbek xalq ohanglaridan hech qaysi millat oxanglarini ustun qo'ya olmayman", - deya ma'naviy merosimizning qadr – qimmatini yuksak e'tirof etgan.

San'atkor ustoz Boboqul Fayzullayev o'zining hamnafas do'stlari Shohnazar Sohbov va Fazliddin Shahobovlar bilan hamkorlikda 1950 – yillarda Shashmaqomni 5 jildlik kitob qilib notalashtirib uni professor V.Belyayev tahriri ostida Moskvada nashr ettirdi. Bu nusxa 1924-yilda professor V.Uspenskiy tomonidan Buxoroda notalashtirilgan nashriga nisbatan ancha to'ldirilgan va takomillashtirilgan hisoblanadi.

Xullas, "Buxoro Shashmakomi" ning nota yozuviga olinishi yurtimiz musika madaniyati tarixida muxim vokea sifatida muhrlanib xalqimizni o'lmas ma'naviy boyligiga aylandi va kelajak avlod o'rganishi, o'zlashtirishi uchun meros bo'lib qoldi. Xalqimizning istiqloлга erishishi munosabati bilan azaliy kadriyatlarimizni tiklash, o'z tariximizni, milliy urf-odatlarimiz va an'analарimizni, ma'naviy va shu jumladan, badiiy merosimizni atroflicha o'rganish hamda undan baxramand bo'lish imkoniyati vujudga keldi.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 17-noyabrdagi "O'zbek milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ – 3391-sonli qarori // "Xalq so'zi". 2017y. - 18-noyabr.

2. Мустафаев Б. И. Некоторые вопросы развития профессиональных навыков учителя музыкальной культуры // Academy. – 2020. – №. 11 (62). – С. 47-50.

3. Мустафаев Б. Restoration of the System of Music Education in Uzbekistan in 1920 1940 Years // ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

4. Мустафоев Б. И., Самиева М. А. БУХАРСКИЕ ДРЕВНИЕ МУЗЫКАЛЬНЫЕ ГРУППЫ-СРЕДСТВО ОБРАЗОВАНИЯ // European science. – 2021. – №. 2 (58). – С. 26-28.

5. Ражабов, Т. (2023). O 'zbek bolalar musiqiy o 'yin folklorining mavzuviy

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

tasnifi. Общество и инновации, 4(5/S), 340-345.

6. Мустафаев Б. И., Нуруллаев Б. Г. ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТСКИМ НАРОДНЫМ ПЕСНЯМ В СИСТЕМЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ //Academy. – 2021. – №. 3. – С. 45-47.

7. Мустафаев Б. МУЗЫКАЛЬНО–ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ И ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АБДУРАУФА ФИТРАТА //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 361-364.

8. Мустафаев Б. И. СОДЕРЖАНИЕ МУЗЫКАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ В УЗБЕКИСТАНЕ В 70-Е ГОДЫ ХХ ВЕКА //Наука и технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 2.

9. Мустафаев Б. MUSIQA MADANIYATI FANI O ‘QITUVCHILARINI INNOVATSION FAOLIYATGA YO ‘NALTIRISH //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 34. – №. 34.

10. Мустафаев Б. UMUMIY O‘RTA TA’LIM TIZIMI ISLOHOTLARIDA MUSIQA MADANIYATI //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

11. Мустафаев Б. И., Нуруллаев Б. Г. ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТСКИМ НАРОДНЫМ ПЕСНЯМ В СИСТЕМЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ //Academy. – 2021. – №. 3 (66). С. 45-47.

12. Mustafоеv B. I., Samieva M. A. BUKHARA ANCIENT MUSIC GROUPS-A MEANS OF EDUCATION. – 2021.

13. Мустафаев Б. MUSICAL LITERACY IS A FACTOR OF\FORMATION OF CULTURAL FUNDAMENTALS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 34. – №. 34.

14. Мустафаев Б. СОДЕРЖАНИЕ РЕФОРМЫ ВОСПИТАНИЯ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 45-50..

15. Мустафаев Б. Роль Бухарских народных песен в эстетическом воспитании учащихся, музыкальное воспитание учеников-подростков средствами макома //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2024. – Т. 45. – №. 45.

16. МУСТАФАЕВ Б. ВОССТАНОВЛЕНИЕ СИСТЕМЫ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ В 20-Е ГОДЫ ХХ

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

ВЕКА //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 211-214

17. Б. Мустафаев НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА ЗАНЯТИЯХ ПО МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ- ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 2023

18. Ibragimovich M. V. ACTUALITY OF THE TRADITION" MENTOR–STUDENT" IN THE NATIONAL MUSICAL ART //American Journal of Pedagogical and Educational Research. – 2022. – Т. 7. – С. 38-43

19. Мустафаев Б. “БУХОРО ШАШМАҚОМИ”–УЛКАН МАЪНАВИЙ ХАЗИНА //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz).2022. Т. 23. №.

20. Мустафаев Б. УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА МУСИҚИЙ ТАЪЛИМ ИСЛОҲОТИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

21. Мустафаев Б. ЎҚУВЧИ-ЁШЛАР МАЪНАВИЙ КАМОЛОТИДА КИТОБХОНЛИКНИНГ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

22. Мустафаев Б. БАРКАМОЛ АВЛОД МУСИКА МАДАНИЯТИНИ ТАРБИЯЛАШДА ИСЛОҲОТЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23..

23. Мустафаев Б. БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА МУСИҚИЙ САВОДХОНЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЖАРАЁНИДА МАНТИҚИЙ ФИКРЛАШ ВА БАҲОЛАШГА ЎРГАТИШ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23..

24. Мустафаев Б. “БУХОРЧА” ВА “МАВРИГИ” МУСИҚИЙ ТУРКУМЛАРИ ТАДҚИҚОТЛАРИНИНГ ТАРИХИЙ, МАЪНАВИЙ–МАЪРИФИЙ АҲАМИЯТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

25. Мустафоев Б. И., Авлиякулов У. У. У. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА ЗАНЯТИЯХ ПО МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ //European science. – 2021. – №. 2 (58). – С. 23-25.

26. Ашуров Б. Ю., Мустафоев Б. И. Роль Бухарских народных песен в

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

эстетическом воспитании учащихся, музыкальное воспитание учеников подростков средствами макома //Science and Education. – 2023. – Т. 4. – №. 10. – С. 234-239.

27. Ibragimovich M. B. "BUKHARA FRESHMAN" IS A NATIONAL EDUCATIONAL INSTRUMENT //МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 208-216.

28. Mustafaev V. FROM THE HISTORY OF MUSIC EDUCATION AND PEDAGOGICAL SYSTEM ACTIVITY IN UZBEKISTAN IN THE 1950s-1970s //Academia Science Repository. – 2023. – Т. 4. – №. 04. – С. 1007-1012.

29. Mustafojev V. TA'LIM ISLOHOTLARI MAZMUNIDA YOSH AVLOD MUSIQA MADANIYATI TARBIYASI //TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 60-66.

30. Ibragimovich B. M. THE SYSTEM OF MUSICAL EDUCATION IN UZBEKISTAN AT THE BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2024. – Т. 12. – №. 2. – С. 238-241.

31. Rajabov, T. I., & qizi Safoeva, S. S. (2022). MUSIQA MADANIYATI TA'LIMIDA MUSIQIY SAVODXONLIK FAOLIYATINING TUTGAN O'RNI. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(10), 423-431.

32. Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN, 2795(546X), 1.

33. Раджабов, Т. И., & Орипов, Н. О. (2022). Обучение фольклорным песням бухарских детей в системе непрерывного образования как долзарбская методологическая проблема. ЕВРОПЕЙСКИЙ ЖУРНАЛ ИННОВАЦИЙ В НЕФОРМАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ, 2(2), 409-412.

34. Rajabov, T. I. (2023). Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils. Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress, 2(3), 59-68.

35. Ражабов, Т. И. (2022). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Народные Музыки И Песни. Miasto Przyszłości, 29, 363-367.

36. Rajabov, T. I., & qizi Safoeva, S. S. (2022). 5-7-SINF O 'QUVCHILARINI XALQ OG 'ZAKI IJODI VOSITASIDA MUSIQAGA

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

QIZIQISHINI TAKOMILLASHTIRISH METODIK MUAMMO SIFATIDA. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(10), 392-400.

37. Rajabov, T. I., & qizi Safoeva, S. S. (2022). MUSIQA MADANIYATI TA'LIMIDA MUSIQIY SAVODXONLIK FAOLIYATINING TUTGAN O'RNI. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(10), 423-431.

38. Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN, 2795(546X), 1.

Rajabov, T. X. I., & Ibodov, O. R. (2021). O'zbek Xalq Musiqa Merosda O'quvchilarni Vatanparvalik Ruhida Tarbiyalash Vositasi. IJTIMOIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, 1(6), 139-145.

39. Тўхтасин, Р. И. (2022). ЎЗБЕК ХАЛҚ ҚЎШИҚЛАРИ ВА ИЖРОЛАРИ ҲАҚИДА. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), (Special issue), 64-71.

40. Ражабов, Т. И. (2021). Ўқувчи-ёшларга ўзбек миллий музика фольклори намуналари воситасида эстетик тарбия бериш. Science and Education, 2(11), 1094-1103.

Ражабов, Т. (2023). O'zbek bolalar musiqiy o'yin folklorining mavzuiy tasnifi. Общество и инновации, 4(5/S), 340-345.

41. Ражабов, Т. И. (2023). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни. Miasto Przyszłości, 33, 167-176.

42. Ражабов, Т. И. (2020). Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников. Вестник науки и образования, (5-2 (83)), 34-37.

43. Ражабов, Т. И. (2021). Усовершенствование научно-методических возможностей обучения бухарским детским фольклорным песням в средней общеобразовательной школе. Наука, техника и образование, (2-2 (77)), 84-86.

44. 46.Ражабов, Т. И., & Ибодов, У. Р. (2020). Обеспечение национального наследия в обучении песням бухарского детского фольклора на уроках музыки. Вестник науки и образования, (21-2 (99)), 55-58.

45. Ражабов, Т. И. (2020). Тическая классификация узбекской детской

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

народной музыки и игр. Наука, образование и культура, (3 (47)), 61-63.

46. Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Ибодов Уктам Расулович ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО НАСЛЕДИЯ В ОБУЧЕНИИ ПЕСНЯМ БУХАРСКОГО ДЕТСКОГО ФОЛЬКЛОРА НА УРОКАХ МУЗЫКИ.” Вестник науки и образования 21-2 (2020): 99.

47. Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни.” Miasto Przyszłości 33 (2023): 167-176.

48. Ражабов, Тухтасин. “O ‘zbek bolalar musiqiy o ‘yin folklorining mavzuviy tasnifi.” Общество и инновации 4.5/S (2023): 340-345.

49. Ражабов, Дилшод Зарипович, and Тухтасин Ибодович Ражабов. “Формирование и развитие узбекской народной лирики.” Международная образовательная деятельность как фактор развития и сотрудничества высших учебных заведений в современном поликультурном мире. 2018.

50. Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Усовершенствование научно-методических возможностей обучения бухарским детским фольклорным песням в средней общеобразовательной школе.” Наука, техника и образование 2-2 (77) (2021): 84-86.

51. Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников.” Вестник науки и образования 5-2 (83) (2020): 34-37.

52. Ражабов, Тухтасин Ибодович, and Уктам Расулович Ибодов. “Обеспечение национального наследия в обучении песням бухарского детского фольклора на уроках музыки.” Вестник науки и образования 21-2 (99) (2020): 55-58.

53. Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Тическая классификация узбекской детской народной музыки и игр.” Наука, образование и культура 3 (47) (2020): 61-63.

54. Rajabov, Tokhtasin Ibodovich. “Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils.” Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress 2.3 (2023): 59-68.

55. Rajabov, Tukhtasin Ibodovich. “The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore.” Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

2795.546X: 1.

56. Ражабов, Тухтасин Ибодович. “Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни.” *Miasto Przyszłości* 33 (2023): 167-176.

57. Ражабов, Тўхтасин Ибодович. “Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Народные Музыки И Песни.” *Miasto Przyszłości* 29 (2022): 363-367.

58. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich. “Pedagogicheskie vozmojnosti ispolzovaniya detskix folklornyx pesen v duchovno-nravstvennom vospitanii mladshix shkolnikov.” *Vestnik nauki i obrazovaniya*: 5-2.

59. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich, and Uktam Rasulovich Ibodov. “Obespechenie natsionalnogo naslediya v obuchenii pesnyam buxarskogo detskogo folklora na urokax muzyki.” *Vestnik nauki i obrazovaniya* (2020): 21-2.

60. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich. “ticheskaya klassifikatsiya uzbekskoy detskoy narodnoy muzyki i igr.” *Nauka, obrazovanie i kultura* 3 (2020): 47.

61. Madrimov, Bakhram Khudoynazarovich, and Tokhtasin Ibodovich Rajabov. “Uzbek Ceremonial Folklore and its Characteristics.” *Nexus: Journal of Advances Studies of Engineering Science* 1.4 (2022): 53-56.

62. Rajabov, To‘xtasin Ibodovich, and Bexruz Hamidovich Boltaev. “Al-Forobiy Va Ibn Sino Sharq Musiqiy Ta’limotida “Iyqoot” Usullari Nazariyasi Asoslarining Zamonaviy Tasnifi.” “ ONLINE-CONFERENCES” PLATFORM. 2022.

63. Rajabov, To‘xtasin. “UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA O ‘ZBEK MUSIQA FOLKLORINI O ‘RGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA.” *IJODKOR O’QITUVCHI* 2.21 (2022): 21-31.

64. Rajabov, To‘xtasin. “UZLUKSIZ TA ‘LIM TIZIMIDA OZBEK MUSIQA FOLKLORINI ORGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. IJODKOR O ‘QITUVCHI JURNALI. 5 Sentyabr.” (2022).

65. Ibodovich, Rajabov To‘xtasin, and Raximov Abdurasul Ravshan O‘g‘li. “XALQ MUSIQA IJODIYOTINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA MUSIQA SAN’ATI FIDOYILARINING FAOLIYATI XUSUSIDA.” *Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali* 2.5 (2022): 28-32.

66. Rajabov, To‘xtasin Ibodovich, and Bexruz Hamidovich Boltaev. “Al-Forobiy Va Ibn Sino Sharq Musiqiy Ta’limotida “Iyqoot” Usullari Nazariyasi

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Asoslarining Zamonaviy Tasnifi.” “ ONLINE-CONFERENCES” PLATFORM.
2022.

67. Rajabov, Toxtasin Ibodovich. “UZLUKSIZ TALIMDA FOLKLOR QO’SHIQLARINI IJRO ETISHNING O’ZIGA XOS USLUBLARI.” Scientific progress 1.5 (2021): 581-585.

68. Ibodovich, Rajabov Tukhtasin. “The Educational Significance of Children’s Folk Songs in Music Culture Lessons.” European Scholar Journal 2.6 (2021): 139-141.

69. Rajabov, To‘xtasin Ibodovich, and Sabina Sayfiddin qizi Safoeva. “5-7-SINF O ‘QUVCHILARINI XALQ OG ‘ZAKI IJODI VOSITASIDA MUSIQAGA QIZIQISHINI TAKOMILLASHTIRISH METODIK MUAMMO SIFATIDA.” BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI 2.10 (2022): 392-400.

70. Rajabov, To‘xtasin. “UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA O ‘ZBEK MUSIQA FOLKLORINI O ‘RGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA.” IJODKOR O’QITUVCHI 2.21 (2022): 21-31.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

REVOLUTIONIZING ENGLISH EDUCATION: INNOVATIVE SOLUTIONS TO COMMON TEACHING CHALLENGES

Nematullaeva Muslimakhon Rakhmatullo kizi

E-mail: muslimanematullayeva797@gmail.com

Student of the third English language faculty, UzSWLU

ABSTRACT

Nowadays, learning foreign languages has become the demand of the time, and students face difficulties during this learning process. This article is devoted to highlighting some problems that arise in the process of teaching and learning foreign languages. At the same time, alternative solutions to these problems are presented.

Keywords: teaching process, teachers, students, English language, teaching resources.

ANNOTATSIYA

Hozirgi kunda chet tillarini o'rganish davr talabiga aylangan va bu o'quv jarayonida o'quvchilar qiyinchiliklarga duch kelishmoqda. Ushbu maqolada chet tillarini o'qitish va o'rganish jarayonida yuzaga keladigan ba'zi muammolar to'g'risida so'z boradi.. Shu bilan birga, ushbu muammolarni hal qilishning muqobil usullari taqdim etiladi.

Kalit so'zlar: dars jarayoni, o'qituvchilar, o'quvchilar, ingliz tili, o'qitish resurslari.

АННОТАЦИЯ

В настоящее время изучение иностранных языков стало требованием времени, и студенты сталкиваются с трудностями в этом процессе обучения. В данной статье говорится о некоторых проблемах, возникающих в процессе преподавания и изучения иностранных языков. В то же время представлены альтернативные решения этих проблем.

Ключевые слова: учебный процесс, преподаватели, студенты, английский язык, учебные ресурсы.

Today, teaching foreign languages is considered as an urgent issue. Despite the fact that modern methods of teaching English from foreign languages have been

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

developed, there are specific problems of mastering. A number of solutions are being developed to overcome these problems.

Some factors affect the quality level of English teaching. They include:

◆ *Limited learning environment*

When it comes to this, it is not about its furniture, but about the fact that students try to communicate in English only during the course of the lesson and the lack of people who constantly communicate in this language around them. As a result, students have difficulties in learning English and communicating in this language. If the students complete the audio and video lessons on the language, they can learn how to pronounce the words and sentences. The fact that students use their mother tongue more than usual in the classroom creates difficulties for them in learning the language. By requiring students to communicate only in English during the lesson, the teacher can achieve progress in their language learning and fluency in pronunciation.

◆ *Constant dominance of students over others*

This situation should not exist at all in the process of teaching English, more precisely, excellent students should continue to actively participate in the lesson, and those with low mastery should not remain so. If they are engaged in extracurricular hours, as a result, they will catch up with their peers in class. It is possible to increase their interest in the lesson by encouraging them more than others and by actively participating in the lesson and giving them the opportunity to express their opinion freely.

◆ *Limited teaching resources*

Even now, there are shortages of teaching resources in some educational institutions. In this matter, many teachers face difficulties during the lesson. That is, teachers do not have enough resources for effective teaching of students. These resources include:

- a. Projectors
- b. Computer systems
- c. Television
- d. CD players.

The process of teaching and learning with them will be very effective and at the same time interesting.

◆ *Limited time*

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Language teaching, which is considered a natural means of both written and oral communication, requires continuity. Time is very important in teaching English. The lesson time allocated for this subject is very little. In addition, the number of students in the class is very large. This requires a lot of energy and time from the teacher. As mentioned above, due to the lack of time, the teacher cannot deal with each student sufficiently. As a result, a student who does not fully understand the subject will be left behind in the lesson. As a solution to this problem, teachers can divide the class into several small groups and achieve the effectiveness of the lesson by conducting separate lessons.

◆ *Conducting lesson in the same order*

In this case, it is assumed that the lesson will be conducted after checking the task and using the exercises in the book, that is, using the old methods. In order to make lessons interesting, teachers are recommended to organize interclass educational competitions, to form healthy competition among students, and to use teaching methods through educational games.

Teachers should not only teach students English or develop their English skills, such as reading, writing, listening and speaking. On the contrary, they should help and encourage them by giving them a passion for English, a good attitude and great motivation.

As there is a solution to every problem, there is a solution to the problems mentioned above. These are:

✚ *Use of multimedia during the lesson*

New, modern devices and gadgets specially designed for education help to improve the teaching and learning of English. Because instead of information written in books, it is easier for students to understand ideas through visual images, videos, and audios.

✚ *Manage lesson and timetable rules*

Strict rules and schedules should be made for classes. Discipline and rules are important in the process of learning English. Students must follow these rules, come to class on time, complete assignments on time, and not use mobile phones in the auditorium. If the students violate any of these rules, it is necessary to inform their parents.

✚ *Organization of educational competitions in classes*

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Competition plays an important role in learning English, especially in developing speaking skills. Examples include debates and quizzes. These competitions not only help students improve their language skills, but also increase their self-confidence and form teamwork skills.

In conclusion, the problems arising in the process of teaching a foreign language considered in the article lie in the lack of necessary educational resources, the fact that old teaching methods are still used in most educational institutions, and the educational environment is not good. It is possible to increase the level of students' mastery of the lessons and achieve the effectiveness of the lesson through the teaching methods presented above as a solution to these problems.

REFERENCES:

1. <https://baxtiyor.uz/maktablarda-ingliz-tilini-o-qitishdagi-10-muammo/>
2. <https://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/9277>
3. <http://marifat.uz/marifat/ruknlar/umumii-urta-talim/5141.htm>
4. <https://baxtiyor.uz/o-zbekistonda-chet-tillarini-o-qitish-muammolari-ular-qanchalik-jiddiy/>
5. <https://fll.jdpu.uz/index.php/fll/article/view/7785>
6. <https://2ndsun.uz/index.php/yt/article/view/581>

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

STATE OF THE ART OF FORECASTING THE DEVELOPMENT AND COURSE OF EARLY POSTINFARCTION ANGINA

Mirzaev Rizamat Ziyadullaevich

Samarkand state medical university Samarkand, Uzbekistan

The most urgent medical and socially significant problem of modern society is ischemic heart disease (IHD). Despite the success achieved in the prevention and treatment of IHD, it still dominates in the structure of morbidity, disability, mortality of the working-age population, and financial costs for treatment and rehabilitation [18,30,35]. Acute myocardial infarction (AMI), being an acute manifestation of IHD, remains one of the prognostic unfavorable diseases of the cardiovascular system. In patients with AMI, the risk of sudden death is 4-6 times higher than in the general population, and 25% of men and 38% of women die within the next year after they are diagnosed (Heart Disease and Stroke Statistics-2007 Update). The prognosis of AMI patients is determined both by age, the presence of diabetes mellitus (DM), a history of coronary heart disease, and the localization of AMI, acute complications, and therapy performed during this period. It is fundamentally important for patients with AMI to determine the possible risk of future cardiovascular complications already on the first day of the disease [15,16,17,20]. Early post-infarction angina (PIA) remains one of the most common complications of AMI and is characterized by the recovery of angina attacks within 3 to 28 days of AMI. The relevance of the issue of early PIA can be explained by its unfavorable course: the frequent development of repeated AMI, an increase in cardiac displacement. This makes it important study the pathogenesis of early PIA and its risk factors [12,13,18]. Early PIA is one of the variants of unstable angina (UA) and is characterized by the appearance of angina attacks in the period from the beginning of the 3rd day of AMI and up to 2 weeks after the development of AMI, and is called this regardless of whether the attacks occur angina pectoris in the early post-infarction period for the first time in life (denovo) recurs in patients who have suffered from angina for a long time before AMI [24,25]. Early PIA is characterized by intensely recurring angina pain that occurs at rest or with little physical exertion. A pain attack relieved by nitroglycerin is accompanied or not accompanied by new transient elevation or depression of the ST segment from the

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

baseline by 1.0 mm or more and changes in the T wave on the electrocardiogram, which appear in the next 30 days after the onset of AMI [29]. Morran T. J. et al. (1982) limits the time of occurrence of early PIA to three weeks. According to D. G. Ioseliani (1984), all patients whose angina attacks resume in the next two months after the onset of AMI can be attributed to the group of post-infarction angina pectoris. Braunwald E. (1989) and other authors indicate the time of occurrence or frequency of angina attacks in 24 hours and up to 8 weeks after the development of AMI [13,31,24]. A serious complication of early PIA is repeated AMI, which is more unfavorable than in primary infarction [19]. The clinical course of recurrent AMI is characterized by more frequent and early development of heart failure (HF) and cardiogenic shock, pulmonary edema, and fatal arrhythmias, which in 40% of cases is the cause of death of patients with repeated AMI. The mortality rate for repeated AMI ranges from 23.2% to 60.7%. If the interval between primary and repeated infarction is less than 6 months, the mortality rate in this case reaches 80%, and if the interval is more than 6 months - 50% [8]. According to modern concepts, 20-60% of patients with AMI with ST-segment elevation develop PIA, which increases the risk of AMI recurrence, fatal rhythm disorders, acute left ventricular failure, and sudden death [9]. The development of PIA is associated with recurrent myocardial ischemia [11]. Recent studies have shown, that patients with AMI with ST-segment elevation complicated by the development of PIA are characterized by multi-vascular damage to the coronary arteries, the development of re occlusion of the coronary artery infarction, distal embolization by thrombotic masses with the development of collateral blood flow occlusion and microcirculation disorders [37]. Some researchers have shown the presence of damage to the intima of the coronary arteries in patients with PIA, and data on the role of the inflammatory response in their genesis are contradictory [22]. Despite the reported adverse outcome, risk factors and predictors of early PIA have not yet been identified in patients with ST-segment elevation AMI [10]. Thus, some issues of development, course, and prognosis in patients with AMI with ST-segment elevation in the development of early PIA require further study. Attempts to influence the prognosis with intensive drug therapy did not lead to the desired result, so the idea was expressed about the need for a more active approach to the treatment of these patients, including early diagnostic coronary angiography followed by myocardial revascularization. Inflammation plays a leading role in the initiation and progression

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

of atherosclerosis and the destabilization of atherosclerotic plaque [2, 10, 14, 29]. It has been shown that US increases the level of fibrinogen, the number of white blood cells, ESR, interleukin (IL-1), and interleukin (IL-6) [25]. One of the prerequisites for the development of atherosclerosis and atherothrombosis is endothelial dysfunction (ED), which is present in the links of homeostasis. The pathogenic role of ED has been proven in arterial hypertension (AH), diabetes mellitus (DM), IHD, and AMI [1,4,30,34]. However, it has not been studied in patients with early PIA. Due to the high risk of developing acute heart failure(AHF), life-threatening arrhythmias, most authors believe that early PIA has an important prognostic value and allows us to divide patients who have undergone AMI into 2 groups: with a high and low risk of mortality in the first year after myocardial infarction [1,6]. Thus, early PIA refers to the most severe form of US, primarily due to a recent AMI, the morphological basis of which is the presence of fresh foci of necrosis and, as a result, an acute violation of the contractility of the myocardium, a high risk of developing AMI, life-threatening arrhythmias, as a reflection of electrical instability of the myocardium and high mortality in long-term follow-up [20]. Invasive studies of the electrical function of the myocardium are neither widely available no sufficiently safe for patient with IHD, especially in the early stages of AMI, so new non-invasive methods are proposed as routine examination methods, such as assessing heart rate variability, recording late ventricular potentials, and determining the duration and variance of the Q-T interval[32, 33]. Based on the above, the development of applying optimal risk markers and predicting the course of early PIA is relevant. However, it is not fully established whether early PIA is the mechanism responsible for the increase in post-infarction mortality, or whether it is simply a marker of an unfavorable prognosis [22,38]. In addition, it is not definitively known what factors affect the indicators of HU in AMI, and their relationship with other predictors indicating an unfavorable prognosis, in particular, the development of early PIA, is not completely clear. Thus, considering early PIA as a complication of AMI, it is necessary to study the change in MS parameters, as well as the effect of these markers on the development of cardiovascular complications in patients who have under gone AMI, but also to assess the dynamics of these markers against the background of early therapy in patients with AMI complicated by the development of early PIA in order to optimize the management of this category of patients.

REFERENCES:

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

1. AMosova E. N., Amosova K. M., Chopyak V. V., Rokita A. I. Indicators of systemic immune inflammation in patients with acute myocardial infarction, which is hindered by early post-infarction angina- 2005. - V-VI. - p. 90-93.

2. Amosova E. N., Amosova K. M., Rakita A. I., Atamanenko A. Early post-infarction angina: risk factors and clinical significance// Cardiovascular surgery. Yearbook of the Scientific Labor Association of Heart and Vascular Surgeons of Ukraine. - 2004.- No. 12.-p.197-199.

3. Andreeva E. O., Koryakitina L. B., Kurilskaya T. E. et al. Endothelial dysfunction in patients with tension-type angina of functional class II and III. л2008, No. 10 , pp. 15-17.

4. Arutyunov G. P., Rozanov A.V. Uncomplicated acute myocardial infarction with ST segment elevation. Modern standards of diagnosis and treatment // Heart: Journal. for practical purposes. doctors. - 2005. - Vol. 4, No. 2 (20). - pp. 60-80.

5. Belaya O. L., Kalmykova V. I., Ivanova L. A., Kocherina L. G. Experience of coenzyme Q application in complex therapy of ischemic heart disease with dyslipidemia // Klin. med. - 2006. - No. 5. - pp. 59-62.

6. Volkova E. G., Malykhina O. P., Levashov S. Yu. Repeated myocardial infarcts: on the possibility of changes in the content of biomarkers and myocardial remodeling(study, case control) // Cardiology. - 2007. - No. 7.- pp. 26-28.

7. Golikov P. P., Nikolaeva N. Yu., Gavrilenko I. A. Nitric oxide and lipid peroxidation as factors of endogenous intoxication in difficult conditions. Physiology – 2000. № 2. – С. 6-9. correction of lipid metabolism disorders for the prevention and treatment of atherosclerosis (recommendation of the IOC) // Appendix to the journal “Cardiovascular therapy and prevention”, Moscow, 2004, pp. 21-22.

8. Dokina E. D., Barinova I. S., Kukushkin A. L. idr. Risk factors and prevalence of subclinical forms of cardiovascular diseases among people of working age // Klin. med. - 2009. - No. 1. - pp. 21-24.

9. Moiseev V. S., Tereshchenko S. N., Pavlikov N. P., Yavelov I. S. Diagnostics and treatment of acute heart failure. Pharmacology. Andter. – 2005. – № 14 (4). –

10. Zyablov Yu. I., Okrugin S. A., Orlova S. D. The occurrence, course and immediate outcome of acute myocardial infarction in men and women // Clinical Medicine", 2001, No.

11-12. Clinical cardiology. Edited by R.K. Shlant, R. V. Alexander: translated from English, Moscow: Binom and St. Petersburg: Nevsky Dialect, 2000, 576 p.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

13. Kobalava Zh. D., Tolkacheva V. V., Karaulov A. V.L. Uric acid as a marker and / or new risk factor for the development of cardiovascular complications. *М (Ser. Cardiology).* -2002. – № 10. –

14. Kobalava Zh. D. Clinical and pharmacodynamic justification of the choice of antihypertensive drugs in patients with essential hypertension with no risk factors. Dissertation for the Doctor's degree. Moscow -1997, pp. 181, 216, 280, 292.

15. Kohan E. P., Nemytin Yu. V., Paivin A. A. Unstable angina pectoris. Moscow, 2000. p.3-125.

16. Kubenskiy G. E., Ardashev V. N., Chernov S. A. idr. Parameters of cellular immunity in patients with acute coronary syndrome. *Med.* 2006. - No. 2. - pp. 32-35.

17. Lankin V. Z., Tikhase A. K., Konovalova G. G. idr. Experimental and clinical evaluation of the anti-oxidant effectiveness of a multicomponent antioxidant preparation // *Ter. arh.* - 2004. - No. 8. - pp. 10-15.

18. Manukhina E. B., Downey H. F., Mallet R. T., Malyshev I. Y. Protective and damaging effects of periodic hypoxia: the role of nitric oxide // *Vestn. Russian Academy of Medical Sciences*, 2007, no. 2, pp. 25-33.

19. Manukhina, E. B., Malyshev, I. Yu., and Arkhipenko, N. V., Nitric oxide in the cardiovascular system: role in adaptive protection, *Vest. RAMS*, 2000, no. 4, pp. 16-21.

20. Okrugin S. A., Zeblov Yu. I., Gurchenok A. G., Targaneeva A. A. Influence of various factors on long-term outcomes of unstable angina // *Klin. med.* - 2007. - No. 9. - pp. 49-51.

21. Pavlikova E. P., Tereshchenko S. N., Karavaev A. P., Moiseev V. S. Thrombolytic therapy of acute heart failure myocardial infarction in elderly and senile patients: immediate and long-term prognosis. // *Cardiology*. 2002. - No. 4. - pp. 14-18. Tashkenbayeva E. N. [Treatment of patients with early post-infarction angina]. Tashkent, 2007, no. 1, pp. 112-115.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

VOLEYBOLDA O'YIN TEXNIKASI VA UNING TASNIFI

Quliyev Shuhrat Shomurodovich

BuxDPI "Jismoniy tarbiya va sport" kafedrası o'qituvchisi

Matyaqubov Hamrobek Ixom o'g'li

BuxDPI "Jismoniy madaniyat fakulteti talabasi

ANOTATSIYA

Voleybol o'z mohiyati, mazmuni va xususiyati bilan boshqa sport o'yinlaridan farq qiladi. Maqolada voleybolda o'yin texnikasi va uning tasnifi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: voleybol, sport, o'yin texnikasi, o'yin texnikasi tasnifi, texnikaning asosiy qismi, texnikaning detallari, texnik harakatlar, tayyorgarlik fazasi.

KIRISH

Voleybol o'yini nisbatan kichik bo'lgan, ya'ni o'rtasidan teng ikkiga bo'lingan 18x9 metrli to'g'ri burchakli to'rtburchak shaklidagi maydonchada amalga oshiriladi. Zamonaviy voleybol turli o'yin malakalari va taktik kombinatsiyalarga nihoyatda boy bo'lib, o'ta katta shiddat va tezlikda o'tadi. Binobarin, voleybolning yuqorida zikr etilgan o'ziga xos xususiyatlari o'yinchilardan mukammal takomillashgan texnik mahorat talab qiladi. Musobaqa o'yinlarida texnik mahorat qanchalik keng va tashqi ta'sirlarga nisbatan mukammal shakllangan bo'lsa, shunchalik g'alabani qo'lga kiritish imkoni ko'p bo'ladi. O'yin texnikasi – bu bir vaqtning o'zida ketma-ket va muayyan maqsadli tartibda ijro etiladigan ixtisoslashgan harakat yoki harakatlar majmuasidir.

O'yin texnikasi – harakatni aniq, tez, engil, vaziyatga muvofiq, kam kuch sarf etib yuqori samarada bajarishga mo'ljallangan bo'lishi lozim

"Texnika" atamasi yunoncha (tehnus) so'z bo'lib, juda keng ma'noda foydalaniladi va o'zbek tilida «san'at» tushunchasini anglatadi. Miloddan avvalgi 776-yildan boshlab har 4 yilda Yunonistondagi Olimp tog'larining etagida joylashgan Olimp qishlog'ida Xudo Zevs sharafiga o'tkaziladigan umumyunon bayram musobaqalari ishtirokchilari 2 g'ildirakli aravachada poyga, mushtlashish, beshkurash sporti bo'yicha o'z san'atlarini (texnikasini) namoyish etganlar. Qizig'i

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

shundaki, har bir ishtirokchi musobaqadan oldin o'z qaddi-qomatini, mushaklarini shakllanganligi va boshqa shu sportga oid xislatlarni namoyish qilishi mazkur musobaqaning shartlaridan biri bo'lgan. Demak, muayyan sport turi bilan shug'ullanish natijasida odamning qaddi-qomati, mushaklari va organizmning jamiyki barcha organlari shakllanadi, binobarin sportchining texnik mahorati, san'atini takomillashishi ta'minlanadi.

Texnikaga oid barcha vositalar borki (samolyot, avtomobil, raketa, televizor, sovutgich, soat va hokazo), ularning texnik pasporti mavjud bo'lib, unda mazkur vositaning texnik ko'rsatkichlari va o'lchamlari berilgan bo'ladi. Sportda ham muayyan harakat malakasining o'ziga xos texnik ko'rsatkichlari, o'lchamlari va uni ijro etishda shakllangan texnik tartibi mavjuddir.

Voleybol o'yini texnikasi o'yinni olib borish uchun zarur bo'lgan harakat usullari majmuasidan iboratdir. Harakatlar texnikasi turli vaziyatlarda maqsadga muvofiq, samarali harakat qilish bilan baholanadi. O'yindagi har bir texnik usulni bajarish bir-biri bilan uzviy bog'langan harakatlanish tizimidan tashkil topadi. Harakat texnikasi harakat vazifalarini muayyan usul bilan hal qilish uchun zarur va yetarli bo'lgan harakatning dinamik va kinematik xususiyatlaridir (kuchlarning muayyan izchilligi, gavdaning ayrim qismlari o'rtasidagi muvofiqlik va shu kabilar).

Texnikaning asosiy qismi – ma'lum bir harakatdagi asosiy mexanizmning eng muhim va hal qiluvchi qismidir. Texnikaning asosiy qismini bajarish nisbatan qisqa vaqt oralig'ida katta kuch sarflanishi bilan ifodalanadi.

Texnikaning detallari – harakatning asosiy mexanizmini buzmaydigan ikkinchi darajali xususiyatdir. Texnika detallari turli sportchilarda turlicha bo'lib, bu ularning morfologik va funksional imkoniyatlariga bog'liq bo'ladi.

Texnik harakatlarni bajarishda harakatlarning vaqt jihatidan ma'lum bir fazalari farqlanadi. Odatda, harakatlarning uch fazasi: tayyorgarlik, asosiy va yakunlovchi fazalarini belgilab qo'yish mumkin.

Tayyorgarlik fazasining ahamiyati harakatni bosh fazada bajarish uchun qulay sharoit yaratishdan iborat. Bu sharoitlar yugurib kelish, sakrash, aylanma harakatlarni (to'siq qo'yganda, koptokni o'yinga kiritganda, hujum zarbasini berishda) bajarish bilan yaratiladi. Asosiy fazadagi harakatlar bevosita asosiy harakat vazifalarini hal qilishga qaratiladi. Biodinamik nuqtayi nazardan bu fazadagi eng muhim narsa harakatlantiruvchi kuchlardan tegishli vaziyatda, tegishli yo'nalishda samarali foydalanishdan iboratdir.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Yakunlovchi fazadagi harakatlar gavda muvozanatini saqlash maqsadida soʻnib boradi yoki keskin tormozlanadi. Voleybol juda dinamik oʻyin boʻlganligi sababli voleybolchi turli texnik usullarni egallashi, oʻyin vaziyatidan kelib chiqqan holda ularni tanlay olishi va uni tez, aniq bajarishi lozim. Bu esa oʻyinchining texnik mahoratini belgilaydi.

Yuqori texnik mahorat belgilari quyidagilar bilan ifodalanadi:

- harakat usullarining aniq va samarali bajarilishi;
- xalal beruvchi omillar (charchash, tashqi sharoitning salbiy taʼsirlari) mavjudligida harakatlarning bajarilish barqarorligi;
- raqib harakatlariga qarab javob harakatlarini tanlash, ularni qayta qurish va bunda harakat qismlarini boshqara olish;
- usullarning bajarilish ishonchliligi

Voleybol taraqqiyotining har xil davrlarida texnik harakatlarni bajarish usullari, talablari, shakli, mazmuni oʻzgaradi va takomillashib boradi. Texnik usullarning oʻzgarishiga oʻyin qoidalarining oʻzgarishi, taktik harakatlarning takomillashuvi, oʻyinchilar jismoniy tayyorgarligi darajasining oʻsib borishi asosiy sabab boʻladi. Hujum va himoyadagi oʻyin dinamikasining oʻsishi, harakatlar potensialining oshib borishi, hujum va himoyadagi kombinatsiyalar arsenalining kengayishi ham texnik usullarni yangilashga yoki qayta qurishga turtki boʻladi.

Toʻpni tepadan, yondan va pastdan oʻyinga kiritish. Bu usul toʻpni oʻyinga kiritishning eng faol usuli. Boshlangʻich holat oʻyinchi toʻrga yoni bilan turadi oyoqlar bir chiziqda yelka kengligida boʻladi. Toʻp chap yelka oldida yuqoriga otilib, bir vaqtning oʻzida oʻng qoʻl tushiriladi va tana oʻng oyoq tomon egiladi. Toʻp pastlay boshlashi bilan zarba beruvchi harakat boshlanadi: oyoqlar boʻqilib, tana toʻgʻrilanadi, qoʻl yoysimon harakat bilan pastdan tepaga zarba beradi. Zarba kuchi oyoqni birdan toʻgʻrilash, tana ogʻirligi va tanani zarba tomon egish hisobiga oshiriladi. Toʻpni tepadan yorilama kiritib berish zarbasining kuchi shuningdek, oʻyinchining oldindan yugurib kelishi va qoʻl siltash kuchi hisobga ham oshirilishi mumkin

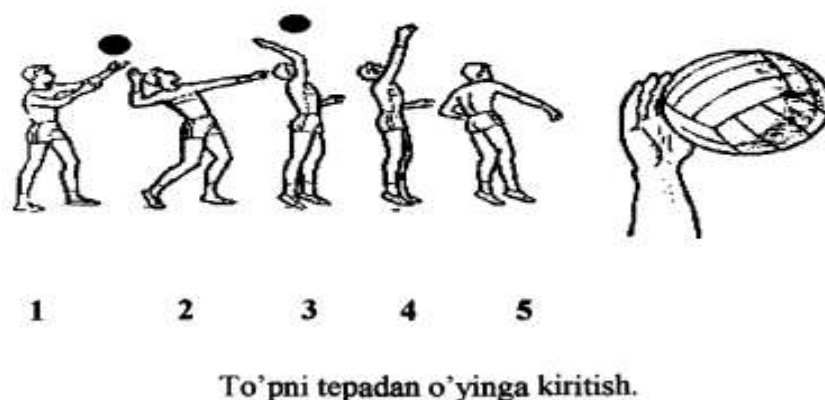
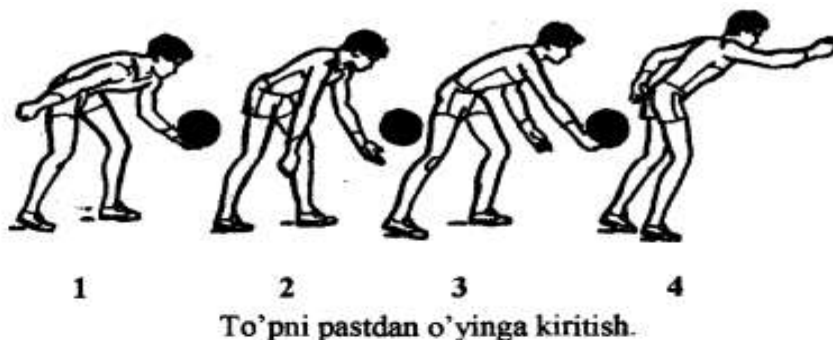

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

To'pni uzatish usuli o'yinchilar o'rtasidagi hamkorlikni ta'minlaydi. Qo'llaming boshlang'ich holati va bo'qilishiga qarab yuqoridan yoki pastdan to'p uzatilayotganligini aniqlash mumkin.

To'pni yuqoridan uzatish usulidan ko'proq to'r oldidan hujumkor zarba berish maqsadida foydalaniladi. Bu usul o'yinchidan o'z vaqtida va aniq chiqib borishni talab etadi va to'p uzatish uchun qulay joyni, holatni tanlay bilish zarur bo'ladi. Bunda oyoqlar tizzadin buqilgan va yelka kengligida qo'llar buqilgan va oldinga uzatilgan, bo'g'inlar orqaga olingan bo'ladi. To'pni uzatish oyoqlar, qo'llar va tanani to'g'rilashdan boshlanadi. (To'p tezligini kamaytirish va to'pni to'g'ri yo'naltirish uchun).

To'p uzatishda katta ko'rsatgich va o'rta barmoqlar muhim rol o'ynaydi. Barmoqlarning egiluvchan harakati to'pni to'g'ri yo'naltirish imkonini beradi. O'yinchi to'p uzatish xarakteri o'z harakatlarini doimiy ravishda o'zgartirib turishi lozim. Agar, masalan, to'p uzatish katta masofaga amalga oshirilsa, tana va oyoqlar jonliroq to'g'rilanishi lozim. Sakraganda to'p uzatish hujumni tezlashtirish va raqib blokini dog'da qoldirish maqsadida amalga oshiriladi. Uni joyida yoki qisqa

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

masofadan yugurib kelib bajarganda qo'llar faol yozilish lozim. «Yopiq» to'p uzatish usullaridan bir to'pni boshi uzra oshirib, orqaga uzatish. Bo'nga to'rga qo'llar tekkan chogda, tana va bosh sal orqaga egilgan bo'lishi lozim. Ushbu usulni sakrab turib bajarganda hujum uchun yaxshi imkoniyat paydo bo'ladi.

Hujumkor zarba. Zarbaning asosiy usuli hisoblanadi. Ushbu zarba kombinatsiyani tugallash vaqti ochko yutish yoki to'pni o'yinga kiritish huquqini qo'lga kiritish maqsadida amalga oshiriladi. Hujumkor zarbaning ikki to'ri mavjud: to'g'ridan va yonlama hujumkor zarabalar.

To'g'ridan hujumkor zarba . Hujumkor zarbaning asosiy usuli hisoblanadi. Ushbu zarbaning har qanday yo'nalishida va maksimal kuch bilan bajarish mumkin. Mazkur zarbani berish quyidagi bosqichlardan iborat: yugurib kelish, sakrash, zarba beruvchi harakat va yerga tushish. Ko'p hollarda ushbu zarba ikki-uch qadam tashlagan holda beriladi. Oxirgi qadam katta tashlanishi lozim. Sakrash vaqtida harakatlar mutanosibligi, ayniqsa, yerdan siltanish chog'ida muhim. Zarba tanani badan burish va qo'lni oldiniga harakatlantirish bilan beriladi. Zarba kuchi to'pni yuqoridan berkituvchi qo'lning yakuniy harakatiga bog'liq. Zarba to'pga pastdan oldinga qarab beriladi. Zarba bergandan so'ng o'yinchi sal buqilgan oyoqlariga yumshoqqina tushadi, tana va yelkalar bo'shashgan holatda bo'ladi

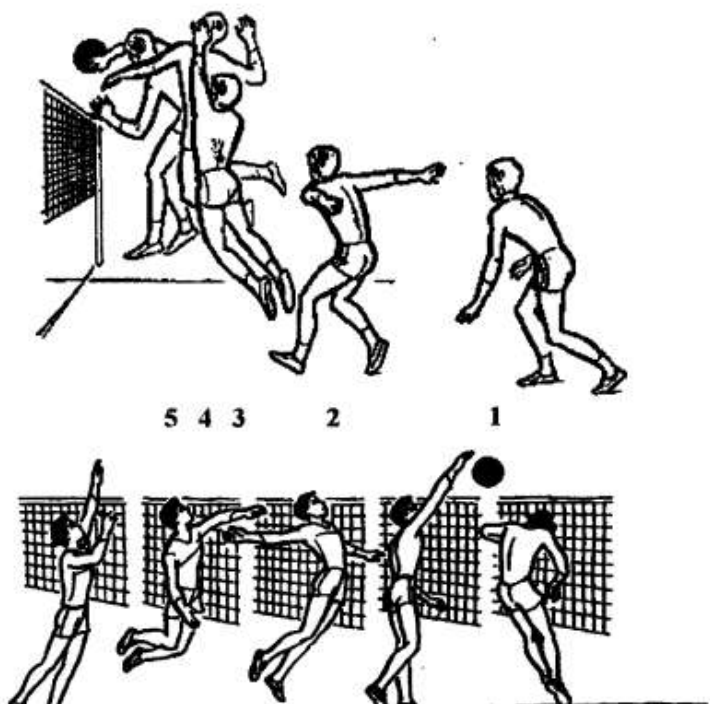
Yonlama hujum kor zarba. To'r oldida o'tkir burchakdan beriluvchi eng unumli zarba hisoblanadi. Qo'l siltanganda tana zarba beruvchi qo'l tomon yegilib, qo'l pastga yonga tushiriladi. O'ng qo'l zarba berilganda tana to'g'rilanib, yelkalar chapga buriladi, chap qo'l tushirilib, o'ng qo'l yoysimon harakat bilan to'pga yo'naltiriladi. Zarba chog'ida qo'l to'g'ri bo'lishi lozim. Malakali voleybolchilar yonlama zarbani tanani bo'rgan holda amalga oshiradi.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

XULOSA

Shunday bo'lsa-da, o'yin texnikasida foydalaniladigan usullarning bundan-da samaraliroq imkoniyatlari yo'q deb bo'lmaydi. Malakali sportchilarning funksional va jismoniy imkoniyatlari o'yin texnikasiga yangi, ilg'or usullarni kiritish va uni ro'yobga chiqarish uchun imkoniyat yaratadi.

O'yin texnikasini tasniflash – ularni shakli, mazmuni, qo'llaniladigan usullarning nimaga mo'ljallanganligi, harakatlarning bir-biriga bog'liqligi, harakatlarning kinematik va dinamik tuzilishiga qarab ma'lum guruhlar va bo'limlarga ajratishdir.

Voleybol texnikasi ikkita katta bo'lim: hujum va himoya texnikalariga bo'linadi. O'z navbatida, yuqoridagi bo'limlar ham texnik usullarning shakli va mazmuniga ko'ra bir qancha guruhlariga bo'linadi. Har bir guruhda texnik harakatlarning o'ziga xos bajarish usullari mavjud bo'ladi.

ADABIYOTLAR

1. Айрапетьянц Л.Р. Волейбол. //Учебник для высших учебных заведений. – Т.: Зар қалам, 2006.

2. 3. Айрапетьянц Л.Р. Волейбол // Учебник для высших учебных заведений. – Т.: Зарқалам, 2006. – 240 с.

<https://journal-index.org/index.php/Educational-Science/article/view/40944>

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

ФОРМИРОВАНИЕ НЕРВНОЙ СИСТЕМЫ И ТЕМПЕРАМЕНТА. РОЛЬ ТЕМПЕРАМЕНТА В ОБЩЕСТВЕ

Гузаль Тошматова

Ташкентская медицинская академия, кафедра гигиены окружающей среды,
К.М.Н.

Email: g.toshmatova@yahoo.com 909076379

Назарова Насиба Исламовна,

Абдиева Мехринисо,

Абдулхамидов Мухтор,

Ботиров Фозилжон

Ташкентская медицинская академия

Email: islamovnanasiba@gmail.com +998889029888

foziljonbotirov4@gmail.com +998909360006

mehrinisoabdiu@gmail.com +998900964252

Qisqacha izoh

Tabiatda mutlaqo bir xil insoniy shaxslar mavjud emas - har bir insonning shaxsiyati noyob va takrorlanmasdir. Bizga ma'lum bo'lgan shaxsiyat xususiyatlariga qaraganda ancha sekin o'zgarib, ular har bir odamda o'ziga xos psixologik tuproqni shakllantiradi, keyinchalik uning xususiyatlariga qarab, faqat shu odamga xos bo'lgan shaxsiy "xususiyatlar daraxti o'sadi". Bu maqolada shaxs tempramentining uning va jamiyatning hayotiga ta'sirini hamda nerv tizimining tempramentga qanday ta'sir qilishi o'rganamiz.

Kalit so'zlar: temperament, nerv tizimi, sangvinik, xolerik, flegmatik, melanxonik.

ВЛИЯНИЕ НЕРВНОЙ СИСТЕМЫ НА ТЕМПЕРАМЕНТ ЧЕЛОВЕКА И ОСОБЕННОСТИ ТЕМПЕРАМЕНТОВ.

В природе не существует полностью одинаковых человеческих личностей – личность каждого человека уникальна и неповторима. Изменяясь гораздо медленнее, чем известные черты личности, они образуют в каждом человеке уникальную психологическую почву, а затем, в зависимости от его особенностей, вырастает личное «дерево черт», уникальное для этого человека. В этой статье мы изучим влияние темперамента человека на его

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

жизнь и жизнь общества, а также то, как нервная система влияет на темперамент.

Ключевые слова: темперамент, нервная система, сангвиник, холерик, флегматик, меланхолик.

THE INFLUENCE OF THE NERVOUS SYSTEM ON HUMAN TEMPERAMENT AND CHARACTERISTICS OF TEMPERAMENTS.

In nature, there are no completely identical human personalities - the personality of each person is unique and inimitable. Changing much more slowly than known personality traits, they form a unique psychological soil in each person, and then, depending on his characteristics, a personal “trait tree” grows, unique to this person. In this article we will study the influence of a person's temperament on his life and the life of society, as well as how the nervous system influences temperament.

Key words: temperament, nervous system, sanguine, choleric, phlegmatic, melancholic.

Темперамент — это понятие психологическое, а тип нервной системы — физиологическое. Одно из условий формирования индивидуального стиля — учет свойств типа нервной системы и темперамента. Человек выбирает такие приемы и способы выполнения действия, которые в наибольшей степени соответствуют его темпераменту. Наиболее соответствующие темпераменту приемы и способы действия зависят от обусловленных темпераментом часто совершенно произвольных и неподотчетных форм реагирования и особенностей движения. Например, ученик-меланхолик при выполнении письменной работы из-за неуверенности в себе и тревожности очень много времени тратит на составление черновика, его проверку и исправление и сравнительно меньше — на переписывание начисто. Ученик-сангвиник, наоборот, пишет иногда черновик очень сокращенно или даже вовсе не пользуется им и очень мало проверяет и исправляет свою работу. Стиль учебной деятельности (СУД) в Пермской психологической школе традиционно является предметом пристального изучения. Была обнаружена и доказана зависимость индивидуального стиля от свойств нервной системы и темперамента. Так, например, младшие школьники сильного,

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

уравновешенного, подвижного типа нервной системы обладают быстрым темпом деятельности, активны на уроках, помимо основных заданий успевают выполнить дополнительные. Для них характерны продуманность ответов, предпочтение выполнять трудные задания, большая сосредоточенность во время уроков, внимание к объяснению материала учителем. Они, как правило, не делают перерывов при выполнении домашнего задания, долго и тщательно проверяют выполненную ими работу, предпочитают выполнять задания самостоятельно, не списывать у товарищей и не пользоваться подсказками. Каждый человек рождается с определенным набором биологических особенностей его личности, проявляющихся в темпераменте. Значительные различия в поведении людей, обусловленные свойствами их темпераментов есть даже у кровных братьев и сестер, у близнецов, живущих бок о бок. Темпераменты различаются у сиамских близнецов Фотима и Зухра, у всех детей получивших одинаковое воспитание, имеющих одинаковое мировоззрение, близкие идеалы, убеждения и моральные устои. Темперамент — проявление типа нервной системы в деятельности человека, индивидуально-психологические особенности личности, в которых проявляется подвижность его нервных процессов, сила, уравновешенность. В нервных центрах коры человеческого мозга протекают в сложном взаимодействии два противоположных активных процесса: возбуждение и торможение. Возбуждение одних участков мозга вызывает торможение других, этим можно объяснить, почему человек, увлеченный чем-то, перестает воспринимать окружающее. Так, например, переключение внимания связано с переходом возбуждения с одних участков мозга на другие и соответственно торможением покинутых участков мозга. Тип нервной системы определяется именно сочетаемостью силы, уравновешенности и подвижности процессов возбуждения и торможения, которые можно тестировать с помощью теста-опросника Стреляу. Можно выделить четыре самых ярко выраженных типа нервной системы, их соотношение и связь с темпераментом.

Типы темперамента.

Меланхолик

Человек легко ранимый, склонный к постоянному переживанию различных событий, он мало реагирует на внешние факторы. Свои астенические переживания он не может сдерживать усилием воли, он

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

повышенно впечатлителен, легко эмоционально раним. Эти черты эмоциональной слабости.

- постоянные перепады настроения;
- ежедневные смены энергетических полюсов;
- быстро устает и плохо адаптируется в новом коллективе;
- требует постоянной поддержки и отдыха;
- обладает невероятной наблюдательностью;
- склонен к детализации и мелочам.

Флегматик

Медлителен, невозмутим, имеет устойчивые стремления и настроение, внешне скуп на проявление эмоций и чувств. Он проявляет упорство и настойчивость в работе, оставаясь спокойным и уравновешенным. В работе он производителен, компенсируя свою медлительность прилежанием.

- неторопливый и скрупулезный;
- всегда достигает результата за счет железного упорства;
- не терпит спешки;
- безынициативный;
- не любит суету и перемены мест;
- обращает внимание на каждую мелочь;
- доводит любое дело до совершенства, если ему позволит время.

Сангвиник

Живой, горячий, подвижный человек, с частой сменой настроения, впечатлений, с быстрой реакцией на все события, происходящие вокруг него, довольно легко примиряющийся со своими неудачами и неприятностями. Он очень продуктивен в работе, когда ему интересно, приходя в сильное возбуждение от этого, если работа не интересна, он относится к ней безразлично, ему становится скучно.

- врожденные способности идеального руководителя;
- расчетливый;
- умеет уговорить и расположить к себе;
- не выносит монотонной работы;
- имеет препятствия в технических моментах;
- испытывает сложности в конвейерной деятельности.

Холерик

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Быстрый, страстный, порывистый, однако совершенно неуравновешенный, с резко меняющимся настроением с эмоциональными вспышками, быстро истощаемый. У него нет равновесия нервных процессов, это его резко отличает от сангвиника. Холерик, увлекаясь, безалаберно растрчивает свои силы и быстро истощается.

- любит преодолевать сложности;
- нравится создавать что-то новое;
- любит самостоятельность;
- легко включается в процесс и с блеском довершает начатое;
- бывает, себя переоценивает;
- лидер, который не любит подчиняться;
- есть напор, но не настойчив.

Особенности нервных процессов	Типы нервной системы	Слабый	Сильные		
			Инертный	живой	безудержный
	Сила Уравновешенность Подвижность	Слабый Неуравновешенный Подвижный или инертный	Сильный Уравновешенный Инертный	Сильный Уравновешенный Подвижный	Сильный Неуравновешенный Подвижный
	Темперамент	Меланхолик	Флегматик	Сангвиник	холерик
	Реакции	Медленные Сильные	Медленные Сильные	Быстрые Умеренные	Быстрые Чезмерные

Цель работы. Определить количество темпераментов и их различия у студентов, обучающихся в разных вузах.

Результаты и обсуждение. Опрос провели Ташкентская медицинская академия, Ташкентский государственный стоматологический институт, Ташкентский государственный технический университет имени Ислама Каримова, Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека, Гулистан государственный университет, Ташкентский университет информационных технологий, Туринский политехнический университет. Государственный университет, Гулистан государственный педагогический институт, всего приняли участие 750 студентов. Анкета заполнялась студентами в период с 1998 по 2006 год. В составе чистых типов темперамента

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

наибольший процент составили холериков - 32%, сангвиников оказалось - 27%, меланхоликов - 22%, флегматиков - 19%. По результатам опроса, среди студентов-медиков показатель холериков - 65%, сангвиников - 20%, меланхоликов - 5%, флегматиков - 10%. Среди студентов факультетов психологии, педагогики, дипломатии холерики -30%, сангвиники -55%, меланхолики -5%, флегматики -10%. Студенты физико-математических, технических, экономических, юридических факультетов холерики -25%, сангвиники -25%, меланхолики -5%, флегматики -45%. Студенты факультетов живописи, дизайна, ветеринарии и письма холерики -10%, сангвиники -10%, меланхолики -70%, флегматики -10%.

Краткое содержание. По результатам опроса среди студентов-медиков наиболее распространены холерические темпераменты. А среди студентов факультетов психологии, педагогики и дипломатии в основном состоят люди сангвинического темперамента. Дело в том, что среди студентов физики, математики, бухгалтерского учета, экономики, права больше флегматиков темперамента. Установлено, что большинство студентов факультетов живописи, дизайна, ветеринарии, письма являются студентами меланхолического темперамента. При этом 35% результатов тестов студентов были близки друг к другу с одним или двумя отличиями. 2% студентов имели противоречивые результаты по темпераменту. Отсюда можно сделать вывод, что организм человека, особенно нервная система, представляет собой сложную структуру и может находиться в одном темпераменте или в двух темпераментах, противоречащих друг другу. Можно также заключить, что каждый темперамент выбирает профессию, подходящую характеру его нервной системы.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА.

1. Вяткин Б.А., Щукин М.Р. Психология стилей человека: учеб. пособие / Рос. акад. образования; Перм. гос. гуманит.-пед. ун-т. — Пермь: Книжный мир, 2013. — 128 с.
2. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности. — М.: Педагогика, 1986. — 256 с.
3. Вяткин Б.А., Щукин М.Р. Человек — стиль — социум: полисистемное взаимодействие в образовательном пространстве: моногр. — Пермь, 2007. — 108 с.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

4. Мерлин В.С., Вяткин Б.А. Темперамент // Общая психология: учеб. для студентов пед. ин-тов / под ред. проф. А.В. Петровского. — Изд-е 2-е, доп. и перераб. — М.: Просвещение, 1976. — С. 405–421.

5. Психология интегральной индивидуальности: Пермская школа / сост. Б.А. Вяткин, Л.Я. Дорфман, М.Р. Щукин. — М.: Смысл, 2011. — 636 с.

6. Психологическая служба в современном образовании: рабочая книга / под ред. И.В. Дубровиной. — СПб: Питер, 2009. — 400 с.

7. Саломова Ф.И. Социально-гигиенические условия проживания детей школьного возраста г.Ташкента// Педиатрия. - М.,-2008. № 2.-С. 87

8. Эрматов Н.Ж. Гигиенические условия обучения подростков в академических лицеях// Молодой ученый. М.,-2017. № 23-2 С. 38-40

12. Психология интегральной индивидуальности: Пермская школа / сост. Б.А. Вяткин, Л.Я. Дорфман, М.Р. Щукин. — М.: Смысл, 2011. — 636 с.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

HISTORICAL DEVELOPMENT OF DUTOR PERFORMANCE

Tojiboyeva Sharofat Ergashovna

State Institute of Art and Culture of Uzbekistan Associate Professor of the
“National Singing” Department

Annotatsiya: Ushbu maqola o‘zbek milliy cholg‘ularidan biri hisoblanadigan dutor cholg‘usining tarixiy shakllanish jarayoni, uning ijro amaliyotiga tegishli ma’lumotlar va an’anaviy xonandalikga oid ijro yo‘nalishlari haqida yozilgan.

Kalit so‘zlar: Dutor, Zaynulobiddin Al-Husayniy, “Qonun”, cholg‘u, takomillashtirish, rez, terma zarb, ufori zarb, tanovor zarb.

Аннотация: В данной статье рассказывается об историческом процессе формирования инструмента-дудора, который считается одним из узбекских национальных инструментов, сведения о его исполнении и направлениях исполнения, связанных с традиционным пением.

Abstract: This article is written about the historical formation process of the dutor instrument, which is considered one of the Uzbek national instruments, information about its performance and performance directions related to traditional singing.

Keywords: Dutor, Zainulobiddin Al-Hussaini, "Kanun", tool, improvement, cut, terma zarb, ufari zarb, tanovar zarb.

Uzbek classical music as an example of spirituality and spirituality appeared. Therefore, these music samples are a form of creativity and art it should be studied as an important part of culture. Uzbek classical music is so vast that it cannot be covered topics are rarely found. People sing songs, epics, statuses and the influence of musical instruments on raising a person to be spiritually mature able to absorb educational topics. These music samples through which the people expressed their heartaches, love, romantic experiences, and dreams.

Indeed, Uzbek national instruments are colorful and attractive is distinguished from other nations. Every Uzbek household has one from time immemorial there was a musical instrument. This tradition continues today. This in our article, the favorite musical instrument of the Uzbek people, the "Dutor" music and its we found it necessary to dwell on its historical development.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

"The spiritual and cultural monuments of the Kushan period of Khorezm are very rich and is wonderful. In particular, III-IV of our era, conducted during 1945-1950 A large number of mural paintings during the excavations of the Tuproqkala Palace dating back to the 18th century inscriptions were found, including images of three musical instruments determined. These are: a small harp with six strings, a small lute with two strings and hourglass-shaped two-sided percussion instrument. And like these three instruments image of three female musicians. A woman playing the harp, one of the musicians' image is very popular, and the other two are almost nowhere to be foundnot done". "Eight instruments were held in the images on the pottery the figure of the musician and relief images on one side of the wall of the ceramic bathhouse processed. All figurines and reliefs belong to different periods and are from Melod includes the period from the previous IV-III centuries to the 1st century AD.

Har one figurine corresponds to one image of a musical instrument, as well as to reliefs so many images have been taken. Thus, there are 9 musical instruments in total is determined to be. All of them belong to different groups of instruments. Stringy nine-stringed, angular harp, five-stringed kiphara, four-stringed lute in groups and six, reminiscent of a two-string dutor, into two subgroups in the shape of a resonator there are dividing words. Except for two figurines and a relief, it is ceramic images on containers not printed". "Amir Temur and the era of the Timurids, without exaggeration, not only the Uzbek people, rather, the musical art of all Near and Middle Eastern countries has developed rapidly, it can be said that it reached the peak of perfection, it was a real Renaissance period. After all, these peoples form a single state and have mutually effective cultural relations not only established, but at the same time with the largest countries of Asia and Europe and those who have the possibility of spiritual connection. Musicians always perform at the celebrations held in the owner's palace listened with interest and appreciated newly created works. It's his his virtues were well known by the whole palace, from his heirs to his generals. The spiritual uplift characteristic of the era of Amir Temur is the art of music created a wide opportunity for almost all aspects: musicianship and singing, music education, compositional creativity, music science have matured. In the depths of centuries. The traditional teacher-student education system that has been formed has spread widely.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

In essence, this is the process that created a literal revival movement not only in Samarkand, the capital of Amir Temur's kingdom, but also his descendants Bukhara, Khiva during the time of Shahrukh, Ulugbek, Husayn Boykara, Babur and others. It was also hot in the cities of Kitab, Balkh and Kabul. A city with a medieval tradition according to the occupation of its inhabitants, it was necessary to live as a community (mahalla).

People well-known artists, according to the decree of governors or to create comfort for oneself they preferred to live together with their colleagues. That's it according to "singers' district", "composers' neighborhood", "composers' street". done. Around which the owners of this profession have gained special prestige and prestige, creative schools with special creativity, performance and scientific status were formed." Alisher Navoi patterns (musical-instrumental works) and peshravs (instrument works) is mentioned in "Boburnoma". Structurally complex The phenomenon of creating such works is not only Eastern, but also Western culture

It is rare in history. Moreover, after half a century, i.e. XVI-XVII Darvesh Ali Changi, a scientist who lived and created on the threshold of centuries, of this period Among the 24 popular methods, some are Ulugbek, 12 are Husayn Boygaro, and 7 are Alisher testifies that it belongs to Navoi's pen. Amir Timur and Timurid period musical instruments variety and diversity is distinguished by For example: oud (according to the name of the tree from which the wood is used) The Arabs spread the sound not only to the East, but also to the West (lute, lute, etc.). others came from this instrument), in the music theory of this period (music in pamphlets) to define intervals, tetra-pentachords, vowels and used in solo and ensemble performance. A perfect maqam system and maqam performance is integrated with the tanbur instrument perceived in unity. In the solo performance of the instrumental sections of the maqams, The tanbur also takes the lead in the circle performance of the parts of the song.

The formation process of the "Shashmakom" series since the XIV century started Although "Duvozdah Makom" continued independently, its components were used in the new series. In the first period, "Duvozdahmakom" were all the peoples of the Near and Middle East unique to the culture. This process has been going on since the time of the Timurids certain local characteristics began to influence. As a result, it is different from the whole system a series of separate works with national characteristics began to form.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Unlike the primary system, they have a structure and composition according to the number, freedom will be the priority. There are 12 Arab statuses and 12 Uyghur statuses status, 7 Iranian looms, 7 Azerbaijani mugams, 6 Uzbek and Tajik statuses occurred. These series, in turn, are influenced by the local musical dialect prompted the creation of new perfect categories. In this way, Uzbek is Tajik on the land of Shashmaqom, Khorezm status, Ferghana-Tashkent status roads, various multi-part instrumental works were created. "By the famous composer Zaynulabidin bin Muhammad bin Mahmud al-Husaini The work "Law" was written on the order of Navoi, the author himself said about it mentions it in the introduction, in the ode dedicated to Navoi. The work consists of an introduction and 21 chapters. The fact that the author's work consists of 24 chapters written about in the introduction. But in the only Tashkent copy of the source only 21 chapters of the work have been preserved, and the last three chapters have been lost need The source defines musical concepts such as nagma, bod, jam, and lahn. Husayni's treatise "Kitabul-Advor" by Urmawi and Shirazi It is based on the works of "Durratud-taj" and in most cases their content repeats. In the work, there are 12 status systems that were popular during the Timurid period listed in order: Ushshok, Navo, Busalik, Rost, Husayni, Hijazi, Rohavi, Zangula, Iraq, Isfahan, Zirafkand, Buzurg. The 16th chapter of the source is called "Dar bayani dutor" and is the first about dutor data will be provided". Dutor is one of the traditional Uzbek percussion instruments. People from the distant past. At the moment, a student who has been taking a worthy place in the performance practice. He took a place in all the groups typical of the traditional performance style. Traditional It was formed as a solo instrument and became one of the leading instruments. Dutor's historical formation and compatibility with other instruments are long going back in time, it has been described in musical treatises since the 15th century. In fact, it has two strings and their interval is a quarter interval a stringed musical instrument with eleven frets attached to the handle is described. However, it should be noted that the instrument described in the brochure is comprehensive close to the modern dutor word. The difference is only in form. Because the calyx of the described dutor is slightly larger than the modern dutor, and the handle is shorter. Instruments change or improve over time it is inevitable to go through the process. Dutor is an Uzbek, Turkmen, Tajik, It is a widely popular instrument among Karakalpak peoples. It should be noted that each Folk art has few, but unique features. "Dutor is widespread among the Uzbek, Turkmen, Tajik, and

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Karakalpak peoples of Central Asia is a popular instrument. It is worth noting that every nation's teacher has at least a little for himself there are features.

In performance practice, in the traditional style of performance, the fifth pitch is widely used.

Quarta-Tanovor sozi, unison-koshtor, octave-Bayot sozi is conducted. Adjustment based on second and third interval is very rare in modern process is used. Among the traditional instruments, dutor is rich in various and colorful beats, elegant and performers of different ages as an instrument with a feminine, philosophical sound widely used in practice. A single stroke is one of the simple strokes. Preliminary study of sozanda dutor

"P" (down) and "B" (up) on the left hand during the period is moved on an open string based on beats. P means the (down) motion sign, where all except the thumb fingers move down. Downstroke - from top to bottom, except for the thumb, the other four fingers moves down. This stroke is indicated by the symbol P (paw).

V - (up) movement sign, thumb moves from bottom to top, in this case, the remaining four fingers of the thumb are put together in a folded position moves.

Upstroke - thumbs down from the bottom up. The beat is strong index and middle fingers push out from the base of the thumb. This tattoo is marked with the symbol B (thumb). Terma zarb (Tanovar zarb) is one of the widely used zarbs in dutor performance is considered It is mainly performed with the thumb and index fingers. When the blow starts from top to bottom, first the index finger and then the head A downward movement is made by hitting the finger string. This is a note with the symbol "k". shown. When the stroke is struck from the bottom up, the thumb hits the string first moves up, and then the index finger drags out. "b" it is indicated by the symbol. Two down, two of the four sixteenth notes played by hitting up.

On beat 1, the index finger moves downwards in an idle position.

From the 2nd stroke, the thumb moves down in the same position

The 3rd beat moves the thumb up.

From beat 4, the index finger moves up in the same position.

LIST OF REFERENCES:

1. T. Zufarov, "History of music and music", T-2014;
2. I. Rajabov. Positions. T., 2006;
3. Rasultoev.J. Uzbek student performance. T., 1997;
4. Belyaev V. "Muzykalnye instrumenty Uzbekistana" Moscow-1933;
5. M. Tosheva. "Great Temur and music" Zor Tasvir newspaper. 2019.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

ЭФФЕКТИВНЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Якубов Абдурасул Соатович

преподаватель кафедры русского языка и литературы Денауского института
предпринимательства и педагогики,

Жуманиязова Дилфуза Кадамовна

преподаватель кафедры русского языка и литературы Ургенчского
государственного университета

Аннотация. В данной статье ставится задача рассмотреть эффективные современные педагогические технологии, которые может применить в своей работе учитель русского языка и литературы. Особое внимание уделяется технологиям деятельностного метода, которые формируют у обучающихся умения самостоятельно добывать новые знания, собирать необходимую информацию, выдвигать гипотезы, делать выводы и умозаключения, не теряться в ситуации неопределенности, уметь налаживать эффективные коммуникации с разными людьми, оставаться нравственными.

Ключевые слова: образовательные технологии деятельностного типа, личностно-ориентированное развивающее обучение, технология уровневой дифференциации, проблемное обучение, проектное обучение, педагогические мастерские, технология развития критического мышления.

Изменения в обществе и экономике требуют от человека умения быстро приспосабливаться к новым условиям, находить нестандартные решения возникающим проблемам. Чтобы сформировать данные умения у современных школьников, педагогу необходимо применять современные педагогические технологии, способствующие повышению качества обучения.

Повышению качества обучения русскому языку способствует использование технологии личностно-ориентированного развивающего обучения. Сегодня на уроках русского языка педагог должен научить детей учиться. Кроме этого важно, чтобы школьники умели думать, анализировать, критически относиться к информации разного рода, подходить к любому делу творчески, т.е. осуществляли творчески-продуктивную деятельность.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Эффективность лично-ориентированного урока видна, если у школьников положительный настрой на работу, если дети формулируют тему и ставят цель, работают по плану, применяют свой жизненный опыт, умеют связать прошлый опыт с новым знанием. Для большего эффекта педагогу необходимо сотрудничать с детьми, сочетать фронтальную работу с групповыми формами деятельности. В своей работе учитель русского языка обязан применять лично-ориентированный подход, используя технологии уровневой дифференциации, проблемное обучение. Языковед должен не увеличивать объем заданий, а стараться разнообразить их, быть консультантом при групповой работе по составлению детьми текстов диктантов, карточек-заданий по изученным орфограммам, обобщающих таблиц по темам и разделам русского языка, по написанию сочинений, индивидуальных заданий для детей, испытывающих трудности в изучении языка.

Одним из эффективных путей повышения грамотности школьников является формирование умения составлять алгоритм применения правил и таблиц обобщающего характера. Применяя алгоритмы, школьники приобретают навыки применения правил, что облегчает усвоение орфограмм. Новизна, удивление от открытия нового знания должны всегда присутствовать на уроке, потому что это приучает ребенка самостоятельно работать, решать поставленные на уроке задачи, находить нестандартные ответы на нестандартные задания.

Этому способствуют разнообразные проблемные ситуации на уроке. Технология проблемного обучения придает обучению поисковый, исследовательский и интерактивный характер. Такие уроки помогают ребенку быть исследователем, первооткрывателем в процессе своего труда. Благодаря этому формируются регулятивные, познавательные, коммуникативные действия. Школьники начинают с легкостью фиксировать затруднения в собственной деятельности, выявлять причины этих затруднений, определять цель своей дальнейшей работы, выбирать средства и способы достижения поставленной цели, осуществлять поиск необходимой информации.

Эта технология эффективна при объяснении новой темы. Когда ставится проблема, появляется вопрос для исследования. Опыт учителей-языковедов показывает, что проблемное название урока устраняет однообразие, повышает интерес учащихся. Например, «После бала» - это рассказ о любви или жестокости?» или «Герасим победитель или покоренный?» Как результат

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

такой работы - углубление уровня понимания, формирование информационной и учебно-познавательной компетентности.

В своей практической деятельности языковедам необходимо использовать элементы технологий деятельностного типа, таких, как информационно-коммуникативную технологию, технологию проектов, модульного обучения, мастерской педагога, технологии по здоровьесбережению.

Работа по методу проектов является сложным уровнем педагогической деятельности и предполагает высокий профессиональный уровень учителя. Проектная деятельность формирует и развивает у школьников поисковые (исследовательские), рефлексивные умения, работу в команде, навыки самостоятельности, а также умения грамотно представлять и защищать свою проектную работу. На уроках русского языка и литературы, во внеклассной работе по предметам нужно помогать учащимся как в групповой, так и в индивидуальной форме создавать интересные проекты. У ребенка сразу же повышается интерес к изучаемому предмету.

Считается, что проектная деятельность - лучший способ совместить самостоятельную работу школьников с применением современных информационных технологий и личностно-ориентированного обучения. Метод проектов эффективен при проверке домашнего задания на уроке в форме сообщения или доклада, при изучении новой темы в форме защиты реферата, выполнения творческой работы в форме презентации, сочинения, создания сборников.

Мастерская педагога (или педагогическая мастерская) - технология проведения нестандартной формы урока. Принципы построения данной мастерской в том, что мастер в атмосфере доброжелательности, открытости, сотворчества заставляет заработать эмоции школьника, чувства, проявить личную заинтересованность ребенка в изучении темы.

Оценивание работы ученика исключается, но представление работы перед одноклассниками дает возможность обучающемуся оценить ее достоинства, либо что-то изменить, исправить. Особенностью мастерской является то, что учитель нужен ученикам лишь тогда, когда их самостоятельный поиск не завершается открытием. Когда ребенок начинает сравнивать свои имеющиеся знания по какому-то вопросу с новым знанием,

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

которое он приобрел самостоятельно, то тогда он верит в свои возможности, раскрывается.

Русский язык и литература - серьёзные и сложные предметы. Здесь учащийся много пишет, читает, и поэтому учитель должен уделять особое внимание сохранению здоровья ученика. Следовательно, применять здоровьесберегающие технологии.

Важно начать с главного момента - организации урока. Учитывая динамику внимания учащихся, необходимо строить урок так, чтобы при чередовании разных видов работ учитывалось время для каждого задания. Чтобы избежать усталости учащихся, нужно чередовать виды работ: работа с учебником, работа у доски, самостоятельная работа, работа в группе и т.д. Все это способствует развитию мыслительных операций памяти и одновременно отдыху. Применение гибких вариативных форм построения учебного процесса способствует налаживанию индивидуального дозирования объёма учебной нагрузки и рациональное её распределение. Разноуровневые задания также способствуют сохранению здоровья учащихся. Различные задания на перегруппировку, на распознавание и поиск ошибок, задания с выбором ответа (тесты) позволяют избежать усталости. Чтобы избежать перегрузки учащихся, языковеду необходимо строго соблюдать объём всех видов работ: диктантов, изложений, а контрольные работы проводить строго по календарно-тематическому плану. На каждом уроке нужно устраивать игровые паузы, использовать зрительную гимнастику и эмоциональную разгрузку (2-3 минуты).

Актуальной проблемой современной методики преподавания филологических дисциплин является использование информационных технологий. Школьники уже не удовлетворены только материалами учебника и словом учителя. Интернет-ресурсы, представляющие обширные материалы, целесообразные для изучения литературного произведения, становятся источником накопления литературных знаний, служат средством, позволяющим осуществить литературное развитие учащегося. Новые информационные технологии создают основу для организации самостоятельной аналитической деятельности учащихся и для умения обобщать материал при широком использовании индивидуальных и групповых форм организации учебного процесса. Образовательная медиатека

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

позволяет представить самый разнообразный материал, выбрать нужную информацию, использовать извлеченный материал и применить его в самостоятельных работах учащихся, озвучить любой текст.

Информационные технологии применимы на всех типах уроков. На уроках русского языка и литературы можно использовать такой инструмент исследования, как презентации, тесты с использованием мультимедийного проектора. Часто на уроках не хватает восприятия через визуальный и кинестетический каналы, а компьютер, мультимедиа аппаратура позволяют привлечь и удерживать внимание детей, т.к. воздействуют более чем на один орган чувств. Школьник сам выбирает вид деятельности (обучение, тренировка, контроль), темп работы. Созданные детьми презентации можно использовать на этапе постановки цели, формулирования темы урока, при организации словарной работы, при изучении нового материала, при закреплении, на этапе рефлексии.

Еще одна эффективная технология обучения русскому языку и литературе - интегрированные уроки. Ученику на таких уроках дается широкое и яркое представление о мире, в котором он живёт, о взаимопомощи, о существовании многообразного мира материальной и художественной культуры. Уроки литературы чаще всего интегрируются с предметами гуманитарной направленности, такими как история, иностранные языки, музыка, изобразительное искусство. Например, когда изучается рассказ «Васюткино озеро» В.П. Астафьева, необходимо говорить о взаимоотношении человека и природы, о необходимости слышать и слушать голос природы, потому что природа - это живой организм. К природе необходимо относиться бережно, только тогда она ответит тебе взаимностью. Так проводится интеграция литературы, географии, биологии. При изучении произведений, посвященных морали, нравственности, культурным нормам (А.С. Пушкин «Капитанская дочка», рассказ «Станционный смотритель»), возможно проведение уроков в форме нравственных проповедей: «Береги честь смолоду», «Совесть - мерило ценности человека». Урок жизни, доброты, душевной щедрости по поэме Н.В. Гоголя «Мертвые души» интегрируется с темами по экономике «Товар и деньги». Способствуют социализации личности ученика, развивают навыки свободного рассуждения на философские и жизненные темы, обогащают эмоциональный мир растущего

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

человека, углубляют знания о материальных и духовных ценностях, формируют его гражданские чувства интегрированные уроки литературы и обществознания. Целесообразнее проводить в форме интегрированных уроков уроки внеклассного чтения, уроки знакомства с биографией писателя и его творчеством, обобщающие уроки, внеклассные мероприятия.

Так же эффективны на уроках русского языка и литературы игровые технологии. Игра - одно из наиболее мощных средств формирования культуры поведения. Игра является способом познания окружающего мира, дает ребенку в доступной и интересной форме представления о том, как принято себя вести в той или иной ситуации, заставляет задуматься над своим поведением и манерами. Игра приучает ребенка к дисциплине. На уроках русского языка и литературы можно использовать самые разнообразные виды игр: инсценировка басен И.А. Крылова, постановка сказки «Двенадцать месяцев», литературные, сюжетно-ролевые игры, учебно-игровые занятия.

Учителям русского языка особо рекомендуется применять инновационную технологию развития критического мышления для реализации поставленных образовательных задач. Инновационный подход к обучению позволяет так организовать учебный процесс, что ребёнку урок и в радость, и приносит пользу, не превращаясь просто в забаву или игру.

При обучении русскому языку и литературе эффективными являются следующие приемы данной технологии: кластеры, групповая дискуссия, чтение с остановками и вопросы Блума, опорный конспект, ассоциативный ряд, мозговая атака, синквейн, «продвинутая лекция», нетрадиционные формы домашнего задания, ключевые термины, лингвистические карты, дидактическая игра, перепутанные логические цепочки, лингвистическая аллюзия (намек), работа с тестами.

Наиболее приемлемым на уроках литературы считается такой прием, как дискуссия - одна из весьма сложных форм речи, для овладения которой необходима предварительная подготовка. Поэтому при проведении такого урока необходимо познакомить ребят с правилами ведения дискуссии, с речевыми штампами, помогающими выразить свои мысли. Данный прием особенно эффективен при обсуждении и анализе художественного произведения на уроках литературы. Групповая дискуссия может использоваться как на стадии вызова, так и на стадии рефлексии.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Повысить интерес ученика как к предмету, так и к обучению в целом, развить критическое мышление способствуют и нетрадиционные уроки. Творчество на таких уроках не развлекает, а помогает подобрать такие задания, такой дидактический материал, который своей необычностью подачи (путешествие, заседание, конкурс, викторина и т.д.) вызывает удивление, активизирует внимание, мышление ученика. Нетрадиционные уроки русского языка и литературы развивают языковую наблюдательность, обеспечивают системный анализ лингвистических сведений.

Языковеды всегда мечтают об увлекательном, интересном, эмоциональном общении с учащимися, чувствующими слово и думающими над ним, умеющими ощущать и воспринимать современный мир, видящими мощь русского языка. Использование эффективных современных технологий на уроках русского языка и литературы помогает воспитать образованных, нравственных людей, которые способны к сотрудничеству, отличаются мобильностью, динамизмом, конструктивностью.

Несмотря на все преимущества современных технологий, при их использовании, безусловно, должно присутствовать чувство меры. Не перегрузить, не навредить - эти слова должны стать девизом современного учителя.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Веденина Т. И. Дифференциация обучения как важный фактор развития познавательных интересов школьников. <http://festival.1september.ru>.
2. Вишнякова Е.Е. Не только о технологии «Развитие критического мышления через чтение и письмо». ИД «Первое сентября», газета «Русский язык» №15/2004
3. Павлова А.И. О технологии развития критического мышления учащихся на уроках русского языка. РЯШ, №3, 2007
4. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий, Москва, НИИ школьных технологий, 2006.
5. Технология развития критического мышления через чтение и письмо. ИД «Первое сентября», газета «Русский язык» №18, 19/2005
6. Якубов А. С. (2023). Актуальность коммуникативного метода обучения языку. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 3(3), 95-99.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

**SURXONDARYO VILOYATIDA YETISHTIRILGAN SIMIRENKO NAVLI
OLMA TARKIBIDAGI TEMIR (II)- IONLARI MIQDORINI ANALITIK
USULLAR YORDAMIDA ANIQLASH**

**Xolmirzayev D.T.
Suyunov J.R.,
Xolliyev A.X.,
Qahhorov A.R.,
Shomirzayeva Z.X.,
Abdushukurova S.Q.,
Qurbonova Sh.B.**

Termiz davlat universiteti, Termiz sh. Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy
diyorbekxolmirzayev24@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada Surxondaryo viloyatida yetishtirilgan "Simirenko" navli olma tarkibidagi temir (II)- ionini analitik usullar bilan aniqlash bayon etilgan. Xususan, temir (II)-ionini mor tuzi reagenti bilan miqdoriy aniqlanganda ushbu navli olmaning tarkibida 7,3773 % temir (II) ionini borligi aniqlandi. Miqdoriy tahlilni tasdiqlash uchun olingan natija IQ-spektroskopiya usulida tekshirildi.

Kalit so'zlar: olma navlari, temir, mor tuzi , IQ-spektroskopiya, natriy gidroksid, Pink lady, Grany smith, Fuji, Gold red, Jeromine, Gala, xolesterin, saraton, pektin, gemoglobin.

Kirish. O'zbekistonda turli xil olma navlari yetishtiriladi. Ertapishar navlardan sanalgan Samarqand to'g'ichining daraxt balandligi 4,5-4m ga yetib, dumaloq shox-shabba formasiga ega. Mevasining vazni 75,9g bo'lib, yosh daraxtlardan terib olingan vazni o'rtacha 100-130g ni tashkil qiladi. Mevasi terib olinayotganda sariq-ko'k rangda bo'ladi, pishib yetilganda sariq tilla ranga kiradi. Ekilgandan keyin 3-4 yilda hosil bera boshlaydi. Uning eng yaxshi changlovchisi Saratoniy ertagi olma navi hisoblanadi. Mevasi may oyining oxiri, iyun oyida pishib yetadi.

Saratoniy navi –daraxtlari o'rta bo'yli, balandligi 6-6,5m ga yetadi, shox shabbasi anchagina ixcham bo'lib, dumaloq, siyrak formada ekilgan ko'chatlari 3-4

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

yillarda hosilga kira boshlaydi. Iyul oyida mevalari pishib yetiladi: ularni 10-12 kungacha saqlash mumkin. Mevasining o'rtacha vazni 100-150g, po'stining rangi ko'k-yaltiroq, pishganda sariq somon rangiga kirib, taram-taram yo'li ham bo'ladi. Eti oq, mayin, xushho'r va xushbo'y, quritilganda sifatli, yaxshi maxsulot beradi.

Toshkent borovnikasi navining daraxti baquvvati, balandligi 7m, shox-shabbasining diametri 10-12m ni tashkil qiladi. Yaxshi shoxlaydi, shoxlari shamolga chidamli, hosili vaznidan bir yoqqa egiladi, lekin sinmaydi. Mevasining o'rtacha vazni 140g, kattalariniki 200g. Mevasi iyul-avgustda pishadi, shakli yumaloq, qumoq-qumoq, o'rtacha sersuv, nordon-shirin, yaxshi saqlanadi.

Daraxti har xil tipdagi tuproqlarda yaxshi o'sib, hosil beradi. Ular tezda tiklanish hususiyatiga ega, sovuqqa anchagina chidamli, birinchi hosilini ekilganidan keyin 4-5 yilda bera boshlaydi, to'liq hosilga 7-8 yilda kiradi.

Bu navning tomorqalarda o'stirishda afzallik tomonlaridan biri, mevasi chiroyli, davomli vaqt ichida ketma-ket pishib yetilaveradi. Mevasining pishish davri bir oygacha davom etadi.

Qizil Grafenshteyn navi –O'zbekistonning deyarli barcha yerlarida uchraydi. Daraxti baquvvat, katta bo'lib o'sadi. Mevasi yoz oxirlarida pishadi. Ko'chati ekilgach, 4-5 yilda hosilga kiradi. Hosildorligi yaxshi, mevasi yumaloq, chiroyli, rangdor, o'rtacha vazni 100-130g, biroz qovurg'ali, po'sti hidli, yashil-sariq. Eti sarg'ish oq suvli va shirin. U sovuqqa o'rtacha chidamli nav.

Delishes –qishki serhosil olma navi bo'lib, 5-7 yilda hosilga kiradi. Mevasi pishganda to'q-qizil rang oladi. Avgust-sentyabr oyi o'rtasida uzib olinadi. Mevasi yirik va o'rta me'yorda, vazni 150-180g.

Jonatan –kuzda pishadigan, barvaqt hosilga kiradigan nav. Daraxtning bo'yi 4,5-5 m, shox-shabbasi yoyiq holda, diametri 5,9m, meva vazni 100-120g. Ekilgan ko'chati 4-5 yilda hosilga kiradi, 7-yildan boshlab har bir daraxt 70-80kg dan hosil beradi, 12-14 yoshga kirganda hosil miqdori ikki hissa oshadi.

Starkrimson – navining daraxti past bo'ladi, novdalari qisqa va yo'g'on bo'lib, bo'g'in oralari qisqadir. Pakana payvandtagda 3-yili hosil bera boshlaydi. Serhosil, lekin hosili har yili ham bir tekis bo'lavermaydi. Mevasining tashqi ko'rinishi o'ziga rom qiladigan darajada, po'sti tig'iz, dag'al, eti yupqa, qisman po'stining ustida mo'm dog'lar uchraydi, qizil rang bilan qoplangan.

Mevasi iste'mol qilinadigan qismining rangi oq-sariq, donador, qarsildoq, hushbo'y hidga ega bo'lib, kislotasi sezilmas darajada.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Golden delishes –serhosil nav, kechpishar, shirin. Daraxti pakana bo'yli, shox-shabbasi dumaloq shaklda, 3-4 yilda hosilga kiradi. Renet Semerenko olma navi bilan bir vaqtda gullab, bir tekisda hosil berish hususiyatiga ega. U Renet Semerenko, Jonatan, Alpinist olma navlari bilan yaxshi changlanadi va ularni changlaydi. Mevasining vazni 130-160g, shakli cho'ziqroq yoki dumaloq cho'ziq bo'lib, rangi oltinsimondir. Meva qobig'ining ustida kulrang dog'lar va ayrim paytlarida zangsimon dog'lar uchraydi. Eti yaltiroq sariq, tig'izligi o'rtacha, xushbo'y. Mevasi avgust oyining oxiri, sentyabr oylari boshida pishadi.

Graym oltini –kech pishib yetiladigan olma navidir. Mevasining mazasi juda yaxshi, shakli chiroyli, sariq pillasimon rangda. Ko'chat doimiy yerga ekilganidan keyin, 4-5 yilda hosil beraboshlab, to'liq hosilga 6-7yilda kiradi. Mevasining vazni 70-80 g bo'lib, sentyabrda pishib yetiladi.

Goldenspur –daraxtlari deyarli katta bo'lmaydi, shoxlari ham kalta bo'lib, ko'proq xalqasimon meva shoxchalariga egadir. Bu nav spurali olma navlari ichida barvaqt hosilga kirishi va hosildorligi bilan ajralib turadi. Birinchi hosilni ko'chat ekilgandan keyin 2-3 yilda olish mumkin. Sentyabr oyining boshlarida mevasi pishib yetiladi

Oq ro'zmarin –bu qishki nav bo'lib, uning hosili joyida va uzoqlarga yuborish uchun yaroqlidir. Daraxti kuchli, piramida shaklida o'sadi. Mevasining vazni 75-100g. Daraxt ekilgandan keyin 6-7-yildan boshlab hosil beraboshlaydi. Kuchli payvandtaglarga ulab o'stirilgan daraxtlar kech hosilga kiradi. Daraxtlar 10-12 yoshga kirganda hosil beraboshlaydi. Hosili sentabr oyining boshlarida terib olinadi. To'liq hosilga kirgan tuplaridan 250-300 kg gacha hosil terib olish mumkin [1].

Surxondaryo viloyatida yetishtiriladigan olmalarning eksportbop navlari: Pink lady, Grany smith, Fuji, Gold red, Jeromine, Gala [2].

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Britaniyalik olimlarning sichqonlar ustida o'tkazgan tajribalarida olmaning xotirani mustahkamlashi aniqlandi. Ularning fikricha, kishi kuniga uch dona olma iste'mol qilsa, istalgan yoshda xotirasi mustahkam bo'lib, keksalik bilan bog'liq parisonxotirlikning oldini oldadi.

Bundan tashqari, olma qon tarkibidagi [xolesterin](#) miqdorini ham kamaytiradi. Olma tarkibidagi pektin moddasi organizmdan ortiqcha xolesterin chiqib ketishiga ko'maklashadi. Kuniga ikki dona olma iste'mol qilish qondagi zararli xolesterin miqdorini o'rtacha to'qqiz foizga kamaytiradi. Qolaversa, pektin moddasi [qand xastaligi](#) paydo bo'lishi xavfini ham kamaytiradi.

Olma tarkibidagi antioksidantlar saraton xastaliklariga qarshi yaxshi himoyadir. Biroq buning uchun olmani faqat po'sti bilan yeyish kerak. Negaki, saratonga qarshilik ko'rsata oladigan moddalarning aksariyati aynan olma po'stida mavjud.

Muntazam ravishda olma iste'mol qiluvchilar olma yemaydiganlarga qaraganda 17 yil uzoqroq yashaydi. Buning boisi olma tarkibidagi katexin polifenolida hisoblanadi. Bu modda immunitetni oshirib, qon aylanishiga samarali ta'sir ko'rsatadi va umuman yurak-qon tomir tizimini yashartiradi. Olimlarning hisob-kitobiga ko'ra, kuniga bir donadan olma yeb yurgan kishilarning yurak-qon tomir tizimi olmani xushlamaydiganlarga qaraganda 17 yilga yosh bo'ladi. Olma tish emalini tozalab, milklarni massaj ham qiladi. Biroq olmada organik kislotalar ko'pligi bois ular tish emalini yemirishi mumkin. Shu sababli olmani yeb bo'lgach, og'izni suvda chaygan yoki saqich chaynagan ma'qul Olma qancha nordon bo'lsa, demak, tarkibida C darmondori shuncha ko'p bo'ladi. Agar olmalarni mum qoplagan bo'lsa, qo'lingiz yog'lanadi, shu sababli iste'mol qilishdan oldin ularni yaxshilab yuvish zarur. Agar olma hid taratmasa uzoq saqlangan va shirasini yo'qotgan bo'ladi [3].

Usul va kerakli reaktivlar. Ushbu maqolada analitik usullardan quyidagilardan foydalanilgan fotometriya, eksreksiya, IQ-spektroskopiya, ajratish va boshqa usullardan foydalanilgan.

1. Natriy gidroksidning 0.1 M li eritmasi
2. Mor tuzining 0.1 M li eritmasi
3. Natriy gidroksidning 0.1 M li eritmasi
4. Distillangan suv

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Tajribaviy qism. Dastlab olma qirindisidan 5g oldim .Olingan olma qirindisini 30 ml distillangan suvga aralashtrirdim. Hosil bo'lgan aralashmani 15 daqiqa davomida aralashtrirdim. Aralashtririb bo'lingandan so'ng hosil bo'lgan eritmaga mor tuzining 0,1 M li eritmasidan 25 ml soldim. 100 ml hajmli stakanga tayyorlangan olma qirindisi eritmasidan 25 ml va ustiga 25 ml tayyorlangan mor tuzi eritmasida qo'shdim. So'ng 10 ml natriy gidroksidning suyultirilgan eritmasidan qo'shdim. Qo'ng'ir yashil rangli cho'kma hosil bo'la boshladi. Hosil bo'lgan cho'kmani filtrlab, quritib olma mevasi tarkibidagi temir(II)-ioni miqdorini aniqladim.

Tajriba natijalari tahlili. Dastlab eritma tayyorlab olishda o'lchab olingan olma qirindisidan distillangan suvga soldim va 10-15 daqiqa davomida yaxshi aralashtririb oldim. Aralashtririb bo'lingandan so'ng tayyorlangan mor tuzi eritmasidan soldim to'liq aralashtririb bunda ishqoriy muhitga o'tkazish uchun natriy gidroksidi eritmasidan qo'shdim va darhol qo'ng'ir yashil tusli cho'kma hosil bo'la boshladi.

1-jadval.

Murakkab aralashmalar tarkibidagi temirni aniqlash reagentlari

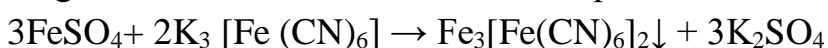
Reagent	Ishqor, ammiak	NaOH+ortiqcha H ₂ O ₂	Na ₂ CO ₃	Na ₂ HPO ₄	Alanganing bo'yalishi	H ₂ S
Fe ²⁺	Fe(OH) ₂ oq cho'kma	Fe(OH) ₃ qizil-qo'ng'ir cho'kma	FeCO ₃ oq cho'kma	Fe ₃ (PO ₄) ₂ oq cho'kma	bo'yamaydi	FeS qora cho'kma

O'yuvchi ishqorlar temir (II) ion bilan berk idishda oq rangli Fe(OH)₂ cho'kma hosil qildi. Reaksiya ochiq idishda o'tkazilsa, hosil bo'layotgan cho'kma havo kislorodi ta'siridan oksidlanib, oldin yashil, keyin qizil-qo'ng'ir rangli Fe(OH)₃ cho'kmaga aylandi.

Ammiak ta'siridan temir (II) ion ham oq rangli Fe(OH)₂ cho'kma hosil qiladi.
$$\text{FeSO}_4 + 2\text{NH}_4\text{OH} \rightarrow \text{Fe(OH)}_2\downarrow + (\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$$

Biroq temir (II) ion to'lig'icha cho'kmaydi. Fe(OH)₂ cho'kmasining ammoniy tuzlarida erishi natijasida temir (II) ion ammoniy tuzlari ishtirokida Fe(OH)₂ shaklida cho'kmaydi. Eritma aralashmasi ochiq havoda qolib ketsa, temir (II) ionning oksidlanishi natijasida Fe(OH)₃ cho'kmasi hosil bo'ladi.

3. Kaliy geksatsianoferrat (III) – K₃[Fe(CN)₆] temir (II) ion bilan to'q ko'k rangli turnbul ko'ki cho'kmasini hosil qiladi:

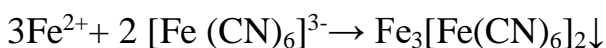

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

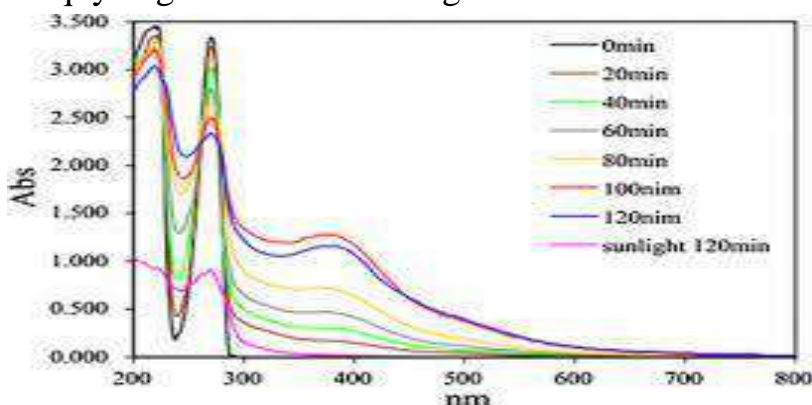
Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Cho'kma kislotalarda erimaydi, lekin ishqorlarda parchalanadi.

Mazkur reaksiya temir (II) ion uchun o'ziga xos reaksiya bo'lib, uni pH=2 bo'lganda oksidlovchilar bo'lmagan sharoitda o'tkazish kerak. Oksidlovchilar temir (II) ionini oksidlab, temir (III) ioniga aylantirishi mumkin. Unutmaslik kerakki, $\text{K}_3[\text{Fe}(\text{CN})_6]$ ning o'zi ham oksidlovchi bo'lgani uchun uni tomchilab qo'shish tavsiya qilinadi [4].

IQ -spektroskopiya orqali tajriba natijalarini tekshirib ko'rdim. Ushbu tahlil natijalari quyidagi 1-rasmda keltirilgan:

1-rasm. Olma mevasi tarkibidagi temir miqdorining IQ-spektr natijalari

1-rasmdan ko'rinib turibdiki, olma mevasi tarkibidagi temir miqdori kam bo'lsa-da mavjud ekan. Buni IQ-spektrdagi 3335 cm^{-1} sohada aniq spektr chiziqlari tasdiqlaydi.

Xulosalar. Olma mevasi inson organizmi uchun juda foydali. Olma tarkibida turli xil inson hayotiy faoliyati uchun zarur bo'lgan, shu jumladan temir moddasi ham bor. Odam organizmida temirning miqdori o'rtacha 4-5 gramm bo'lib, uning asosiy qismi gemogloblin tarkibida bo'ladi. Temir organizmda nafaqat gemoglobinning balki boshqa bir qancha muhim moddalarning tarkibiga kiradi. Bundan xulosa qilish mumkinki, muntazam ravishda temir moddasiga boy bo'lgan mahsulotlarni iste'mol qildan odamlarda turli kasalliklarga chalinish xavfi kamayadi.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Internet saytlari: <https://telegra.ph/Ozbekistonda-yetishtiriladigan-turli-xil-olma-navlari-10-17>
2. Internet saytlari: <https://www.agro.uz/qashqadaryo-surxondaryo-buxorona-voiy-boglar-tokzorlarni-tavsiyalar/>
3. Internet saytlari: <https://avitsenna.uz/olma-va-baliqning-foydalari/>
4. X.X.Turayev, N.T.Turabov, B.X.Alimnazarov – “Analitik kimyodan laboratoriya mashg’ulotlari”. Toshkent -2019.
5. O. Fayzullayev -Analitik kimyo Toshkent -2006.
6. V.P.Vasilyev – Analitik kimyo Toshkent -1999.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

УТОПИЯ В СОВРЕМЕННОЙ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Акбаров Бобур Баходир угли

студент 2 курса

Термезского педагогического института

Аннотация: Русская антиутопия - произведения русских писателей в жанре антиутопии, исследующие сосуществование человека и общества с начала 20 века художественными приемами и методами. Антиутопия является следствием внутреннего развития жанра утопии. Антиутопии характеризуются дегуманизацией, тоталитарной системой правления, экологическими катастрофами и другими явлениями, связанными с упадком общества. Антиутопия как жанр часто используется для привлечения внимания к реальным проблемам в окружающей среде, политике, экономике, религии, технологиях и т. д.

Ключевые слова: народ, нация, культура, менталитет, внутренний фактор, внешний фактор.

Научная фантастика и фэнтези стали частью основной русской литературы с XIX века. Русское фэнтези развилось из многовековых традиций славянской мифологии и фольклора. Русская научная фантастика возникла в середине XIX века и достигла своего золотого века в советскую эпоху, как в кино, так и в литературе, благодаря таким писателям, как братья Стругацкие, Кир Булычев и Михаил Булгаков, среди других. Советские кинематографисты, такие как Андрей Тарковский, также сняли множество научно-фантастических и фэнтезийных фильмов. С падением железного занавеса современная Россия пережила ренессанс фэнтези. За пределами современной России проживает значительное количество русскоязычных писателей и кинематографистов из Украины, Белоруссии и Казахстана, внесших заметный вклад в развитие этих жанров. В русском языке фэнтези, научная фантастика, ужасы и все другие родственные жанры считаются частью более широкого термина фантастика (fantastika), примерно эквивалентного «спекулятивной фантастике», и разделены меньше, чем на Западе. Русский термин для научной фантастики — научная фантастика (научная фантастика), что дословно можно перевести как «научная фантастика» или «научная спекулятивная фантастика». Поскольку в

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

советские времена было очень мало фэнтезийной литературы, ориентированной на взрослых, россияне не использовали специальный термин для этого жанра до перестройки. Хотя в русском языке есть дословный перевод слова «фантазия» — фантазия (fantaziya), это слово относится к сну или воображению, а не к литературному жанру. Сегодня российские издатели и литературные критики используют прямую английскую транскрипцию фэнтези (fentezi). Готику и сверхъестественную фантастику часто называют мистикой. Хотя научная фантастика возникла в России как целостный жанр только в начале 20 века, многие ее аспекты, такие как утопия или воображаемое путешествие, можно найти в более ранних русских произведениях.

Антицерковный роман Федора Дмитриева-Мамонова «Философ-дворянин». «Аллегория» (Дворянин-философ. Аллегория, 1769) считается прототипом научной фантастики. [1] [нужна страница] Это вольтеровское философское произведение под влиянием Микромегаса. [2]

Утопия была основным жанром ранней русской спекулятивной фантастики. Первой утопией на русском языке стал рассказ Александра Сумарокова «Сон о счастливом обществе» (1759). Двумя ранними утопиями в форме воображаемого путешествия являются «Новейшее путешествие» Василия Левшина (1784, также первый русский «полет» на Луну) и «Путешествие» Михаила Щербатова в страну Офир. Утопическими были и псевдоисторические героические романы в классической постановке (по образцу «Телемаки» Фенелона) Федора Эмина, Михаила Хераскова, Павла Львова и Петра Захарьина. Эпическая поэма Семена Боброва «Древняя ночь Вселенной» (1807) — первое произведение русского космизма. Действие некоторых сказок Фаддея Булгарина происходит в будущем, в других использованы темы полрой Земли и космических полетов, как, например, в «Фантастических путешествиях барона Брамбеуса» Осипа Сенковского.

Авторами готических рассказов были Александр Бестужев с его немецким колоритом, Сергей Любецкий, Владимир Олин, Алексей Константинович Толстой, Елизавета Кологривова и Михаил Лермонтов («Штосс»).

К середине XIX века воображаемые путешествия в космос стали популярными книжками, такими как «Путешествие к Солнцу и планете

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

«Меркурий и все видимые и невидимые миры» (1832) Дмитрия Сигова, «Переписка лунного человека с землянином» (1842) Петра Машкова, «Путешествие на Луну на чудесной машине» (1844) Семена Дьячкова и «Путешествие по Солнцу» (1846) Демокрита Терпиновича. В популярной литературе использовались такие фантастические мотивы, как демоны («Цин-Киу-Тонг» Рафаила Зотова), невидимость («Волшебные очки» Ивана Штевена), уменьшающиеся люди («Картина Василия Алферьева»).

Фантастические сказки Гофмана оказали влияние на восточноевропейских писателей, в том числе на украинского писателя Николая Гоголя, русских писателей Антония Погорельского, Николая Мельгунова, Владимира Карлгофа, Николая Полевого, Алексея Томофеева, Константина Аксакова и Василия Ушакова. Сверхъестественные народные сказки стилизовали Орест Сомов, Владимир Олин, Михаил Загоскин и Николай Билевич. Владимир Одоевский, писатель-романтик, находившийся под влиянием Гофмана, написал свое видение будущего и научного прогресса [3], а также множество готических рассказов.

Александр Вельтман, наряду со своими народными романсами («Кощей Бессмертный», 1833) и гофманскими сатирическими сказками («Новая Емеля, или, Метаморфозы», 1845), в 1836 году опубликовал первый русский роман «Предки Калимера: Александр, сын Филиппа Македонского». особенности путешествий во времени. [4] В книге главный герой едет в Древнюю Грецию на гиппогрифе, чтобы встретиться с Аристотелем и Александром Великим. В 3448 (1833) году, гелиодорическом любовном романе, действие которого происходит в будущем, путешественник посещает воображаемую страну Босфоранию и видит социальные и технологические достижения 35-го века.

Кабирова А. А. выделяет шесть основных жанровых особенностей, присущих антиутопии[1]:

- «Жанровая сущность» антиутопии была закреплена за романной формой.
- «Псевдокарнавал» как структурный каркас антиутопии, в котором сосредоточен абсолютный страх, сосуществующий наравне с благоговением перед государством. Важными составляющими псевдокарнавала являются мазохизм человека масс и садизм тоталитаризма.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

• «квазиноминация», заключающаяся в переименовании явлений, людей, предметов как проявление власти, ее претензий на функции, принадлежащие богам. Образцом языка тоталитарного государства становится искусственно созданный «новояз», основанный на максимально возможном упрощении языка.

Б. А. Ланин выделил следующие признаки антиутопии[3]:

- полемика с утопическим проектом;
- псевдокарнавальная реальность;
- карнавальная обрядность, обряд шутовской «свадьбы короля»;
- эксцентричность главного героя антиутопии;
- ритуализация жизни;
- основная ось конфликта – между личностью и социальной средой;
- аллегорический;
- утопию и антиутопию нельзя сравнивать;
- антиутопия рассказывает о гораздо более реальных и легко угадываемых вещах, чем научная фантастика;
- антиутопия заимствует бесчисленные трансформации временных структур из научной фантастики;
- ограниченное пространство антиутопии;
- страх – внутренняя атмосфера антиутопии.

Рубеж XIX-XX веков характеризуется тем, что позитивная утопия сменяется негативной утопией, предопределяя зарождение антиутопии. В XX веке антиутопия оформляется как самостоятельный литературный жанр, имеющий свои специфические черты: «псевдокарнавал», «квазиноминация», «ритуализация жизни» и т.д. Негативные последствия научно-технического прогресса и проблемы дегуманизации личности, а также обострившиеся общественно-политические противоречия эпохи способствовали трагическим тонам антиутопии.

Антиутопический жанр эпохи первой трети XX века в русской литературе представлен романами («Семь земных искушений» В. Я. Брюсова (1911), «Мы» Е. И. Замятина (1920)), повестью («Вечер 2217 года» Н. Федорова (1906), «Ленинград» М. Я. Козырева (1925)), повестью («Гибель главного города» Е. Д. Зозули (1918), — Боковая ветвь» С. Д. Кржижановского (1929)), драматургии («Город правды» Л. Н. Лунца (1923-

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

1924)), притч («Краткая повесть об антихристе» В. С. Соловьева (1899)) [4] [5]. Развитие жанра было вынужденно прервано в эпоху господства официального соцреализма в 1930-е годы[6].

В романе Е. И. Замятина «Мы», написанном в 1920 году, описана математически совершенная жизнь Соединённого государства, образовавшегося после Двухсотлетней войны. Государство огорожено Зеленой стеной. Все в нем было геометрически правильно, безукоризненно точно и кристально ясно. Государство управляется с помощью тоталитарной модели управления, которая формирует общество как единый организм, в котором все действует по законам Таблицы часов. Все аспекты жизни номеров – жителей США подлежат государственному контролю. Главный герой — D-503, который ведет записи в виде дневника. В романе показаны такие признаки антиутопии, как ритуальность жизни и замкнутость системы пространства, функционирующие в рамках специфической модели тоталитарного мира. Псевдокарнавал в полной мере выражен в романе Евгения Замятина. Исходя из псевдокарнавального характера антиутопии, вытекает наличие в романе карнавальных элементов, таких как избрание Благодетеля, казнь в День справедливости, выступление государственных поэтов, восхваляющих Единое Государство. Главные образы романа — Зеленая стена, Интеграл и Благодетель.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Литература:

1. Rustamovna, Alaudinova D. "Technology Of Teaching Languages." JournalNX, 2020, pp. 180-183.
2. PHRASAL VERB IN MODERN ENGLISH, А Дилноза, Научные горизонты, 01.03. 2019, 4-7
3. Инглиз тилида коммуникатив қийинчиликларни бартараф этиш йўллари, А Дилноза, Учитель 4 (№ 4), 88-91
4. <http://cheloveknauka.com/lingvopersonologicheskoe-funksionirovanie-printsipovruskskoorfografii#ixzz4y2ZLOUwL>
5. Alaudinova D.R., —The role of innovative technologies in the lesson, International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 05, 2020
6. Кабирова А. А. Модель мира в современных антиутопиях. Екатеринбург, 2018. С. 15—16.
7. Юрьева Л. М. Русская антиутопия в контексте мировой литературы. Москва, 2005. С. 73—76.
8. Ланин Б. А. Анатомия литературной антиутопии // Общественные науки и современность. — 1993. — № 5. — С. 154—163. Архивировано 20 декабря 2016 года.
9. Перейти обратно:1 2 Лазаренко О. В. Русская литературная антиутопия 1900-х — первой половины 1930-х годов: проблемы жанра: автореф. дис. ... канд. фил. наук. — Воронеж, 1997. — 20 с.
10. Alaudinova D. R., Shirinkulova S. M. TRANSLATING PROBLEMS OF MEDICAL ENGLISH TERMS //Преподавание классических языков в эпоху глобальной информатизации. – 2019. – С. 176-178.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

TA'LIMDA ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.

Usmonova Dilnoza Baxtiyorovna

Yangi hayot tumani 329-maktab oliy toifali ona tili va adabiyot o'qituvchisi

Annotatsiya: Hozirda ta'lim texnologiyasi yordamchi vosita bo'lib qolmay balki, o'quv jarayonining rivojlanishida katta rol o'ynab, uning tashkiliy shakllari, metodlari, mazmunini o'zgartiradigan yangi sistema deb tushunilmoqda. Bu esa, o'z navbatida, o'qituvchi va o'quvchining pedagogik tafakkuriga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Mazkur maqolada ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning mohiyati va ta'lim sifatini oshirishdagi o'rni, hamda ahamiyati yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim, sotsial menejment, globallashuv, boshqaruv, kordinatsiya, mutaxassis, kadrlar, oliy ta'lim, jarayon, madaniyat, koserpsiya, mehnat taqsimoti.

Bugungi kunda o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishda zamonaviy, ilg'or pedagogik texnologiyalarning o'rni va ahamiyati beqiyosdir. Darhaqiqat, ta'limda zamonaviy, ilg'or pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayonining unumdorligini oshiradi, o'quvchilarning mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi. Bir so'z bilan aytganda, zamonaviy ilg'or pedagogik texnologiyalar, birinchidan, o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakasini oshirishga imkoniyat yaratsa, ikkinchidan, o'qituvchining ham professional o'sishiga, ma'naviy rivojlanishiga yordam beradi. Bugungi zamonaviy ta'lim tizimining eng asosiy dolzarb, unsurlari quydagilarni o'z ichiga oladi: zamonaviy, yangicha, innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish. Ushbu pedagogik texnologiyalar orqali dars jarayonlarining mukammal olib borilishi va tashkil etilishi o'quvchilarning ham mustaqil ham kreativ fikirlashlariga ulkan yo'l ochib berish uchun xizmat qiladi. Texnika texnologiyalar, ilm – fan va ishlab chiqarishning bugungi kundagi yuksak taraqqiyoti o'z – o'zidan yangi ijtimoiy talablarni zamon talabiga qo'yimoqda. Mazkur ijtimoiy talablar sirasida jamiyat qolaversa uning asosida sohalar rivojlanishini harakatga keltiruvchi kuch -- tajribali kadrarni tayyorlash, ana shu maqsadga qaratilgan tizimni shakllantirish juda muhim ahamiyatga ega. Malakali kadrlarni tayyorlashga bo'lgan ehtiyoj dastavval ishlab chiqarish korxonalarida paydo bo'lgan bo'lsada, hozirgacha o'zining dolzarbligini saqlab kelmoqda. Buning eng asosiy sabablari jamiyatning

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

ijtimoiy , madaniy , iqtisodiy taraqqiyotga bog'liqligi , yangidan yangi yo'nalishlar ixtisosliklarning paydo bo'lishi ularga bo'lgan ehtiyojlarning ortib borishi , ular bo'yicha zamonaviy kadrlar tayyorlashning vujudga kelishi, o'zgaruvchan, hozirgi davrda mutaxassis kadrlarning kasbiy bilim , ko'nikma , mahoratlarini muntazam ravishda oshirib borishga bo'lgan ehtiyojlarning shakllanishi , shuningdek mutaxassis kadr sifatida kuchli raqobatga bardosh bera olishiga bo'lgan talablarning ortishi hisoblanadi.

Hozirgi kunda o'qituvchi faoliyatiga, uning pedagogik mahoratiga alohida e'tibor berilmoqda. Ta'lim jarayonida faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchilarning pedagogik fikrlashida o'rin ola boshlagan pedagogik texnologiyani dars jaaryonida qo'llashga oid tavsiyalar o'qituvchilar uchun juda zarur. O'zining va boshqalarning "men"ligini sezish, his qilish, o'zini boshqarish, fikrini aniq, lo'nda va puxta bayon eta olish, ishlatishga qaratilgan interfaol o'qitish usullari tez suratlar bilan rivojlanib ijobiy samara bermoqda. O'qitishda foydalanib kelinayotgan interfaol metodlar o'quvchilar o'rtasida raqobat muhitini vujudga keltirib o'quvchilarni harakatchanlikka boshlab ruxlantirdi, natijada o'quvchilar hamkorlikni o'rgana boshladi. Har qanday interfaol metod to'g'ri va maqsadli qo'llanilganda o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatadi. Yangi pedagogik texnologiya ta'lim tizimining rastional yo'llarini ishlab chiqaruvchi jarayon bo'lib, unda o'qituvchi asosiy mas'ul shaxs hisoblanadi. Chunki uning asosiy vazifasi axborotni o'quvchilarga tez, aniq va tushunarli tarzda yetkazib berishidan iborat. O'quvchilar yangiliklarni qabul qilishlari va bunga moyilliklari hamda fe'l-atvori har xil bo'lishiga qaramay o'qituvchi o'quvchilarni mustaqil fikrlash, mushohada qilish, xulosa chiqarishga o'rgatish lozim. Bunda o'quvchi asosiy harakatlanuvch kuch bo'lib, o'qish, mutolaa qilish, chizma chizish, proeksiyalar formulalarini tushunib asboblarni ishlata olishi, bir-birlari bilan do'stona munosabatda bo'lib, oldilariga qo'yilgan muammolarni yechishda bir- birlariga yordam berish ularning asosiy vazifasi hisoblanadi. Ta'lim tizimida sodir bo'layotgan o'zgarish va yangilanishlar o'quvchilarga yangi bilim, ko'nikma va malakalarini berish bilan bir qatorda yoshlarimizni o'ziga va boshqa insonlarga jamiyatga, davlatga, tabiatga nisbatan o'zgarishning vatanparvarlik g'oyalarini ongiga va qalbiga singdirishini ham ko'zda tutadi.

Zamonaviy innovatsion ta'lim texnologiyalari. Hozirgi vaqtda o'quv texnikasi Ta'lim maqsadlari o'zgarishi, vakolatli yondashuv asosida qurilgan federal

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

davlat ta'lim standartlarini rivojlantirish bilan bog'liq qiyinchiliklarni boshdan kechirmoqda. Qiyinchiliklar kelib chiqadi va asosiy o'quv dasturida individual buyumlarni o'rganish uchun soat sonini kamaytiradi. Ushbu holatlarning barchasi yangi talab qiladi pedagogik tadqiqotlar O'qitish usulida o'quv jarayoniga innovatsion ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish bilan bog'liq innovatsion ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish bilan bog'liq o'qitish va o'qitish usullari va ta'lim shakllari va uslublarini izlash. Mavjud pedagogik texnologiyalarni mohir va ongli ravishda tanlash uchun, shuningdek, o'quv va ta'limda maqbul natijalarga erishadiganlar muhim ahamiyatga ega bo'lganlar muhim xususiyatlarni tushunish kerak. Zamonaviy izoh "Pedagogik texnologiyalar" tushunchalari. Zamonaviy o'qitish usullari talabalarning o'zaro ta'siri va ularni o'quv jarayoniga jalb qilish, nafaqat materialni passiv idrok etishga yo'naltirish uchun faol usullardir. O'rganishning chekka shakllarining afzalliklaridan samarali foydalanishga imkon beradigan zamonaviy o'quv infratuzilmasi, o'quv, texnologik, tashkiliy komponentlarni o'z ichiga oladi. Bugungi kunda rus va xorijiy pedagogika sohasida ta'lim texnologiyalarining umume'tirof etilgan tasnifi mavjud emas. Ushbu hozirgi ilmiy va amaliy muammoni hal qilish uchun turli xil mualliflar o'z yo'lida mos keladi. "Ta'lim" ustuvor yo'nalishida innovatsion zonalar yoki zamonaviy ta'lim texnologiyalari quyidagilardan iborat: rivojlanayotgan trening; Muammolarni o'rganish; Ko'p bosqichli o'qitish; jamoaviy ta'lim tizimi; Texnologiyalar muammolari; O'qitishning ilmiy-tadqiqot usullari; Ta'limni loyihalash usullari; Modulni o'rganish texnologiyalari; ma'ruza va tijoriy o'quv tizimi; O'yin o'yinlarida foydalanish (rol o'ynash, biznes va boshqa o'quv o'yinlarining boshqa turlari); Hamkorlik bo'yicha trening (jamo, guruh ishi); Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari; Isitish texnologiyasi. Maksimal ta'limni o'qitish uchun minimal ta'lim. Muammolarni hal qilish bo'yicha bilimlar, muayyan vaziyatlarda bilimlardan foydalanish va ulardan foydalanish ko'nikmalarini ko'rib chiqish. Har bir o'rganish uchun haqiqatni izlash yo'llari, usullari, usullarini (natijasi) aniqlashni mustaqil ravishda belgilash. Uslubiy vakolatlarning shakllanishiga ko'maklashish. Muammolarni mustaqil ravishda hal qilish, kerakli ma'lumotlarni qidirish.

O'qituvchining faol, samarali faoliyat ko'rsatishiga yo'naltirilgan ta'lim jarayonining metodik ishlanmasidan farqli ravishda, ta'lim jarayonini faollashtirish va jadallashtirishga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalari ta'lim

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

oluvchilarga qaratiladi, shuningdek, ularning shaxsiy va o'qituvchi bilan birgalikdagi faoliyatini hisobga olgan holda o'quv materialini o'zlashtirishga sharoit yaratadi, ta'lim-tarbiyasi butun mashg'ulot davomida o'quvchilarning faolligi va qiziquvchanligini muntazam ravishda rivojlantirib borish maqsadini ko'zda tutadi, o'quv omillarini yaratishga asoslangan pedagogik texnologiya talablarini o'quv yoki ishlab chiqarish faoliyatiga tezkor jalb qilish imkonini beradi. Aks holda, zaif, etarli darajada tushunarli bo'lmagan yoki aniq natijani ko'zlanmagan topshiriqlar mashg'ulotning samarasiz yakunlanishiga olib kelishi mumkin. Innovatsion usullarda dars o'tish jarayonini, ya'ni zamonaviy pedagogik texnologiyalarni boshlang'ich ta'lim davridan boshlab tashkillashtirish ta'lim tizimida yuqori samara beradi. Bu degani, boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'limning poydevori hisoblanadi. Ana shu poydevorni mustahkam tarzda bunyod etish kelgusi davrlardagi ta'lim jarayonlarining o'tilishida ham qulayli yaratgan bo'ladi. O'z-o'zidan kelib chiqadiki, boshlang'ich ta'limdan boshlab tashkil etilgan pedagogik texnologiyalar ta'limning keyingi davrlarida tashkil etilishida birinchi bosqich vazifasini o'taydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Khodjamkulov, U., Makhmudov, K., & Shofkorov, A. (2020). The Issue of Spiritual and Patriotic Education of Young Generation in the Scientific, Political and Literary Heritage of Central Asian Thinkers. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(05), 6694-6701.
2. Axmedova Malohat Ergashevna *Pedagogika nazariyasi va tarixi (Pedagogika tarixi)*, O'zR oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. -T.: «TAFAKK URBOSTON 1». 2011.
3. Ishmuhamedov R.J, Abduqodirov A., Pardaev A. *Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari o'qituvchilari, tarbiyachilari, guruh rahbarlari uchun amaliy tavsiyalar)*.– T.: Iste'dod, 2010.-140 b.
4. Qodirova F.R., Qodirova R.M. “Maktabgacha yoshdagi bolalarga ikkinchi tilni o'rgatish metodikasi”, *O'quv-metodik qo'llanma*, -T.: 2004.
5. Монахов В.М. *Введение в теорию педагогических технологий*. Монография, г. Волгоград «Перемена» 2006.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

ЭВОЛЮЦИЯ БИОГРАФИЧЕСКОГО ЖАНРА В ДОКУМЕНТАЛЬНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ: АНАЛИЗ РАЗНООБРАЗИЯ ФОРМ И ТЕНДЕНЦИЙ.

EVOLUTION OF THE BIOGRAPHICAL GENRE IN DOCUMENTARY LITERATURE: ANALYSIS OF THE DIVERSITY OF FORMS AND TRENDS

Бозоров Пулат Фарход угли

Преподаватель Термезского государственного педагогического института

pbozorov404@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается эволюция биографического жанра в русской и зарубежной литературе. От исторических житий святых до современных биографических романов, исследуется влияние культурных и исторических контекстов на формирование и развитие этого жанра. Обсуждаются различные типы биографий, а также их особенности и значимость для культурного наследия. Также поднимается вопрос о моральном уроке, который может нести биография, унаследованный от биографической литературы.

Ключевые слова: биографический жанр, литературная эволюция, культурное наследие, историческая литература, моральные уроки, художественная документальность, жанровые разновидности, личность, культурные и исторические контексты.

Основы жанра биографии были заложены в античности — в произведениях Плутарха, Тацита, Светония [1]. В средневековье, основной формой биографических текстов были жития святых, где преобладала идеализация и главными героями были канонизированные святые. Однако в период Возрождения возрос интерес к индивидуальным судьбам секулярных личностей, что привело к расцвету жанра биографии. Заметным образцом биографической литературы этой эпохи является "Жизнеописания наиболее знаменитых живописцев, ваятелей и зодчих" Джорджо Вазари. В период Просвещения жанр жизнеописаний подвергся значительному воздействию

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

исторической науки. В XIX веке в английской литературе появились значимые биографии, основанные на обширном документальном материале. Например, это семитомная биография «Жизнь В. Скотта» Джона Локхарта (1836-1838), шеститомная «Жизнь Дж. Мильтона» Дэвида Мэссона (1859-1880) и трехтомная «Жизнь Ч. Диккенса» Джона Форстера (1872-1874).

В начале XX века английский писатель Литтон Стрейчи выдвинул свои работы "Знаменитые викторианцы" (1913) и "Королева Виктория" (1921), которые отличались от традиционных "официальных" биографий известных личностей. Вместо этого он представил ироничные портреты этих людей.

Этого писателя считают создателем так называемой «беллетризованной» (или «романизованной») биографии, которая отличается отказом от схематизма в изображении героев, ироническим отношением к ним, импрессионистичностью стиля, доминированием художественного начала над познавательным [2].

Вслед за Литтоном Стрейчи, Андре Моруа продолжил развитие биографического жанра, создавая серию биографий известных личностей. Он ввел понятие "biografie romances" («романизованная биография») и предложил теоретическое обоснование этого жанра. Позднее, после Стрейчи и Моруа, такие западноевропейские писатели, как Стефан Цвейг, Томас Манн, Лион Фейхтвангер, обращались к жанру биографии, однако они стали широко использовать литературные вымыслы, придавая своим произведениям черты романа.

В русской литературе с самого конца XVIII века начали появляться первые элементы светской биографии, которые можно наблюдать в биографических словарях таких как «Опыт исторического словаря о российских писателях» Н.И. Новикова (1772), «Словарь достопамятных людей русской земли» Д. Бантыш-Каменского (1836-1847), «Критико-биографический словарь русских писателей и ученых (от начала русской образованности до наших дней)» под редакцией С.А. Венгерова (вышло шесть томов, 1889-1904), и «Русский биографический словарь» Русского исторического общества в 25 томах (1896-1913). К XIX веку в русской литературе сформировались различные типы биографий, включая литературно-критическую, мемуарную и научную. Особое значение в становлении этого жанра имели такие произведения, как «Фон-Визин» П.А.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Вяземского (1830, издано в 1848), «Н.В. Станкевич» (1856) и «А.С. Пушкин в Александровскую эпоху» (1874) П.В. Анненкова, а также «Биография Тютчева» И.С. Аксакова (1886).

В XX веке жанр биографии получил широкое распространение, особенно в России. Особую популярность приобрела серия «Жизнь замечательных людей», которая была издана Ф.Ф. Павленковым в период смены веков и возрождена М. Горьким в 1933 году. Эта серия представляла собой научно-популярные биографии, основанные на фактах и написанные в нейтральном стиле. Одновременно в советской литературе начала XX века появились биографические романы, в которых авторы, такие как М.А. Булгаков, Л.П. Гроссман, Ю.Н. Тынянов, О.Д. Форш, А.П. Чапыгин, В.Я. Шишков и другие, использовали вымышленные персонажи и события наряду с реальными лицами. В своих произведениях писатели чаще всего обращались к изображению революционных эпох, среди героев выделялись Разин, Пугачев, декабристы, а также литературные деятели: Радищев, Грибоедов, Пушкин, Кюхельбекер, Достоевский, Мольер.

В романе, основанном на реальных событиях и имеющем документальную основу, возможно использование художественного вымысла, что отличает его от жанра художественной биографии, где вымысел не применяется. Художественный вымысел может применяться в тех случаях, когда существующие документальные материалы не охватывают определенные события, а также для создания эмоционально насыщенных типичных образов.

Отличия беллетризованной биографии от исторического (или «историко-биографического») романа лежат также в сфере соотношения образа личности и среды. В романе основным является «не частная жизнь, а дело исторического лица, тот исторический подвиг, который совершил человек» [3].

Важным считалось представление широких социальных слоев и массовых народных движений в литературных произведениях, а ограниченность в фокусировке исключительно на биографических аспектах считалась недостатком в некоторых произведениях 1920-х годов, посвященных Пушкину, Лермонтову и Гоголю.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Термин "бел-летризованная биография" оказался мало востребованным и был заменен на определения "исторический" или "историко-биографический роман".

В советской литературоведческой сфере биография изучалась в недостаточной мере. Из-за ограниченной популярности жанра "беллетризованной биографии", научные исследования в этой области в основном были посвящены зарубежной литературе или же научной биографии, продвигавшейся в рамках серии "Жизнь замечательных людей". Одним из важных трудов по теории жанра оставалась книга Г.О. Винокура "Биография и культура" (Л., 1927), которая стала первой попыткой научного анализа биографического жанра. Автор этого исследования ставил перед собой задачу показать, что биография, подобно другим художественно-документальным жанрам, основывается не только на эмпирическом материале, но и на теоретических основаниях. Он утверждал, что изучение личной жизни человека является специфической, но не менее значимой задачей, чем другие формы культурной жизни, такие как искусство, наука, политика и философия.

Американская исследовательница Ариадна Шилева в своей монографии «Б.К. Зайцев и его беллетризованные биографии» (Нью-Йорк, 1971) дала исторический очерк бытования этого жанра в советской литературе. Опираясь на теоретические разработки А. Моруа, она определила следующие обязательные черты жанра:

1. Беллетризованная биография преследует не только познавательные, но и эстетические цели, поэтому может быть художественным произведением.
2. Она должна включать документы, объективно и беспристрастно подобранные и интерпретированные биографом.
3. Биография не допускает вымысла, «додумывания», но дает право на личное видение героя автором, для которого является средством самовыражения.
4. «Образ героя биографии воссоздается путем постепенного раскрытия его психологического облика и прослеживания роста его духовного развития. Этому способствует хронологический порядок изложения событий в жизни героя». К этому можно добавить замечание Н.Н. Бочкаревой (в послесловии к роману Н.Н. Берберовой «Чайковский») о том, что в биографии присутствуют

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

не только «беллетристические штрихи», но и авторский замысел, и герои и даже своеобразный сюжет, который совпадает с событиями жизни героя [4].

5. Биография имеет потенциал нести моральное значение, что представляет собой одно из наследственных черт агиографической литературы.

Исследование биографического жанра в литературе позволяет понять его важность как средства передачи исторических, культурных и моральных ценностей. От житий святых до современных биографических романов, биография играет существенную роль в формировании образов и идеалов. В контексте биографического жанра она указывает на то, что простое перечисление фактов о человеке не дает полного представления о его значимости и влиянии на общество. Вместо этого, биография должна стремиться к пониманию и интерпретации личности через призму ее деятельности, идей, ценностей и вклада в культурное и историческое развитие. Только такой подход может дать полное и глубокое понимание личности и ее места в истории.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бердиева, Ш. Н. (2022). Нон-фикшн как особый тип документальной литературы. Редакционная коллегия, 108.
2. Бердиева, Ш. (2023). БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМДА КОМПЕТЕНЦИЯВИЙ ЁНДАШУВНИНГ ЗАРУРИЯТИ. *Interpretation and researches*, 2(1).
3. Очерк бытования жанра биографии в разные исторические эпохи дан в статье: Наркевич А.Ю. Биография // Краткая литературная энциклопедия. - М.: Советская энциклопедия, 1962. - Т. 1. - Стб. 620-621.
4. Бердиева, Ш. Н. (2022). Образ войны в книге С. Алексиевич «У войны не женское лицо». In *XVIII Виноградовские чтения* (pp. 134-137).
5. Шиляева А. Б.К. Зайцев и его беллетризованные биографии. - Нью-Йорк: Волга, 1971. - 175 с. 2 Моруа А. Современная биография // Прометей. - М., 1968. - Т. 5. - С. 394-416.
6. Левкович Я.Л. Восстание декабристов в советской художественной прозе // Русская литература. - 1975. - № 4. - С. 167.
7. Берберова Н.Н. Чайковский: История одинокой жизни. - СПб.: Петро-Риф, 1993. - С. 230.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

8. Бердиева, Ш. Н. (2022). Нон-фикшн как особый тип документальной литературы. Редакционная коллегия, 108.

9. Farhodovich, V. P. L. (2023). THE CONNECTION BETWEEN ORAL AND WRITTEN TRANSLATION. *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 3(10), 263-267.

10. Ugli, V. P. F. (2024). DOCUMENTARY AND FICTION FILM. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, 11(02).

11. Умаров, А. (2023). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АУДИОВИЗУАЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences.*, 3(11).

12. Курбанова, Г., & Курбанова, Ш. (2023). Интерактивные образовательные технологии в развитии коммуникативной компетентности студентов по русскому языку. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 575-580.

13. Умаров, А. А., Журабоев, М. Р., & Вохобов, Т. Т. (2023). ЭФФЕКТИВНЫЕ СПОСОБЫ ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО. *International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING*, 3(2).

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Favorite poet of the Uzbek and Azerbaijani people

Tashkent State Transport University

Obutjonova Durdona Omonjon qizi

Annotation: Shaykhzada not only wrote works in all types and genres of artistic creativity, but also worked effectively as a literary critic and critic.

Key words: works, playwright, critic, literary critic, talent, poems, "Tashkentnoma", buried in Farobi cemetery.

In fact, Maqsud Shaykhzoda, who was a blood-blooded Azerbaijani, and later became famous as a truly beloved poet, writer, dramatist, and outstanding scientist of the Uzbek people, was born in 1908 in the city of Oktash, Ganja region of Azerbaijan. His father, Ma'sumbek, was a doctor with a great reputation in the country.

In his poetry, Shaykhzada wrote his pen mainly on modern themes, and in his dramaturgy, he took a deep look at the historical past and gave a new artistic life to figures and events that help to illuminate modern problems in it. In the last years of his life, he wrote the last play about Beruni.

Sheikhzade not only wrote works in all types and genres of artistic creation, but also worked effectively as a literary critic and critic. Sheikhzada, who published the monograph "Genius Poet" as early as 1941, was constantly engaged in Navoi's life and work until the last days of his life.

After the article "About Navoi's Lyrical Hero" (1948), which he wrote on the occasion of Navoi's 500th anniversary, "About some poetic methods of Navoi's lyrics" (1959), "In the Art Studio of the Master" (3-part article, 1965-66), "Sultan of Ghazal property" (1966), "From the History of Tazkirachilik" (1968), created major scientific researches and brought the science of narcotics to a new stage of development.

Representatives of the Uzbek folklore such as Fazil Shair, works such as "Alpomish", "Shirin bilan Shakar", Uzbek classic and modern literature Babur, Muqimi, Furqat, Oybek, Gafur Ghulam, Hamid Olimjon, world literature Nizami Ganjavi, Sh. Rustaveli, A.S. Pushkin, N.A. Nekrasov, A.N. Ostrovsky, T.G. Shevchenko, A.P. He wrote works dedicated to his figures, such as Chekhov. As a pedagogue, scientist and poet, he made a worthy contribution to the development of a generation of poets, literary critics and critics.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

In 1929, the first poem of the young poet in Uzbek language was published in the pages of the newspaper "Sharq Haqiqat". Shortly after that, Shaykhzoda's first collection "Ten Poems", later "Undoshashim" (1933), "The Third Book" (1934), and "Jumhuriyat" (1935) were published.

Maqsud Sheikhzada said that "the labor heroism of our people, struggle and battle, freedom and friendship, happiness and sorrow, the beautiful landscapes of the country and the spiritual beauty of man became familiar to my pen and meaningful to my tongue."

These qualities of the poet were first of all manifested in his new, unique images capable of expressing changes and situations in life, reality and the spiritual world of our people. These are the images of History - Road - Journey - Ship - Caravan, Map (Earth and Homeland), Address, Number, Speed and Time. These are inextricably linked with each other, the history of mankind is integral and always moves forward, this human caravan - the ship cannot be stopped, it moves towards the destination of the human dream - happiness.

This can be seen from the fact that Sheikhzadeh titles his books as "Fifteen-year notebook" or "Quarter-century book". The poet himself says that "Human life is a notebook with a limited deadline", which means that this notebook should be filled with useful and noble deeds - "writings". The poem "Numbers" contains the following lines: "I am neither an astrologer nor an accountant, but I see heavenly meanings in the core of numbers, which make the country beautiful"...

In the poem "Hands", he sees in hands the existence of a person, the seal of his inner world. According to him, there are "very compassionate, life-giving hands" and "cruel, evil, cold as a grave, lazy" hands, in short, each hand is "the handmaiden of the heart", whatever the heart commands, it does. This is what he does.

One of the works that testify to the creative maturity of Maqsud Sheikhzadeh is the epic "Tashkentnoma". Literary community at the time evaluated this epic as a major creative success of the poet in our literature. Indeed, "Tashkentnoma" is the most complete of Sheikhzoda's epics, in which the unique aspects of the poet's personality are clearly revealed. The uniqueness of the epic is that the work is not built on the basis of a single story.

Sheikhzada was a multifaceted talent. Along with poems and epics, he also created dramas of very high artistic power. Not counting the drama "Beruni", which Sheikhzade started writing at the end of his life, but did not finish, his dramas

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

"Jalaluddin Manguberdi" and "Mirzo Ulugbek" have already become the artistic property of our people.

Sheikhzadeh's works have been translated into sister nations and foreign languages. In the process of translation, the poet received education from the master school of the representatives of brotherly nations and representatives of world literature, and wrote poems embodying the advanced traditions.

Sheikhzadeh died on February 19, 1967. He was buried in the Farobi cemetery of Tashkent.

References:

1. Mamurova, F. I. (2023). The Fundamental Theorem of Axonometry and Axonometric Projections. AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT, 2(4), 223-226.
2. Islamovna, M. F. (2024). THE CREATION OF MAQSUD SHAYKHZODA-AS A GOLDEN LEGACY. " XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR" nomli respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi, 2(1), 90-93.
3. Mamurova, F., & Obutjonova, D. (2023). KKI XALQ DILBANDI-MAQSUD SHAYXZODA. Бюллетень студентов нового Узбекистана, 1(11), 12-13.
4. Mamurova, F. I. (2023, November). KKI XALQ DILBANDI-MAQSUD SHAYXZODA. In International conference on multidisciplinary science (Vol. 1, No. 5, pp. 51-52).
5. Farxodovich, P. G. U. (2023, May). Elastik Poydevor Ustidagi Nurlarni Hisoblash Uchun. In International Conference on Multidimensional Research and Innovative Technological Analyses (pp. 198-202).
6. Ilhom o'g'li, M. E., & Oybek o'g'li, K. A. (2023, November). MAQSUD SHAYXZODA HAYOTI VA IJODINI TARG 'IB QILISH. In International conference on multidisciplinary science (Vol. 1, No. 5, pp. 53-55).
7. Mamurova, F. I., & Mustafayev, E. (2021, October). Aksonometrik Proyeksiyalarning Asosiy Teoremasi. Dimmetrik Aksonometriya Qurish. In " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 100-103).
8. Mamurova, F. I. ugli Mustafayev, EI (2021). SHADOWS IN A PERSPECTIVE BUILDING. Conferencious Online, 16-18.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

9. Amirkulovich, T. S. (2023, May). APPLICATION OF MODERN SMALL MECHANISMS IN RAILWAY TRACK REPAIR. In Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes (pp. 172-176).

10. Mikhailovna, M. M., Uglu, M. E. I., & Uglu, K. J. J. (2023). DIGITAL TECHNOLOGIES WHEN PERFORMING WEIGHING CALCULATIONS. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(6), 44-46.

11. Sulaymanovna, S. S. (2023, May). CHANGING EDUCATIONAL STRATEGIES FOR TEACHING FOREIGN LANGUAGES AT UNIVERSITY: FROM LEARNING TO TEACHING STRATEGIES. In Proceedings of International Conference on Educational Discoveries and Humanities (Vol. 2, No. 6, pp. 103-108).

12. Pirnazarov, G. U. F. (2023). KO 'NDALANG KESIMI TRAPETSIYASIMON BO 'LGAN TEMIR BETON TUTASH BALKALARNI HARAKATLANUVCHI YUKKA HISOBLASH. SO 'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI, 6(5), 29-34.

13. Mamurova, F. I., & Mustafоеv, E. (2021). Basic Theorem of Axonometric Projections. Dimetric Axonometry Construction. In "ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 100-103).

14. Tursunnazar o'g'li, O. J., & Ilhom o'g'li, M. E. (2023, May). ODDIY FERMA STERJENLARIDA QO'ZG'ALMAS YUKLAR TA'SIRIDAN ZO'RIQISHLARNI TOPISH, ODDIY FERMA STERJENLARIDAGI ZO'RIQISHLARI UCHUN TA'SIR CHIZIQLAR QURISH VA ULARNI BERILGAN YUK BILAN YUKLASH. In International Conference on Research Identity, Value and Ethics (pp. 262-268).

15. Begali o'g'li, A. E., Ilhom o'g'li, M. E., & Tursunnazar o'g'li, O. J. (2023). EKSKAVATORLAR BILAN GRUNT QAZISH TEXNOLOGIYALARI. MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH, 2(24), 132-140.

16. Xalilova, R. X., & Ilhom o'g'li, V. E. (2022, December). ATMOSFERANI MUHOFAZA QILISH. In "ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 120-123).

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

17. Ilhom o'g'li, M. E. (2022). KO 'P PROLYOTLI SHARNERLI BALKALARNI XARAKATLANUVCHI YUK TA'SIRIGA HISOBLASH. In " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 250-254).
18. Shohjaxon Maxamadro'zi o'g, U., & Ilhom o'g'li, M. E. (2022). TEMIR YO 'L TRANSPORTIDA BINO VA INSHOOTLAR QURILISHI. In " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 234-237).
19. Begali o'g'li, A. E., & Ilhom o'g'li, M. E. (2022). TEMIR YO 'LLAR QURILISHIDA BETON VA TEMIRBETON VAZIFALARI. In " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 246-249).
20. Mamurova, F. I., & ugli Mustafayev, E. I. (2021). SHADOWS IN A PERSPECTIVE BUILDING. Conferencious Online, 16-18.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

TIBBIYOTDA DAVOLASH USULLARI SIFATIDA QANDAY RADIOFAOL NURLARDAN YOKI USULLARDAN FOYDALANILADI

Allamurodova B.B., Eshkaraev S.Ch.

*Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Termiz sh, Farovon massivi 4B-
uy,*

e-mail: sadridin_eshkarayev@tues.uz

Annotatsiya

Og'ir ion terapiyasi yuqori dozalarni yuqori aniqlik bilan etkazib berishi mumkinur Biroq, diapazondagi noaniqlikni kamaytirish uchun tasvirni boshqarish kerak. Radioaktiv ionlar radioterapiya uchun potentsial ideal snaryadlardir, chunki ularning parchalanishi nurni tasavvur qilish uchun ishlatilishi mumkinur Pet tasviri bilan tasavvur qilish mumkin bo'lgan pozitron chiqaradigan ionlar Lourens Berkli laboratoriyasida uchuvchi terapiya loyihasi davomida terapiyani qo'llash uchun allaqachon o'rganilgan va keyinchalik Eulima EI loyihasi doirasida Germaniyada GSI terapiyasi sinovi, CERN-da MEDICIS va Yaponiyada HIMAC. Natijalar shuni ko'rsatadiki, radioaktiv ion nurlari barqaror ionlarga nisbatan tasvir sifati va signal-shovqin nisbati sezilarli darajada yaxshilanadi. Radioaktiv ionlardan klinik foydalanishga asosiy to'siq ularning qiyin ishlab chiqarilishi va nurlarning past intensivligidir. Evropa va Yaponiyada radioaktiv ion nurlarining terapiya uchun afzalliklarini baholash, yangi detektorlarni ishlab chiqish va tibbiy sinxrotronlar uchun radioaktiv ionlar manbalarini yaratish bo'yicha yangi tadqiqot loyihalari davom etmoqda.

Kalit so'zlar: zarrachalar terapiyasi, radioaktiv ion nurlari, uglerod ionlari, kislorod ionlari, PET.

Kirish. Hozirgi vaqtda Evropadagi saraton kasallarining ~50% davolash [1] qismi sifatida odatda rentgen nurlari bilan radioterapiyani boshdan kechirmoqda. So'nggi yillarda fotonli radioterapiya tasvirni boshqarish (IGRT) tufayli aniqligi va xavfsizligini sezilarli darajada yaxshiladi [2]. Biroq, proton va yorug'lik ionlari bilan zaryadlangan zarracha terapiyasi (CPT) butun dunyoda, ayniqsa Evropada tez o'sib bormoqda [3]. Darhaqiqat, chuqurlik-dozaning qulay taqsimlanishi tufayli deyarli barcha saytlarda rentgen nurlari bilan an'anaviy radioterapiya bilan taqqoslaganda normal to'qimalar CPT bilan saqlanib qoladi va bu yuqori muvaffaqiyat/toksiklik nisbatlariga olib keladi [4]. Protonlar, odatda uglerod ionlari og'irroq ionlari

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

foydalanish, fizika afzalliklari, hujayra o'ldirish uchun X-nurlari yoki protonlar ko'proq samarali o'simta viloyatida to'xtatish (yuqori qilaylik) ionlari bo'lish, radiobiologik xususiyatlari qo'shiladi normal to'qima, tez (past-qilaylik) ionlari zaharliligini ogohlantirish esa siyrak ionlashtiruvchi nurlanish bilan solishtirish [5]. Chiba (Yaponiya) radiologiya fanlari Milliy instituti (NIRS) da tajriba [6] va Yevropa markazlarida [7] radiobiologik va jismoniy malomatga aslida bir necha ko'rsatkichlar uchun takomillashtirilgan klinik natijalari tarjima qilingan, deb ko'rsatadi [8].

Biroq, CPT munozarali bo'lib qolmoqda. Birinchi sabab-CPT ob'ektlarining yuqori narxi, ayniqsa qimmat og'ir ion markazlari. Zarrachalar terapiyasi markazlari uchun rentgen nurlari uchun linacs bilan solishtirganda xarajat hali ham ancha yuqori bo'lsa ham, u asosan tezlatgichlarni (siklotronlar, sinxro-siklotronlar yoki sinxrotronlar) qurish uchun qo'llaniladigan supero'tkazuvchi texnologiyalar tufayli pasaymoqda. Biroq, CPT asosiy afzallik bo'lishi kerak bo'lgan narsada ham cheklangan, ya'ni Bragg cho'qqisi tomonidan amalga oshirilgan yuqori aniqlik. CPT, albatta, chunki zarracha qator va kambag'al tasvir hidoyat haqida muhim noaniqlik an'anaviy insultni kamroq mustahkam bo'ladi. Yon penumbra protonlar uchun rentgen nurlariga qaraganda sayozroq bo'lsa-da, proton rejalarini nur yo'nalishiga ortogonal yo'nalishda kelishmovchiliklar uchun mustahkam qiladi, og'ir ionlar uchun, barcha yo'nalishlarda keskin doz gradyanlari va distal uchlarida juda yuqori dozalari bilan ajralib turadi, diapazondagi noaniqlik asosiy fizika hisoblanadi cheklash. Tasvirni boshqarish CPT uchun juda muhimdir, hatto rentgen nurlaridan ham ko'proq, chunki Bragg cho'qqisidagi siljish fotonlarga qaraganda dozaga juda katta ta'sir qiladi. Harakatlanuvchi maqsadlar uchun bu o'zaro ta'sir effekti orqali sodir bo'ladi va maqsadning bir qismiga ta'sir qilmaydi.

Xona ichidagi KT va konus nurli KT CPT uchun ikkita tasvirni boshqarish usuli sifatida paydo bo'lmoqda, ammo rentgen nurlaridan foydalangan holda IGRT aniqroq va mustahkamroq va yaqinda onlayn magnit-rezonans tomografiya (MRI) ning joriy etilishi tufayli tezda yaxshilanmoqda. Klinik jihatdan o'smaning qoplanishini ta'minlash uchun belgilangan diapazonga CPTDA sezilarli marja qo'shiladi, masalan, proton terapiyasida bu diapazon chegarasi belgilangan diapazonning 3,5% tartibida. Keng chegaralar Bragg cho'qqisining asosiy afzalliklaridan birini xavf ostiga qo'yadi: tik doz gradyanlari va potentsial yuqori aniqlik va aniqlik.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Oraliq noaniqlik muammosini hal qilish uchun diapazonni tekshirishning bir necha usullari ishlab chiqilganur Radiologiyada tasvirlash ko'pincha radioaktiv izlardan foydalanadi va haqiqatan ham radioaktiv ion nurlari (qovurg'a) radioizotoplar bilan teranostikaga o'xshash bir vaqtning o'zida davolash va nurni vizualizatsiya qilish imkoniyatiga ega ekanligi allaqachon taklif qilingan . Biz birinchi navbatda og'ir ion nurlarini vizualizatsiya qilishning hozirgi usullarini tasvirlab beramiz, so'ngra o'tgan tajriba saraton terapiyasida qovurg'adan foydalanadi. Keyin biz yuqori intensiv tezlatgichlar uchun olib borilayotgan sa'y-harakatlar klinik afzalliklarning eksperimental isbotini kutib, terapiyada qovurg'adan yanada samarali foydalanishga olib kelishi mumkinligi haqida bahslashamiz.

Asosiy qism. Nur bilan davolash, nur terapiyasi — ionlovchi nurlar (alfa, beta, neytron, elektron, proton zarralar hamda rentgen va gamma nurlar)dan davo maqsadida foydalanish; har xil o'smalar va ba'zi yallig'lanish jarayonlarini davolashda keng qo'llanadi.

Nur bilan davolash ionlovchi nurlarning biologik ta'sir ko'rsatishiga asoslanganur Bunda nurlar to'qimalar bilan o'zaro ta'sirlashib, ularda ionlanish hamda murakkab fizik-kimyoviy va biokimyoviy jarayonlarni yuzaga keltirib, nurlantirilgan to'qimalarning hayot faoliyatini izdan chiqaradi. Ionlovchi nurlar xavfli o'sma to'qimalariga sog' to'qimalarga qaraganda ko'proq ta'sir qiladi; o'smalarni NUR bilan davolashda uning ana shu xususiyati nazarda tutiladi. NUR bilan davolash mustaqil yoki davo usullari bilan birga olib boriladi. NUR bilan davolash xirurgik davo usullari bilan birga olib boriladigan bo'lsa, nur operatsiyadan oldin yoki keyin beriladi. Hozirgi ko'pchilik mamlakatlarda onkologik bemorlarning 70% i nur bilan davolanadi. O'smalarga nur berilganda avval hujayralar bo'linishi va ko'payishi sekinlashadi, keyin to'liq to'xtaydi. Lekin o'sma hujayralarining bir qismi doimo tirik qoladi. Bu juda xavfli, chunki ularning bir qismi — retsdiv (qaytalangan) o'smaga, boshqasi — metastaz (ikkilamchi) o'smaga aylanadi. Hujayralarning omon qolishi, atrof muhitning turli omillari ta'sirida paydo qilingan zararlarni bartaraf qiladigan (reparatsiyalovchi) fermentli sistema bilan ta'minlanganidadir. Bu sistema yaxshi ishlasa, shikastlangan hujayraning faoliyati to'lik, tiklanadi. Har bir hujayraning umrida nurga nisbatan yuqori va past sezgirlik davri bo'ladi. Agar ionlovchi nur hujayraning yuqori sezgirlik paytida ta'sir etsa, u qattiq shikastlanadi, sezgirlik past vaqtda bo'lsa, faoliyati uncha o'zgarmaydi.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Ko'pgina tadqiqotlarda ko'rsatilishicha, o'sma hujayrasining nur bilan zararlanish darajasi undagi kislorod miqdoriga bog'liq: kislorod ko'p bo'lsa, nur ta'siri kuchli, kam bo'lsa, aksincha. Shuning uchun kislorodga boy o'sma hujayralari nobud bo'ladi, siyrak bo'lsa, omon qoladi.

Tadqiqot usuli. Klinik amaliyotda NUR bilan davolash rejasi o'sma paydo bo'lgan normal to'qimaning nurga sezgirligiga va o'sma hujayralarining morfologik yetukligi darajasiga asoslanadi: limfoid to'qimadan o'sib chiqqan sarkomalar biriktiruvchi to'qima o'smalariga nisbatan nurga o'ta ta'sirchan, hazm yo'li o'smalari — nurga chidamli.

Tadqiqot tahlili. O'smalarni NUR bilan davolashda, asosan, ikki nur manbai: zaryadlangan zarralar tezlatkichlari (rentgen asboblar, siklik va chizikli tezlatkichlar) va sun'iy radioaktiv moddalar (gamma-moslamalar, radioaktiv moddalar)dan foydalaniladi. NUR bilan davolashning organizmga tashqi (distansion va kontakt usullar) va ichidan nur ta'sir ettirish (nur chiqaruvchi manba bemor organizmiga kiritiladi) yo'li bilan amalga oshiriladi. Amaliyotda ko'proq tashqi nurlash qo'llaniladi.

O'smalarni NUR bilan davolashda ularni to'liq yemirish uchun ionlovchi nurlarning katta dozasini qo'llashga to'g'ri kela-di: bunda nur reaksiyalari (nurga nisbatan organizmning mahalliy va umumiy reaksiyalari) kuzatiladi, bunda darhol vrachga murojaat qilish zarur. NUR bilan davolashning samarali bo'lishi bemorning vrach ko'rsatmalariga rioya qilishiga bog'lik.

An'anaviy radioterapiya bilan taqqoslaganda CPTDA tasvirni boshqarish kamroq tarqalgan bo'lsa ham, zaryadlangan zarralar fizikasi in vivo diapazonini tekshirish uchun noyob imkoniyatlarni taqdim etadi. Proton terapiyasida Bragg cho'qqisidan biroz oldin fotonlarning yadro reaksiyalari va ularning tez parchalanishi bilan emissiyasini o'lchaydigan tezkor va tezkor detektorlardan foydalanish tobora ko'payib bormoqda. Usul fantomlarda yuqori energiyali C-ionlari uchun ham sinovdan o'tkazildi. Ionoakustik o'lchovlar yoki aralash nurlar kabi bir nechta boshqa usullar taklif qilinganur C-ionlari uchun katta burchak ostida chiqadigan protonlar kabi ikkilamchi zaryadlangan zarralarni ham o'lchash mumkinur Hayvonlarning nurlantiruvchilari va klinik sharoitlarda turli xil usullarning kombinatsiyasi o'rganilmoqda. In vivo diapazonini tekshirishning turli usullari haqidagi sharhlarni Refs-da topish mumkinur

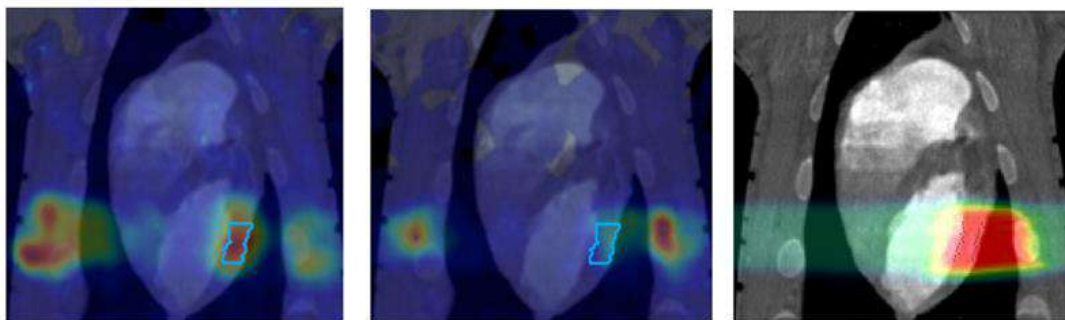
МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Klinik amaliyotda eng ko'p sinovdan o'tgan diapazonni tekshirish usuli pozitron emissiya tomografiyasi (PET). PET-bu ommaviy axborot vositalarida elektron bilan pozitronni yo'q qilish natijasida chiqarilgan ikkita 511 keV fotonni aniqlashga asoslangan taniqli diagnostik ko'rish usuli. An'anaviy diagnostik ko'rish farqli o'laroq [3], hozirda zarracha davolash Pet yadro bo'linishi [7] tomonidan bemorning tanasida zarracha nuri tomonidan ishlab chiqarilgan izotoplar-moslamasi, bir-biriga ta'sir qiladi. Proton terapiyasida tasvirlash uchun faqat maqsadli bo'laklardan foydalanish mumkin, og'ir ion terapiyasida esa snaryad bo'laklari signalning katta qismini dozaga yaxshiroq korrelyatsiya bilan ta'minlaydi. Radioaktiv projektill bo'laklari proton davolash kuzatilgan emas faoliyatida bir cho'qqisiga beradi. Ammo faollik cho'qqisi doimo Bragg cho'qqisining yuqorisida sodir bo'ladi, chunki snaryadning yorug'lik izotoplari birlamchi ionning bir xil tezligida qisqa masofaga ega [3,].

^{12}C -ionlari bilan muomala bir cho'chqa yurak PET tasvirlar. Ventrikulyar maqsad KT bilan qoplangan davolashni rejalashtirish rasmida chizilgan (o'ngda). Onlayn PET tasviri (chapda)GSI da davolanish paytida olingan, oflayn (markazda) davolanishdan keyin 20 daqiqa ro'yxatdan o'tganur Helmholtz Zentrum Drezden (HZDR) tomonidan GSI-da onlayn PET kamerasi bilan olingan PET tasviri; ref-dagi tafsilotlar.

Terapiyada qovurg'adan foydalanish asoslari ikki tomonga qaradi. Bir tomondan, radioaktiv parchalanish maqsaddagi dozani oshirishi mumkin deb taxmin qilinganur Bu terapiya uchun antiprotonlar yoki pionlardan foydalanish asoslariga o'xshash edi. Radioaktiv izotoplar orasida ^9C kam energiyali, zich ionlashtiruvchi zarrachalarning parchalanishi tufayli e'tiborni tortdi. Biroq, ba'zi muvaffaqiyatli in vitro tajribalarga qaramay, bu yondashuvlardan voz kechildi. Maqsaddagi yadro reaksiyasi natijasida chiqarilgan energiya haqiqatan ham yadro qobig'i energiyalari tartibida bo'ladi va bunday energiya o'simtadagi zarrachaning elektromagnit

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

energiya yo'qotilishiga nisbatan har doim juda kichikdir. Aslida, simulyatsiyalar shuni ko'rsatadiki, maqsaddagi yadro reaksiyalari tufayli taxminiy o'sish ahamiyatsiz.

Boshqa tomondan, qovurg'a tasvirni boshqaradigan zarracha terapiyasi uchun ishlatilishi mumkinur Aslida, onlayn PET-da signal intensivligini oshirishning eng yaxshi usuli bu davolanish uchun bitcacks+ emitentlaridan foydalanish bo'ladi. RIB yordamida har bir birlamchi ion parchalanadi, asosan faqat diapazon oxirida, parchalanish vaqti har doim tezlatgich va bemorning tanasida harakatlanish vaqtdan ancha uzoqroq bo'ladi. RIB ~ 10 hisoblash tezligini yaxshilaydi, o'lchangan faollik va doz o'rtasidagi siljishni kamaytiradi va tasvirning xiralashishini yumshatadi qisqa muddatli izotoplar va nurni sotib olish bilanur Og'ir ion terapiyasi bugungi kunda faqat uglerod ionlari yordamida amalga oshiriladi, chunki og'irroq ionlar bilan normal to'qimalarda toksiklik qabul qilinishi mumkin emas. Heidelberg Ion terapiyasi (HIT) markazi hozirda radiorezistant o'smalar uchun kislorod ionlaridan foydalanishni rejalashtirmoqda va shuning uchun, C, N va O izotoplarini qovurg'a terapiyasida potentsial snaryadlar sifatida ko'rib chiqish kerak.

Terapiyada qovurg'adan foydalanish g'oyasi, albatta, yangi emas, chunki yaxshilangan aniqlik va aniqlik nuqtai nazaridan potentsial ustunlik CPT boshlanganidan beri aniq edi. Quyida biz ushbu yo'nalishdagi o'tgan harakatlarni tasvirlaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Chung H., Dai T., Sharma S., Huang Y. Y., Carroll J. va Hamblin M. (2012). Past darajadagi lazer (yorug'lik) terapiyasining yong'oqlari va murvatlari. *Annur Biomedavolash Eng.* 40, 516-533 [PMC bepul maqola] [PubMed] [Google Scholar]
2. Anderson R. R. va Parrish J. A. (1981). Inson terisining optikasi. *J. Invest. Dermatol.* 77, 13-19 [PubMed] [Google Scholar]
3. Gupta A. K., Filonenko NUR, Salanskiy NUR va Sauder DAVOLASH NUR (1998). Venoz oyoq yaralarida kam energiyali foton terapiyasidan (LEPT) foydalanish: ikki ko'r, platsebo nazoratidagi tadqiqot. *Dermatol. Surg.* 24, 1383-1386 [PubMed] [Google Scholar]
4. Minatel DAVOLASH G., Frade M. A., Franca S. C. va Envemeka C. S. (2009). Fototerapiya boshqa davolash usullariga javob bera olmagan surunkali

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

diabetik oyoq yaralarini davolashga yordam beradi. Lazer Surg. Medavolash 41, 433-441 [PubMed] [Google Scholar]

5. Barolet DAVOLASH, Roberge C. J., Auger F. A., Boucher A. va Jerman L. (2009). Teri kollagen metabolizmini in vitro impulsi 660 nm LED yorug'lik manbai yordamida tartibga solish: bitta ko'r tadqiqot bilan klinik korrelyatsiya. J. Invest. Dermatol. 129, 2751-2759 [PubMed] [Google Scholar]

6. Huang Y. Y., Chen A. C. H., Carroll J. DAVOLASH, va Hamblin M. R. (2009). Past darajadagi lightterapiyada ikki fazali dozaga javob. Doza javob 7, 358-383 [PMC bepul maqola] [PubMed] [Google Scholar]

7. Kalderxed Rg (2007). Yorug'lik chiqaradigan diod (LED) fototerapiyasining fotobiologik asoslari. Lazer Ther. 16, 97-108 [Google Scholar]

8. Papadavid E. va Katsambas A. (2003). Yuzni yoshartirish uchun lazerlar: sharh. Int. J. Dermatol. 42, 480-487 [PubMed] [Google Scholar]

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

ARAB XURMOSINING TARKIBI VA TARQALISHI

Mamatqulova E'zoza O'ktam qizi, Ro'ziyeva Gulsara Temirqulovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

ezozamamatqulova9@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Arab xurmosi haqida Payg'ambarimiz Muhammad Mustafo (s.a.v) sevib istimol qilgan mevalaridan biri. Xurmo to'yimli, foydali va vitaminlarga boy mahsulotdir. Bundan tashqari Arab xurmosida kimyoviy va biologik xususiyatlar mavjud. Maqolada xurmoni qanday yetishtirish va uning tarkibi haqida ma'lumotlarga ega bo'lishimiz mumkin. Bundan tashqari xurmoning bir qancha kasalliklarga davo ekanlini ham ko'rishimiz mumkin.

Kalit so'zlar: Arab xurmosi, xurmoning tarkibi, xurmoning tarqalishi, rivojlanishi, xurmoning kasalliklar uchun foydalari.

АННОТАЦИЯ

В этой статье арабский финик — один из фруктов, который любил есть наш Пророк Мухаммад Мустафа (с.а.в). Финики питательны, полезны и богаты витаминами. Кроме того, арабские финики обладают химическими и биологическими свойствами. В статье мы можем получить информацию о том, как выращивать финики и их состав. Кроме того, мы видим, что финики являются лекарством от ряда болезней.

Ключевые слова: арабский финик, состав фиников, распространение фиников, развитие, польза фиников при заболеваниях.

ABSTRACT

In this article, the Arabic date is one of the fruits that our Prophet Muhammad Mustafa (s.a.v) loved to eat. Dates are nutritious, useful and rich in vitamins. In addition, Arabic dates have chemical and biological properties. In the article, we can have information about how to grow dates and its composition. In addition, we can see that dates are a cure for several diseases.

Key words: Arabic date, date composition, date spread, development, benefits of date for diseases.

Kirish. Finik, yoki Arab xurmosi — ba'zi xurmo turlarining yeyiladigan mevasidir. Qadim zamonlardan beri u inson tomonidan juda qadrlanadigan oziq-

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

ovqat mahsulotidir. Ular odatda quritilgan ko‘rinishda sotuvga chiqariladi. Xurmoning eng mashhur navlari — “deglet nur” va “medjul” — issiq iqlim bo‘lgan mamlakatlarda sanoat miqyosida yetishtiriladi.

Oddiy tilda, xurmo bilan bog‘liq bo‘lmagan ba’zi boshqa o‘simliklar va ularning mevalarini xurmo deb atash mumkin. Misol uchun, chilonjiyda “Xitoy xurmosi” deb ham nomlanishi mumkin.

Xurmo ming yillar davomida Yaqin Sharq va Shimoliy Afrikada asosiy oziq-ovqat bo‘lib kelgan. Hindistonda Xarappa madaniyati davrida xurmo daraxti birinchi bo‘lib xonakilashtirilgani aytiladi. Ko‘pgina olimlar xurmoning paydo bo‘lgan joyini topishga intilganlar. Finik daraxti Mesopotamiyada miloddan avvalgi 4 minginchi yilda yetishtirila boshlangani to‘g‘risida dalillar topilgan.

Xurmoning yuqori hosildorligi, bir daraxti kamida 60 yil davomida har yili yarim sentner meva berishga qodirligi sababli, xurmo Qadimgi Sharq aholisi orasida eng ommabop oziq-ovqat turlaridan biri bo‘lgan. Xurmo ko‘pincha Bobil va Ossuriyadagi ibodatxonalar devorlarida tasvirlangan. Qadimgi Misrda xurmo sharob ishlab chiqarish uchun xomashyo sifatida ishlatilgan.

Xurmolar turli xil diniy kitoblarning matnlarida, masalan, Injil va Qur’onda qayta-qayta eslatib o‘tilgan. Quritilgan xurmo uzoq sayohatlarda oziq-ovqat manbai bo‘lib xizmat qilgan. Avliyo Onufriy cho‘lda xurmo yeb omon qolgani aytiladi. Musulmonlarning Ramazon oyida iftorlikka birinchi navbatda xurmo yeyishi yoki suv ichishi odat tusiga kiradi.

Xurmo sirkasi Yaqin Sharqning an’anaviy mahsuloti bo‘lgan.

2008-yilda isroillik olimlar 1900- yillik urug‘lardan, 2020-yilda esa 2000 yoshdan oshgan urug‘lardan palma daraxti ko‘chatini yetishtirishga muvaffaq bo‘ldi. O‘simlik genotipini o‘rganishlar shuni ko‘rsatdiki, qadimgi Yahudiyada ular xurmo navlarini maqsadli chatishtirish va seleksiya bilan shug‘ullanishgan.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Xurmo, boshqa quritilgan mevalar kabi yuqori kaloriyalidir[4]. Xurmoning energetik qiymati 100 gramm uchun 200 kilokaloriyadan ortiq (turli manbalarga ko'ra — 220 dan 300 kkalgacha).

Xurmo iste'mol qilish yurak-qon tomir kasalliklarida, shamollashda foydali, shuningdek, oshqozon-ichak traktining normallasishiga yordam beradi.

Insonning to'g'ri ovqatlanishi uchun zarur bo'lgan barcha moddalar majmuasi xurmoda mavjud degan shahar afsonasi mavjud. Bir qator hikoya va rivoyatlarda odamlar bir necha yillardan buyon faqat xurmo va suv iste'mol qilganliklari aytiladi.

Xurmoda shakar miqdori juda yuqori. Shuning uchun diabetga chalingan odamlar ushbu mahsulotdan iste'mol qilmagani ma'qul.

Xurmo urug'lari chorva mollari ozuqasi uchun maydalanadi. Ularning yog'i kosmetika va dermatologiyada foydalaniladi. Yog' tarkibida laurin kislotasi (36%) va olein kislotasi (41%) mavjud.

Pishgan xurmo mevalari naviga qarab sariq-qizildan to'q jigarranggacha farq qiladi. Mazkur mevalar ko'pincha quruq meva sifatida sotiladi. Xurmolarning quritilganligini ularning tashqi ko'rinishiga qarab aniqlash mumkin. Po'sti qanchalik silliq bo'lsa, meva shunchalik yangi bo'ladi.

100 gramm meva tarkibida quyidagi moddalar mavjud:

277 kkal; kletchatka — 7 g; oqsil — 2 g; uglevodlar — 75 g.

Vitamin miqdori (kunlik qiymat foiz hisobida):

K vitamini — 5 foiz; B6 vitamini — 12 foiz; C vitamini — 1 foiz; marganets — 15 foiz; kaliy — 20 foiz; magniy — 14 foiz; mis — 18 foiz; temir — 5 foiz.

Xurmo tarkibidagi antioksidantlar ko'plab kasallikning rivojlanish xavfini kamaytirishga yordam beradi. Ular hujayralarni zararli oksidlanish reaksiyalarini keltirib chiqaradigan erkin radikallardan himoya qiladi. Meva tarkibida antioksidantlarning miqdori shu kabi boshqa mahsulotlar — olxo'ri va anjirga

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

qaraganda juda ko'p. Xurmo mevalari yallig'lanishni kamaytiradigan flavonoidlar va fenolik kislotaga hamda yurak uchun foydali karotenoidlarga boy.

Tadqiqotlarga ko'ra, kuniga yettita xurmo iste'mol qilganlarda ovqat hazm qilish jarayoni sezilarli darajada yaxshilanadi. Tarkibidagi kletchatka esa qondagi shakar miqdorining keskin ko'tarilishining oldini oladi.

Xurmo miya faoliyatini yaxshilaydi

Mazkur meva qondagi interleykin 6 (IL-6) singari yallig'lanish holatlarini kamaytirishi tasdiqlangan. Ushbu modda neyrodegenerativ kasalliklarni, shu jumladan, Altsgeymer kasalligini qo'zg'atishi mumkin. Bundan tashqari, xurmo miyada blyashka keltirib chiqaradigan beta-amiloid oqsillarining faolligini pasaytiradi. Ular miyada to'planib qolsa, hujayralar orasidagi aloqa buziladi.

Xurmo — tabiiy shirinlik

Meva tarkibida juda ko'p fruktoza bor, shuning uchun u shakar o'rnini bemalol bosa oladi. Xurmo va suvni blenderda aralashtirib, pasta ham tayyorlash mumkin. Kletchatka va oziqaviy moddalarga boy bo'lgani uchun meva tarkibida juda ko'p kaloriya mavjud, shu sababli me'yorida iste'mol qilgan ma'qul.

Xurmo infeksiya yuqishning oldini oladi

Bugungi kunda deyarli barcha infeksiyalar antibiotiklar yordamida davolanadi. Bu qimmat usul bo'lib, bir qator qo'shimcha ta'sirlari ham bor. Antibiotiklarni tabiiy mahsulotlar bilan almashtirish aqlli qaror bo'lishi mumkin. Xurmo urug'i va barglaridan tayyorlangan ekstrakt ko'plab zararli bakteriyalarga faol qarshilik ko'rsatishi aniqlangan.

Barcha foydali jihatlariga qaramay, ba'zi hollarda xurmo iste'molini kamaytirgan ma'qul. Shifokorlar ularni ichaklar faoliyatida buzilish aniqlangan odamlarga tavsiya etmaydi. Xurmo fruktoza manbasi bo'lganligi sababli qorinni shishirib, oshqozonni bezovta qilishi mumkin. Ko'plab mahsulotlar singari xurmo

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

allergiyasi borlar uchun xavfli bo‘lishi mumkin, shuning uchun uni yeyishdan avval shifokor bilan maslahatlashing yoki mevadan kam miqdorda yeb ko‘ring. Mevalarda sorbitol mavjud bo‘lib, u diareya keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun, agar ichaklar bilan bog‘liq muammo bo‘lsa, xurmo iste‘molini kamaytirgan ma‘qul.

Arab xurmosi daraxti dunyoning ko‘plab tropik mintaqalarida o‘stiriladi. Ushbu meva hamisha foydaliligi bilan mashhur bo‘lib kelgan. Uning katta, kichik, sariq, qizg‘ish kabi turlari mavjud. Shuningdek, ularning qiymati vitaminlarga boyligi bilan baholanadi. Xurmo tarkibida uglevodlar boshqa mevalarga qaraganda 60 foizdan ko‘proq, biroq uning shakari organizmga zarar yetkazmaydi. Sababi unda niatsin, riboflamin va pantotenik kislota mavjud. Aynan shu moddalar uglevodlarning yemirilishiga yordam beradi, qondagi glyukoza miqdorini tartibga soladi. Arab xurmosi tarkibida boshqa mevalarda mavjud bo‘lmagan yana 23 turdagi turli xil aminokislotalar mavjud.

Xurmo quritilganligi sababli ular kaloriya jihatidan yangi uzilgan mevalardan yuqori. Shuningdek, kaloriya borasida mayiz va anjir kabi quritilgan mevalarga o‘xshaydi. Uning tarkibidagi kaloriyaning ko‘p qismi uglevodlardan, qolganlari esa oqsillardan olinadi. Kaloriya miqdoriga qaramay, uning tarkibida vitamin va minerallar mavjud. Kaliyning yuqori miqdori organizmdan natriyning chiqarilishiga yordam beradi va qon bosimini pasaytiradi.

Bundan tashqari arab xurmosini iste‘mol qilish terini yaxshilaydi. Har kuni xurmo iste‘mol qiladigan Shimoliy Afrika va Yaqin Sharq aholisi keksalikka qadar ajoyib teri va tishlarni saqlab qolishi bejiz emas.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda maqolada xurmoning xususiyatlari haqida yetarlicha ma'lumotlarni ko'rishimiz mumkin. Xurmoning bir qancha turlari ham mavjud. Ularni bir qancha kasalliklarga davo bo'lishini ham ko'rishimiz mumkin.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Bundan tashqari Arab xurmosining inson organizmi uchun ham ko'plab foydalari mavjud. Arab xurmosi insonlardagi kasalliklarni yaxshilash va ularni oldini olishda ham yordam beradi.

Xurmoning mevasini istimol qilishimiz va uning donagidan hayvonlar uchun yem ham tayyorlanadi. Xurmoning afzalliklari juda ham ko'p.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. [https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Finik_\(meva\)](https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Finik_(meva))
2. <https://daryo.uz/2021/04/25/arab-xurmosining-foydali-jihatleri-haqida-8-ta-ilmiy-fakt>
3. Das, Bhagwan; Sarin, J. L. (1936). "Vinegar from Dates". Industrial & Engineering Chemistry. 28-jild, № 7. 814-bet.
4. Forbes, Robert James (1971). "Studies in Ancient Technology". 16-fevral 2022–yilda asl nusxadan arxivlandi. Qaraldi: 15-fevral 2022–yil.
5. "Израильские ученые вырастили финиковые пальмы из семян — современников Христа". 6-fevral 2020-yilda asl nusxadan arxivlangan. Qaraldi: 6-fevral 2020-yil.
6. "Финики: польза и вред". «Гордон» (22-iyun 2018-yil). 2018-yil 10-dekabrda asl nusxadan arxivlangan. Qaraldi: 10-dekabr 2018-yil.
7. "FAOstat". 31-avgust 2020-yilda asl nusxadan arxivlangan. Qaraldi: 13-iyun 2019-yil.
8. <https://daryo.uz/2020/10/20/arab-xurmosi-istemol-qilinganda-tanada-qanday-ozgarish-yuz-beradi>

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

O'RTA KUCHLANISHLI TARMOQLAR UCHUN KENG MAYDON MONITORINGI, HIMOYA QILISH, AVTOMATLASHTIRISH VA BOSHQARISH TIZIMLARI

Mamatqulov T.Ch

TIQXMMI MTU BTRBI doktoranti ;

Tag'iyev H.H

UZBEKGIDROENERGIYA AJ, "Gidromaxsusqurilish" AJ Uchastka boshlig'i

Abstrakt. Tarqatishda o'rta kuchlanish tarmoqlari tarmoqlangan tuzilishga, ko'plab quvvat markazlariga, uzun kabel va havo liniyalariga ega. Bu ularni avtomatlashtirish jarayonini murakkablashtiradi, chunki yangi uskunalarni uchun katta kapital xarajatlar talab etiladi. Zamonaviy texnologiyalarga asoslangan yangi yechimlar bu jarayonni tezlashtirish va samaraliroq qilish imkonini beradi. O'rta kuchlanish tarmoqlarini avtomatlashtirish uchun sinxronlashtirilgan fazalarni o'lchash texnologiyasidan foydalanishni taklif qilinadi. Ushbu maqolada WAMPAC tamoyillarini bunday tarmoqlarda amalga oshirish imkoniyatlarini tavsiflovchi yondashuvlar ko'rib chiqiladi, ushbu tamoyillar qo'llaniladigan bir nechta misollar keltirilgan.

KIRISH

Tarqalgan ishlab chiqarish va chiziqli bo'lmagan tarmoq elementlari ulushining bosqichma-bosqich o'sishi energiya tizimlarining ishonchliligi va barqarorligini pasaytiradi va favqulodda vaziyatlar, iste'molchining yopilishi xavfini oshiradi.

Bir vaqtning o'zida, birinchi qarashda, ba'zi bir ahamiyatsiz hodisalar ko'pincha katta baxtsiz hodisalarga olib keladi, bu esa o'rta kuchlanish tarqatish tarmog'ida sodir bo'lishi mumkin. Tarmoqning zarur ishonchliligi va barqarorligini ta'minlash

uchun himoya, avtomatlashtirish, monitoring va boshqaruv tizimlari infratuzilmasini sezilarli darajada yaxshilash talab etiladi. O'rta kuchlanishli tarqatish tarmoqlarini avtomatlashtirish ikki darajani o'z ichiga oladi: birinchi (mahalliy), 6-10 kV transformator podstansiyalarini avtomatlashtirish bilan bog'liq. Ikkinchi daraja

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

(mintaqaviy) taqsimlash tarmog'ining energiya markazlarini avtomatlashtirishni o'z ichiga oladi.

Bugungi kunda kompaniyalar elektr tarmoqlari kompleksidagi asosiy vazifalaridan biri elektr tarmog'ining kuzatuvchanligini oshirish, tarmoq aktivlarini boshqarish samaradorligini oshirish, texnologik jihozlarning texnik holati, diagnostikasi va monitoringining zamonaviy tizimlarini joriy etishdir. Shu munosabat bilan, tarqatish tarmoqlarini avtomatlashtirish bo'yicha samarali va keng qamrovli yechimlarni izlash katta qiziqish uyg'otadi, deb aytish mumkin. Bunday yechimlar ko'p funktsiyali qurilmalar, ularning sinxronlashtirilgan faza o'lchovlari (SPM) texnologiyasini va zamonaviy texnologiyalardan foydalanishni o'z ichiga oladi.

Energiya tizimlarining ishonchliligini oshirish uchun SPM texnologiyasidan foydalanishning afzalligi keng hududiy monitoring, himoya, avtomatlashtirish va boshqarish tizimlarini (WAMPACS) amalga oshirish qobiliyatidir. Ushbu maqola o'rta kuchlanishli tarqatish tarmoqlariga, shu jumladan ularning quvvat markazlarini avtomatlashtirishga nisbatan WAMPACS g'oyalarini targ'ib qilishni muhokama qiladi.

Taklif etilayotgan yondashuv

Hozirgi vaqtda jahon energetika sanoatida sinxronlashtirilgan fazor o'lchovlarini qo'llash bilan birgalikda WAMPACSGa katta e'tibor berilmoqda. Ilmiy adabiyotlarda SPM texnologiyasidan himoya qilish, avtomatlashtirish, nazorat qilish va boshqarish vositalarini amalga oshirish uchun foydalanish bo'yicha umumiy yondashuvlar va kontseptual yechimlar allaqachon shakllangan. Biroq, WAMPACS tamoyillarini o'rta kuchlanish tarmoqlarida qo'llash bilan bog'liq savollar qolmoqda.

Yaqin vaqtgacha WAMPACS, shu jumladan SPM texnologiyasini qo'llash yuqori voltli tarmoqlar uchun muhim deb hisoblar edi, chunki bir necha yil oldin ushbu texnologiyalarga asoslangan yechimlarning narxi juda yuqori edi. Biroq, yaqinda

ushbu texnologiyalarning rivojlanishi ularning narxini sezilarli darajada kamaytirish va shu bilan birga ularni qo'llash doirasini kengaytirish imkonini berdi. Bundan tashqari, uyali aloqa texnologiyalari kabi texnologiyalarining rivojlanishi WAMPACS va SPM texnologiyasini nafaqat nazariy loyihalar uchun, balki amaliy amalga oshirish uchun ham qo'llashni ko'rib chiqishga imkon beradi. Hozirgi vaqtda eng keng tarqalgan SPM qurilmalari (PMU) IEEE C37.118 standartiga muvofiq

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

ishlab chiqilgan. Biroq, SPMni qo'llab-quvvatlovchi boshqa turdagi qurilmalarni ishlab chiqish ham o'rta kuchlanishli tarqatish tarmoqlariga, shu jumladan ularning quvvat markazlarini avtomatlashtirishga nisbatan amaliy qiziqish uyg'otadi. Avtomatlashtirilgan tizimlarni yaratishning asosiy vazifasi arzon, zamonaviy, yuqori texnologiyali va ko'p funktsiyali qurilmalarni joriy etishni o'z ichiga oladi.

Tarmoqning zarur ishonchliligi va barqarorligini ta'minlash uchun himoya, avtomatlashtirish, monitoring va boshqaruv tizimlari infratuzilmasini sezilarli darajada yaxshilash talab etiladi. Qo'llashning eng istiqbolli yo'nalishlaridan biri tarqatish tarmoqlari uchun WAMPACS va SPM texnologiyasi asosida FLISR (xato joylashuv, izolyatsiya va xizmatni tiklash) tizimi.

Avtomatlashtirishning vazifalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- nimstansiyalarda, taqsimlash punktlarida va transformator podstansiyalarida tok o'lchash datchiklari va qisqa tutashuv tok ko'rsatkichlarini o'rnatish (ma'lumotlarni yig'ish darajasi);

- nosozliklarni lokalizatsiya qilish tizimi, energiya monitoringi, o'chirgichlar/ajratgichlarni masofadan boshqarish, telemexanika tizimlari (ma'lumotlarni uzatish va qayta ishlash darajasi) funktsiyalarini ta'minlaydigan qurilmalarni o'rnatish;

- dispetcherlik nazorati darajasini amalga oshirish (ixtisoslashtirilgan dasturiy ta'minotga ega serverlar, axborotni yig'ish, vizuallashtirish va uzoq muddatli saqlash, masofadan boshqarish buyruqlarini shakllantirish). Taqdim etilgan tizimning o'ziga xos xususiyati (2-rasm) sinxronlashtirilgan faza o'lchovlarini qo'llab-quvvatlaydigan

maxsus nosozliklarni lokalizatsiya qilish qurilmalaridan (ENLZ) foydalanishdir. Bu tarmoq monitoringi va nazorati bo'yicha WAMPACS tamoyillarini amalga oshirish imkonini beradi [12].

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, barcha iste'molchi uzilishlarining qariyb 80 foizi o'rta kuchlanish tarmog'ining ishlashidagi uzilish bilan bog'liq. Havo liniyalarini avtomatlashtirish o'ziga xos xususiyatlarga ega, chunki havo liniyalari liniyalarning sezilarli uzunligi va avtomatlashtirishning minimal darajasi bilan tavsiflanadi.

Shu sababli, tarmoqni avtomatlashtirishning past darajasini hisobga olgan holda, FLISR tizimini joriy etish samarali va arzon yechimlardan foydalanishni talab qiladigan dolzarb vazifadir. 1-rasmda havo liniyalarini avtomatlashtirish

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

variantlaridan biri ko'rsatilgan - havo liniyasining quvvat markazidan ierarxiya tartibida liniyaning tarmoqlanish nuqtalarida (tayanchlarda) yangi uskunalarni o'rnatish. O'rnatilishi kerak bo'lgan uskunaga qayta yopish moslamalari, chiziq holati ko'rsatkichlari va ma'lumotlarni yig'ish moslamalari kiradi. FLISR tizimini yaratish uchun SPM texnologiyasidan foydalanish qisqa tutashuvlar va tuproqdagi nosozliklar paytida nosozliklarni lokalizatsiya qilishning yangi tamoyillarini va yanada rivojlangan energiya monitoringini amalga oshirish imkoniyatini beradi. Hozirgi vaqtda butun dunyo bo'ylab turli kompaniyalar ular o'ziga xos xususiyatlarga ega FLISR tizimlarini ishlab chiqmoqdalar. 2-rasmda Energoservis muhandislik markazi uskunasiidan foydalangan holda FLISR tizimini joriy qilish misoli ko'rsatilgan. Elektr ta'minoti markazlarini avtomatlashtirish uchun SPM texnologiyasi muhim afzalliklarni taqdim etadi:

- mutlaq selektivlik bilan differentsial printsip asosida qurilgan shinalar va quvvat transformatorlari uchun taqsimlangan himoya tizimlari; 6–10 kV tarmoqlarning FLISR tizimi tarmoqning avariya qismlarini aniqlash va tiklash uchun samarali tuzilma hisoblanadi. FLISR oddiy va avariya dan keyingi rejimlarda, shuningdek, bir

fazali tuproqli yoriqli rejimlarda 6-10 kV taqsimlash tarmoqlarini nazorat qilishni avtomatlashtirish uchun mo'ljallangan.

- taqsimlangan generatsiyali tarmoqlarni avtomatik boshqarish ;
- elektr jihozlarining (kuch va o'lchov transformatorlari, yuqori voltli to'xtatuvchilari) monitoringi;
- ma'lumotlarni yig'ish va uzatish tizimlari (favqulodda vaziyatlarni tahlil qilish vaqtini qisqartirish).

Tarqatish tarmoqlarini avtomatlashtirish, qoida tariqasida, bir necha bosqichda amalga oshiriladi. 1-rasmda bunday avtomatlashtirishning blok sxemasi ko'rsatilgan. Masalan, 1-rasmda quyidagi ob'ektlar ko'rsatilgan: SS-1 pasaytiruvchi podstansiyaning uchastkalari, DP-1 va DP-2 tarqatish punktlari, TS-11 - TS-5N transformator podstansiyalari. SS-1 havo liniyasini filiallar bilan ta'minlaydi. Tarqatish tarmoqlarini avtomatlashtirish katta kapital xarajatlar bilan bog'liq bo'lganligi sababli, bu vazifa samarali yechimlarni izlashni va ularni amalga oshirish bosqichlarini rejalashtirishni talab qiladi.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

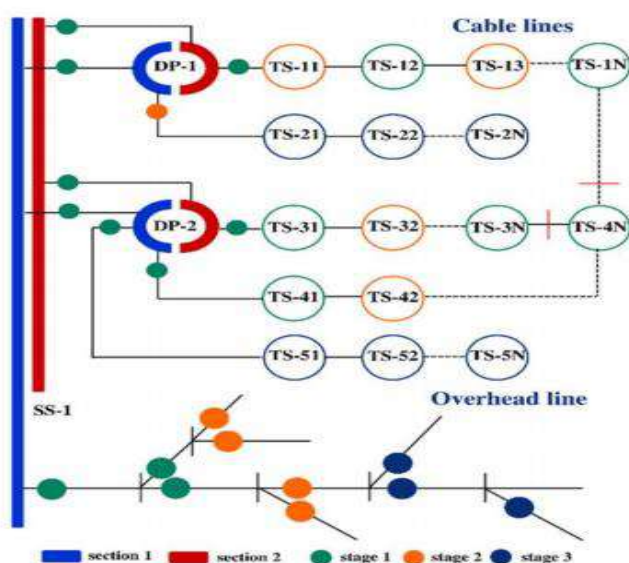
SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

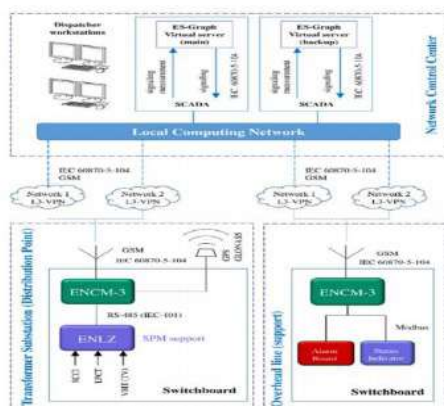
FLISR tizimi tarmoq turidan qat'i nazar, avtomatlashtirish quvvat markazlaridan boshlanishi kerak (1-bosqich). Birinchi bosqichda muhim iste'molchilarni ta'minlaydigan transformator

podstansiyalarining bir qismini avtomatlashtirish mumkin. Tarmoqni avtomatlashtirishning ikkinchi va uchinchi bosqichlarida qolgan taqsimlash punktlarida va transformator podstansiyalarida uskunalar o'rnatiladi. Avtomatlashtirish bosqichlarini rejalashtirishda nosozliklarni lokalizatsiya qilish

bo'limlari va boshqariladigan transformator podstansiyalarini oqilona tanlash kerak. Bu barcha avtomatlashtirish echimlari turli bosqichlarda bir-biriga zid kelmasligi uchun kerak.

1-rasm. Tarmoqni avtomatlashtirish bosqichlari.

2-rasm. FLISTR tizimiga misol.

ENLZ qurilmalari tarqatish tarmoqlarida nosozliklarni lokalizatsiya qilish tizimlarida ishlaydi. ENLZ nol ketma-ketlikdagi oqimlar va kuchlanishlarning

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

sinxronlashtirilgan faza o'lchovlarini ta'minlaydi, qisqa tutashuv oqimi sensorlari (SCCI) ma'lumotlarini qayta ishlaydi. Ushbu qurilma havo liniyalari holatini kuzatish, tarmoqdagi tuproqli nosozliklar va qisqa tutashuvlarni aniqlash va ko'rsatishni ta'minlaydi. ISL tayanchdagi kommutatorda joylashgan ENCM-3 ma'lumotlarni yig'ish va uzatish moslamasiga ulangan. Barcha ma'lumotlar SCADAgam ham uzatiladi.

Shunday qilib, ko'rib chiqilgan FLISR tizimi bir qator tarmoq monitoringi va nazorat vazifalarini bajarish uchun sinxronlashtirilgan faza o'lchovlaridan foydalanadi. Kelajakda bunday tizimlarning rivojlanishi o'rta kuchlanishli tarmoqlarda o'rni himoyasi va avtomatlashtirish funktsiyalarini ham amalga oshirish imkonini beradi.

Bitta ENLZ bir vaqtning o'zida ikkita kabel liniyasidan o'lchovlarni boshqarishi mumkin. Qurilmada SCCI larni ulash uchun oltita optik kirish va 3I va 3U o'lchovlari uchun ikkita analog kirish mavjud. Nolinchi ketma-ketlik 0 oqim transformatorlari (LPCT) va "ochiq uchburchak" o'rash bilan kuchlanish o'lchash transformatori VMT pastga tushiruvchi transformator yordamida analog chiqishlarga ulanadi. Optik

kirishlar va raqamli analog signallarning holati RS-485 orqali telesignalizatsiya va telemetriya (amplituda, faza burchagi) shaklida yetkaziladi.

ENLZ ning to'g'ri ishlashi o'rnatilgan GLONASS/GPS qabul qiluvchisi bilan ENCM-3 ma'lumotlarni yig'ish qurilmasi tomonidan amalga oshiriladigan aniq vaqt sinxronizatsiyasini talab qiladi. O'rta kuchlanishli tarmoqlarda pastga tushadigan podstansiyalarda quvvat transformatorlari uchun himoya va monitoring tizimlarini amalga oshirish muayyan xususiyatlarga ega. Birinchidan, ko'pgina transformatorlarning quvvat ko'rsatkichi 6,3 MVA dan oshmaydi, shuning uchun qoida tariqasida bunday transformatorlarni himoya qilish va monitoring qilish talablari yuqori kuchlanishli tarmoqlarga qaraganda pastroqdir. Ikkinchidan, quvvat transformatorlarining muhim qismi belgilangan xizmat muddatiga yetdi, shuning uchun ularning qoldiq qiymati ko'pincha podstansiyaning avtomatlashtirish uchun zarur bo'lgan xarajatlardan kamroq bo'ladi.

ES-Graph maxsus dasturiy vositasi FLISR tizimining ishlashini ta'minlaydi. Tuproq yoriqlarini lokalizatsiya qilish algoritmi tarmoqning turli qismlarida o'lchangan nol ketma-ketlik oqimi va kuchlanish fazalarining amplitudalari va burchaklarini tahlil qilishga asoslangan. Kabel tarqatish tarmog'ida transformator

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

podstansiyalarida yangi uskunarlar o'rnatildi. ENLZ shuningdek, nol ketma-ketlikdagi kuchlanishni o'lchaydigan pastga tushadigan podstansiyalar va tarqatish punktlarida ham o'rnatilishi mumkin.

Ma'lumotlar tarmoqni boshqarish markaziga (NCC) ortiqcha ajratilgan uyali aloqa kanallari orqali yuboriladi, bu esa uskunaning nisbatan past narxini va SCADA ga ma'lumotlarni samarali uzatishni ta'minlaydi. NCC tarmoq holati to'g'risidagi ma'lumotlarni qayta ishlash, uzatish va saqlashni amalga oshiradi va kommutatsiya qurilmalarini boshqarish uchun signallarni ishlab chiqaradi.

Quvvat transformatorlarini nazorat qilish va himoya qilish.

Avtomatlashtirishning eng past darajasiga ega bo'lgan kichik podstantsiyalar uchun eng oqilona yechim - rele himoyasi qurilmalari va ma'lumotlarni yig'ish va uzatish tizimiga asoslangan oddiy monitoring tizimini SPMdan foydalanmasdan amalga oshirishdir. Bunday tizim transformator parametrlarining asosiy to'plamini (ortiqcha yuklanish quvvati, qisqa tutashuv oqimlari, ortiqcha kuchlanish) nazorat qilishni ta'minlaydi.

Agar texnik-iqtisodiy ko'rsatkichlarga ko'ra, SPM qurilmalarini o'rnatish oqlangan bo'lsa, 2-variantga o'tish ko'proq parametrlarni, shu jumladan transformator pallasining ekvivalent parametrlarini boshqarish bilan to'liq ishlaydigan transformator monitoring tizimini amalga oshirishga imkon beradi. Eng oqilona variant - SPMni qo'llab-quvvatlaydigan ko'p funktsiyali aqlli elektron qurilmalardan foydalanish, chunki ular bir nechta podstansiyalarni avtomatlashtirish quyi tizimlarini (telemexanika, energiyani hisobga olish va elektr energiyasi sifati ko'rsatkichlarini nazorat qilish) amalga oshirishga imkon beradi.

1-variant.Kichik podstansiya (6.3 MVA dan kichik)

Himoya relelari va ma'lumotlarni yig'ish va aloqa tizimi bilan transformator monitoringi

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

3-rasm. Quvvat transformatorlarini himoya qilish va nazorat qilish tizimlari uchun variantlar.

Kattaroq podstansiyalar uchun elektr va elektr bo'lmagan parametrlarni nazorat qiluvchi monitoring tizimlarini joriy qilish mumkin. Ushbu yondashuv sezilarli darajada ko'proq xarajatlarni talab qiladi, ammo shu bilan birga biz transformatorni kuzatish va diagnostika qilish uchun ko'proq vazifalarni samarali boshqarish va bajarishga erishamiz. Transformator monitoringi uchun 5 SPM ilovasi ko'pincha elektromagnit jarayonlar transformatorlarda nuqsonlar va baxtsiz

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

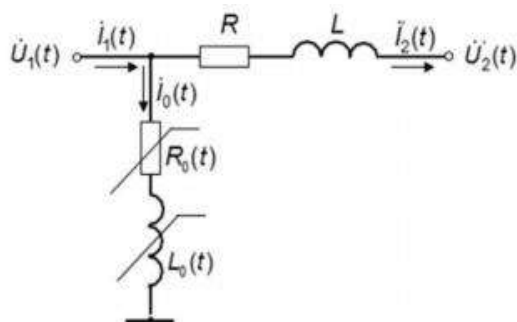
hodisalarning paydo bo'lishiga olib keladi. Shu sababli, monitoring tizimlari xavfli zarar ehtimolini aniqlashning bashoratli usulidan foydalanishi va allaqachon sodir bo'lgan zarar oqibatlarini aniqlamasligi juda muhimdir.

Ushbu muammoning istiqbolli yechimi sinxronlashtirilgan faza o'lchovlari asosida transformator monitoringi funktsiyalari bilan himoya vositalaridan foydalanish hisoblanadi. Bundan tashqari, SPM transformatorning himoya funktsiyalarini yaxshilashga imkon beradi .

Maqolada oqim va kuchlanish sinxronfazalarini o'lchash asosida quvvat transformatorining T shaklidagi ekvivalent zanjir parametrlarini aniqlash masalalari ko'rib chiqiladi. Ushbu parametrlarning o'zgarishi dinamikasiga ko'ra, monitoring tizimi transformatorning nuqsonlari va nosozliklarini aniqlaydi. Shunga qaramay, transformatorning statsionar ish rejimlariga qo'shimcha ravishda, uning holatini tahlil qilishda, o'tish davrida transformator ekvivalent zanjirining parametrlarini nazorat qilish muhimdir. Biroq, qog'oz faqat transformatorning statsionar ishlash rejimlariga tegishli, ya'ni bu monitoring funktsiyalarini bajarishdir. Transformatorning rele himoyasi uning parametrlarini vaqtinchalik rejimlarda boshqarish qobiliyatini talab qiladi, shuning uchun bunday rejimlarni tahlil qilish himoya vositalarini ishlab chiqish uchun amaliy ahamiyatga ega.

Transformatorning oqim va kuchlanish sinxronlashuvlari asosida, oqim va kuchlanishning oniy qiymatlariga asoslangan tenglamalar tizimiga o'xshab, uning statsionar bo'lmagan rejimlarda ishlashini tavsiflovchi differentsial tenglamalar tizimini amalga oshirish mumkin.

Tanlangan transformator ekvivalent sxemasi va hisoblash shartlariga qarab, bunday tenglamalar tizimlari juda ko'p bo'lishi mumkin. Misol tariqasida magnitlanish shoxchasining chiziqli bo'lmagan parametrlari bo'lgan quvvat transformatorining L shaklidagi ekvivalent sxemasini ko'rib chiqamiz (4-rasm).

4-rasm.L shaklidagi ekvivalent sxema.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Quvvat transformatorining L shaklidagi ekvivalent sxemasi ikkita tarmoqqa ega: o'rash empedanslari bo'lgan filial va magnitlanish tarmog'i. Magnitlanish tarmog'ining parametrlarining sezilarli o'zgarishi transformatorida magnitlanish oqimining (MIC) bo'sh yoki yuklamaga yoqilganda, shuningdek tashqi qisqa tutashuvdan keyin ta'minot kuchlanishi tiklangandan keyin sodir bo'ladi.

Magnitlanish oqimining rejimini tavsiflovchi analog prototip tizimi uchun magnitlanish tarmog'ining differentsial tenglamasi quyidagi shaklga ega:

$$u_1(t) = i_0(t)R_0(t) + L_0(t) \frac{di_0(t)}{dt}. (1)$$

(1) ifoda statsionar bo'lmagan birinchi tartibli differentsial tenglamadir, chunki u ikkita o'zgaruvchan koeffitsientni o'z ichiga oladi. Bunday tenglamani oqim va kuchlanishning oniy qiymatlarida tahlil qilish har doim ham samarali va oddiy emas. Shuning uchun ma'lumotlardan foydalanish transformatorning yuqori va past tomonlarida oqim va kuchlanish sinxronlashuvlarida vaqtinchalik rejimda uning parametrlarini baholashga yondashuvni o'zgartirish imkonini beradi.

Oqim va kuchlanishning lahzali qiymatlaridan texnologik sinxrofazalarga o'tish quyidagicha amalga oshiriladi:

$$u_1(t) \rightarrow \dot{U}_1(t)e^{jn_0t}, i_0(t) \rightarrow i_0(t)e^{ju_0t}. (2)$$

Ushbu almashtirishdan so'ng (1) ifodani quyidagi shaklga o'zgartiramiz:

$$\dot{U}_1(t) = \underline{z}_0(t)\dot{b}_0(t) + L_0(t) \frac{di_0(t)}{dt},$$

Bu yerda $\underline{z}_0(t) = R_0(t) + j\omega_0 L_0(t)$, $\omega_0 = 2\pi 50 \text{ rad/s}$.

Magnitlanish tarmog'idagi joriy sinxronofaza:

$$\dot{I}_0(t) = I_1(t) - I_2^*(t), (4)$$

Qayerda $2I(t)$ - past tomonning joriy sinxronfaza yuqori tomonni nazarda tutadi.

Biz quyidagi belgini kiritamiz:

$$\underline{z}_1(t) = \frac{\dot{U}_1(t)}{\dot{b}_0(t)} = R_1(t) + X_1(t). (5)$$

$$L_0(t) = X_1(t) \left[\Theta_0 + \text{Im} \left(\frac{\dot{b}(t)}{\dot{b}(t)} \right) \right]^{-1},$$

$$R_0(t) = R_1(t) - L_0(t) \text{Re} \left(\frac{\dot{b}_0(t)}{b_0(t)} \right),$$

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

$$I_0(t) = \frac{di_0(t)}{dt}$$

(6) va (7) iboralardagi quyidagi almashtirish R va L transformator sariqlarining parametrlarini aniqlashga imkon beradi :

$$\dot{U}_1(t) \rightarrow \dot{U}_1(t) - \dot{U}_2^*(t), \dot{I}_0(t) \rightarrow \dot{I}_2^*(t)$$

Shunday qilib, olingan (6) va (7) ifodalar transformator ekvivalent sxemasining parametrlarini vaqtinchalik sharoitlarda aniqlash imkonini beradi. Misol uchun, magnitlanish oqimining kirish rejimida biz magnitlangan shoxning induktivligining

o'zgarishini aniqlashimiz mumkin. Bu o'zgarish bunday rejimni aniqlash belgilaridan biridir. Magnitlanish tarmog'idagi joriy sinxronofazaga quyidagi belgini kiritamiz:

Sinxrofaza jarayonlarini tahlil qilish transformatorni himoya qilish va monitoring qilish uchun boshqa yangi algoritmlarni ishlab chiqishga ham imkon beradi. Shu maqsadda samarali yechim elektr zanjirlarini simulyatsiya qilishdir, masalan, MATLAB/Simulinkda. Xususan, Simulink raqamli usullarga asoslangan hisob-kitoblar uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan Nonlinear Transformer modeliga ega.

5-rasmda Simulink modeliga asoslangan yuklamasiz transformatorning ekvivalent sxemasi ko'rsatilgan. Ushbu modelning o'ziga xos xususiyati qarshilik va magnitlanish shoxining induktivligi parallel ulanadi. Bu magnitlanish induktivligi boshqa parametrlardan alohida tahlil qilish imkonini beradi. 6-rasmda ushbu tadqiqotning bir qismi sifatida ishlab chiqilgan Simulink transformator modeli ko'rsatilgan.

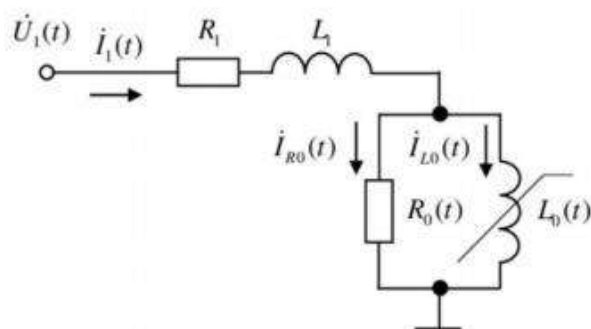
Transformatorning bo'sh rejimini simulyatsiya qilish magnitlanish induktivligining chiziqli bo'lmagan o'zgarishi haqida ma'lumot beradi (7-rasm). Bunday o'zgarishlar faqat ushbu rejim uchun xarakterlidir; shuning uchun magnitlanish induktivligini hisoblash transformatorning differentsial himoyasining ishlashini yaxshilash uchun qiziqish uyg'otadi.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

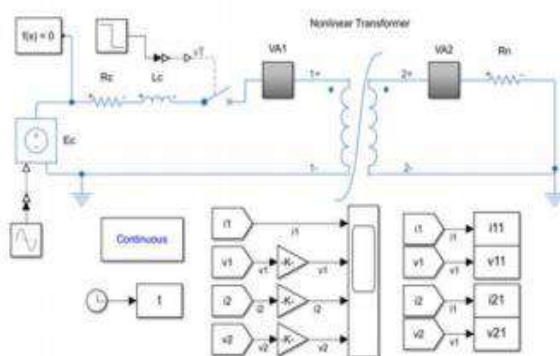
Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

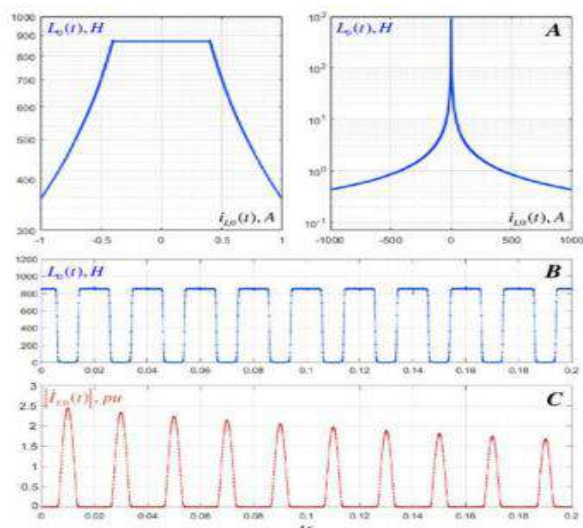
Том 2, Выпуск 3, 31 Март

5-rasm. Transformator modeling ekvivalent sxemasi.

6-rasm. Simulink modeli.

7-rasm. Induktivlik (a, b) va magnitlanish oqimi (c).

Magnitlanish induktivligining qiymatlari (7-rasm, b) jarayonning sinxrofazalariga asoslangan tenglamalar tizimini yechish yo'li bilan olinadi. Muhim induktivlik o'zgarishlari asosiy chastotaning har bir davrida sodir bo'ladi. Shunday qilib, transformatorning kuchlanishi va oqimining sinxronlashuvlari magnitlanish oqimining rejimini aniqlashga imkon beradi.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

XULOSA

Zamonaviy texnologiyalarning rivojlanishi ularni yangi energiya sohalari va yo'nalishlarida qo'llashni ko'rib chiqish imkonini beradi. WAMPAC tamoyillarini amalga oshirish bilan birgalikda sinxronlashtirilgan fazaviy o'lchovlar texnologiyasi o'rta kuchlanishli tarqatish tarmoqlarini avtomatlashtirishning istiqbolli yo'nalishi hisoblanadi. SPM texnologiyasi asosida tarqatish tarmoqlarini avtomatlashtirish jarayonini tashkil etishning umumiy tamoyillari, ularning ish xususiyatlarini hisobga olgan holda ko'rib chiqiladi. SPMga asoslangan nosozliklarni lokalizatsiya qilish tizimlari telemexanika, energiyani o'lchash, elektr jihozlarning holatini kuzatish tizimi funktsiyalarini bajarishga qodir. Transformatorning elektromagnit parametrlarini oqim va kuchlanish sinxronfazalarini o'lchash asosida boshqarish transformator monitoringi tizimining funktsiyalarini amalga oshirishga imkon beradi, bu nosozliklar va uning ishlashining g'ayritabiiy rejimlarini aniqlashni ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR;

1. P.V. Ilyushin, *Features of the emergence and course of emergency modes in distribution networks with distributed generation*, Vestnik KGEU, **3** (2021).
2. E. Price, Practical considerations for implementing wide area monitoring, protection and control, 59th Ann. Conf. for Protective Relay Engineers. (2006).
3. I. Ivankovic, I. Kuzle, N. Holjevac, *Multifunctional WAMPAC system concept for outof-step protection based on synchrophasor measurements*, IJEPES, **87** (2017).
4. *Improving performance of underground MV distribution networks using distribution automation system: A case study*, ASEJ, **9** (2018).
5. S.A. Piskunov, A.V. Mokeev, Power transformer relay protection with its condition monitoring function, REEPE, Moscow (2021).
6. S.A. Piskunov, A.V. Mokeev, D.N. Ulyanov, Control, monitoring and protection systems based on synchronized phasor measurements, RSES, Volzhskij (2021).

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

DFIG BOSHQARUV PARAMETRLARINING ENERGIYA TIZIMLARIDA KICHIK SIGNAL BARQARORLIGIGA TA'SIRI

Mamatqulov T.Ch,

TIQXMMI MTU BTRBI tayanch doktoranti;

Tag'iyev H.H,

UZBEKGIDROENERGIYA AJ, "Gidromaxsusqurilish" AJ, Uchastka boshlig'i

KIRISH

Ikki marta quvvatlanadigan induksiyon generatori (DFIG) virtual inertsiyani boshqarish va reaktiv quvvatni boshqarish tizimiga qayta tiklanadigan energiya ishlab chiqarish tizimiga issiqlik elektr stantsiyasiga o'xshash inertsiya va quvvat xususiyatlarini beradi va tizimning signal barqarorligi boshqaruv strategiyasining parametrlari kichik quvvatga bevosita ta'sir qiladi. Ushbu maqola birinchi navbatda DFIGga asoslangan amortizatsiyani boshqarish va virtual inertsiyani boshqarishning operatsion xususiyatlari va boshqarish strategiyalarini taqdim etadi, shuningdek boshqaruvga asoslangan DFIG integratsiyalashgan o'zaro bog'langan tizimning kichik signalli modelini o'rnatadi va virtual inertsiya va reaktiv quvvatning qiymatlarining ta'sirini o'rganadi. Tizimning kichik signalli barqarorligi, keyin kichik buzilishlarni tahlil qilishda intervalli tebranish rejimining maksimal quvvat nisbati optimallashtirish maqsadi sifatida qabul qilinadi va nazorat parametrlari optimallashtirish o'zgaruvchilari hisoblanadi.

Dinamik modellashtirish

Birinchi navbatda boshqaruv modeli va uning qo'llanilishini, shu jumladan DFIGni tushuntiradi. Shundan so'ng, kichik signal barqarorligini tahlil qilish metodologiyasi taqdim etiladi.

Virtual inertial va reaktiv quvvatni pasaytirishni boshqarish modeli.

Virtual inertsiya boshqaruviga ega DFIG ulangan tizimni qo'shimcha virtual inertsiya bilan ta'minlashi mumkin. Shuningdek, sinxronlash mashinasining quvvat xususiyatlari reaktiv quvvat nazorati yordamida simulyatsiya qilinishi mumkin. Tekshirish sxemasi 1-rasmda ko'rsatilgan.

DFIG tarmog'iga ulangan tizimlarning muhim komponenti ko'p vaqtli boshqaruv hisoblanadi. Saqlash elementining (rotorning) dinamik xususiyatlarini bu vaqtda rotor tezligi vaqt shkalasi yordamida o'rganish mumkin. Rotor dinamik

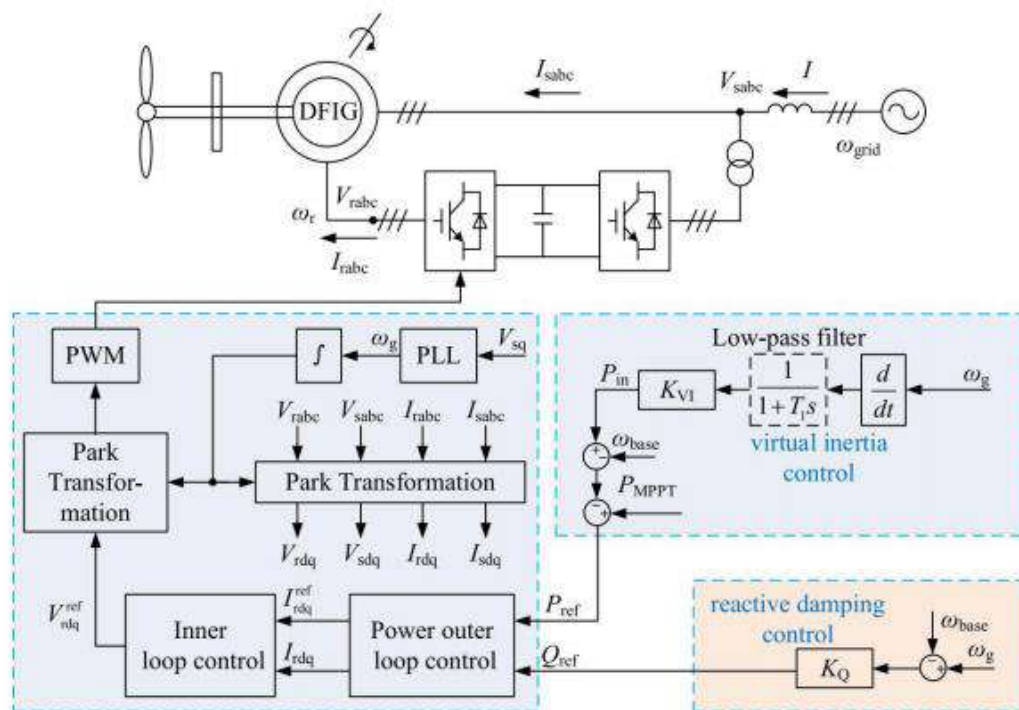
МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

tahlilidan foydalangan holda virtual inertsiya reaksiyasini tahlil qilish rotor tezligi vaqt shkalasi uchun mos keladi, bu vaqt shkalasida energiya saqlash elementining (rotor) dinamik xususiyatlarini tahlil qilish uchun ishlatilishi mumkin.

1-rasm. Quvvat va virtual inertsiyani boshqarish tizimiga ega DFIG tarmoqqi ulangan tizim.

Rotor dinamikasidan foydalangan holda virtual inertsiya javob xususiyatlarining rotor tezligi vaqt shkalasi uchun mos keladi, bu vaqt shkalasida energiya saqlash elementining (rotor) dinamik xususiyatlarini tahlil qilish uchun ishlatilishi mumkin. Natijada, DFIG ekvivalent inertsiyani baholash masalasiga aniqroq yechim berish uchun ushbu tadqiqot rotor tezligi vaqt shkalasi uchun DFIG ning soddalashtirilgan modeli qurildi va quyidagi taxminlar va quyidagi taxminlar o'rnatildi.

1. Magnit zanjirdagi dinamik o'zgarishlar va stator qarshilik yo'qotishlariga e'tibor bermaslik. Variantlarga e'tibor bermaslik shamol tezligi va mexanik momentda
2. AC oqimini boshqarishni tartibga solish e'tiborga olinmaydi. RSC va GSC ning chiqish oqim vektorlari ularning mos yozuvlar qiymatlarini bir zumda kuzatishi mumkin

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

3. Tarmoq tomonidagi konvertor rotor tomonidagi konvertorga nisbatan kamroq dinamikdir, shuning uchun tarmoq tomonidagi konvertor dynamics e'tiborga olinmaydi.

1-rasmdagi boshqaruv aloqasini quyidagi tenglama bilan tasvirlash mumkin:

$$X_w = 1/T_w(f_{meas} - x_w) \quad (1)$$

Virtual inertsiyani boshqarish zanjiri kiritilgandan so'ng, DFIG rotor tomonidagi invertorning faol quvvat kiritishi quyidagicha bo'ladi:

$$P_{ref} = P_{opt} - P_J = P_{opt} - K_w x_w \quad (2)$$

bu erda kiritilgan oraliq o'zgaruvchi x_w ; T_w - vaqt doimiysi; MPPT rejimida faol quvvat - P_{opt} ; virtual inertsiyani boshqarish bo'g'inining chiqish quvvati P_J ; virtual inertsiyani boshqarish bo'g'ini shkalasi koeffitsienti K_w bo'lib, u doimiy ijobiy qiymatga ega.

$$P_{ref} = P_{opt} - K_w x_w \quad (3)$$

bu erda DFIG ning virtual inertsiyasi virtual boshqaruv havolasi bilan ta'minlanadi; o'lchangan burchak chastotasi $f_{meas} = \omega_{meas} / (2\pi)$; Quvvat tizimiga virtual inertsiyani boshqarish havolasining ekvivalent inertsiyasi

$$2H_w \omega_{meas} = P_{opt} - P_s \quad (4)$$

$$H_w = K_w / 4\pi \quad (5)$$

Reaktiv quvvatni pasaytirish nazorati joriy etilganda, boshqaruv zanjiri tomonidan ishlab chiqarilgan reaktiv quvvat tomonidan beriladi:

$$K_d(\omega_g - \omega_{base}) = Q_{ref} - Q_{base} = Q_{ref} \quad (6)$$

bu erda K_d - reaktiv quvvatni boshqarish bo'g'inining omili; Q_{base} - bu tizim tomonidan ishlab chiqarilgan reaktiv quvvat kompensatsiyasi va odatda u nolga teng qiymatga ega.

Shu bilan birga, virtual inertiya nazorati va reaktiv quvvat nazorati bilan ikki marta ta'minlanadigan motorlar tarmoqqa virtual inersiya va quvvatni qo'llab-quvvatlashi mumkin. Shu bilan birga, elektromexanik o'tish paytida, nazorat qilish ikki marta oziqlanadigan vosita boshqa sinxron generatorlar bilan bog'langanligi sababli past chastotali tebranishlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Energiya tizimlarining modeli. Energiya tizimini tahlil qilishda bir nechta DFIG shamol turbinalari shamol fermasini tashkil qiladi deb hisoblanadi. Modellar asosan ko'p generatorli energiya tizimlarining kichik signallarini tahlil qilish uchun ishlatiladi. Energiya tizimlarida sinxron generator (SG) uchinchi tartibli model bilan ifodalanadi, bu yerda qo'zg'atuvchi quvvat bloki birinchi tartibli model bilan

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

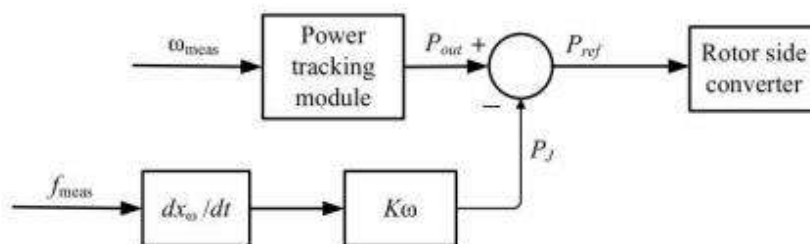
SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

ifodalanadi. Shamol stansiyasidagi barcha turbinalar bir xil turdagi va ish sharoitlariga ega deb faraz qilsak, turbina parametrlarini bitta turbinaning hisoblangan parametrlariga yaqinlashtirish mumkin. Shunday qilib, shamol fermasining ekvivalent modeli DFIG ning dinamik xarakteristik tenglamalari to'plami bilan tavsiflanishi mumkin, ikki marta oziqlanadigan generator modeli esa ilovada ko'rsatilgan.

Uning x holat o'zgaruvchisi $x=[b_{ref} \ w_r \ w_{gen} \ \phi_s \ i_{sd} \ i_{sq} \ E_d \ E_q \ u_{dc} \ x_1 \ x_2 \ x_3 \ x_4 \ x_5 \ x_6 \ x_7 \ x_8 \ b_i \ w_i \ E_{fi} \ E'_i]$, bu erda $b_i \ w_i \ E_{fi} \ E'_i$ va dastlabki ish burchagi, tezlik. i_{th} - sinxron generatorning potentsial va vaqtinchalik potentsiali . Inertsiyani boshqarish ikki marta quvvatlanadigan shamol turbini va tizimning dinamik xususiyatlari o'rtasidagi bog'lanishni qanday o'zgartirishini o'rganishda ko'pincha qiziqish uyg'otadigan holat o'zgaruvchilari quyidagilardir:

$$y = [\delta_1, \omega_1, I_{dr}, I_{d \text{ ref}}, x_{PLL}, I_{qr}, I_{q \text{ ref}}, U_{dr,s}, \theta_{\text{shaft}}, \omega_{\text{tur}}] \quad (7)$$

2-rasm. Virtual inertsiyani boshqarish bo'g'inlari blok diagrammasi.

bu yerda b_1 va W_1 mos ravishda sinxron generatorning ish burchagi va tezligi; $s, \theta_{\text{shaft}}, \omega_{\text{tur}}$ - ikki marta oziqlanadigan shamol turbini mexanik halqasining holat o'zgaruvchilari; qolgan o'zgaruvchilar induksion motorning holati o'zgaruvchilari va ikki marta oziqlanadigan shamol turbini boshqaruv aloqasini bildiradi. Muvozanat nuqtasi yaqinida, bu holat o'zgaruvchilarining differentsial tenglamalari ikki xil manbadan quvvat oladigan shamol fermasi bo'lgan energiya tizimining kichik signal barqarorligini tahlil qilish uchun xarakterli matritsa tenglamasini olish uchun chiziqli bo'ladi.

$$d\Delta x/dt = A\Delta x \quad (8)$$

Tizim xarakteristikasi tenglamasining tegishli qismi DFIG va SG dinamik xarakteristikalari o'rtasidagi bog'lanish munosabatini ko'rsatishi mumkin.

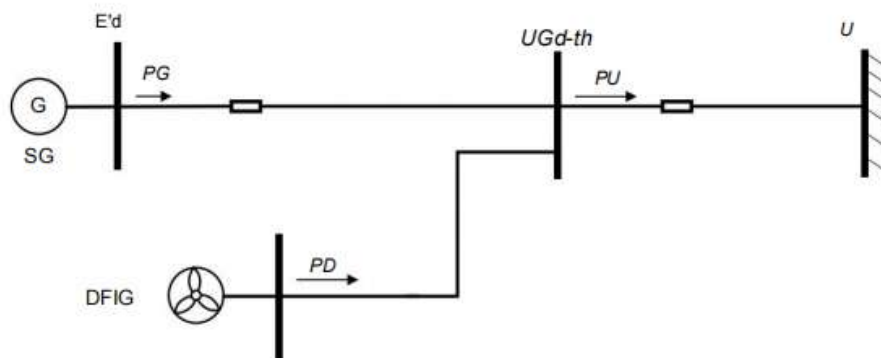

$$\frac{d\Delta x}{dt} = \begin{bmatrix} A_{11} & A_{12} & A_{13} \\ A_{21} & A_{22} & A_{23} \\ A_{31} & A_{32} & A_{33} \end{bmatrix} \cdot \Delta x \quad (9)$$

bu erda A_{11} , A_{22} va A_{33} mos ravishda SG, DFIG va shamol turbinasining mexanik qismining dinamik xususiyatlarini tavsiflaydi; boshqa o'zgaruvchilar qismlarning boshqa turli dinamik komponentlar bilan bog'lanish xususiyatlarini ko'rsatadi. Tenglamani sinxronlashning holat o'zgaruvchilaridan tashkil topgan holat tenglamasi sifatida ham ifodalash mumkin. generator SG, ikki marta oziqlanadigan turbinaning DFIG va DFIG ning mexanik qismi.

$$\begin{matrix} \Delta X_{SG} \\ \Delta X_{DFIG} \\ \Delta X_{MECH} \end{matrix} = A_S * \begin{matrix} \Delta X_{SG} \\ \Delta X_{DFIG} \\ \Delta X_{MECH} \end{matrix} = \begin{bmatrix} A_{11} & A_{12} & A_{13} \\ A_{21} & A_{22} & A_{23} \\ A_{31} & A_{32} & A_{33} \end{bmatrix} * \begin{matrix} \Delta X_{SG} \\ \Delta X_{DFIG} \\ \Delta X_{MECH} \end{matrix} \quad (10)$$

bu erda A_{12} va A_{13} tizimli oqim tenglamasiga tegishli; ular ekvivalent yuk dinamik xususiyatlarga ega bo'lishidan qat'iy nazar nolga teng bo'lmagan elementlarni o'z ichiga oladi²³.

3-rasm. Ikki hududning energiya tizimining diagrammasi.

Xususiy qiymat tahlili. Xususiy qiymat tahlili - bu tizimning sönümleme xarakteristikalarini va tizimda mavjud bo'lgan tebranish rejimlarini tizim holat matritsasining xos qiymatlari asosida tahlil qilishning samarali usuli. Uning matematik asosi Lyapunov linearizatsiya usuli hisoblanadi. Muvozanat nuqtasi yaqinidagi holat o'zgaruvchilardan iborat differensial tenglama ikki marta oziqlanadigan shamol stansiyasini o'z ichiga olgan energiya tizimining kichik signal barqarorligini tahlil qilish uchun xos matritsa tenglamasini olish uchun chiziqilashtiriladi.

Tadqiqotida shamol turbinasi inertsiya kiritilgandan keyin tizimning kichik buzilish barqarorligiga ta'siri kuzatilgan. Tartibni tahlil qilish usulidan foydalanib,

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

muayyan tizim komponentlari ustunlik qiladigan turli tebranish rejimlarini olish mumkin. Tegishli xarakterli ildizlarga ko'ra turli xil holat o'zgaruvchilarning ishtirok omillari va quvvat nisbatlari olinadi, ular tebranish rejimida holat o'zgaruvchilarining turli tizim komponentlarida ishtirok etish darajasini va quvvat nisbatiga ta'sirini ko'rsatadi.

Bundan tashqari, tizimning kichik signal barqarorligiga o'ziga xos komponentning ta'sir qilish darajasi ifodalanadi. Maxsus usul va ishtirok etish keyingi bo'limda batafsil bayon qilinadi.

Shamol turbinasi yuklamasi o'zgarganda, chiqish momentining nomutanosibligi rezonans chastotasini pasaytiradi va shamol energetikasi tizimining chiqish quvvatida past chastotali tebranishlarga olib kelishi mumkin, bu esa shamol turbinasi va uning tizimining xavfsizligi va barqarorligiga ta'sir qiladi. Asosiy tebranishlar orasida quyidagilar mavjud:

1. DFIG birligining ichki milya tizimining tebranish chastotasi 2,18 va nisbatan tebranish modeli. past quvvat nisbati 0,04.

2. Tebranish chastotasi 1,44 Gts va tebranishlarni yumshatish nisbati 0,12 bo'lgan G3 va G4 birliklarini o'z ichiga olgan hudud ichidagi tebranish.

3. G1 va G2 sinxron birliklarini o'z ichiga olgan mintqa ichidagi tebranish modeli. Tebranish chastotasi va bu modelning damping nisbati mos ravishda 1,25 va 0,06 ni tashkil qiladi.

4. Shamol fermasining boshqaruv bo'g'ini ustunlik qiladigan mintaqalararo tebranish modeli. Nazorat koeffitsientida o'zgaruvchanlik tebranish chastotasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Tavsiflangan tizim uchun tizimning dominant xos qiymatlari va mos keladigan damping nisbatlar mos ravishda 11 bilan ifodalanadi :

$$\lambda_1 = \begin{cases} -\frac{a}{d_i} \\ \frac{-d_i + \sqrt{d_i^2 - 4m_i\alpha}}{2m_i}, \frac{-d_i - \sqrt{d_i^2 - 4m_i\alpha}}{2m_i} \end{cases}$$
$$\zeta = \frac{d_i}{2} \sqrt{\frac{1}{m_i\alpha}} \quad (11)$$

Bu erda m_i - tizimdagi inersiya parametri, d_i - damping parametri va a - tizimning elektr miqdori parametri. Tenglama bo'yicha, , inertsyaning ortishi m tizimning damping nisbati pasayishiga olib keladi, bu tizimning quvvat burchagi

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

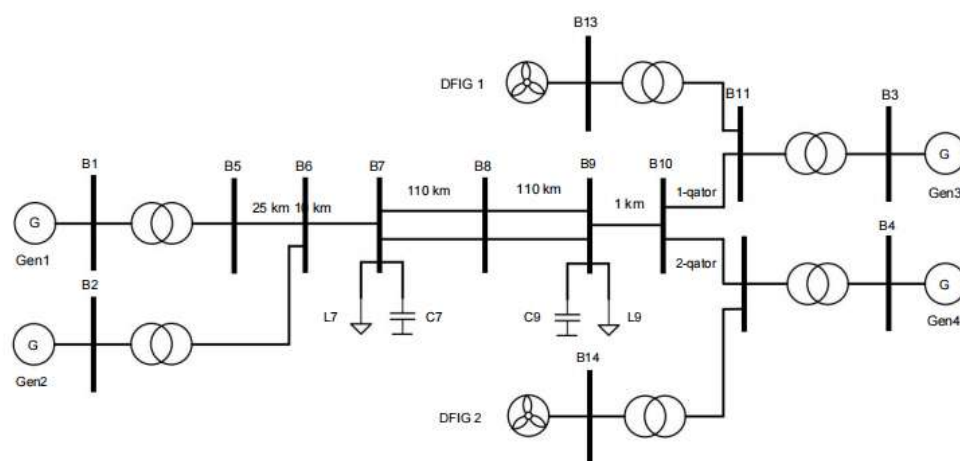
Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

barqarorligiga ta'sir qilishi mumkin. Quvvat koeffitsientining mos ravishda oshishi tizimning quvvat nisbatini yaxshilashi mumkin. Bu, asosan, mintaqalararo tebranish rejimiga ta'sir qiladi, bu esa tarmoqqa ulangan shamol turbinalari virtual inertsiyani boshqarishdan foydalanilganda tizimning kichik signalli barqarorligini pasayishiga olib kelishini ko'rsatadi.

Tizimning kichik signalli barqarorligini ta'minlash uchun tizimning optimal quvvat nisbatiga erishish uchun reaktiv quvvatni nazorat qilish virtual inertiya nazorati bilan birgalikda ishlatilishi kerak.

4-rasm. To'rt generatorli ikki zonali tizimning simulyatsiya diagrammasi.

Ushbu holatni o'rganish birinchi navbatda sezgirlikni tahlil qilish orqali virtual inertsiya taqsimotining intervalli tebranish rejimiga ta'sirini tasdiqlaydi va keyin taklif qilingan model va usulning samaradorligini tekshiradi. Shunday qilib, ushbu misol tizimida yuklamadan uzoq elektr masofasi yoki katta quvvatga ega bo'lgan shamol fermalariga virtual inertsiyani taqsimlash hududlararo tebranish rejimlari uchun yaxshiroq quvvat nisbatiga olib keladi va kichikroq bo'lganlarga ko'proq mos keladi degan xulosaga kelish mumkin.

Ikki shamol stansiyasi bir xil quvvatga ega bo'lsa, L_1 uzatish liniyalarining o'sishi bilan I_1 va I_2 ortadiva L_2 , bu esa 1-shamol stansiyasiga virtual inertsiya qo'shilishi

Tenglama bilan cheklangan tizimdagi uskuna tomonidan taqdim etilgan tizim sig'imining maksimal virtual inertsiyasini kafolatlash sharti ostida Ikki shamol fermasining quvvati nisbati doimiy ravishda o'zgarib turadi; ya'ni shamol elektr stansiyasi 2 quvvati kamaygan holda, 1 shamol elektr stansiyasining quvvati oshirilgan. Keyinchalik, ventilyatorning quvvatni boshqarish parametri K ga bo'lgan

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

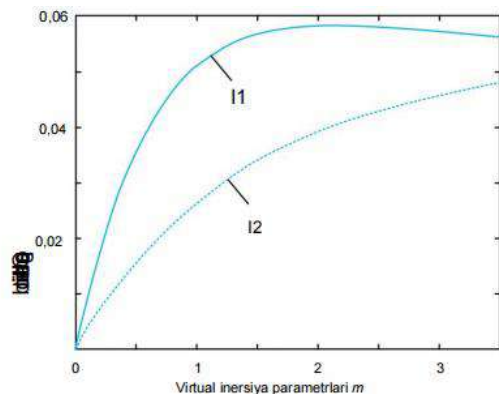
SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

amortizatsiya z nisbatining sezgirligini tahlil qilamiz. Te sezgirlik tenglamasi bilan berilgan. Jadvaldagi DFIG birligining sig'im parametrlaridan foydalanib , har ikki mintaqa uchun sezgirlik qiymatlari topiladi.

Tebranish rejimini yumshatish nisbatining tizimning damping omiliga nisbatan sezgirlik qiymati asosan inertsiya qiymatining kattaligiga bog'liq. Bu shuni ko'rsatadiki, inersiya qiymati tizimdagi DFIG damping parametrlarining konfiguratsiyasiga ta'sir qiladi. Shuningdek, kichik sig'imga ega bo'lgan hududning dastlabki sezgirligi sezilarli ekanligini ko'rsatadi. Shunga qaramay, sezgirlik virtual inertsiya bilan tez pasayadi va ikkala sohaning sezgirligi bir xil bo'ladi. Bu shuni ko'rsatadiki, inertsiyaning damping nisbatiga ortib borayotgan ta'siri, inertsiya ma'lum bir materiyaga oshganda, chegara qiymatiga etadi.

Dasturni amalga oshirish va natijalarni tahlil qilish. Oldingi xulosalarga ko'ra, damping koeffitsientining dmp omiliga nisbatan sezgirligi asosan tizimning ma'lum bir mintaqasidagi inersiya qiymatiga bog'liq. Ushbu maqolada biz holat ma'lumotlarini va yuqorida aytib o'tilgan optimallashtirish algoritmini tanladik.

5-rasm. Tebranish rejimini yumshatish nisbati sezgirligini koeffitsiyentiga solishtirish.

Tizimning optimal damping nisbatini aniqlash va optimal damping nisbatiga mos keladigan inertsiya va damping koeffitsienti qiymatlarini aniqlash uchun ishlatiladi. Ko'rib chiqilayotgan holatda chastotani barqarorlashtirish uchun zarur bo'lgan tizimning minimal inertsiyasi $H_{\min}=5,12$ s ga o'rnatiladi va tenglama asosida quyidagi cheklovni olish mumkin. (40):

$$H_{\omega,1}S_1 + H_{\omega,2}S_2 \geq 382.72 \quad (12)$$

Turli quvvatlar bilan ta'minlangan maksimal virtual inertsiya chiqish quvvatiga ko'ra aylantirilgan 4-holat ma'lumotlaridan (1-jadval) foydalanib , $m_1=0,15$, $m_2=0,25$, $d_1=0,92$ va $d_2=0,92$ deb o'rnatiladi . III bo'limda keltirilgan

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

algoritmda optimallashtirish bosqichi va tugatish sharti mos ravishda $u=0,1$ va $\Delta \leq 1 \times 10^{-8}$ ga o'rnatiladi. Dastlabki qiymatlar va cheklovlar hisoblash uchun dasturga kiritiladi va optimallashtirish 10 ta hisob bajarilganda va z maksimal qiymatiga yetganda tugaydi. Hududlararo tebranish rejimini uzatish liniyasining faol quvvatining dinamik javobida aks ettirish mumkin. Tebranishlarning amplitudasi tizimning barqarorligining kichik buzilishini aks ettiradi. Virtual inertsiyani boshqarish va reaktiv dampingni boshqarish tufayli ikki marta oziqlanadigan generator inertsiya va damping xususiyatlari bo'yicha sinxron generatorga o'xshaydi.

Ya'ni, u tizim quvvat o'zgarishlaridan keyin qisqa vaqt davomida faol tizim quvvatini qo'llab-quvvatlashi mumkin. Ushbu chizmalardagi egri chiziqlar tizim amplitudasi va tebranish vaqtlari DFIGga reaktiv boshqaruv va virtual inertial boshqaruv qo'shilmagan holda sezilarli darajada kattalashishini ko'rsatadi. Virtual inertsiyani boshqarish va reaktiv quvvatni pasaytirishni boshqarish parametrlari alohida o'rnatiladi va ikkala boshqaruvni o'z ichiga olgan Tizimga hech qanday yordamchi nazorat choralari kiritilmaganda, uch fazali nosozlik sodir bo'lganidan so'ng, tizim tebranadi va noto'g'ri damping nisbati tufayli beqarorlikka moyil bo'ladi. Boshqa barqarorlashtirish choralari kuchga kirganda, tizim bir necha tsikllardan so'ng barqarorlashadi. Mintaqada virtual inertsiyani joriy qilish bilan WTGLar ushbu davrda faol ishlab chiqarishni kamaytiradi, vaqtinchalik jarayon davomida tizimdagi faol quvvat mos kelmasligi miqdorini kamaytiradi. To'rt holatdan, ushbu maqoladagi sezgirlik usuli yordamida olingan ikkita nazorat parametrining qiymatlari tebranish amplitudasi va tebranish vaqti bo'yicha xatolik yuzaga kelgandan keyin eng yaxshi natijalarni beradi. Shuningdek, u ikki marta oziqlanadigan shamol turbinasining reaktiv va faol quvvatini nosozlik bo'lsa, uning nominal chiqish qiymatini maksimal darajada saqlab turishga imkon beradi. Simulyatsiya natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu maqolada keltirilgan optimallashtirish usuli tebranish amplitudasi va tebranish vaqti bo'yicha eng yaxshi ishlaydi.

Xulosa

Ushbu maqolada tarmoqning kichik buzilish barqarorligini hisobga oladigan virtual inertsiyani optimallashtirish usuli taklif etiladi. Bundan tashqari, damping nisbati sezgirlikni hisobga olgan holda optimal yechim algoritmi ishlab chiqiladi. Taklif

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

etilayotgan usulning samaradorligi vaqt-domen simulyatsiyalari bilan tasdiqlangan. Ushbu hujjat turbinaning yuqori proportsional kirishiga ega bo'lgan tizimlarda virtual inertsiyani boshqarish kabi yangi texnikalar tizimga inertsiya va damping darajasini sozlash imkonini berishi mumkinligini ko'rsatadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, tizimning damping nisbati inertsiya koeffitsienti bilan kamayadi, bu esa tizimning quvvat burchagi barqarorligiga ta'sir qiladi. Damping nisbatlaridan foydalangan holda parametrlarga nisbatan sezgirlik, yuqori quvvatga ega shamol fermalarida kattaroq inertsiya va damping bilan konfiguratsiyalarni oqlash. Nihoyat, virtual inertsiya va damping uchun optimal parametrlarni tanlashning tavsiya etilgan usuli cheklovlar ostida tizimning kichik buzilish barqarorligini maksimal darajada oshirish uchun ishlatilishi mumkin. Arifmetik misollar taklif etilayotgan tanlov usulining samaradorligini tasdiqlaydi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, to'g'ri tanlangan parametrlar tizimning quvvat burchagini barqaror ushlab turganda kichik buzilish barqarorligini sezilarli darajada yaxshilaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Tang, M., Li, Z., Li, G., Qie Z. & Yu, Y. "Power oscillation characteristics of large power systems under random disturbances. In: "2021 IEEE 5th Conference on Energy Internet and Energy System Integration (EI2), Taiyuan, China, pp. 2866–2870 (2021).
2. Wu, X., Dai, J., Tang, Y. & Xue, F. Adaptive under-frequency load shedding scheme for power systems with high wind power penetration considering operating regions. *IET Gener. Transm. Distrib.* **16**, 4400–4416 (2022).
2. Liu, R. *et al.* An improved virtual inertia control strategy for low voltage AC microgrids with hybrid energy storage systems. *Energies* **15**, 442. <https://doi.org/10.3390/en15020442> (2022).
3. Tang, W. *et al.* Modeling of DFIG-based wind turbine for power system transient response analysis in rotor speed control time scale. *IEEE Trans. Power Syst.* **33**(6), 6795–6805 (2018).
4. Suvorov, A., Askarov, A., Kievets, A. & Rudnik, V. A comprehensive assessment of the state-of-the-art virtual synchronous generator models. *Electr. Power Syst. Res.* **209**, 108054 (2022).
5. Liu, W., Li, W., Wang, P., Li, D., Li, Z. & Xu, G. Transient Process Analysis of Multi-Physical Parameters of Turbine Generator During Out of Phase Synchronization Fault. *IEEE Trans. Energy Convers.* **37**(3), 2058–2068 (2022).
6. Ma, J. *et al.* Research on the impact of DFIG virtual inertia control on power system small-signal stability considering the phase-locked loop. *IEEE Trans. Power Syst.* **32**(3), 2094–2105 (2017).

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

STEAM KOMPETENSIYASI ZAMONAVIY O'QITUVCHINING INTEGRALLIK QOBILIYATI SIFATIDA

Yuldasheva Dilnoza Rovshan qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Biologiya o'qitish metodikasi,
1-kurs magistratura talabasi

Amanov Baxtiyor Xushbakovich

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti b.f.d, prof.

Maqolada ta'limda STEAM yondashuvining paydo bo'lishi uchun zarur shartlar tahlil qilinadi, o'qituvchilar orasida STEAM kompetensiyasini shakllantirish zarurligiga e'tibor qaratiladi. Mualliflar STEAM kompetensiyasining tuzilishini ishlab chiqdilar va asosladilar.

Maqolaning maqsadi-kelajakdagi fan fanlari o'qituvchisining STEAM-kompetensiyasining mazmunini nazariy asoslash va ishlab chiqish.

Materiallar va usullar. Materiallar normativ hujjatlar, ta'lim dasturlari, ta'limdagi kompetensiyaga asoslangan yondashuv bo'yicha xalqaro ma'ruzalar va hisobotlar, Analitik, qiyosiy, umumlashtiruvchi tadqiqot usullari qo'llanilgan.

Natijalar va ularni muhokama qilish. XXI asr kompetensiyalari modellarini kontent-tahlil qilib, mualliflar STEAM kompetensiyasining har bir tarkibiy qismining tarkibi uning tarkibiy qismlarini aniqladi. STEAM kompetensiyasi bu pedagogik texnologiyalarni o'rganishga, tabiiy fanlarni o'qitishning xususiy metodologiyalariga, loyihalarni o'qitish metodologiyasiga, ta'limdagi axborot texnologiyalariga va o'z-o'zini tarbiyalashga intilishga e'tibor qaratgan holda umumta'lim maktablaridagi ta'lim standarti doirasida rivojlanadigan bo'lajak o'qituvchining integrallik qobiliyatini ko'rsatish.

Xulosa. Mualliflar har bir komponentning mazmunini batafsil bayon qilib, bo'lajak o'qituvchining STEAM kompetensiyasi modelini taklif qilishadi. Shu bilan birga, STEAM kompetensiyasi zamonaviy o'qituvchining integrallik qobiliyati, sifat hamda xususiyatlarining murakkab kombinatsiyasi ekanligi ta'kidlaydilar.

Kalit so'zlar: STEAM-ta'lim, STEAM-kompetensiya, kompetensiyaga asoslangan yondashuv, fan va ta'lim.

So'nggi 100 yil ichida jamiyat sezilarli o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Transformatsion mexanizmlar sanoat inqilobiga o'tish va globallashtirishning jadal rivojlanishi. Global elektronlashtirish, kompyuterlashtirish, avtomatlashtirish, axborotlashtirish, raqamlashtirish, texnologiyalashtirish, virtualizatsiya,

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

intellektualizatsiya va shu kabilar XX asrda paydo bo'lgan va 21-asrda insoniyatga hamroh bo'lgan hodisalarning to'liq ro'yxati emas. Biz inson hayotini o'zgartiribgina qolmay, balki jamiyat hayotining barcha jabhalarida o'zgarishlarning o'ziga xos katalizatori vazifasini o'taydigan global tendentsiyalarni uzoq sanashimiz mumkin.

Bugungi kunda ishlab chiqarish muammolari ko'p omilli xususiyatga ega va shunga mos ravishda ularni hal qilishda fanlararo yondashuvni talab qiladi. Kasblarning bosqichma-bosqich «evolyutsiyasi» bo'lib o'tmoqda: oldingi tajribaga asoslangan ma'lum bir algoritmgaga bo'ysunadigan kasblar noaniqlik sharoitida yangi muammolarni va oldindan aytib bo'lmaydigan yechimlarni shakllantirishni talab qiladigan kasblar bilan almashtiriladi, ya'ni biz algoritmlashtirilgan kasblardan algoritmlashtirilmaganlarga, monofunksional texnologiyalardan ko'p funksiyaliklarga, “monogam” kasblardan “poligam” kasblarga, ixtisoslashuvdan universallashtirishga o'tmoqdamiz [1]. Zamonaviy mutaxassislar doimiy «Yuliy Tsezar effekti» deb ataladigan ko'p vazifalikka duch kelishmoqda.

Hozirgi vaqtda ta'lim ham katta o'zgarishlar “epitsentrida”, o'qituvchilar turli xil zamonaviy texnologiyalar orqali o'quvchilarda muvaffaqiyatli kasbiy faoliyat va kelajakda yuqori darajadagi raqobatbardoshlik uchun zarur bo'lgan ko'nikma va malakalarni rivojlantirishga intilmoqda. Albatta, yuqorida tavsiflangan jamiyatni o'zgartiruvchi barcha global tendentsiyalari davrga mos ta'lim texnologiyalarining paydo bo'lishi uchun zarur shartlar bo'lib xizmat qildi, ulardan biri “STEAM ta'limi” dir.

Maqolaning maqsadi bo'lajak tabiatshunoslik fanlari o'qituvchisining STEAM kompetensiyasi mazmunini nazariy asoslash va rivojlantirishdir.

Materiallar va usullar. Materialda me'yoriy hujjatlar, ta'lim dasturlari, ta'limda kompetensiyaga asoslangan yondashuv bo'yicha xalqaro hisobotlar, shuningdek, STEAM kompetensiyasining tuzilishiga mualliflik yondashuvi kiritilgan. Analitik, qiyosiy va umumlashtiruvchi tadqiqot usullaridan foydalanilgan.

Natijalar va uning muhokamasi. STEAM ta'limi – XXI asrning asosiy kompetensiyalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan integral pedagogik texnologiya bo'lib, u muammoli, loyihaga asoslangan, tadqiqot va amaliyotga yo'naltirilgan usullar, dunyoning to'liq manzarasini shakllantirishga yo'naltirilgan o'qitish uslublari va usullariga asoslangan. O'quvchilarning dinamik o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish orqali turli xil miqyosdagi va tabiatdagi dolzarb va

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

potensial muammolarni hal qilishga tayyorlash maqsadida ishlab chiqilgan texnologiyadir [2].

Taniqli jamoat arbobi, AQSH sobiq ta'lim vaziri R.V.Rayli, ehtimol, STEAM ta'limining mohiyatini juda aniq yoritib bergandir: “Bugun biz hali hatto muammo deb ham hisoblamaydigan muammolarni bartaraf etish uchun o'quvchilarni hali mavjud bo'lmagan kasblarga, hali ixtiro etilmagan texnologiyalardan foydalanishga tayyorlayapmiz.” [3].

Hozirgi vaqtda «STEAM kasblar» tushunchasi mavjud – bular texnik, tabiiy fanlar va muhandislik tor profilli mutaxassisliklar: kompyuter texnologiyalari va matematika, tabiiy fanlar va tibbiyot, arxitektura va muhandislik, ta'lim bo'yicha mutaxassislar, savdo menejerlari, va boshqalar [4].

21-asr o'quvchilarida qanday kompetensiyalarni rivojlantirish kerakligi haqidagi savol, umuman olganda, STEAM ta'limi kontekstida ham ochiqlicha qolmoqda. Keling, ma'lum bir STEAM kasbining bo'lajak mutaxassislari sifatida umumta'lim maktablari bitiruvchilari uchun qanday kompetensiyalar kerakligini aniqlashning eng dolzarb yondashuvlarini ko'rib chiqamiz.

Umumiy o'rta ta'limning barcha bosqichlari uchun XXI asr malakalari va ta'lim natijalarining bir qancha modellari mavjud. Jahon Iqtisodiy Forumida «Ta'limga yangi qarash» ma'ruzasi «4K» ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, muloqot va hamkorlik (o'zaro ta'sir va hamkorlik) [creativity, critical thinking, communication and cooperation] modelini taklif qildi [5]. Axborotning katta miqdori tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga, nostandart yechimlarni izlashga shoshilinch ehtiyoj borligini ta'kidladi – ijodkorlikda, ko'p fanlararo loyihalar jamoaviy ishlashni talab qiladi, so'zning keng ma'nosida chegaralarni yo'q qilish turli xil fikrlar va aloqa turlari rivojlanishiga sabab bo'ladi.

Rossiyalik tadqiqotchilar tabiatshunoslik ta'limini ommalashtirishdan iborat bo'lgan «RUSNANO maktab ligasi» [6] ta'lim dasturi doirasida zamonaviy talabalarda rivojlantirish uchun muhim bo'lgan yetti asosiy kompetensiya «Mukammallikning yetti bosqichi» ni aniqladilar va asosladilar:

1. O'qish va yozish – raqamli media matnlari bilan ishlash: gipermatnlar, multimediyali va chiziqli bo'lmagan matnlar, uzoq o'qishlar, infografika, shuningdek, katta hajmdagi ma'lumotlarni vizualizatsiya qilish texnikasini o'zlashtirish (ong xaritasi, eskizni qayd etish, skriping).

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

2. Muloqot – bu biz qila oladigan narsalarning yig'indisi, biz bilganlarning qobiliyatlari bilan ko'paytiriladi, ya'ni, bu atrofimizdagi odamlardan ma'lumot olish qobiliyati, hissiy aql va empatiyaning rivojlanishi.

3. Jamoada ishlash har qanday faoliyat turini amalga oshirishda odamlar bilan muloqot qilish qobiliyatini va umumiy ishga qo'shgan hissasini bilishni, birgalikdagi ishni rejalashtirish qobiliyatini nazarda tutadi.

4. O'z-o'zini tashkil etish - maqsadlarni belgilash va belgilangan maqsadlarga erishish uchun shaxsiy resurslarni taqsimlash, shuningdek, yaxshi muvofiqlashtirilgan jamoaviy ishlarni tashkil etish qobiliyatidan iborat.

5. O'z-o'zini tarbiyalash – bu umrbod ta'lim bo'lib, u individual ta'lim yo'nalishini qurish va sozlash qobiliyatini nazarda tutadi.

6. Tadqiqot bilimning eng samarali usuli sifatida, u savol berish, tadqiqot muammolari va gipotezalarini shakllantirish, ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish, kuzatish va tajriba o'tkazish qobiliyatini o'z ichiga oladi.

7. Dizayn kelajakka qarashning bir turi sifatida, hozirgi yoki kelajakda biror narsani o'zgartirishga qaratilgan vaqt bo'ylab aqliy sayohat [6].

AQShning tabiiy fanlar bo'yicha ta'lim standartidan (A Framework for K-12 Science Education) [7] iqtibos keltirgan holda, STEAM yondashuvi kontekstida talabalar tomonidan talab qilinadigan asosiy kompetentsiyalarni quyidagicha ko'rsatish mumkin:

- savollar berish va muammolarni aniqlash;
- modellarni ishlab chiqish va ulardan foydalanish;
- rejalashtirish va tadqiqot;
- ma'lumotlarni tahlil qilish va izohlash;
- matematikani hisoblash masalalarini yechishda qo'llash;
- mantiqiy dalillar keltirish va yechimlar ishlab chiqish;
- dalillardan foydalanish;
- axborot sifati va uning uzatilishini baholash.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

O'quvchilar uchun aktual bo'lgan kompetentsiyalardan o'tib, tadqiqotchilar kelajakda XXI asr mutaxassislariga qanday kompetentsiyalar kerakligini aniqlashga intiladigan kompetentsiyaga asoslangan yondashuv sohasidagi bir qator xalqaro nufuzli tadqiqotlarni ko'rib chiqamiz.

TUNING (“Ta’lim tuzilmalarini sozlash”) umumiy uslubiy loyihasi umumta’lim muassasalari bitiruvchilari uchun umumiy (universal) kompetentsiyalar ro‘yxatini taklif qiladi: tizimli fikrlash, tanqidiy fikrlash va o'z-o'zini tanqid qilish, taym-menejment (vaqtni boshqarish), og'zaki muloqot, jamoada ishlash, kommunikatsiya (shaxslararo muloqot), adaptivlik (vaziyatga tez moslashish qobiliyati), madaniy xilma-xillik va madaniyatlararo o'zaro ta'sir, o'z-o'zini rag'batlantirish, axborotni boshqarish ko'nikmalar (turli manbalardan ma'lumot olish va tahlil qilish qobiliyati), muammolarni hal qilish, fanlararo jamoada ishlash qobiliyati, tadqiqot qobiliyati, ijodkorlik, amaliyotga yo'naltirilganlik [8].

AQSh Kelajak uchun Instituti (The Institute for the Future) [9] kelajak mutaxassisi uchun zarur bo'lgan quyidagi kompetentsiyalarni aniqlaydi: ijtimoiy intellekt, fikrlashning moslashuvchanligi, madaniyatlararo kompetentsiya, hisoblash qobiliyatlari, ma'nolarni aniqlash (ya'ni, nima hal qilinishi kerak), yangi media savodxonligi, transdisiplinarlik, dizayn fikrlash, kognitiv yukni boshqarish, virtual hamkorlik.

Bo'lajak mutaxassislar uchun muhim bo'lgan STEAM kompetentsiyalarini tahlil qilish nuqtai nazaridan «Ishlar kelajagi hisoboti 2020» dolzarb bo'lib, unda qaysi kompetentsiyalar birinchi o'rinda turishini va qaysilari ikkinchi o'rinda turishini ko'rish mumkin [10].

1 - jadval

2015–2025 yillardagi eng yaxshi 10 ta STEAM ko'nikmalari [10]

№	2015	2020	2025
1.	Integratsiyalashgan muammolarni hal qilish	Integratsiyalashgan muammolarni hal qilish	Analitik fikrlash va innovatsiyalar

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

2.	Boshqalar bilan muvofiqlashtirish	Tanqidiy fikrlash	Faol o'rganish va o'rganish strategiyalari
3.	Inson resurslarini boshqarish	Ijodkorlik	Muammolarni kompleks hal qilish
4.	Tanqidiy fikrlash	Inson resurslarini boshqarish	Tanqidiy fikrlash va tahlil
5.	Muzokaralar	Boshqalar bilan muvofiqlashtirish	Ijodkorlik, o'ziga xoslik va tashabbus
6.	Sifatni nazorat qilish	Hissiy intellekt	Liderlik va ijtimoiy ta'sir
7.	Xizmatga yo'naltirilganlik	Hukm va qaror qabul qilish	Texnologiyadan foydalanish, monitoring va nazorat qilish
8.	Hukm va qaror qabul qilish	Xizmatga yo'naltirish	Texnologiyani ishlab chiqish va dasturlash
9.	Faol tinglash	Muzokaralar	Chidamlilik, stressga chidamlilik va moslashuvchanlik
10.	Ijodkorlik	Kognitiv moslashuvchanlik	Mulohaza yuritish, muammolarni hal qilish va g'oyalarni shakllantirish

Mutaxassislar «muammolarni hal qilish», «o'zini o'zi boshqarish», «odamlar bilan ishlash» va «texnologiyadan foydalanish va rivojlantirish» ga qaratilgan STEAM kompetensiyalar toifalarini aniqladilar.

Ko'rib turganimizdek (1-jadval), STEAM sohasidagi «muammolarni hal qilish» malakalar toifasi eng muhimlaridan biri bo'lib qolmoqda (2020 yilda u birinchi o'rinni egallagan), ammo prognozga ko'ra, 2025 yilga kelib bu

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

kompetentsiya analitik fikrlash qobiliyatlari va faol o'rganish kabi muhim ahamiyatga ega bo'lmaydi. Ushbu reytingdagi eng katta o'zgarishlar 2020-yilda 10-o'rindan 3-o'ringa ko'tarilgan, 2025-yilda esa bir nechta o'rinlarni yo'qotadigan ijodkorlik bilan bog'liq. Shu bilan birga, "hissiy intellekt" kompetensiyasi 2020-yilda paydo bo'lib, "faol tinglash" o'rnini egalladi.

Umuman olganda, 2025 yilda «texnologiyadan foydalanish va rivojlantirish» toifasida STEAM kompetensiyalari ko'proq bo'ldi.

STEAM kompetensiyalari nuqtai nazaridan qiziq narsa rossiyalik tadqiqotchilarning [11] yondashuvi bo'lib, ular «yumshoq», hissiy va yetakchilik qobiliyatlaridan iborat bo'lgan keng qamrovli STEAM portfoliosini taklif qiladilar – SELS (yumshoq, hissiy va yetakchilik qobiliyatlari). Shundan kelib chiqib biz STEAM portfoliosini ikkita klasterga bo'ldik (2-jadval): *asosiy* va *yordamchi* ko'nikmalar.

2 - jadval

STEAM kompetensiyalarining ikkita klasteri [11]

No	Ko'nikmalar	Qisqacha tavsif
	<i>Asosiy ko'nikmalar</i>	
1.	Tanqidiy fikrlash	Bir nechta axborot manbalarini, birlamchi manbalarni baholash qobiliyati; dalil va argument uchun mos materialni tanlash; boshqalarning ishiga tanqidiy nazar tashlash; dalillarni xulosalardan farqlash
2.	Muammolarni kompleks hal qilish	Ilmiy uslub, dizayn fikrlash jarayoniga asoslangan holda g'oyalarni yaratish, maqsad va bosqichlarni aniqlash va muammoni hal qilish jarayonini rejalashtirish qobiliyati
3.	Ijodkorlik	Muammolarga turli nuqtai nazardan yondashish, jumladan, o'z nuqtai nazarini ifodalash qobiliyati
4.	Muloqot	Turli tinglovchilarga turli mavzularda aniq, to'g'ri va/yoki ishonarli tarzda muloqot qilish qobiliyati
5.	Jamoa bilan ishlash	Guruh ishlarida ishtirok etish qobiliyati: birgalikda rejalashtirish, jamoaviy harakatlarni tashkil etish va amalga oshirish

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

6.	Ma'lumotlar bilan ishlash savodxonligi	Analitik muammolarni, muammolarni tadqiqot va loyihalash orqali hal qilish uchun sifatli va miqdoriy ma'lumotlar bilan ishlash qobiliyati
7.	Ma'lumotlar bilan ishlash savodxonligi va informatika	Informatika elementlarini kerak bo'lganda qo'llash qobiliyati (masalan, muammoni hal qilishning bir qismi sifatida, dalil asosi sifatida va boshqalar).
	<i>Ko'makchi ko'nikmalar</i>	
8.	STEAM mantiqida fikrlash	Muammolarga ochiq fikr bilan yondashish, fanlararo yechimlarni ko'rib chiqish, innovatsiyalarni izlash va g'oyalarni turli yo'llar bilan ifodalash (masalan, dizayn fikrlash, matematik isbot)
9.	Boshqaruv va qat'iyatlilik	Muammoni hal qilish usullarini o'rganish, muvaffaqiyatsizliklar haqida fikr yuritish va to'siqlar paydo bo'lganda yangi yondashuvlarni qabul qilish uchun etarli vaqt ajratish qobiliyati
10.	Ijtimoiy-madaniy xabardorlik	Shaxslararo va madaniyatlararo muloqotni amalga oshirish, turli mamlakatlardagi odamlarning ijtimoiy va madaniy qiymatini tushunish qobiliyati
11.	Yetakchilik	Yetakchilik rollarini egallash va yetakchilik ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyati: tashabbus ko'rsatish, konsensus yaratish va guruhlarda samarali muloqot qilish
12.	Etika	Etikani kasbiy faoliyatning bir qismi sifatida bilish va qo'llash

Tadqiqotchilar yetakchilikni STEAM sohasidagi muhim komponent deb hisoblashadi. Rahbarlikka yangicha yondashuv, an'anaviy boshqaruv nazariyasidan farqli o'laroq, nafaqat umumiy bandlikni kafolatlash, balki xodimlarni rag'batlantirish va ularni samarali mehnat qilishga undash qobiliyati bilan ham xarakterlanadi. Shu munosabat bilan, STEAM portfoliosiga quyidagi kompetensiyalarni kiritish tavsiya etiladi:

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

- unumdorlik – mavjud resurslar, ehtiyojlar va ustuvorliklarni hisobga olgan holda aniq maqsadga erishish uchun ish jarayonini izchil tashkil etish;
- moslashuvchanlik – o'zgarishlarga moslashish, loyihalarni tez o'zgartirish, shuningdek, hamkasblar bilan fikr va tajriba almashish imkoniyati;
- texnologik xabardorlik – eng yangi texnologiyalardan samarali foydalanish;
- taym-menejment – ustuvor muammolarni oqilona hal qilish uchun vaqtni boshqarish;
- jamoaviy ish – individual qobiliyat va iste'dodlarni hisobga olgan holda ish yukini adekvat taqsimlash; «sinergik» ish muhitini yaratish;
- hissiy yetakchilik (o'z his-tuyg'ularini va boshqa odamlarning his-tuyg'ularini boshqarish)
- hech kimning qadr-qimmatini kamsitmasdan, hamdardlik va o'z fikrini puxta yetkazib berish qobiliyati;
- HR ko'nikmalari – inson resurslarini taqsimlash, ularning ehtiyojlari va martaba o'sish imkoniyatlarini hisobga olgan holda kadrlarni tanlash;
- ijtimoiy ko'nikmalar – vertikal va gorizontal axborot aloqalarini o'rnatish, fikr-mulohazalarni rag'batlantirish; ommaviy nutq; hamkorlik va o'zaro yordam muhitini yaratish [11].

21-asr har qanday davr singari nafaqat yosh avlod, balki turli faoliyat sohalari mutaxassislari orasida ham kompetensiyalarni shakllantirishda ohangni «belgilaydi», o'qituvchilar ham bundan mustasno emas. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar nafaqat yosh avlod tarbiyasidagi o'zgarishlarning ta'sirini o'rganishga, balki jamiyatning rivojlanish darajasiga mos keladigan kompetensiyalarga ega o'qituvchilarni tayyorlashga ham qaratilgan. 21-asr o'qituvchilari ularni muvaffaqiyatli kelajakka tayyorlay oladigan pedagoglarga muhtoj.

O'qituvchilarning kasbiy malakasi hozirgi jamiyatning rivojlanishiga ta'sir qiladi. «O'qituvchining kasbiy kompetensiyasi» tushunchasining o'zi o'zgardi va keng qamrovli bo'ldi. Pedagogik adabiyotlarda u kasbiy mahoratda namoyon bo'ladigan va o'qituvchining kasbiy faoliyatga nazariy va amaliy tayyorgarligining birligini ta'minlovchi ajralmas xususiyat sifatida qaraladi. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish ko'p omilli tushuncha bo'lib, u bir qator tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi, ularning asosiylari mavzu, uslubiy, kommunikativ, tadqiqot va boshqalar.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Ishonch bilan aytishimiz mumkinki, o'qituvchining kasbiy kompetentsiyasining komponent tarkibi statik emas va jamiyatdagi o'zgarishlardan keyin o'zgarishi mumkin. Zamonaviy o'qituvchining kompetensiyaga asoslangan portretini «chizish» juda qiyin va ayniqsa uning evolyutsiyasida: 10 yil oldin kompetent o'qituvchi qanday edi, bugungi kunda va keyingi 10 yilda u qanday bo'ladi. Shunday qilib, 20-asrda o'qituvchining kasbiy kompetentsiyasining mazmunli elementlaridan biri AKT kompetentsiyasi bo'lib, bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Ammo hatto ushbu komponent doirasida ham transformatsiyalar yuz bermoqda: zamonaviy raqamli texnologiyalarning o'quv jarayonini tashkil etishga ta'siri asta-sekin o'sib bermoqda va shundan so'ng uslubiy yondashuvlar va o'qituvchining ta'limdagi roli o'zgarib bermoqda.

Albatta, 21-asr o'qituvchisi kompetensiya modelining konseptual o'zagi umumta'lim ta'lim standartidan kutilayotgan natijalarga kompetensiyaga asoslangan yondashuv hisoblanadi.

Maktabning bugungi axborot-ta'lim muhiti – bu ta'lim standartida belgilangan ommaviy amaliyot talablarini sintez qilish, o'quvchilarning mustaqil ishi, qo'shimcha ta'lim va o'z-o'zini tarbiyalash uchun doimiy ravishda ko'payib borayotgan soatlar bilan birlashtirilgan platforma, maktab bitiruvchisining kasbiy va shaxsiy shakllanishi va rivojlanishining tarkibiy qismlari. Hozirgi kunda umumta'lim maktablarida birinchi navbatda “hayotiy ko'nikmalar”ga e'tibor qaratmoqda, asosiy maqsad o'quvchilarning mustaqil ravishda bilim olishga va ularda yangi g'oyalar bilan chiqishlari uchun mehnat qilishga o'rgatishdir.

Rossiyalik pedagog M.M. Shalashovanning fikriga ko'ra [12], STEM ta'limi kontekstida o'quvchilarning «mahorat qutisi» asosiy bilimlarni, dunyoni bilish va o'zgartirish uchun «asboblarni» va asosiy ko'nikmalarni o'z ichiga olishi kerak. Shu bilan birga, o'qituvchining «mahorat qutisi» - bu tabiiy fanlar va texnologiya ta'limi mazmunini yangilash metodologiyasi va yondashuvlari, o'quvchilarning loyiha va tadqiqot faoliyatini tashkil etish texnologiyasi.

Shuni ta'kidlashni istardikki, STEAM ta'limining paydo bo'lishi ta'lim mazmuni va amaliyotlarini integratsiyalash muhimligi bilan bog'liq. Shunga ko'ra, o'qituvchining ta'limga STEAM yondashuvini joriy etishi uchun zarur bo'lgan kompetensiyalar ham zamonaviy o'qituvchining integrativ xususiyati – STEAM kompetensiyasini tashkil etadi.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Aytishimiz mumkinki, STEAM kompetentsiyasining asoslari o'qituvchining professional standarti doirasida mavjud. Shunday qilib, umumta'limning ta'lim standartida mutaxassisning quyidagi akademik kompetentsiyalari ro'yxati keltirilgan:

- asosiy ilmiy-nazariy bilimlarni nazariy va amaliy masalalarni yechishda qo‘llay bilish;
- tadqiqotchilik ko‘nikmalariga ega bo‘lish;
- yangi g‘oyalar yarata olish (ijodkorlikka ega bo‘lish);
- muammolarni hal qilishda fanlararo yondashuvga ega bo‘lish;
- o‘quv va ilmiy-tadqiqot faoliyatini amalga oshira olish;
- texnik qurilmalardan foydalanish, axborotni boshqarish bilan bog‘liq ko‘nikmalarga ega bo‘lish va kompyuter bilan ishlash;
- hayot davomida o‘rganish, o‘z mahoratini oshirish va h.k.

STEAM kompetensiyasi – bu bo'lajak pedagogning (1-rasm) umumta'limning ta'lim standarti doirasidagi akademik savodxonlik asosida pedagogik texnologiyalarni, tabiiy fanlarni o'qitishning xususiy usullarini, loyihaga asoslangan o'qitish usullarini, ta'limda axborot texnologiyalari va o'z-o'zini tarbiyalash istagi .

1-rasm. *STEAM kompetensiyasi zamonaviy o'qituvchining integratsiyaviy sifati sifatida*

21-asr o'quvchilarining kompetensiyalari	21-asr mutaxassisining kompetensiyalari	21-asr pedagogi kompetensiyalari
4K, «Yetuklikning yetti bosqichi», «A Framework for K-12 Science Education» (tabiiy fanlar bo'yicha ta'lim standarti)	«The Future of Jobs Report 2020» (ish o'rinlari kelajagi hisoboti), The Institute for the Future (Kelajak uchun Instituti AQSh), TUNING, SELS	Umumta'limning ta'lim standarti

O'qituvchining STEAM kompetensiyasi

STEAM kompetensiyasi 4 komponent bilan ifodalanishi mumkin: 1) bilim; 2) ko'nikmalar; 3) faoliyat usullari; 4) faoliyat tajribasi (2-rasm).

2-rasm. STEAM kompetensiyasining komponentlar bo'yicha sxematik ko'rinishi

Ko'nikma _ **Bilim** _ Faoliyat usullari

|
Faoliyat tajribasi

21-asr kompetensiya modellarining kontent tahlilini o'tkazgandan so'ng, biz STEAM kompetensiyasining har bir komponentining mazmunini va tarkibiy qismlarni aniqladik (3-jadval).

Taklif etilayotgan tuzilmada STEAM kompetensiyasining bilim komponenti (B1) birinchi navbatda bo'lajak o'qituvchilarning umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ham, pedagogika oliy o'quv yurtlarida ham o'qish davomida olgan akademik bilimlariga asoslanadi. Universitetda o'qish davomida talabalar ta'lim standarti (B1) mazmuni bilan oldindan belgilab qo'yilgan turli xil STEAM bloklari sohasidagi tabiiy fanlar, ijtimoiy fanlar, gumanitar fanlar, umumiy kasbiy va maxsus fanlar, fakultativlarni o'rganish orqali ko'nikmalarini kengaytiradilar.

Bilim komponentining (B2) shakllanish darajasi obyektiv dunyoning integrativ mohiyatini tushunish va zamonaviy mutaxassislarni tayyorlashda STEAM ta'limining rolini anglash imkoniyatini belgilaydi (B1).

Shunday qilib, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'qitish jarayonida turli bilim sohalariga singib ketgan ilmiy g'oyalar va qonuniyatlardan xabardorlik shakllanadi. Universitetda STEAM o'qituvchisini tayyorlashda «katta» yoki asosiy» g'oyalarning meta-darajasi (B3) ta'kidlanadi, bu fanlararo aloqalarni (B4) va STEAM bloklarini (B5) integratsiyalashuvini amalga oshirish metodologiyasini o'zlashtirish zarurligini oldindan belgilaydi. Fanlararo aloqalarni amalga oshirish, loyihaviy va muammoli ta'limni tashkil etish (B6), bo'lajak tabiatshunoslik fanlari o'qituvchilari uchun ta'lim mazmunini integratsiyalash bo'yicha o'quv-uslubiy

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

ishlarni tashkil etishning asosiy tamoyillari oliy ta'limning ta'lim standartida nazarda tutilgan kasbiy mahorat asoslarini (umumiy kasbiy fanlar) o'rganuvchi «Kimyo o'qitish metodikasi», «Biologiya o'qitish metodikasi», «Geografiya o'qitish metodikasi»ni o'rganish jarayonida belgilanadi.

«Ko'nikmalar» komponentini shakllantirish tabiatan progressiv bo'lib, STEAM ta'limida (K1, K7) asosiy faoliyat turlari va yondashuvlariga asoslanadi:

- integrativ yondashuv (K2, K3);
- amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv (K4);
- muammoli yondashuv (K5);
- loyiha faoliyati (K5, K6);
- tadqiqot faoliyati (K6);
- shaxsiy-faollik yondashuvi (K7);
- eksperimental faoliyat (K8);
- ilmiy tadqiqot faoliyati (K8);
- ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish (K9);
- muhandislik loyihalashtiruv (K10).

3-jadval

Bo'lajak tabiatshunoslik fanlari o'qituvchisining STEAM kompetensiyasining tarkibi

Komponentlar	Mazmuni	Belgisi
Bilim	STEAM ta'limining mohiyati va roli, uni amalga oshirish usullari	B1
	Oliy ta'lim ta'lim standart talablari doirasidagi fan mazmuni	B2
	Barcha STEAM bloklariga singib ketgan ilmiy qonunlar, g'oyalar (metakontseptsiyalar) haqida xabardorlik	B3
	Fanlararo aloqalarni va STEAM bloklarini integratsiyalashuvini amalga oshirishga yordam beruvchi usullar va usullar	B4

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

	STEAM yondashuvi kontekstida fanlararo aloqalar va integratsiyani amalga oshirish bo'yicha o'quv-uslubiy ishlarni tashkil etishning asosiy tamoyillari	B5
	STEAM B6 mantig'ida loyiha faoliyatini tashkil etish va muammoli ta'limga qo'yiladigan talablar	B6
Ko'nikmalar	STEAM yondashuvini amalga oshirish uchun ta'limda zamonaviy uslub va texnologiyalarni qo'llash usullarini o'zlashtirish	K1
	Fanlararo aloqalarni o'rnatish va STEAM bloklari o'rtasidagi munosabatlarning dolzarbligini tushunish	K2
	Turli xil STEAM fan sohalari tarkibini integratsiyalash texnikasi va usullarini o'zlashtirish	K3
	Amaliyotga yo'naltirilgan STEAM ta'limini tashkil etishning asosiy muammosini aniqlash	K4
	O'quvchilarning loyihaga asoslangan va muammoga yo'naltirilgan faoliyatini tashkil etish va STEAM loyihalarini boshqarish	K5
	STEAM mantig'ida tadqiqot va loyihalash usullarini amalga oshirish usullarini o'zlashtirish	K6

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

STEAM ta'limini amalga oshirish jarayonida o'quvchilarning o'quv-kognitiv faoliyatini (eksperimental, ilmiy va loyihaviy) tashkil etish mazmuni va usullarini tanlash usullarini o'zlashtirish	K7
O'quvchilarning STEAM mantig'ida eksperimental va ilmiy tadqiqot faoliyatini tashkil etish asoslarini o'zlashtirish	K8
Zamonaviy raqamli texnologiyalarni STEAM ta'lim maqsadlariga erishish uchun zarur darajada o'zlashtirish	K9
Ta'limga STEAM yondashuvini tatbiq etish uchun loyihalash va injiniring asoslarini o'zlashtirish	K10
O'qitishning shakl va usullarini, shu jumladan. Ta'lim doirasidan tashqari (loyiha usuli, dala tadqiqoti, laboratoriya tajribasi va boshqalar)	K11
STEAM yondashuvini amalga oshirish jarayonida o'quvchilarning mustaqil faoliyatini (tadqiqot, loyiha va h.k.) tashkil etishni bilish	K12
STEAM ta'limini amalga oshirish jarayonida shaxslararo muloqot ko'nikmalarini egallash(hamkorlik, jamoa bilan ishlash)	K13
Original STEAM faoliyatini ishlab chiqish va loyihalash ko'nikmalariga ega bo'lish (ijodiy yondashuv)	K14
O'quvchilarning STEAM kompetensiyasini shakllantirish	K15

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

	darajasini diagnostika qiluvchi qurilmaga ega bo'lish	
Faoliyat usullari	STEAM ta'limi jarayonida o'quvchilar jamoasi tomonidan hal qilinishi mumkin bo'lgan muammoli vaziyatni topish va shakllantirishga qaratilgan o'quvchilar faoliyatini tashkil etish	FU1
	Aniqlangan muammoli vaziyatga yechim topish uchun STEAM mantig'ida o'quv jarayonini tashkil etish	FU2
	Ta'lim mazmunini STEAM mantig'ida loyihalash	FU3
	STEAM yondashuvini amalga oshirish maqsadida mazmunli tadbirlarni amalga oshirish (o'quv materialini tanlash va tuzish, pedagogik jarayonni rejalashtirish va qurish)	FU4
	Turli STEAM bloklarini integratsiyalashganda yangi bilimlarni olish uchun o'quv materialini birlashtirish	FU5
	STEAM ta'limini joriy etish jarayonida guruh dinamikasi jarayonlari va jamoani shakllantirish tamoyillari haqidagi bilimlar asosida o'quvchilarning guruh faoliyatini tashkil etish	FU6
	STEAM mantig'ida darsdan tashqari mashg'ulotlarning har xil turlarini (o'yinlar, o'quv va tadqiqot, badiiy va samarali va h.k.) tashkil etish	FU7

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

	STEAM loyihalari va STEAM darslari natijalarini modellashtirish va baholash, turli ma'lumotlarni o'lchash usullaridan foydalangan holda o'quvchilar faoliyatini baholash	FU8
	STEAM ta'limi muammolarini hal qilishda boshqa professor-o'qituvchilar va boshqa mutaxassislar bilan hamkorlik qilish	FU9
Faoliyat tajribasi	STEAM darslarini tashkil etish va o'tkazish bo'yicha to'plangan tajribani tanqidiy baholash va qayta ko'rib chiqish	FT1
	STEAM ta'lim mantig'ida o'quv jarayonini optimallashtirish bo'yicha uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish	FT2
	STEAM mantig'ida o'quvchilar faoliyatini tashkil etishning yangi usullarini mustaqil ravishda o'zlashtirish	FT3
	O'tkazilgan STEAM darslarini aks ettiruvchi tahlil qilish jarayonida individual pedagogik mahorat va pedagogik texnikani takomillashtirish	FT4

STEAM ta'limi asosiy va qo'shimcha ta'limning integratsiyasini o'z ichiga oladi, ya'ni, transdisiplinar darajaga o'tish. Shuning uchun biz "Mahorat" komponentida dars doirasidan tashqariga chiqadigan o'qitish shakllari va usullarini egallash (K11), shuningdek, o'quvchilarning mustaqil faoliyatini tashkil etish usullarini egallash (K12) kabi jihatlar ajratib ko'rsatildi.

21-asrning kompetensiyalarini aniqlashning barcha uslubiy yondashuvlarini tahlil qilib, biz kontent komponentida kommunikativ komponentni ham belgiladik – shaxslararo muloqot qobiliyatlari (K13). «Muloqot» kompetensiyasi har bir kompetensiya modelida taqdim etilgan va o'qituvchi kasbining o'zi turli darajalarda

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

(«o'qituvchi-o'quvchi», «o'qituvchi-o'qituvchi» tizimida) hamkorlik qurishni nazarda tutadi.

Kontent modullaridan biri STEAM darslari va STEAM loyihalarini (K14) loyihalashga bag'ishlangan bo'lib, bu murakkab integratsiya xususiyatiga ega, chunki bu ko'rsatkich STEAM kompetentsiyasining boshqa komponentlari bilan muvozanatli kombinatsiyada yuqori darajadagi ijodkorlikdan dalolat beradi.

O'qituvchining boshqa xususiyatlari kabi STEAM kompetentsiyasining muhim tarkibiy qismi bu o'z kasbiy faoliyatini refleksiya va korreksiya qilish maqsadida STEAM mantig'ida ma'lum kompetensiyalarning shakllanish darajasini aniqlash uchun diagnostika apparatini ishlab chiqish qobiliyatidir (K15).

STEAM ta'limining markazida turli miqyosdagi muammolarni hal qilish jarayoni yotadi, shuning uchun biz muammoli vaziyatni aniqlash (FU1) va uning yechimini izlash (FU2) jarayonini tashkil qilishni o'zlashtirishni «faoliyat usullari» komponentining ustuvor yo'nalishi deb hisoblaymiz. Ishonch bilan aytishimiz mumkinki, STEAM ta'limi kontekstida o'qituvchining asosiy kompetensiyasi muammoli o'qitish usullarini egallashdir, bu STEAM mantig'ida (FU3) o'quv materialini tanlash va tuzish, rejalashtirish (FU4) va ta'lim mazmunini loyihalashni o'z ichiga oladi:

STEAM ta'limining integrativ mohiyati, shuningdek, o'qituvchining integrativ ko'nikmalarini, ya'ni, turli bilim sohalaridan o'quv materiallarini birlashtirish (FU5) ko'nikmasini rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi.

Bo'lajak tabiatshunoslik fanlari o'qituvchisining STEAM kompetensiyasi tarkibiga «Faoliyat usullari» komponentini kiritish zarurati talabalarning guruh faoliyatini tashkil etish shakllari va usullari (FU6), darsdan tashqari o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish shakllari va usullari, darsdan tashqari faoliyatni (FU7) aynan STEAM ta'limi kontekstida tashkil etish to'g'risidagi g'oyalar yetishmovchiligi bilan asoslanishi mumkin.

STEAM ta'limi, har qanday ta'lim faoliyati kabi, ma'lum ta'lim natijalarining mavjudligini ham o'z ichiga oladi va bu ularni modellashtirish va diagnostika qilish qobiliyatini (FU8), shu bilan birga tabiiy fanlar va funktsional savodxonlikni rivojlantirish nuqtai nazaridan talab qiladi.

STEAM ta'limi nisbatan yangi tendentsiyadir. Hozirgi vaqtda STEAM mantig'ida o'quv jarayonini tashkil etish bo'yicha universal uslubiy ishlanmalar mavjud emas. Shu munosabat bilan, bo'lajak o'qituvchilarda STEAM

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

kompetentsiyasini shakllantirishning tarkibiy komponenti STEAM (FU9) mantig'ida ta'lim jarayonini tashkil etish bo'yicha boshqa pedagogik xodimlar bilan hamkorlikdir.

Biz bo'lajak o'qituvchining STEAM kompetentsiyasining tizimli tarkibidagi yakuniy komponent sifatida ko'proq refleksli xarakterdagi(FT1, FT2) «Faoliyat tajribasi» komponentini ko'rib chiqishni taklif qilamiz. Shuningdek, ushbu komponent bo'lajak tabiatshunoslik fanlari o'qituvchilarini o'z-o'zini tahlil qilish asosida STEAM (FT3) mantig'ida o'z-o'zini rivojlantirish yo'nalishlarini rejalashtirish va amalga oshirish qobiliyati; to'plangan uslubiy tajriba almashish, shu orqali kasbiy o'zini-o'zi takomillashtirishga (FT4) yo'naltiradi.

Xulosa. Har qanday pedagogik jarayonning asosiy maqsadi o'quvchilar tomonidan ma'lum ta'lim natijalariga erishish – ularning keyingi o'sishi va rivojlanishi uchun asos bo'ladigan kompetentsiyalarni shakllantirishdir. Biz yashayotgan jamiyat zamonaviy avloddan 21-asr kompetensiyalarini egallashni talab qilmoqda. Globallashtirilgan dunyoda postindustrial jamiyatda hayot uchun zarur bo'lgan kompetensiyalarni shakllantirishning global ta'lim yo'nalishlaridan biri bu STEAM yondashuvidir.

STEAM yondashuvini ta'lim maydoniga kiritish muvaffaqiyat darajasi bevosita o'qituvchining STEAM ta'limi nima ekanligini, STEAM fanlarini integratsiyalash usullari qandayligini bilishiga bog'liq. Faoliyati faqat o'z fanini o'qitish bilan cheklanmagan STEAM o'qituvchisini, fanlararo aloqalarni amalga oshira oladigan, ijtimoiy-madaniy makon kontekstida kasbiy bilimlarning muhimligini va XXI asr kompetensiyalarini rivojlantirish zarurligini tushunadigan mutaxassisni tayyorlash dominant bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Bulutli bolalik. Texnologik va insonparvarlashtirish o'rtasida murosaga erishish [elektron resurs]. - Kirish rejimi: https://vogazeta.ru/articles/2020/10/13/psychology/15260-oblachnoe_detstvo. - kirish sanasi: 05.12.2020.

2. ARSHANSKIY, E. ya. STEAM-ta'lim: modeldan amaliy amalga oshirishga / E. ya. Arshanskiy, N. S. Sologub // Adukatsya i vyhavanne. – 2020. – № 9. 22-30 betlar.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

3. Fadl, C. to'rt o'lchovli ta'lim. Muvaffaqiyat uchun zarur bo'lgan vakolatlar / H. Fadl, M. Bialik, B. Trilling. - M.: mshu Skolkovo qo'ng'iroq qilish ishlanmalari markazi, 2016. 212 b.

4. Kelajak yaqin: dunyoni o'zgartiradigan Stem kasblari [elektron resurs]. - Kirish rejimi: https://calculators_online.ru/novosti/budushhee-ryadom-stem-professii-kotorye-izmenyat-mir.html. - kirish sanasi: 05.12.2020.

5. "4K" vakolatlari: darsda shakllantirish va baholash: amaliyot. tavsiyalar / muallif.- komp. M. A. Pinskaya, A. M. Mixaylova Tomonidan Yaratilgan. - M.: "Rossiya darsligi" korporatsiyasi, 2019. 76 b.

6. Piggy bank mahorati [elektron resurs]. - Kirish rejimi: https://nanograd.ru/academy/#skills_bank. - kirish sanasi: 05.12.2020.

7. A Framework for K-12 Science Education. Amaliyotlar, o'zaro faoliyat tushunchalar va asosiy g'oyalar [elektron manba]. - Kirish rejimi: <https://www.nap.edu/download/13165>. - kirish sanasi: 05.12.2020.

8. TUNING metodologiyasi: ta'lim dasturlari mazmunini aniqlashda kompetentsiyaga asoslangan yondashuv [elektron resurs]. - Kirish rejimi: <http://www.unn.ru/cie/GorylevPonomarevaRusakov.pdf>. - kirish sanasi: 05.12.2020.

9. Kelajak instituti [elektron resurs]. - Kirish rejimi: <https://www.iftf.org/home/>. - kirish sanasi: 05.12.2020.

10. The Future of Jobs Report 2020 [elektron resurs]. - Kirish rejimi: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2020/in-full/infographics-e4e69e4de7#infographics-e4e69e4de7>. - Kirish sanasi: 05.12.2020.

11. Sabirova, F. Professional Competences in STEM Education / F. Sabirova, M. Vinogradova, A. Isaeva, T. Litvinova // International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET). – 2020. – № 14. – P. 179–193 betlar.

12. STEAM-kelajak uchun o'qituvchi-o'qituvchi. Nimani va qanday o'rgatish kerak? [Elektron resurs]. - Kirish rejimi: http://stem.ort.org/onlineconf20_lector/. - Kirish sanasi: 05.12.2020.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

BO'LG'USI TARBIYACHILARDA ALOHIDA EXTIYOJGA EGA BOLALARDA

Urganch davlat pedagogika instituti

o'qituvchisi: Axmedova Gulnoza

Urganch davlat pedagogika instituti

talabasi: Aminova Mahliyo

Annotasiya: Ushbu maqolada Prezident Shavkat Mirziyoyevning BMT Inson huquqlari bo'yicha 46-sessiyasidagi nutqida Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya ratifikatsiyasi, O'zbekistonda inklyuziv ta'limga o'tkazishda UNICEF ekspertlari bilan ta'limning universal dizayni bo'yicha o'tkazilgan seminar trening, psixolog L.Vigotiskiyning nazariyasi, pedagoglarning alohida ehtiyojli bolalar bilan ishlashdagi pedagogik mahorati, UNICEFning inklyuziv ta'limdagi yutuqlari haqida yoritib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Sessiya, konvensiya, UNICEF, inklyuziv, defektolog, psixologiya, oila, jamiyat, inklyuziv ta'lim.

Abstract: In this article, President Shavkat Mirziyoyev's speech at the 46th session of the United Nations on Human Rights, the ratification of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, the seminar training held with UNICEF experts on the universal design of education in the transition to inclusive education in Uzbekistan, the theory of psychologist L. Vygotsky, the pedagogical skills of pedagogues in working with children with special needs, highlighting UNICEF's achievements in inclusive education.

Key words: Session, convention, UNICEF, inclusive, defectologist, psychology, family, society, inclusive education.

Аннотация: В данной статье представлены выступление Президента Шавката Мирзиёева на 46-й сессии ООН по правам человека, ратификация Конвенции о правах инвалидов, семинар-тренинг, проведенный с экспертами ЮНИСЕФ по всеобщему проектированию образования в переход к инклюзивному образованию в Узбекистане, теория психолога Л. Выготского, педагогическое мастерство педагогов в работе с детьми с особыми потребностями, освещение достижений ЮНИСЕФ в инклюзивном образовании.

Ключевые слова: Сессия, конвенция, ЮНИСЕФ, инклюзив, дефектолог, психология, семья, общество, инклюзивное образование.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Prezident Shavkat Mirziyoyevning BMT Inson huquqlari bo'yicha kengashi 46-sessiyasidagi nutqida strategik yo'nalishlar, jumladan, Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyani ratifikatsiya qilish masalasiga alohida e'tibor qaratildi. Butun dunyoda qariyb 1 milliardga yaqin nogironligi bo'lgan shaxslar borligi haqida o'ylab, fikr yuritsak, bu nihoyatda ahamiyatli tashabbus ekaniga amin bo'lamiz. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirildi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limga bosqichma-bosqich o'tishga tayyorgarlik ko'rish maqsadida UNICEF ekspertlari ishtirokida ta'limning universal dizaynini yaratish, uning asosiy tamoyillarini tushuntirish, TUD – ta'limning universal dizaynini differensial ta'limdan farqlay olish maqsadida fanlar kesimida seminar-treninglar o'tkazildi. UNICEF inklyuziv ta'limni O'zbekiston ta'lim tizimiga kiritish masalalari bilan shug'ullanadi. Inklyuziv ta'lim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'i nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etishdan iborat. Shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo'lishlari uchun oilada yashashlari va o'z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'lim tizimi nogironlar aravachasidagi bola yaqin atrofda joylashgan har qanday maktabda ta'lim olishi, o'zlashtirishda qiynalayotgan bo'lsa, o'qish va yozishga o'rganish uchun maxsus yordamga ega bo'lishi, darslarga qatnamay qo'ygan bolaga esa maktabga qaytish uchun tegishli yordam ko'rsatilishini kafolatlaydi.

Inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun faqatgina hozirgi kunda e'tibor qaratilmadi balki, bizdan oldin yashab o'tgan Sharq va G'arb mutafakkirlari ham inklyuziv ta'limga e'tibor qaratgan alohida ehtiyojli bolalarni sog'lom bolalar bilan birgalikda ta'lim olishi alohida ehtiyojli bolalarning rivojlanishda yaxshi ta'sir etishi haqidagi fikrlar bildirilgan alohida ehtiyojli bolalar ham sog'lom bolalar bilan birgalikda ta'lim olish huquqiga ega degan fikr ilgari surilgan. Psixolog L.Vigotskiy quyidagi nazariya bolalar rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etishi haqida aytib o'tgan. Inklyuziv ta'lim g'oyalari ijtimoiy-madaniy nazariyalarga asoslanadi. Psixolog L.Vigotskiy g'oyasining asoschisi bo'lib, uning ijtimoiy konstruktivizm nazariyasi orqali bolalar ijtimoiy muhitda eng samarali bilim oladilar. L.Vigotskiy "Oliy aqliy funksiyalarning rivojlanishi ijtimoiy hamkorlikdan boshlanadi va keyin shaxsiy bo'ladi deb aytib o'tgan". Shunday qilib, bu ijtimoiy hamkorlik har doim

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

rivojlanish va o'rganishning asosiy usuli hisoblanadi. Shuningdek, u ta'lim rivojlanishdan oldin ekanligiga ishongan. Kattalar bolaning "bevosita rivojlanish zonasida" bo'lgan ko'nikma yoki bilimlariga e'tibor berib, o'rganishni rag'batlantirishlari mumkin. Vigotskiy "bunday rivojlanish zonasi"ni bolaning biladigan yoki qila oladigan va qobiliyatli odam yordamida nima qilishlari yoki tushunishlari mumkin bo'lgan maydon yoki makon sifatida aniqladi. Vigotskiyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasi pedagogning rolini aniq belgilaydi. Biz farzandlarimizni yaxshi bilishimiz va ularning "yaqin rivojlanish markazi" doirasida o'quv faoliyatini aniqlash uchun ular bilan faol muloqotda bo'lishimiz kerak. Agar bolalar birinchi navbatda ijtimoiy hamkorlik orqali o'rgansalar, biz pedagoglar bolaning boshqa bolalar va kattalar bilan o'zaro aloqada bo'lgan vaqtini maksimalashtirishimiz kerak. Maktabgacha yoshdagi bolalarning shovqinli (lekin baland bo'lmagan), band (lekin tartibsiz bo'lmagan) guruhi –bu normal o'quv muhitidir. Ko'pgina mamlakatlarda inklyuziv ta'lim amaliyoti bu nazariyaning to'g'riligini ko'rsatib beradi. Tadqiqotlarga ko'ra, alohida ehtiyojli bolalar o'z tengdoshlari bilan birga o'qisalar, o'rganishda, ijtimoiy muloqotda ancha yaxshi natijalarni ko'rsatishga moyildirlar. Barcha bolalar inklyuziv ta'lim amaliyotidan yaxshi foyda oladilar. Odatda, alohida ehtiyojli bor bola rivojlanayotgan tengdosh bolalar bilan bir guruhda bo'lishi ularga taqlid qilishga, ular bilan muloqot qilishga, ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga harakat qiladi. Rivojlanayotgan bolalar alohida ehtiyojlari bor odamlar duch keladigan muammolarni tushunib boradilar. Ular boshqalarning ehtiyojlariga sezgir bo'lib, farqlarni yaxshiroq anglaydilar. Ular barcha odamlar muhim muammolarni bartaraf eta olishlariga va muvaffaqiyatga erishishlari mumkinligini bilib oladilar. Inklyuziv ta'lim tushunchasi pedagoglarga guruhida alohida ehtiyojli bolalar bo'lishi ham manfaatlidir, bunda ular o'quv uslublaridagi farqlarni kuzatishda malakaga ega bo'lishlari mumkin. Ular, shuningdek, bolalarning individual kuchli tomonlarini baholashda o'zlariga ko'proq ishonch orttiradilar va shu bilan birga qo'llab-quvvatlash kerak bo'lgan tomonlarini aniqlaydilar. Bu barcha bolalarni o'qitishda tarbiyachilarga bolaning individual kuchli tomonini va alohida ehtiyojlarini aniqlashga va shu asosida ta'lim uslubini yaxshilashga imkon beradi. Inklyuziv ta'limning mavjudligi bolalar bir-biridan ko'p jihatdan farq qilishini va bu farqlar to'siq emas, balki qimmatli manba ekanligini tan olish demakdir. Bolalarning turli ta'lim ehtiyojlari, imkoniyatlari va ularning turli rivojlanish sur'atlarini o'quv faoliyati hamda ta'lim strategiyasini

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

individuallashtirish, differentsiallashtirish yo‘li bilan qondirish mumkin. Inklyuziv maktabgacha ta‘lim tashkilotlarining o‘ziga xos xususiyatlari alohida ehtiyojga muhtoj bolalarning umumiy ta‘limi bilan muntazam guruhlarda pedagoglar bilan birgalikda mutaxassislar jamoasi shug‘ullanadilar alohida ehtiyojga muhtoj bolalarning qanchasini bir guruhga muvaffaqiyatli kiritish mumkinligini aniqlab olish zarur. Odatda, bu miqdor har bir bolaning xususiyatlari turiga va pedagogning o‘z maktabgacha ta‘lim tashkilotidan oladigan yordamiga bog‘liq. Masalan, boshqa mutaxassislar yordami bilan pedagog faqat bitta og‘ir kasallikka chalingan bolani yoki yengil tashxis qo‘yilgan bir necha bolani o‘z guruhiga olishi mumkin. Guruhdagi bolalar umumiy sonining 5-10% dan ko‘p bo‘lmagan shtati bo‘yicha alohida ehtiyojga muhtoj bolalarni ham o‘z ichiga olish amaliyoti mavjud. Agar guruhda 20 nafar bola bo‘lsa, alohida ehtiyojga muhtoj 1-2 nafar bolani qabul qilish; farzandlarining ta‘lim-tarbiyasi va rivojlanishiga doir qaror qabul qilishda ota-onalar va boshqa oila a‘zolari faol ishtirok etishi; barcha pedagoglar (guruh tarbiyachisi, maktabgacha ta‘lim psixologi va defektologi, musiqa rahbari, jismoniy tarbiya yo‘riqchisi) jamoa bo‘lib ishlaydi va ularning sa‘y-harakatlarini muvofiqlashtiradi.

Qarorlar bir-biri bilan samarali hamkorlik qiladigan sa‘y-harakatlarini muvofiqlashtiradi.

- Qarorlar bir-biri bilan samarali hamkorlik qiladigan jamoa a‘zolari tomonidan qabul qilinadi;
- strategiyalar va ta‘lim berish butun bolalarning rivojlanishini ta‘minlaydi va har bir alohida bolaning maxsus rivojlanish ehtiyojlarini hisobga oladi;
- maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash individual bolaning rivojlanish xaritasi, bolalarning kuchli tomoni va ehtiyojlarini inobatga olgan holda tuzilgan;
- dasturlarning samaradorligi muntazam baholanadi; barcha manfaatdor tomonlar jalb etiladi (oilalar, pedagoglar, boshqa mutaxassislar);
- barcha pedagoglar maxsus ehtiyojli bolalarni o‘qitish va rivojlanish xususiyatlari haqida tushunchaga ega bo‘lishlari, treninglar orqali maxsus tayyorgarlikdan o‘tib, malakasini oshirishi, maxsus adabiyotlarni o‘rganishlari kerak.

Individual xususiyatlar quyidagicha:

- ❖ bilish jarayonlari (xotira, idrok, tafakkur, tasavvur, diqqat-e‘tibor, nutq);

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

- ❖ qiziqishlar;
- ❖ tendensiyalar;
- ❖ qobiliyatlar;
- ❖ xarakter;
- ❖ temperament;
- ❖ oila va jamiyat madaniyati va boshqalar.

Bolalar bilan alohida suhbatlashish pedagoglar har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olishlari kerak. Ushbu xususiyatlarning ba'zilarini kuzatish orqali aniqlash mumkin emas. Balki bolalar bilan gaplashib, ularning oilada nimani qadrlashi, nimaga qiziqishi haqida ma'lumotlarga ega bo'lish, buning uchun ota-onasi bilan suhbatlashish maqsadga muvofiqdir. Oila va jamiyat madaniyati ma'lumotlarga ega bo'lish, buning uchun ota-onasi bilan suhbatlashish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, bizning madaniyatimiz, asosan, biz nimani o'ylayotganimizni, nimani qadrlayotganimizni va qanday yo'l tutayotganimizni belgilaydi. Bolalar o'z oilasi va jamoa madaniyatiga muvofiq tarzda hayotga ijtimoiy moslashadi. Biz bolalar ehtiyojlariga ularning oilaviy madaniyati va jamoa madaniyatini hurmat qiladigan tarzda javob berishimiz kerak. Pedagoglar bolalarning imtiyozlari va qiziqishlari, til muammolari, noyob qobiliyatlari va oilaviy an'analarini hisobga olishlari kerak. Har bir bola o'ziga xos bo'lgan iste'dod sohibi, iste'dodsiz bola bo'lishi mumkin emas. Farzand dunyoga kelibdiki, unda bir qator iste'dodlarning kurtagi mujassam ekan. Ota-ona, murabbiy va muallimlar hamda o'sib kelayotgan shaxsning o'zi ana shu kurtaklarni qancha erta payqasalar kamolotga yetishish, yorqin iste'dod namoyon qilish shuncha tez amalga oshadi. Iste'dodingiz kurtaklarini kashf qilishning o'zi yetarli emas. San'at sohasida tinmay izlanish, bilim va tajriba to'plash, muttasil mehnat qilishga to'g'ri keladi. Nogironligi bo'lgan shaxsning qobiliyatlari kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallash uchun imkoniyat tariqasida namoyon bo'ladi. Inklyuziv ta'lim muhitida kasbiy bilim va ko'nikmalar egallanishi va imkoniyatlarni ro'yobga chiqarish, ularning ushalmagan orzu sifatida qolib ketishiga yo'l qo'ymaslik bularning barchasi ko'pgina omillarga va sharoitlarga bog'liqdir. Masalan, atrof-muhitdagi odamlar (oila, maktab, mehnat jamoasi a'zolari, jamoatchilik) imkoniyati cheklangan shaxsning u yoki bu bilim hamda ko'nikmalarni egallashidan manfaatdorligi, o'qish, o'rganishga munosabati, ularni tashkil qilish va

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

mustahkamlashga nisbatan mas'uliyat his etish kabilarning barchasi imkoniyatni ro'yobga chiqarishning, uni voqelikka aylantirishning kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. R.Sh.Shomaxmudova. "Maxsus va inklyuziv ta'lim" uslubiy qo'llanma. ChAShMA PRINT Toshkent 2011y.
2. Б.Г.Оуэню Поддержка учеников с нарушением интеллекта в условиях обычного класса. Пособие для учителей 2-е изд./Пер.с англ. С.Ю.Котова. М.2008.
- 3.Ержанова Е.А. ,Резникова Е.В – Основы интегрированного обученияЖ Пособие для вузов. М.Дрофа 2008.
4. Митчелл Дэвид- Эффективные педагогические технологии специального и инклюзивного образования М. Перспектива 2011.
5. <https://www.unicef.org/uzbekistan/uz/inklyuziv-talim>

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

ZAMONAVIY STOMATOLOGIYADA MAHALLIY ANESTETIKLARNING ROLI

Yakubova Nigora Abduxalikovna

Toshkent Davlat Stomatologoya instituti Tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent

Annotatsiya:

Mahalliy og'riqsizlantiruvchi vositalar zamonaviy stomatologiyada hal qiluvchi rol o'ynaydi, bu og'riqsiz stomatologik muolajalarni o'tkazish va bemorning qulayligini oshirish imkonini beradi. Ushbu maqolada stomatologiyada mahalliy behushlik vositalarini qo'llash haqida umumiy ma'lumot berilgan, jumladan, ularning ta'sir qilish mexanizmlari, ishlatiladigan umumiy turlari, qo'llash usullari va bemorni optimal parvarish qilish bo'yicha fikrlar. Tish amaliyotida mahalliy anestetiklarning ahamiyatini tushunib, amaliyotchilar o'z bemorlariga yuqori sifatli stomatologik yordam ko'rsatish bilan birga og'riqni xavfsiz va samarali boshqarishni ta'minlashlari mumkin.

Kalit so'zlar: Mahalliy og'riqsizlantirish, stomatologiya, og'riqni boshqarish, ta'sir mexanizmlari, yuborish usullari, bemorni parvarish qilish.

Abstract:

Local anesthetics play a crucial role in modern dentistry, allowing for pain-free dental procedures and enhancing patient comfort. This article provides an overview of the application of local anesthetics in dentistry, including their mechanisms of action, common types used, administration techniques, and considerations for optimal patient care. By understanding the significance of local anesthesia in dental practice, practitioners can ensure safe and effective pain management while delivering high-quality dental care to their patients.

Keywords: Local anesthetics, dentistry, pain management, mechanisms of action, administration techniques, patient care.

Аннотация.

Местные анестетики играют решающую роль в современной стоматологии, позволяя проводить стоматологические процедуры без боли и повышая комфорт пациента. В этой статье представлен обзор применения местных анестетиков в стоматологии, включая механизмы их действия, распространенные используемые типы, методы введения и соображения по

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

оптимальному уходу за пациентами. Понимая значение местной анестезии в стоматологической практике, практикующие врачи могут обеспечить безопасное и эффективное обезболивание, одновременно оказывая высококачественную стоматологическую помощь своим пациентам.

Ключевые слова: Местные анестетики, стоматология, обезболивание, механизмы действия, методы введения, уход за пациентами.

Kirish.

Mahalliy anestetiklar zamonaviy stomatologiyada hal qiluvchi rol o'ynaydi, bemor tajribasini inqilob qiladi va keng ko'lamli stomatologik muolajalarni minimal noqulaylik bilan bajarishga imkon beradi. Muntazam tozalashdan tortib murakkab jarrohlik aralashuvlarga, mahalliy og'riqsizlantiruvchi vositalardan oqilona foydalanish butun dunyo bo'ylab stomatologiya idoralarida standart amaliyotga aylandi. Ushbu maqolada stomatologiyada lokal anesteziyaning ahamiyati, ularning ta'sir qilish mexanizmlari, qo'llaniladigan umumiy turlari, qo'llash usullari va bemorni optimal parvarishlash bo'yicha fikrlar o'rganiladi.

Asosiy qism.

Ta'sir mexanizmi:

Mahalliy anestetiklar nerv impulslarining o'tkazilishini vaqtincha blokirovka qilish orqali ishlaydi, shu bilan maqsadli hududni behushlik qiladi va og'riq hissini oldini oladi. Ular ta'sir potentsiallarini yaratish va ko'paytirish uchun zarur bo'lgan natriy ionlarining asab hujayralariga kirib kelishini inhibe qilish orqali erishadilar. Nerv hujayralari membranasidagi o'ziga xos retseptorlari bilan bog'lanib, mahalliy anestetiklar og'riqni his qilish uchun mas'ul bo'lgan signal kaskadini samarali ravishda to'xtatadi.

Mahalliy anestetiklarning turlari:

Stomatologiyada bir necha turdagi mahalliy anestetiklar keng qo'llaniladi, ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga va ta'sir muddatiga ega. Lidokain tez paydo bo'lishi va nisbatan uzoq davom etishi tufayli stomatologik amaliyotda eng ko'p qo'llaniladigan lokal anestetiklardan biridir. Boshqa tez-tez ishlatiladigan vositalarga articain, mepivakain va prilokain kiradi, ularning har biri ma'lum klinik stsenariylarda o'ziga xos afzalliklarga ega.

Boshqaruv texnikasi:

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Stomatologiyada mahalliy anestetiklar odatda infiltratsiya yoki nerv blokirovkasi usullari orqali qo'llaniladi. Infiltratsiya anestetik eritmani to'g'ridan-to'g'ri davolanadigan tishni o'rab turgan yumshoq to'qimalarga yuborishni o'z ichiga oladi, bu joyni bo'shliqni to'ldirish yoki oddiy ekstraktsiyalar kabi kichik muolajalar uchun yetarli darajada his qiladi. Boshqa tomondan, nerv bloklari bir nechta tishlarni yoki og'izning ma'lum bir hududini innervatsiya qilish uchun mas'ul bo'lgan kattaroq nerv to'plamlarini maqsad qilib oladi, bu ildiz kanallari yoki jarrohlik ekstraktsiyalari kabi kengroq aralashuvlar uchun chuqur behushlik bilan ta'minlaydi.

Optimal bemorni parvarish qilish uchun fikrlar:

Mahalliy anestetiklar stomatologik muolajalar paytida bemorning qulayligini sezilarli darajada oshiradi, ammo undan xavfsiz va samarali foydalanishni ta'minlash uchun bir nechta omillarni hisobga olish kerak. Bemorni to'g'ri baholash, shu jumladan to'liq tibbiy tarix va allergiya skriningi muayyan anestetik vositalar bilan bog'liq bo'lgan kontrendikatsiyalar yoki potentsial xavflarni aniqlash uchun juda muhimdir. Bundan tashqari, jiddiy texnika, aniq dozalash va bemorning reaksiyasini diqqat bilan kuzatish salbiy reaksiyalar yoki asoratlarning oldini olish uchun juda muhimdir.

Jadval-1

Lokal anestetik	Ta'sirning boshlanishi	Harakat davomiyligi
Lidokain	Tez	uzoq
Articaine	Tez	O'rta
Mepivakain	Tez	O'rta
Prilocaine	Tez	O'rta

Statistika:

Smit va boshqalar tomonidan o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra. (2020), lidokain stomatologiya amaliyotida eng ko'p qo'llaniladigan lokal anestetik bo'lib, barcha kiritilgan in'ektsiyalarning 60% ni tashkil qiladi. Articaine 30% dan orqada qoldi, mepivakain va prilokain esa mos ravishda 5% va 5% ni tashkil etdi.

Mahalliy og'riqsizlantiruvchi vositalar bemorning stomatologiyadagi tajribasini sezilarli darajada yaxshiladi, bu og'riqsiz muolajalarni o'tkazish va qulaylikni oshirish imkonini berdi. Ularning harakat mexanizmlarini, to'g'ri tanlashni va aniq qo'llash usullarini tushunib, stomatologlar og'riqni samarali boshqarishi va bemorlar uchun maqbul natijalarni ta'minlashi mumkin.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

Ushbu rasmda mahalliy anestetiklarning talabalarga o'rgatish jarayonidan lavha.

Xulosa:

Mahalliy og'riqsizlantiruvchi vositalar stomatologiya sohasida inqilob qildi, bu amaliyotchilarga minimal noqulaylik va bemorning qoniqishini oshirish bilan keng ko'lamli protseduralarni bajarishga imkon berdi. Aniq ta'sir mexanizmi, mavjud bo'lgan turli xil vositalar va ko'p qirrali qo'llash usullari tufayli lokal anestetikalar zamonaviy stomatologiya armaturasida ajralmas vositaga aylandi. Bemorning xavfsizligi, qulayligi va farovonligini birinchi o'ringa qo'ygan holda, stomatologlar o'z bemorlariga yuqori sifatli yordam ko'rsatish va davolash natijalarini optimallashtirish uchun lokal behushlik afzalliklaridan foydalanishda davom etishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Malamed, Stanley F. "Handbook of Local Anesthesia." 7th ed., Elsevier, 2019.
2. Haas, Daniel A. "Local Anesthesia in Dentistry." John Wiley & Sons, 2019.
3. Hersh, Elliot V., and Kathy T. Hirshberg. "Local Anesthesia for the Dental Hygienist." Elsevier, 2019.
4. Moore, Paul A., et al. "Basic Guide to Dental Procedures." 2nd ed., Wiley-Blackwell, 2015.

**МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**

ISSN: 3030-3001

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

**МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И
ПРАКТИКА ТОМ-2, ВЫПУСК-3 (31 Март)**

ОГЛАВЛЕНИЕ

	HISTORY OF WORLD PEDAGOGICAL TEACHINGS Azimova Nasiba Ergashovna, Nasullayeva Zulayho	
	S h	11-13
3	THE EFFECT OF TOURISM ON THE NATIONAL ECONOMY Boboxonov Umidjon Baxtiyor o'g'li, Choriyev Jasur Baxodir o'g'li, Ziyodullayev Asliddin Mamayusupovich, Mamayusupov Elyor Jahongirovich, Komilov Mavlonbek Kozimjon o'g'li,	14-16
4	IMPORTANCE OF MARKETING IN TOURISM Qarshiyev Asilbek Yoqub o'g'li, Boyqobilov Abdulla Nurmuxammad o'g'li, Berdiqobilov Asilbek Tog'aynazar o'g'li, Xolliyev Sardor Saidali o'g'li, Rustamov Sharofiddin Jurabek o'g'li,	17-19
5	PROSPECTS OF RURAL TOURISM DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN Xushmanova Madina Yusufali qizi, Qayumova Shohista Nodirovna, Baratova Durдона Fayzullo qizi, Mamadiyorova Jumagul Tog'aymurod qizi, Ashurova Xurriyat Abdug'offor qizi,	20-23
6	MANAGING TECHNOLOGICAL INNOVATIONS IN THE TOURISM INDUSTRY Atamurodova Gulsevar Davron qizi, Saidqulova Mohistara Zayniddin qizi, Ochildiyev Erali Narmamat o'g'li,	24-26
7	RADIOACTIVE CEMENT BASED ON POLYMETHYL METHACRYLATE AND RADIONUCLIDES AND PROSPECTS FOR THE TREATMENT OF BONE CANCER Eshkaraev S.Ch.	
8	PSYCHODIAGNOSTICS AND PSYCHOCORRECTION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF JUVENILE INSPECTOR-PSYCHOLOGISTS Jakbarova Surayyo Tangirberganovna	
9	«СОВРЕМЕННАЯ МАТЕРИНСКАЯ ЛЮБОВЬ» В ПРОЗЕ МАРИИ ТАРУБ Муродова Дилдора Арабовна	
10	ТЮРКСКИЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ Шакирова Гулмира Рашидовна Aktamova Sabina Jo'raqul qizi	
	THE SIGNIFICANCE OF EDUCATION IN THE WORKS OF MAHMUDKHOJA VENBUDI Ahmedova Gulnoza, Avezova Mastura	59-61
	СТРУКТУРА И СОДЕРЖАНИЕ ЛИЧНОСТНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГА Турдиева Нигора Саидовна	62-69

**МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**

ISSN: 3030-3001

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

EMERGENCE OF CARPET TERMS AND THEIR LEXICAL-GRAMMATICAL CHARACTERISTICS Qodirova Mashhura	70-72
DESCRIPTION OF BIOMETRIC INDICATORS OF GROWTH AND FRUIT FORMATION OF APPLE VARIETIES Yunusov Rustam, Hakimova O'g'iloy Amin qizi, Salimova Jamila Jamoliddin qizi	
THE EFFECT OF REJUVENATING AND NORMALIZING CUTTING ON THE QUANTITY, WEIGHT AND STRUCTURE OF SHORTENED BRANCHES IN AN INTENSIVE FOREST Yunusov Rustam, Sharipova Ozodaxon Olimovna, Murodova Ozoda Umedovna	
THE DEPENDENCE OF THE NUMBER AND LENGTH OF GROWING BRANCHES OF AN APPLE TREE ON THE METHOD OF REJUVENATING AND NORMALIZING PRUNING Yunusov Rustam, Qadamova Muxlisa Xudoyshukur qizi, Yuldoshova Iqboljon Ikrom qizi	
MEDICINAL PROPERTIES OF ALOE PLANT Karimova Rohatoy Murod qizi	
I Q	
FEATURES OF HUMORAL IMMUNITY IN PATIENTS CHRONIC OBSTRUCTIVE LUNG DISEASE IN COVID-19 SURVIVORS Kholzhigitova Muhayo Berdikulovna, Ubaydullaeva Naima Nabikhanovna, Abdumuminov Khurshid Abduvoseevich	103-109
Хайдарова Мунира Давроновна, Уринов Эркин Юлдаш угли, Зоиров Сироджиддин Сахомиддин Угли	
THE SIGNIFICANCE OF USING INTERACTIVE METHODS IN TEACHING THE TOPIC OF "STOMACH AND INTESTINAL DISEASES" Sharapova Gulnoza Valentinovna, Tilloyeva Nilufar Iskandarovna	
CARDIOVASCULAR SYSTEM Sharapova Gulnoza Valentinovna, Boboqulova Dilso'z Zokir qizi	
HEALING PROPERTIES OF ALOE PLANT Sharapova Gulnoza Valentinovna, Fayzullayeva Oliy G'aybullayevna	
ВЛИЯНИЕ НЕРВНОЙ СИСТЕМЫ НА ТЕМПЕРАМЕНТ ЧЕЛОВЕКА И ОСОБЕННОСТИ ТЕМПЕРАМЕНТОВ Гузаль Тошматова, Назарова Насиба Исламовна	125-131
FEEDING PATIENTS. THERAPEUTIC DIET TABLES AND FOOD REGULATIONS Rasulov Asadbek Azizqulovich	132-147
CHARACTERISTICS OF MUSIC ACTIVITIES IN SCHOOL MUSIC CULTURE LESSONS To'xtasin Rajabov Ibodovich, Bexruz	148-154
ORGANIZING MUSICAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES	155-164

**МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**

ISSN: 3030-3001

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

MUSIC AS A TOOL OF SPIRITUAL EDUCATION Ne'matov Shavkat Xikmatovich	165-175
CHARACTERISTICS OF MUSIC ACTIVITIES IN SCHOOL MUSIC CULTURE LESSONS Haydarov Axmat Alimovich	176-185
I	186-196
REVOLUTIONIZING ENGLISH EDUCATION: INNOVATIVE SOLUTIONS TO COMMON TEACHING CHALLENGES Nematullaeva Muslimakhon Rakhmatullo kizi	197-200
STATE OF THE ART OF FORECASTING THE DEVELOPMENT AND COURSE OF EARLY POSTINFARCTION ANGINA Mirzaev Rizamat Ziyadullaevich	201-205
	206-211
ФОРМИРОВАНИЕ НЕРВНОЙ СИСТЕМЫ И ТЕМПЕРАМЕНТА. РОЛЬ ТЕМПЕРАМЕНТА В ОБЩЕСТВЕ Гузаль Тошматова Назарова Насиба Исламовна, Абдиева Мехринисо, Абдулхамидов Мухтор, Ботиров Фозилжон	212-218
HISTORICAL DEVELOPMENT OF DUTOR PERFORMANCE Tojiboyeva Sharofat Ergashovna	219-223
ЭФФЕКТИВНЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ Якубов Абдурасул Соатович, Жуманиязова Дилфуза Кадамовна	224-230
DETERMINATION OF THE AMOUNT OF IRON (II) IONS IN SIMIRENKO APPLES GROWN IN SURKHONDARYO REGION USING ANALYTICAL METHODS Xolmirzayev D.T., Suyunov J.R, Xolliyev A.X., Qahhorov A.R, Shomirzayeva Z.X, Abdushukurova S.Q, Qurbonova Sh.B.	
УТОПИЯ В СОВРЕМЕННОЙ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ Акбаров Бобур Баходир угли	
USE OF ADVANCED PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN EDUCATION Usmonova Dilnoza Baxtiyorovna	
ЭВОЛЮЦИЯ БИОГРАФИЧЕСКОГО ЖАНРА В ДОКУМЕНТАЛЬНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ: АНАЛИЗ РАЗНООБРАЗИЯ ФОРМ И ТЕНДЕНЦИЙ Бозоров Пулат Фарход угли	
FAVORITE POET OF THE UZBEK AND AZERBAIJANI PEOPLE Obutjonova Durдона Omonjon qizi	
HOW ARE RADIOACTIVE RAYS OR METHODS USED AS MEDICAL TREATMENTS? Allamurodova B.B, Eshkaraev S.Ch.	
COMPOSITION AND DISTRIBUTION OF THE ARABIAN DATE Mamatqulova E'zoza O'ktam qizi, Ro'ziyeva Gulsara Temirqulovna	

**МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**

ISSN: 3030-3001

Том 2, Выпуск 3, 31 Март

WIDE FIELD MONITORING, PROTECTION, AUTOMATION AND CONTROL SYSTEMS FOR MEDIUM VOLTAGE NETWORKS Mamatqulov T.Ch ,Tag'iyev H.H	272-284
EFFECT OF DFIG CONTROL PARAMETERS ON SMALL SIGNAL STABILITY IN POWER SYSTEMS Mamatqulov T.Ch, Tag'iyev H.H,	285-294
STEAM COMPETENCE AS AN INTEGRAL CAPABILITY OF THE MODERN TEACHER Yuldasheva Dilnoza Rovshan qizi, Amanov Baxtiyor Xushbakovich	
PARTICULAR EDUCATORS ARE FOR CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS Axmedova Gulnoza, Aminova Mahliyo	
THE ROLE OF LOCAL ANESTHETICS IN MODERN DENTISTRY Yakubova Nigora Abduxalikovna	
ОГЛАВЛЕНИЕ	325-328